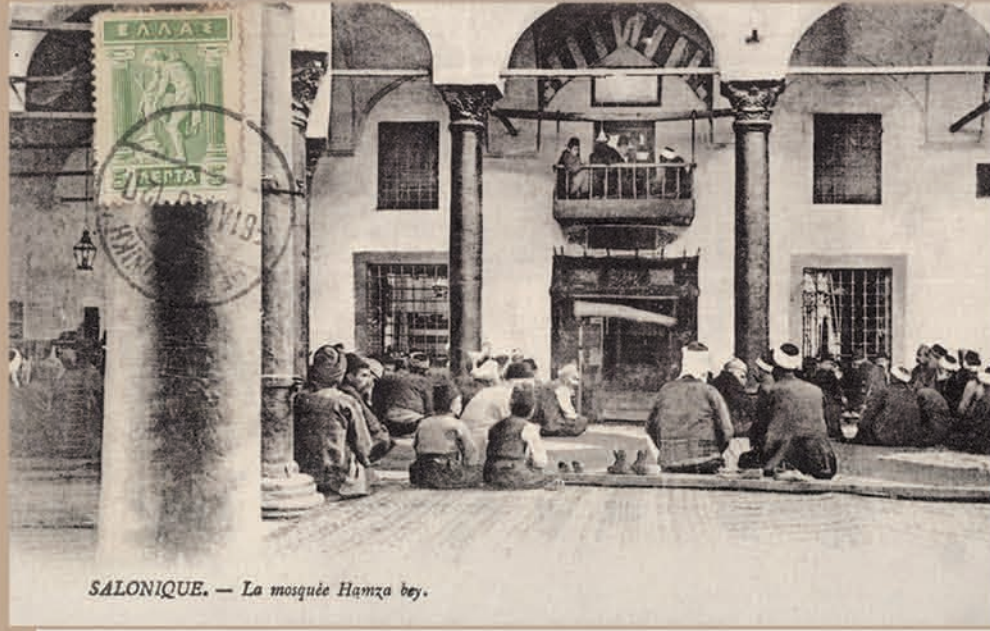

6. ve 7. ULUSLARARASI MÜBADELE ve BALKAN TÜRK
KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI KONGRESİ BİLDİRİLERİ
SAMSUN/TÜRKİYE
08-09 ARALIK 2012 /05-06 EKİM 2013

6TH AND 7TH INTERNATIONAL POPULATION EXCHANGE
AND BALKAN-TURKISH CULTURE INVESTIGATION
CONGRESS PROCEEDINGS - SAMSUN/TURKEY
08-09 DECEMBER 2012 / 05-06 OCTOBER 2013

BİR ZAMANLAR BALKANLAR

Bu eser;
Samsun'da 08-09 Aralık 2012 ve 05-06 Ekim 2013 tarihlerinde
yapılan 6. ve 7. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü
Araştırmaları Kongresi bildirilerini içermektedir.

BİR ZAMANLAR BALKANLAR

ISBN: 978-605-88120-2-4

SAMSUN MÜBADELE ve BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ KÜLTÜR YAYINLARI SERİSİ:9

BİR ZAMANLAR BALKANLAR

**SAMSUN MÜBADELE ve BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ KÜLTÜR YAYINLARI SERİSİ:9**

**6. ve 7. ULUSLARARASI MÜBADELE ve BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ BİLDİRİLERİ
SAMSUN/TÜRKİYE
08-09 ARALIK 2012 /05-06 EKİM 2013**

**6TH AND 7TH INTERNATIONAL POPULATION EXCHANGE AND BALKAN-
TURKISH CULTURE INVESTIGATION CONGRESS PROCEEDINGS
SAMSUN/TURKEY
08-09 DECEMBER 2012 / 05-06 OCTOBER 2013**

Tasarım/Dizgi: Mehmet KÖSEOĞLU

Ön Kapak Fotoğrafı:

Zülkera Arifova

Nevrekop/ Tuhovišta Köyü Halkı

Arka Kapak Fotoğrafı:

Selanik / Hamza Bey Cami

I.BASKI

500 Adet / Ağustos-2014

ISBN:978-605-88120-2-4

Baskı - Cilt :

EROL OFSET

Matbaacılık Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Pazar Mah. Necati Efendi Sk. No.43/A İlkadım / SAMSUN

Tel.: +90 362 431 98 96 Fax: +90 362 432 41 17

**SAMSUN MÜBADELE ve BALKAN TÜRK KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ**

Kale Mah. Orhaniye Geçidi No: 6 Kat. 1

Tel: 0362 431 20 83 İLKADIM/SAMSUN

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler, resimler, fotoğraflar; yazarların yazılı izni olmaksızın mekanik ya da elektronik veya başka herhangi bir yöntemle, hiçbir şekil ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dâhil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete veya radyo-TV'lerce yapılacak kaynak gösterilmesi şartıyla bu hükmün dışındadır.

“Muhacirler, kaybedilmiş toprakların aziz hatıralarıdır”
M. Kemal ATATÜRK

Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği'nin kültürümüze armağanı olan bu kitabın oluşumunda kongreye katkı veren Bilim Kurulu'na, akademisyenlere, araştırmacılara, yönetim kurulu üyelerine, derneğimizin üyelerine ve sponsorlarımıza teşekkür ederiz.

Erdoğan ÖZORAL
Dernek Başkanı

KONGRENİN ONUR KONUKLARI

Onur konukları olarak kongremize teşrif eden milletvekillerimiz MHP İstanbul Milletvekili Meral Akşener (TBMM Meclis Başkan Vekili), MHP Kayseri Milletvekili Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu (MHP Grup Başkanvekili), MHP Antalya Milletvekili Doç. Dr. Mehmet Günal, CHP Yalova Milletvekili (CHP Grup Başkanvekili), CHP Kırklareli Milletvekili Mehmet S. Kesimoğlu, AKP İzmir Milletvekili Rıfat Said'e teşekkür ediyoruz.

Erdoğan ÖZORAL
Dernek Başkanı

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Nilüfer Üstel KOBAKOĞLU.....	9
Leyla Üstel ÇAĞATAY.....	11

BALKANLAR'IN 19. YÜZYILI: TARİH ve POLİTİKA

Atatürk'ün Yaşamında Rumeli'nin İzlerini Aramak Suat ZEYREK.....	19
The Turkish Populations In Greek Lands Before And After 1821 Dimitris MICHALOPOULOS	35
Rumeli "Vilâyat-ı Selâsesi'sinde" Boşnak Muhacir İzleri (1878-1912) Recep ŞKRIYEL.....	41

BALKAN SAVAŞLARI: ORDU ve HALK

British Sources For The Balkan Wars Igor DESPOT.....	55
Balkan Savaşları'nda Bulgar Politik Karikatürlerinde Hiciv Mehmet KÖSEOĞLU.....	61
Balkan Savaşlaro Neticesinde Ortaköy Kazası'nda Demografik Değişmeler Georgi ZELENGORA.....	83
Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı Arasında Batı Rumeli Muhacirleri (1912-1914) Recep ŞKRIYEL.....	99

MÜBADELE: TÜRKİYE ve YUNANİSTAN

The Compulsory Exchange Of Population Between Greece And Turkey: A Necessity Or An Absurdity? Dimitris MICHALOPOULOS	111
Mübadil Tasfiye Talepnamelerine Göre Bayındır'a İskân Edilen Mübadillerin Geldikleri Memleketleri ve Bayındır'da İskân Edildikleri İdari Birimler Necat ÇETİN.....	119
Mübadele ve Kadınlarımız Süreyya Aytaş - Leyla Kaplan.....	141

SAMSUN: GÖÇ ve MÜBADELE

Canik Sancağı'nda 19.Yüzyıl Başlarında Rum, Ermeni ve Ortodoks Türklerin Yaşadığı Köylerin Günümüzdeki İlçelere Göre Toponomik Açından İncelenmesi	
Özgür BEDER – Mehmet KÖSEOĞLU.....	161
Nüfus Defterlerine Göre Samsun'da Karadağ ve Üçanlar Köylerine Gelen Mübadil Ailelerin Yapısı	
Mehmet KÖSEOĞLU.....	177
Nevrekep'tan Samsun'a Göç	
Georgi Zelengora- Zülkera Arifova	193

BALKANLAR: YÖNETİM ve SORUNLAR

Balkanlar'da Soğuk Savaş Sonrası Milliyetçilik Hareketleri ve Türkiye	
Nadire Filiz İRGE.....	209
Bir Ekonomik Model Olarak "Özyönetim" ve Yugoslavya Uygulaması	
Recep TEMEL	229
Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin 'Kalanlar' / 'Bırakılanlar' Boyutu: Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri ve Geçmişten Günümüze Azınlık Eğitimi	
Ali HÜSEYİNOĞLU	239
Batı Trakya Türk Azınlığının Maruz Kaldığı İnsan ve Azınlık Hakları İhlalleri	
Koray HASAN.....	257

BALKANLAR: KÜLTÜR ve MEDYA

Doğu Kaynaklı Telli Çalgıların Novi Pazar (Yenipazar) Bölgesi Müziğine Etkisi	
Naka NIKŠIĆ - Nezihe Şentürk.....	261
Deliorman'da Türküler	
Nurten REMZİ.....	271
Balkanlarda Var Olma Mücadelesinde Batı Trakya Türk Basını	
Dilek OSMAN.....	277
Kosova'da Türkçe Yayımlanan Gazeteler	
Altay SUROY.....	281
Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı'nda (Dobriç) Türk Mimarisinden Örnekler	
Mehmet Emin YILMAZ.....	289

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Çok Sevgili Dostlarım,

Ben avukat Nilüfer Üstel Kobakoğlu. mübadelede Türkiye'ye bir haftalık bebek olarak gelmeme rağmen babamın hatıralarına ve bütün mübadillerin, Türkiye'deki haklarının kaybolmaması ile Yunanistan'da, sürgün ve kalelerde çektiği acıklı yaşamları ve doğdukları yerin hasretiyle, duydukları acıları paylaşarak büyüdüm.

Sevgili babacığım İsmail Hakkı Kobakoğlu Yunan parlamentosunda 1914-1924 tarihleri arasında Drama milletvekili olarak görev yapmıştır. 1914'te iktidarda olan Gunaris Partisi'nden seçilen 15 Türk milletvekilinden birisidir. Bu 15 Türk milletvekili, 1914'te, Yunan siyasi hayatında, çok önemli rollerden birini oynayarak, parlamentoda yapılan, Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na girip girmemesi oylamasında, Venizelos'un partisine karşı 'savaşa girilmesin' oyu vererek Gunaris Partisi'nin oylamayı kazanmasına ve Yunanistan'ın ilk yıllarda savaşa girmemesinde önemli yerleri olmuştur.

Bir sonraki seçimlerde ise babam seçilen 6 Türk milletvekilinden birisi olarak yine Drama'dan parlamentoya girmiştir.

Bu sebeplerle babamın anısına, Kavala Belediye baş heyetinin oy birliği ile tarafıma verdikleri fahri hemşehrilik beratını ve Yunan Kültür Bakanlığı'na verilen plaketi onurla taşıyorum. Bütün bu hatıratın dayandığı ve yaşandığı, Yunanistan'daki kayıtları ve arşivleri ortaya çıkarmak için çok büyük gayret ve çaba gösteren ve halen göstermekte olan biricik kızım Leyla Üstel Çağatay'a, Kavala Belediye Başkanlığı'na ve sevgili babamın kendi el yazısı ile hatıratlarını yazdığı defteri titizlikle saklayan ve ablası Leyla Üstel Çağatay'a teslim eden oğlum Tunç Alp Üstel'e ve kitabı Yunancaya tercüme eden kişilere ve emeği geçen herkese teşekkürü borç bilir ve sizleri sevgiyle selamlarım.

Nilüfer Üstel Kobakoğlu

Πολύ αγαπημένοι μου φίλοι,

Είμαι η δικηγόρος Νιλουφέρ Ουστέλ Κομπάκογλου. Παρόλο που έχω έρθει στην Τουρκία όταν ήμουν μωρό μιας βδομάδας με την Ανταλλαγή, μεγάλωσα με τις αναμνήσεις του πατέρα μου και όλων των ανταλλάξιμων, προσπαθώντας να μην χαθούν τα δικαιώματά τους στην Τουρκία και συμμερίστηκα τις πίκρες που βίωσαν με τη νοσταλγία του τόπου γέννησής τους και τις βασανισμένες ζωές στην εξορία και στα κάστρα στην Ελλάδα.

Ο αγαπημένος πατερούλης μου Ισμαήλ Χακί Κομπάκογλου υπηρέτησε στο ελληνικό κοινοβούλιο από το 1914 μέχρι το 1924 σαν βουλευτής Δράμας. Είναι ένας από τους 15 Τούρκους βουλευτές που εκλέχτηκαν το 1914 από το κυβερνών κόμμα του Γούναρη. Αυτοί οι 15 Τούρκοι βουλευτές, το 1914 έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο, στον ελληνικό πολιτικό βίο, ψηφίζοντας «Όχι στη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο» εναντίον του κόμματος του Βενιζέλου, στην ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκε στο κοινοβούλιο, για το αν η Ελλάδα θα συμμετέχει ή όχι στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και συνετέλεσαν σημαντικά στη νίκη του κόμματος του Γούναρη στη ψηφοφορία και στην αποχή της Ελλάδας από τον πόλεμο τα πρώτα χρόνια.

Στις επόμενες δε εκλογές ο πατέρας μου, ένας από τους 6 Τούρκους εκλεγμένους βουλευτές, εισήλθε ξανά στο κοινοβούλιο από τη Δράμα.

Για αυτούς τους λόγους, κουβαλάω με τιμή, τον τίτλο επίτιμου δημότη που μου έχει απονεμηθεί από το Δημοτικό Συμβούλιο της Καβάλας και την πλακέτα του Υπουργείου Πολιτισμού της Ελλάδος, σε ανάμνηση του πατέρα μου. Θεωρώ χρέος μου να ευχαριστήσω, τη μονάκριβη μου κόρη Λειλά Ουστέλ Τσαγατάϊ που έδειξε τεράστιο ζήλο και προσπάθεια και εξακολουθεί να το κάνει για να φέρει στο φως καταχωρήσεις και αρχεία στην Ελλάδα, στη χώρα όπου όλα αυτά τα απομνημονεύματα στηρίζονται και έχουν βιωθεί, τη Δημαρχιακή Αρχή της Καβάλας, τον γιο μου Τουντς Άλπ Ουστέλ ο οποίος κράτησε με ζήλο το τετράδιο του αγαπημένου μου πατέρα, όπου είχε γράψει τα απομνημονεύματά του με τον δικό του γραφικό χαρακτήρα και το παρέδωσε στην μεγάλη αδελφή του Λειλά Ουστέλ Τσαγατάϊ καθώς και όσους μετέφρασαν το βιβλίο στα ελληνικά και συνέβαλαν στην προσπάθεια αυτή. Σας χαιρετώ με αγάπη.

Sevgili Katılımcılar,

Hepinizi sevgi saygı ve dostlukla selamlıyorum.

Ben Leyla Üstel Çağatay. Samsun doğumlu, dünya vatandaşı bir iş kadınıyım.

Köklerimi araştırmaya kırklı yaşlarda başladım. Dedem merhum avukat İsmail Hakkı Kobakoğlu ile Gregory Gregoriadis'ın 1800'lü senelerin sonunda Kavalalı olmakla başlayan hemşehrilikleri daha sonra onları 1914'de Gunaris Partisi'nde, Yunanistan'ın ve dünyanın zorlu günlerinde parlamentoda omuz omuza beraber olmaya taşıdı.

Onlar, her ikisinin de ruhu şad olsun, kralın partisi diye bilinen, Gunaris Partisi'nde, 1914 –1924 arası Yunanistan için mücadele verdiler. Bu mücadele, anneciğimin bahsettiği gibi, Yunanistan'ı 1. Dünya savaşına sokmamayı oylayan parlamentoda, Venizelos'un partisine karşı alınan zaferle de belgelenmiştir.

1990 senesinde Türk- Yunan ilişkilerine, Yunanlı kardeşim gına mamıdaki ile başladım. Gına vasıtasıyla tanıştığım ve maalesef 2009 senesinde kaybettiğimiz, Kavala'nın tanınmış ailelerinden, sevgili Ioanna Gregoriadı Pierri ile yollarımızın kesişmesi ile bu çabalarım farklı boyutlara taşındı.

Dedelerimizin 100 sene evveline dayanan dostluğu, tanışıklığı, partidaşlığı kendini hemen sıcak bir kardeşiliğe dönüştürdü. Burada yine saygı ve sevgi ile andığım Ioanna'nın babası, Nea Demokratia Partisi eski Enerji Bakanı ve Petrola Ykb, Nicolas Gregoriadis bana, Yunanistan'da hem sosyal, hem politik anlamda, girmeme ve açmama imkân olamayacak kapıların açılmasına, dostlukların geliştirilmesine sebep oldu. Onun bana ilk karşılaşmamızda, benimle neden tanışmak istediğini anlattığı bir anektodu sizlere aktarmak istiyorum. 1926'larda, 10 yaşında iken ilk ve son defa babası ile trenle istanbul'a gelen Nicolas, tren durduğunda pencereden, perondaki büyük kalabalığı görerek, bavulları toplamaya çalışan babasının ceketinden çekiştirerek 'babacığım trende çok önemli biri var herhalde baksana ne kadar kalabalık karşılamaya gelmişler der, babası da gülererek evet evladım der. Perona adım attıklarında, gelen o kalabalık, babasını gözyaşları arasında kucaklayan, sarılan sevgi seli ahali 10 yaşındaki Nicolas'ı şaşkına çevirir.

İstanbul'da geçirdiği kısacık ama sevgi dolu günleri hep hatıralarındaydı. Babasının ona ölürken vasiyet ettiği 3 konu vardı. Dürüst olmak, kimseye muhtaç olmayacak kadar zengin olmak ve yardım imkânı bulduğu en müsait zamanında Türk-Yunan ilişkilerinin gelişmesine yardım etmek.

Atina'daki evinde ağlayarak ve beni de ağlatarak, bana bunları anlattığında Mr. Gregoriadis 80'li yaşlarında idi. Kendisi, Ioanna ve bana, tanışmamızın, dostluğumuzun ve kardeşliğimizin bu kadar hızlı gelişmesi ile babasının vasiyetini yerine getirme fırsatını nihayet yakaladığını söyledi ve bana yardım için elinden ne gelirse yapmak istediğini ifade etti.

O zaman, ben de, bu ilişkilerde çok yeni idim. Ve ne isteyeceğimi bilemiyordum. Sadece ve sadece mümkün olduğu kadar çok dost arkadaş ve tanıdık biriktirmeye gayret ettim. Ama bugünkü tecrübem olsaydı, kendisinden bana tek bir konuda yardım etmesini, yolları açmasını, destek olmasını istedim. O da Türk ve Yunan gençlerinin beraber çalışacakları, okuyacakları, öğrenecekleri ve geleceği beraber inşa edecekleri eğitim kurumlarını kurmak olurdu. Şimdi, suyun her iki yakasındaki tüm gücümü, bilgimi, birikimimi ve dostlarımı, Türk ve Yunan gençlerimizin birlikte meslek sahibi olmalarına imkân sağlayan, mesleki eğitim kurumları açtırmaya yönlendirmeyi hedefliyorum. Bu projeyi, İstanbul ve Samsun'da paylaştığım bir girişim grubu kurarak başlatmış bulunuyorum. Türk- Yunan Barış Akademisi diye adlandırdığımız bu girişimde ilk etapta – turizm otelcilik-simultane tercüme Türkçe/Yunanca/İngilizce – kültür sanat konularında Türkiye'de ve Yunanistan'da, gençlere çalışma imkânı verecek sertifika programları düşünüyoruz. Samsun – İstanbul – Selanik arasında yazışmalarla fikir geliştirmeye başlayan grubumuz, çalışmalarını son 3 aydır yürütmektedir. Hedeflediğimiz açılış tarihi 2014 senesidir.

İşte 1914 senesinde dedem ve Ioanna'nın dedesi ile başlayan o güzel dostluk, kardeşlik 100 sene sonra 2014 senesi için böyle bir gelişimin tohumlarını atmış gibi geliyor bana. Bu girişimin, Ioanna ve benim, aynı isimlerimizi taşıyan torunlarımızca sürdürülerek daha da ileriye götürmelerini diliyorum. Gençlere en önemli tavsiyem dedelerini, ninelerini, annelerini, babalarını çok geç olmadan can kulağı ile dinlesinler.

Biz ve bizden yaşlı nesillerimize de tavsiyem lütfen yaşadıklarını yazsınlar ve gelecek nesillere yaşanmışlıklarını anlatan belgeler bıraksınlar. Bu vesile ile bana bu çalışmalarım sırasında güç veren eşim Fuat Çağatay dâhil olmak üzere, anneciğime ve tüm aileme, Samsun'da yollarımı açan ve büyük destek veren Yusuf başkanıma ve Yunanistan'da benimle birlikte emeği geçen, isimlerini sayarsam birini ihmal ederim diye korktuğum tüm kardeşlerime, yürekten teşekkürü bir borç biliyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür eder, sözlerime son verirken, mübadeleye emeği geçen isimli ve isimsiz kahramanlarımızın, sevgili atamızın, sevgili venizelosun ruhları önünde saygıyla eğiliyor ve hepsinin yollarının ışıklı olmasını diliyorum.

Anneciğime verilen fahri hemşehrilik beratına içten teşekkür ederken, bir gönül isteğim de Yunanlı dostlarımdan kendim için, dedemin ve anneciğimin doğum yeri olan Yunanistan'dan fahri değil hem Türk hem Yunan olacağım çifte vatandaşlığı istiyorum. Teşekkürlerimle.

Leyla Üstel ÇAĞATAY

Αγαπητοί συμμετέχοντες,

Σας χαιρετώ όλους με αγάπη, σεβασμό και φιλία.

Ονομάζομαι Λειλά Ουστέλ Τσαγάταϊ, έχω γεννηθεί στην Σαμψούντα, είμαι πολίτης του κόσμου και επιχειρηματίας.

Ξεκίνησα να ερευνώ τις ρίζες μου γύρω στα σαράντα μου. Η γνωριμία του αείμνηστου παππού μου δικηγόρου Ισμαήλ Χακκί Κομπάκογλου και του Γρηγορίου Γρηγοριάδη που ξεκίνησε στις αρχές του 1800 με την κοινή καταγωγή τους από την Καβάλα, στη συνέχεια τους έφερε πιο κοντά στο κόμμα του Γούναρη το 1914, στο κοινοβούλιο, τις δύσκολες εκείνες ημέρες για την Ελλάδα και την υφήλιο.

Εκείνοι, ο Θεός να αναπαύει τις ψυχές και των δύο, από το 1914 μέχρι το 1924 αγωνίστηκαν για την Ελλάδα, στο κόμμα του Γούναρη, γνωστό ως το κόμμα του βασιλιά. Αυτός ο αγώνας, όπως ανέφερε η μανούλα μου, τεκμηριώνεται με τη νίκη εναντίον του κόμματος του Βενιζέλου, στο κοινοβούλιο που ψήφισε υπέρ της μη συμμετοχής της Ελλάδος στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ξεκίνησα τις ελληνοτουρκικές σχέσεις το 1990, με την ελληνίδα αδερφή μου Τζίνα Μαμιδάκη. Οι προσπάθειες μου αυτές στράφηκαν σε άλλους ορίζοντες, όταν γνώρισα μέσω της Τζίνας, την αγαπητή Ιωάννα Γρηγοριάδου Πιέρρη, που ήταν από γνωστή οικογένεια της Καβάλας και δυστυχώς χάσαμε το 2009.

Η φιλία, η γνωριμία των παππούδων μας που ξεκίνησε πριν από 100 χρόνια, η συμμετοχή τους στο ίδιο κόμμα, άμεσα μετατράπηκε σε μια θερμή αδελφοσύνη. Ο Νικόλας Γρηγοριάδης, πατέρας της Ιωάννας, που μνημονεύω εδώ με αγάπη και σεβασμό για μια ακόμη φορά, πρώην υπουργός ενέργειας

του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της Πετρόλα, έγινε αιτία να ανοίξουν πόρτες, στην κοινωνική αλλά και στην πολιτική ζωή, τέτοιες που δεν θα μπορούσα να εισέλθω και να ανοίξω μόνη μου, αλλά συνετέλεσε και στην ανάπτυξη φιλιών. Θέλω να σας αναφέρω μια ιστορία που μου διηγήθηκε στην πρώτη συνάντησή μας, για τον σκοπό που επιθυμούσε να με γνωρίσει. Το 1926 όταν ήταν 10 ετών, ο Νικόλας ταξίδευε μαζί με τον πατέρα του με τρένο για πρώτη και τελευταία φορά στην Κωνσταντινούπολη. Όταν σταμάτησε το τρένο βλέποντας από το παράθυρο μεγάλο πλήθος στην αποβάθρα, τραβάει τον πατέρα του, που προσπαθούσε να μαζέψει τις βαλίτσες, από το σακάκι του και του λέει «Πατερούλη μου, ως φαίνεται υπάρχει κάποιος σημαντικό πρόσωπο στο τρένο, κοίτα το πλήθος που έχει έρθει να τον προϋπαντήσει». Ο πατέρας του απαντά χαμογελαστός «Ναι αγόρι μου». Με το που κάνουν το πρώτο βήμα στην αποβάθρα, ο δεκάχρονος Νικόλας εκπλήσσεται όταν βλέπει τον κόσμο να έρχεται πάνω τους, να αγκαλιάζουν τον πατέρα του δακρυσμένοι, να τον σφίγγουν με αγάπη. Οι ελάχιστες αλλά γεμάτες αγάπη ημέρες που πέρασε στην Κωνσταντινούπολη ήταν πάντα μεταξύ των αναμνήσεων του και υπήρχαν τρία θέματα που του είχε αφήσει για διαθήκη πατέρας του. Να είναι ειλικρινής, να είναι πλούσιος τόσο όσο να μην περιμένει την ελεημοσύνη κανενός και να συμβάλλει στην ανάπτυξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων μόλις είναι διαθέσιμος να βοηθήσει.

Ο κύριος Γρηγοριάδης ήταν στα ογδόντα του όταν μου διηγήθηκε όλα αυτά, κλαίγοντας και κάνοντας και μένα να κλαίω μαζί του, στο σπίτι του στην Αθήνα. Μας είπε, στην Ιωάννα και μένα, ότι είχε πραγματοποιήσει τη διαθήκη του πατέρα του με την τόσο άμεση ανάπτυξη της γνωριμίας, φιλίας και αδερφοσύνης μας και μου δήλωσε ότι επιθυμεί να κάνει ότι μπορεί για να με βοηθήσει.

Τότε και εγώ ήμουν πολύ άπειρη στις σχέσεις αυτές και δεν ήξερα τι να ζητήσω. Μονάχα προσπάθησα να συλλέξω όσο ήταν δυνατό φίλους και γνωστούς. Πάντως αν είχα την σημερινή μου εμπειρία θα του ζητούσα να με βοηθήσει, να μου ανοίξει δρόμους, να με συμπαρασταθεί μονάχα σε ένα θέμα. Και αυτό θα ήταν η ίδρυση εκπαιδευτηρίων όπου η τουρκική και η ελληνική νεολαία θα εργαζόταν, θα διάβαζε, θα εκπαιδευόταν και θα έκτιζε το μέλλον μαζί. Τώρα όλη μου τη δύναμη, τη γνώση, τις εμπειρίες και τους φίλους μου στις δύο πλευρές του νερού, στοχεύω να τις κατευθύνω για την ίδρυση ιδρυμάτων επαγγελματικής κατάρτισης τα οποία θα προσφέρουν στους Τούρκους και Έλληνες νέους μας μαζί, τη δυνατότητα απόκτησης επαγγέλματος. Το έργο αυτό, ξεκινάει με την ίδρυση μιας ομάδας δράσης που έχω μοιραστεί στην Κωνσταντινούπολη και Σαμψούντα. Η πρωτοβουλία αυτή ονομάζεται Ελληνοτουρκική Ακαδημία Ειρήνης και στο αρχικό στάδιο σκεφτόμαστε προγράμματα πιστοποίησης στην Τουρκία και στην Ελλάδα στα

θέματα Τουρισμού και Ξενοδοχειακών Σπουδών – Μεταφράσεις Τουρκικά Ελληνικά Αγγλικά – Πολιτισμός και Τέχνη τα οποία θα προσφέρουν στους νέους τη δυνατότητα εργασίας. Η ομάδα μας δραστηριοποιείται τους τελευταίους τρεις μήνες, ξεκινώντας να αναπτύσσει ιδέες με αλληλογραφίες μεταξύ Σαμψούντας – Κωνσταντινούπολης – Θεσσαλονίκης. Στοχευόμενη ημερομηνία έναρξης είναι εντός του έτους 2014.

Μου φαίνεται πως η φιλία, η αδερφοσύνη που ξεκίνησε το 1914 μεταξύ του παππού μου και του παππού της Ιωάννας, 100 χρόνια μετά το 2014 έχει σπείρει τους σπόρους μιας τέτοιας ανάπτυξης. Εύχομαι τα εγγόνια μας, της Ιωάννας και τα δικά μου, που θα έχουν τα ονόματα μας, να συνεχίσουν και να πάνε ακόμα πιο πέρα την πρωτοβουλία αυτή. Η συμβουλή μου στους νέους είναι να ακούσουν με προσοχή τους παππούδες, τις γιαγιάδες, τις μητέρες, τους πατέρες τους, πριν είναι πολύ αργά.

Προτείνω σε εμάς και στους μεγαλύτερους μας να γράφουν όσα έχουν ζήσει και να αφήσουν στις επόμενες γενιές έγγραφα με τις αναμνήσεις τους. Με αυτήν την ευκαιρία θεωρώ καθήκον μου να ευχαριστήσω εγκάρδια όλους, που με ενδυνάμωσαν στις εργασίες μου αυτές, τον σύζυγο μου Φουάτ Τσαγκατάϊ, την μανούλα μου και όλη μου την οικογένεια, τον πρόεδρο Γιουσούφ που μου άνοιξε πολλούς δρόμους στην Σαμψούντα και μου συμπαραστάθηκε πραγματικά και όλα τα αδέρφια μου που κόπιασαν μαζί μου στην Ελλάδα, των οποίων αν πάω να μετρήσω τα ονόματα φοβάμαι πως θα παραμελήσω κάποιον.

Τελειώνοντας, θέλω να σας ευχαριστήσω που με ακούσατε, υποκλίνομαι μπροστά στις ψυχές όλων όσων κόπιασαν για την Ανταλλαγή επώνυμων και ανώνυμων ηρώων, του αγαπητού Ατατούρκ μας, του αγαπητού Βενιζέλου και εύχομαι οι δρόμοι όλων τους να είναι φωτεινοί.

Ευχαριστώντας για τον τίτλο επίτιμου δημότη που απονεμήθηκε στη μανούλα μου, έχω και μια παράκληση καρδιάς από τους Έλληνες φίλους μου για τον εαυτό μου. Επιθυμώ από τον τόπο γέννησης του παππού και της μανούλας μου την Ελλάδα, όχι τίτλο επίτιμου αλλά διπλή υπηκοότητα όπου θα είμαι και Τουρκάλα και Ελληνίδα. Τις ευχαριστίες μου.

İsmail Hakkı Kobakoğlu ve Niliifer Üstel Kobakoğlu

Kobak Mahallesi'nde İsmail Hakkı Kobakoğlu'nun Ev Kalıntıları

Kobakoğlu Ailesi

Kobakoğlu Ailesi

ATATÜRK'ÜN YAŞAMINDA RUMELİ'NİN İZLERİNİ ARAMAK

Suat ZEYREK*

Abstract

Search for Traces of Rumelia in Atatürk's Life

Ataturk's childhood passed in the days of Ottoman Empire's decline of rule in the Balkans step by step. Each war entered was lost and borders were greatly shrunken. Migrations were realized eastwards from the old parts of dominance and there were big economic and social problems. To put an end to this bad trend, Ataturk took part in communities founded by young officers and later he established "the Fatherland and Freedom Society" in Damascus. Having arrived in Salonika he became influential in the proclamation of the Constitution. As the Constitution was under threat in Istanbul, he became the chief of staff of "The Army of Action". As a result of these efforts, Abdulhamid II, who was seen as responsible for the bad situation, was deposed. Later with the First Balkan War, the Ottoman reign in the Balkans largely came to an end. Ataturk did not accept this consequence and constantly criticized those responsible for it. Ataturk accepted the loss of lands in which he was born in this way as an irresponsible action and sought the possibility of regaining them at the first opportunity. Even though Ataturk believed that war was a murder, while he was an ambassador in Sofia he said a war on the side of Germany was a great chance and opportunity. However the results went from bad to worse and this time he felt great sorrow when talked about Rumelia.

---

* Dr.,İstanbul Üniv., Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, szeyrek92@hotmail.com.

Giriş

Türklerin Balkanlarda 1774'ten sonra geriye dönüş anlamında önemli ve büyük bir tarih yolculuğu başlamıştır. Balkan milletlerinde ortaçağdaki siyasi yapılarına yeniden kavuşmak için ciddi bir uyanış başlamıştı. Batılı devletlerde zaman zaman aralarında ihtilaf yaşasalar da Osmanlı Devleti'ni tasfiye konusunda işbirliği içine girmişlerdi. Osmanlı Devleti her bakımdan güdümlü reformlar yaparken bir yandan da yıpratıcı savaşların içine girmişti. Rusya ile yapılan savaşlarda büyük kayıplar yaşanmıştı. Özellikle 93 Harbi ve Balkan Savaşları Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetine büyük ölçüde darbe vurmuştu. 93 Harbi ve Balkan savaşları denildiği zaman çoğu kimsenin hatırına ağır mağlubiyetlerin sonucu olarak zor şartlarda yapılan göçler gelmektedir. Göçler ekonomik, sağlık, eğitim ve konut ihtiyaçları bakımından hemen pratik olarak çözülemeyecek sonuçlar doğururlar. 93 Harbi ile başlayan mağlubiyet silsilesi göçlerin biri bitmeden birini başlatmakta, bu da sorunları iyice karmaşık hale getirmektedir. Göçler toplumların sosyolojisinde ve fertlerin psikolojisinde derin izler bırakırlar. İnsanlar bir yandan geçmişine ait değerleri, zenginlikleri terk ederlerken diğer taraftan da her bakımdan zorluklarla bir geleceğe hazırlanırlar. Osmanlı tarihinde Karlofça Antlaşması'yla birlikte ilk olarak büyük miktarlarda topraklar kaybedilince sınırlar daralmış nüfus ise artmaya başlamıştı. Toprak kayıplarına bağlı olarak süren göç olgusu yaklaşık 220 yıl sürmüştür. Bu makalemizde 93 harbinin sonucuna bağlı olarak yaşanan göçleri görmüş, Türk-Yunan savaşının heyecanını yaşamış daha sonra da Balkan Savaşı'nın sonunda yaşadığı toprakları bir oldu-bittiyle kaybetmiş bir liderin hayatında ne gibi izler bıraktığını nasıl değişikliklere neden olduğunu görmek istiyoruz.

Atatürk, Rumeli'de döneminin en kozmopolit ve önemli bir merkez olan Selanik'te 1880/1881 kışında doğmuştur. Henüz gün, ay ve yıl tam tespit edilebilmiş değildir. Mustafa Kemal'in çocukluğunun ilk yıllarını bütünüyle bilmekten uzağız. Babası tarafından bir dua mahiyetinde olmak üzere beşiğinin başına bir kılıç asılmış, ileride askeri bir kariyer yapması temenni edilmişti. İmparatorluğun çok sıkıntılı bir dönemi yaşanıyordu, ülkeye hizmet için en uygun mesleğin askerlik olduğu, vatanseverliğin bunu gerektirdiği gibi bir anlayış vardı. Mustafa Kemal'in ailesinde de buna yakın beklentiler hâkimdi. Önce Şemsi Efendi tarafından kurulan ve batılı tarzda eğitim yapan bir okula gönderilmişti. 1894'de Selanik Mülkiye Rüştiyesi'ne girmiş, buradaki sert disiplin karşısında okuldan uzaklaşmış, daha sonra Askeri Rüştiyeye girmiştir. Mustafa Kemal'in yetişmesinde önemli olan bu okulda, matematik öğretmeni Üsküplü Yüzbaşı Mustafa Efendi tarafından "Kemal" ismi verilmiş ve bundan sonra Mustafa Kemal diye anılmıştır. Mustafa Kemal rüştiyeden sonra 1896'da Manastır Askeri İdadisi'ne başlamıştı. Mustafa Kemal'in gençlik ve heyecanlı yılları Manastır'da geçmişti. Burada Rusların

İstanbul kapılarına kadar geldiği büyük bir bozgun olan 93 Harbinin sebeplerini öğrenmeye önem verdi. Manastır, Balkan milletlerinin milliyetçi hareketlerinin etkili olduğu önemli bir ordu ve vilayet merkezi idi. Bir idadi öğrencisi iken ilk defa içine vatan kaygısı çökmüştü. Balkan toprakları üzerinde ağırlaşan tehlike havasını içinde duyduğu sırada 1897 Türk-Yunan savaşı çıkmıştı. *“Bu savaş sırasında gençliğimin en heyecanlı günlerini yaşadım. Küçük yaşına bakmayarak gönüllüler arasına katılmak istiyordum”* demiştir.¹ Mustafa Kemal’in fikri gelişiminde etkili olacak bir isim olan Ömer Naci İdadide sınıf arkadaşı olacaktı. Şiire, edebiyat ve hitabete ilgisi burada başlamıştı. Manastır Askeri İdadisinin başarıyla bitmesinden sonra Mustafa Kemal, Harp Okulunu okumak için İstanbul’a gelmiş, böylece Makedonya’dan ayrılmıştı.²

Manastır’dan büyük bir şehre gelen (13 Mart 1899) Mustafa Kemal, Harbiye Mektebinin ilk yılında bocalama geçirmiş hatta okulun birinci sınıfında başarısız olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Ali Fuat, Kazım Karabekir ve Mehmet Arif gibi kişilerle arkadaşlık etmesi onun kısa sürede toparlanmasına neden oldu. Kendine güven kazanan Mustafa Kemal ikinci sene, sınıfta yirminci olurken, üçüncü sınıfta da sekizinci olmayı başarmıştı. Akademiyi de beşinci olarak bitirmiş fakat burada memleket kaygısına daha çok düşmüştü. *“Batıyorduk kurtulmanın yolunu aramalı idi. Buna ordu önyak olacak idi. Subaylar aralarında teşkilatlanmakta idiler”* diyordu.³ Mustafa Kemal 1905’de kolağası olarak mezun olduktan sonra düşüncelerini gerçekleştirmek için Makedonya’ya memleketi Selanik’e tayin edilmek istiyordu. Fakat politika ile uğraşması bahane edilerek Şam’a sürgün edilmişti. Burada hür ve serbest değildi. Ayrıca Suriye, Mustafa Kemal’in düşündüğü hareketler için üssülesas olamazdı. Osmanlı Devleti’ni denizin üstünde su alan heybetli bir gemiye benzetiyordu. Kendisine en müsait muhit olarak yabancı unsurların fitneleri içinde kaynayan Makedonya’yı seçmişti.⁴ Daha sonrada kendi memleketi olan Selanik’e atanmıştı. Selanik Müşir erkân-ı harpliğinin yanında bir de Selanik-Üsküp demiryolu müfettişliği görevi verilmişti. 1907’den itibaren de Makedonya meselesi yeni bir safhaya girmişti. İstanbul’daki Avusturya ve Rus elçileri Makedonya için bir adliye ıslahat projesi üzerinde anlaşmışlardı. Osmanlı Devleti bu konuda Alman hükümetinden yardım istemiş ancak gerekli desteği bulamamıştı. Selanik’te iken İTC’nin ilk çalışmaları içinde bulunmuştu. Fakat daha o günlerde cemiyetin asker ve sivil liderleri bir türlü anlaşmamıştı. Bu anlaşmazlık I.

¹ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul, Doğan Kardeş, 1969, s. 21.

² Yaşar Akbıyık, “Atatürk’ün Hayatı”, **Türkler**, C.16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 424.

³ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 29.

⁴ Hüsrev Sami Kızıdoğan, “Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakki”, **Belleten**, C.1, sayı:3-4, Ankara,1937, s. 620.

Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam edecekti. Bundan dolayı İTC, Mustafa Kemal'e önemli bir görev vermekten çekinik duruyordu. Hatta onun İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istiyordu. En yakın arkadaşlarından Ali Fethi Bey'in Sofya'ya elçi olarak gönderilmesi, onunda askeri atışe olarak İstanbul'dan uzaklaştırılmasını kolaylaştırmıştı.⁵

1. Mustafa Kemal'in Rumeli İle İlgili Endişeleri ve Çabaları

Mustafa Kemal Harp Akademisi'nde iken Balkanlardaki tehlikelere devamlı surette işaret etmekteydi. Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşı olan Asım Gündüz, Mustafa Kemal'in her Cuma günü konferans verir gibi kürsüye çıktığını ve Rumeli'nin geleceği ile ilgili endişe ve yapılması gerekenleri diğer arkadaşlarıyla paylaştığını söylemektedir. Mustafa Kemal, Viyana önerilerinden başlayan çekilişten sonra şimdi, Türklerin artık bir avuç Rumeli toprağına sıkıştıklarını batılı devletlerin bunu da çok görmeye başladıklarını ifade ediyordu. Bu şark siyasetinin uygulanmasında iki devlet etkiliydi: Avusturya ve Rusya. Rusların bütün istekleri, kendi ırklarından saydıkları Bulgarlar ve Sırlara Balkanları vermektir. Avusturya ise Adriyatik'ten Akdeniz'e, Selanik'e ulaşmak istiyorlardı. Bir Bulgar şairi, şiirleriyle Bulgarları sürekli olarak uyusukluktan silkinmeye çağırmakta, milli bir hareketi körüklemektedir. Böyle giderse Bulgarların daha fazla toprak talebiyle karşımıza çıkabileceği tehlikesine işaret ediyordu. Sırp şairleri de aynı yoldan giderek halkına milli duyguları ve bağımsızlık düşüncesini aşılamaktaydılar.⁶

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki tehlikenin üstesinden gelebilecek askeri ve siyasi gücünde zafiyetler içinde olduğunu gösteren bazı örnekler vermişti. Aylardan beri maaş almayan subaylar olduğunu, orduda talim ve terbiyenin çok yetersiz olduğunu, orduya II. Abdülhamit tarafından gereken önemin verilmediğini tespit etmişti. Sultan Abdülmecit'ten itibaren bütün padişahları eleştirmiş ve idari olarak yetenekli sadrazamların uzun süreli görevlerde kalamadıklarını, memlekete düzen verebilecek, millete hizmet edebilecek kişilere tahammül edilmedi. Dalkavuk, hırsız ve uğursuz kişilere görevler verildi. Bu davranışlar fatihlerin Yavuzların torunlarına yakışmaz demıştır.⁷ Mustafa Kemal'in görev aldıktan sonraki tavırları daha çok eyleme yöneliktir. Suriye'de görev yaparken gizlice Selanik'e gelmiş, burada geniş bir arkadaş çevresini toplamış ve onlarla bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Burada söylediği şu sözleri çok önemlidir.

⁵ Falih Rıfki Atay, **Atatürk'ün Hatıraları 1914-1918**, Ankara, Türkiye İş Bankası yay., 1965, s. 1.

⁶ Asım Gündüz, **Hatıralarım**, İstanbul, Kervan yay., 1973, s. 14-15.

⁷ Sadi Borak, **Atatürk'ün Resmî Yazışmalara Girmemiş Söylev, Demeç, yazışma ve Söyleşileri**, İstanbul, Kaynak yay., 1997, s. 23; Asım Gündüz, **a.g.e.**, s. 17.

“Bu bedbaht ülkeye karşı önemli görevlerimiz vardır. Bunu cümleleniz müdriksiniz. Onu kurtarmak yegâne amacımızdır. Makedonya’yı ve bütün Rumeli’yi bütünlüğümüzden ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hâkimiyeti kısmen ve fiilen girmiştir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Her kurtuluşun anası hürriyettir. Hürriyet olmayan bir ülkede hayat bitmiştir, yıkılış vardır. Tarih bugün bize önemli görevler yüklemektedir” diyerek Suriye’de bir dernek kurup faaliyetlere başladığını ve bu derneğin aslını burada kurmaya geldiğini söylemiştir.⁸ Rumeli denildiği zaman 1900’lü yılların gençlerinde memleketin akıbetinin nasıl olacağı konusunda derin bir endişe oluşuyordu.

Mustafa Kemal, Selanik’e geldikten sonra İTC ile arasında sorunlar yaşamaya başlamıştı. Ordunu esas görevlerini ihmal ettiği görüşünde olarak, ordunun politize edilmesinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmişti. Bu görüşlerinden dolayı zaman zaman dışlanmasına neden olmuştu. “Askerler cemiyet içinde kaldıkça, ne partimiz, ne de ordumuz olacaktır” diyerek sert eleştirilerde bulunarak kendini tamamen ordunun eğitimine vermişti. Selanik Kolordusu kurmay heyetinde henüz bir kolağası iken Cumalı’da süvari alayları arasındaki tatbikat talimlerini denetlemek için giden heyetin içinde bulunuyordu. Burada gördüğü yanlışlıklar ve eksikler üzerine ağır tenkitlerde bulunmuştu. Hatta Cumalı’daki aldığı notları küçük bir risale olarak bastırması ve arkadaşlarına dağıtmıştı. Mustafa Kemal’in Cumalı’da ağır bir şekilde tenkit ettiği komutan Hasan Tahsin Paşa’dır.⁹ Hasan Tahsin Paşa’nın Selanik’in savunmasında gösterdiği gevşeklik ve hiç kurşun sıkmadan 60 bin askeri ve kolordunun bütün silahını teslim edişi ise bilinmektedir. Mustafa Kemal bu yönden Hasan Tahsin Paşa’ya çok kızgındır.

Balkan savaşı ile ilgili ilk bilgileri Trablusgarp’tan dönüş yolunda Mısır’da iken almış, Kumanova yenilgisini ve Selanik’in düştüğünü öğrenmiş çok üzülmüş, hatta inanmamıştı.¹⁰ Öncelikle bir Balkanlı olmasından dolayı, doğduğu ve yaşadığı şehrin kaybedilmesinden fevkalade rahatsızdı. Balkan Savaşı başladığında gönüllü olarak gittiği Trablusgarp’ta bulunuyordu. Buradan İstanbul’a geldiğinde memleketi olan Selanik kaybedilmişti. 1912 Kasımı’nda Trablusgarp’tan dönüşünde İstanbul’da Meserret kiraathanesinde rastladığı arkadaşlarına: “Nasıl yapabildiniz bunu o güzelim Selanik’i nasıl bıraktınız, düşmana nasıl teslim ettiniz, O kadar ucuza nasıl satabildiniz” diyerek serzenişte bulunmuştu.¹¹ Annesiyle kız kardeşini de perişan bir şekilde göç etmiş Selaniklilerin geldiği bir cami avlusunda bulmuştu. Mustafa

⁸ H. Sami Kızıldoğan, **a.g.m.**, s. 621-622; Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 46.

⁹ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 60-61.

¹⁰ Afet İnan, **M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları**, Ankara, TTK, 1983, s. 8.

¹¹ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 70; Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Türkçesi: Necdet Sander), İstanbul, Altın Kitaplar, 1988, s. 76.

Kemal Asım Us'a sofrta sohbetlerinde Şunu söylemişti. “*Balkan harbi baŐladığı zaman ben Trablusgarp'ta bulunuyordum. Eğer bu sırada ben Rumeli'nin her hangi bir noktasında bulunsaydım, o Balkan faciası olmazdı. Çünkü Selanik Kolordusu'nda bulunurken küçük Balkan devletlerinin birleŐerek bir taarruz yapmaları ihtimalini dŐtnyorduk. Ben yle bir ihtimale karşı tatbik edilecek müdafaa planı üzerinde çalıŐmıŐtım. Ben iş başında olsaydım Rumeli elden ıkılmazdı” demişti.¹²*

Mustafa Kemal Balkan Savaşı'nda hemen yeni görevine hemen başlamıştı. Yeni görevi Gelibolu yarımadasını korumak için oluşturulan Akdeniz Boğazı Kuvvetleri Harekt Şubesi müdürlüğü idi.¹³ Burada Çatalca'daki Bulgar Ordusu'nun çekilme hattını kesip ve onu iki ateş arasında bırakarak mağlup etmek için hazırlıklar yapılması gerekiyordu. Mustafa Kemal burada ayrıca Çanakkale Boğazı'nın nasıl müdafaa edileceğine dair incelemeler yapmıştı.

Bulgar Ordusu'nun etkisiz hale getirilmesi konusunda Fahri Paşa kolordusu ile Hurşit Paşa kolordusunun yöntemi arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Enver Bey ile Mustafa Kemal yeniden karşı karşıya gelmiŐlerdi.¹⁴ Orduda ikilik tekrar baş göstermiŐti. Bu ikilik Enver Bey'in hızla yükselmesine ortam hazırlamıŐ, önce Trablusgarp'taki hizmetlerinden dolayı yarbaylığa sonra da Balkan Savaşı'ndaki (Edirne fatihi) baŐarılarına mkfaten Mirlivalığa terfi ettirilmıŐ ve Harbiye Nazırı yapılmıştır. Mustafa Kemal'in ise Bolayır'da iken Yarbaylığa yükseldiğini görüyoruz. Mustafa Kemal ve Ali Fethi Bey'in yeni fiili durumu kabullenemeyecekleri dikkate alınarak sürekli dıŐlanmakta ve onlar için yeni bir görev bulma arayışı içine girilmiŐti. Yeni verilecek görevle İstanbul'dan uzak tutulacakları açıktı.

Balkan mağlubiyetinden sonra Osmanlı Ordusu'nda ilk canlanma Edirne'nin geri alınmasında yaşanmıştı. Dört Balkan devletiyle savaşmak zorunda kalan Bulgaristan'ın Edirne'yi kuvvetsiz bırakması üzerine fırsattan istifade edilerek hiç mukavemet görülmeden Edirne'ye girilmiŐti. Bu işgale Rusya taraftar görünüyordu, İngiltere ise “*Edirne'ye gittiğiniz takdirde İstanbul'u da kaybedersiniz*” diyordu.¹⁵ Sir Grey, Osmanlı hkmetini bu kararından vaz geçirmeye çalışıyordu. Bir koldan Mustafa Kemal diğer koldan Enver Bey Edirne'ye girmişlerdi. Ancak buradaki bütün başarı Enver

¹² Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duyularım**, İstanbul, Vakıf matbaası, 1964, s. 168.

¹³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I/ I, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1991, s. 250; Afet İnan, **Karlsbad Hatıraları**, s. 8.

¹⁴ Suat Zeyrek, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İ ve Dış sebepleri**, İ.. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, 2012, s. 279-280.

¹⁵ **Talat Paşa'nın Anıları**, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, Türkiye İŞ Bankası Yayınları, 2007, s. 22.

Bey'e mal edilerek Edirne fatihi sayılmıştı. Yunanlılardan da destek gören İttihat ve Terakki Hükümeti, Teşkilat-ı Mahsusa ile Ortaköy, Kırçalı, Dedeoğlu ve Gümölcine sancaklarından oluşan küçük bir İslam devleti kurduğunu.¹⁶ İki ay ömrü olan bu hükümete Bulgarlarla yapılan İstanbul Antlaşması ile son verilmişti. Bulgaristan'a Ege denizine çıkma imkânı verilmişti. Buradaki en büyük kaygı Bulgaristan'daki Türk-Müslüman haklarını koruma altına almaktı. Bulgarlar, Müslüman nüfusa en geniş haklar vermeyi kabul etmişlerdi.¹⁷ Fakat burada da siyasi mülahazaların ön planda olması fırsatlardan gerektiği gibi yararlanılmasına engel olmuştu. Antlaşmanın imzalanmasından sonra çok geçmeden Türk-Müslüman nüfusa yönelik hak ihlalleri başlamıştı. Ali Fethi Bey bu konularda şikâyetlerde bulunmaya başlamıştı.¹⁸

Almanya, siyasi ve ekonomik hedeflerine doğru giderken Bulgaristan'ı elde etme çabalarına yine Osmanlı Devleti üzerinden ulaşmıştı. Bulgaristan'la yapılan İstanbul Antlaşması'na bakıldığı zaman bu durum görülecektir. Çünkü Batı Trakya tamamen Bulgaristan'a bırakılmıştı. Balkan savaşlarında görülen gevşeklik, irtibatlılık, siyasi çekişmeler ve gaflet gibi etkenlerin neden olduğu mağlubiyet, askerler üzerinde daha sorumlu davranma ve daha önce yapamadıkları görevlerini, bir fırsat halinde yapma beklentisine neden olmuştu. Üst rütbeli subayların çoğunluğunda bir intikam duygusu gelişmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Bey bunların başında gelmektedir.

2. Mustafa Kemal'in Sofya'daki Faaliyetlerinin Rumeli İçin Anlamı

Balkan Savaşlarının sonunda Bulgaristan ile İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Sofya elçiliğine Ali Fethi Bey atanmıştı. Bundan kısa bir süre sonra da askeri ataşeliğe Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal tayin edilmişti. Mustafa Kemal'in Sofya'daki görevi 27 Ekim'de başlamıştı. Buradaki görevi, Bulgar Ordusu'nun eğitim ve malzeme durumu ile yetenek ve niteliklerini öğrenmek ve bu bilgileri İstanbul'a aktarmaktı. Osmanlı Hükümeti'nin bu görevden başka beklentileri de vardı. Çünkü Bulgaristan ile her ne kadar İstanbul Antlaşması yapılmış olsa da henüz sorunlar tam anlamıyla çözülmüş değildi. Hükümet ikili ilişkilerin bir an evvel çözülmesini istiyordu. Ayrıca muhtemel bir savaşta Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın aynı grup içinde bulunması gerekiyordu. Aksi halde Osmanlı Devleti'nin daha fazla kayba uğraması mukadderdi. Bunun önlenmesi için iki ülke arasında temel sorunların giderilmesi gerekiyordu. Bu görev de Mustafa Kemal'i

---

¹⁶ Cemal Paşa, **Hatıralar**, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2008, s. 62.

¹⁷ Cengiz Hakov, "1913 Yılında İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, 4-8 Ekim 1999, Ankara, TTK, 2002, s. 421.

¹⁸ Cengiz Hakov, **a.g.e.**, s. 423.

bekliyordu. Bulgaristan Mustafa Kemal'in hareketli hayatında ileriye dönük birçok projelerini biçimlendirdiği, toplumsal, siyasal, kültürel modernleşme olayını yakın örnekleriyle izlediği bir laboratuvar olmuştur.¹⁹ On beş ay kaldığı Sofya'da askeri bilgisini geliştirmiş ve 1918'de yayınlanan "Zabit ve Kumandan İle Hasbihal" kitabını yazmıştır. Her ne kadar ordu-politika ilişkileri ve Alman askeri heyetlerinin Osmanlı Ordusu'ndaki nüfusuna karşı çıkması, Mustafa Kemal'i başkentten uzaklaştırmış olsa da Sofya'da, Almanya aleyhine bir tutum içine hiçbir zaman girmemiştir. Aksine "Edindiğim kaynakların doğruluğunun araştırılması Alman dostlarımız tarafından yapılacak" şeklinde ifadeleri vardır.²⁰ Aslında Sofya'dan gelen raporlara bakıldığında Alman askeri heyeti ile ilgili olumsuz hiçbir düşüncesi yoktur. Goltz Paşa ona yepyeni imkânlar sağlamıştı. Mustafa Kemal, kara ordusunun ıslahı için gelen Goltz Paşa'nın çevresindeki 3-4 kişiden biridir. Bununla birlikte General Fiçef'in söylediklerini de İstanbul'a bildirmişti. Fiçef, Balkan Savaşı'nda Osmanlı Genelkurmayı'nın bütün planlarını bildiğini, bu bilgileri de Alman subaylarından ve Goltz Paşa'dan yararlandığını söylemişti. Ayrıca Berlin'deki Bulgar elçisi de Almanya Hükümeti tarafından günü gününe bilgilendiriliyordu.²¹ Mustafa Kemal, piyade tüzüğü ile ilgili iki çeviri yapmıştır, ikisi de Alman generali Litzman'a aittir. Almancadan çeviriler onun, ordunun en modern Alman yöntemiyle eğitilmesi düşüncesine uygun düşmektedir.²²

Mustafa Kemal'in dünya savaşına Almanya tarafında katılmasına karşı olduğunu söyleyen kişi ise Falih Rıfki'dir. Falih Rıfki, Mustafa Kemal'in ağzından şu hikayeyi anlatmaktadır. "Ben yalnız şikayetçi olduğumu söylemiyordum. Almanya'yla birlikte olanlar yenilecekler diyordum. Ve bu sözlerim elverişsiz bir zamana tesadüf ediyordu. Çünkü Alman kuvvetleri Paris üzerine yürümekte idiler. Ben ise Sofya'dan bazı zatlara sayfalar dolusu mütalaalar yazıyor, yanlış bir iş yapıldığından bahsediyordum"²³ Bu sözler Mustafa Kemal'in Sofya'dan gönderdiği telgraflarla çelişmektedir. Muhtemelen bu sözler Falih Rıfki'nin düşüncelerinden doğmuş olmalıdır. Falih Rıfki daha sonra Mustafa Kemal'le Liman von Sanders arasında geçen bir konuşmayı aktarmaktadır. Burada Sanders Mustafa Kemal'den Bulgaristan'ın savaşa girip girmeyeceğini sormaktadır. Mustafa Kemal, Bulgarların Alman ordusunun başarılı olacağına inandırıcı deliller görmeden

¹⁹ İlber Ortaylı, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları**, IX. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Ankara, TTK, 1989, s. 2041.

²⁰ Ahmet Tetik, **Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporlar (Kasım 1913- Kasım 1914)**, Ankara, ATASE, 2007, s. 27. Mustafa Kemal, Sofya'ya geldiğinde Bulgarların büyük miktarlarda silah siparişini Almanya ve Avusturya silah fabrikalarına verdiklerini görmüştü.

²¹ Ahmet Tetik, **a.g.e.**, s. 6.

²² Paraşkev Paraşev, **Demokrat Diktatör Atatürk**, (Çev. Naime Yılmaz), Ankara, KENTkitap, 2007, s. 63.

²³ Falih Rıfki Atay, **Atatürk'ün Hatıraları**, s. 2.

savaşa katılmayacaklarını söylemişti. Bulgarlar son dakikaya kadar basiretli ve hedefli olarak davranmışlardı. Çünkü Bulgarlar Almanların gösterecekleri bir başarıyı beklemek kadar yeni tavizlerin peşindeydiler. Bu tavizi Osmanlı Devleti'nden bekliyorlardı. Nitekim Bulgar askerine dağıtılan “*Asker arkadaş*” adlı kitapta Edirne'ye ait bazı yazıların olduğu dikkat çekmişti. Mustafa Kemal Sofya'dan Enver Paşa'ya gönderdiği telgrafta Bulgarların Edirne'yi işgal ederek büyük Bulgaristan'ı kurmak düşüncesinden vazgeçmediğini bu sebeple büyümemesi gerektiğini ifade etmişti.²⁴

Her ne kadar Savof'un benim amacım Türkiye'den birkaç metre toprak alma değil kalıcı dostluk sağlamak dese de, Bulgaristan, maslahatgüzarı Koluşeff vasıtasıyla, tarafsızlıklarını muhafaza etmeye mukabil Edirne vilayetini içine alan Midye–Enez hattının ötesindeki bütün toprakları istemişti. Bu istek reddedilince Sofya'dan yeni bir heyet gelmişti. 3 Temmuz 1915'de başlanan görüşmelerde Osmanlı hükümeti Bulgaristan'a üç şart sunarak ve bunun kabul edilmesi halinde Kandiköy ile Şahincik arasındaki hattın batısında kalan toprakların Bulgaristan'a verilmesini teklif etmişti.²⁵ 6 Eylül 1915 tarihinde Sofya'da imzalanan Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması ve ekinde yer alan tarifnameye göre; Tunca ve Meriç'in batısında kalan, Cisri Mustafa Paşa, Karaağaç ve Dimetoka'yı içine alan ve Enez'e kadar Meriç kıyısında dar bir şerit oluşturan, toplam 2600 kilometre kare civarında bir toprak parçası Bulgaristan'a bırakılıyordu. Bırakılan topraklar üzerinde büyük çoğunluğu Müslüman Türklere oluşan, takriben 65 bin kişi yaşıyordu.²⁶ Bulgaristan sınırlarında yaptığı bu düzeltmeden sonra savaşa İttifak devletleri yanında girmişti. İşte Mustafa Kemal'in savaşa, mutlaka Bulgarlar katıldıktan sonra katılma tavsiyesi bu sebeple çok önemliydi. Osmanlı hükümeti bu aceleciliğinin bedelini burada da ağır bir şekilde ödemişti.

Sofya'ya ilk geldiğinde bir hayli sıkılan ve daha sonra alışarak önemli dostluklar kuran Mustafa Kemal'in, devamlı olarak Balkan Savaşı'nı niçin kaybettiğimiz üzerine düşüncelere daldığını biliyoruz. Burada ciddiyetine hiç ihtimal verilmeyecek bir anekdot vardır. Mustafa Kemal, bir gün opera seyretmeye gittiği günün gecesi uyuyamamış ve Şakir Zümre Bey'i uyandırarak şöyle dediği rivayet edilir: “*Balkan harbinde Bulgarlara neden yenildiğimizi daha iyi anlıyorum. Baksana adamların operası bile var, sanatkâr yetiştirmişler. Bir operaya kavuştuğumuz günü acaba görebilecek*

---

²⁴ Tetik, a.g.e., s. 109-111.

²⁵ Halil Mentеше'nin Anıları, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay., 1986, s. 220.

²⁶ Ali Ata Yiğit, “Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması”, **Bilig**, Güz 2012, sayı:63, s. 279.

miyim” demiştir. Bu görüşler Naime Yılmazzer tarafından iddia edilmişti.²⁷ Sofya’da 27 Ekim 1913-2 Şubat 1915 arasında askeri атаşe iken Selanik’in geleceğine dair önemli tespitlerde bulunmuştu. Yunanlıların bir daha kaybetmek istemeyeceklerini, Bulgarların ise Makedonya’yı Selanik’le birlikte bir bütün olarak düşündüklerini, Sırpların ise Selanik üzerinde en büyük hırs sahibi bir devlet olduğuna vurgu yapmıştı.²⁸ Sırpların Bulgarlarla Selanik’i paylaşmak suretiyle uyuşmalarının da mümkün olmaması aslında Osmanlı Devleti’nin dış politikada dikkate alması gereken önemli fırsattı. Dünya yeni bir savaşa doğru giderken Sırbistan ile Bulgaristan ilişkilerinde Selanik konusunda bir değişiklik yoktu. Bulgarlar 39. Alaylarına Selanik alayı adını vermişlerdi. Bununla birlikte Selanik konusunda Yunanistan ile Sırbistan arasında ekonomik bir anlaşma yapılmıştı. Bu yakınlaşma Sırbistan’a yeniden Selanik limanının kullanılmasını kolaylaştırmıştı. Çok sayıda silah yeniden Sırbistan’a sevk edilmeye başlanmıştı. Bu yakınlaşma daha çok Avusturya’yı rahatsız ediyor ve Selanik’e kadar inmek emellerini canlı tutuyordu. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Mustafa Kemal’in Bulgaristan’ın ilerlemesinin engellenerek adalar meselesini lehimize çözülmesini istediği çok açıktır.²⁹

Sofya’da Mustafa Kemal’in dikkatini çeken bir nokta daha vardı. Bulgaristan’da bulunan çeşitli muhalefet partilerinin ülkenin gerçek menfaatleri karşısında sanki doğal bir antlaşma yapmış olmalarıydı. Ülkenin menfaatleri neyi gerektiriyorsa muhalifler birbirlerine yardım ediyorlardı.³⁰ Bulgar Genelkurmayı da en açık konularda bile bilgi sızdırmamaya çalışıyordu. Mustafa Kemal, Bulgar Ordusu hakkında başka kaynaklardan bilgi aldığını söylemektedir.³¹ Bulgar hükümetinin Avusturya’ya yakınlaştığı, Sırbistan’ın da Rusya ekseninden çıkmayacak bir durumda olduğunu görmüştü. I. Dünya Savaşı’nın başlarında Almanların Avusturya kuvvetlerini güçlendirerek yaptığı saldırı ile birlikte Sırbistan çok zor bir duruma düşmüştü. Sırbistan’ın etkisiz bir hale getirilmesi için bir fırsattı. Mustafa Kemal, Bulgarların bu fırsatı kaçırmamaları gerektiğini ileri sürmüştü. Ruslara yakınlığının bu aşamada Bulgar menfaatlerine uygun olmadığını iddia etmişti. Bu savaşta Ruslara yardım etmektense Alman ve Avusturya kuvvetleriyle birlikte sınırlarını genişletmek için bir fırsat olduğunu söylemişti. I. Balkan Savaşı’ndan sonra Sırpların Yunanlılarla birlikte Bulgarlara saldırısından sonra ortaya çıkan Bulgar tepkisini yeniden canlandırmak için Mustafa Kemal’in çok çaba sarf ettiğini görüyoruz. Her ne

---

²⁷ Stefan Velikov, **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)**, (Çev. Naime Yılmazzer), İstanbul Kıtış yay., 1969, s. 14-15.

²⁸ Ahmet Tetik, **a.g.e.**, s. 41.

²⁹ Ahmet Tetik, **a.g.e.**, s. 116.

³⁰ Afet İnan, **Karlsbad Hatıraları**, s. 26.

³¹ Ahmet Tetik, **a.g.e.**, s. 18.

kadar bir askeri ataşenin bir devletin savaşa girmesindeki rolü abartılı bulunursa da belgeler ve bilgilerin iyi değerlendirildiği takdirde Mustafa Kemal'in gerçek yeri daha iyi anlaşılabilir. Aksi takdirde 12 Mart 1914'de Fransa'nın bir askeri ataşe olan Mustafa Kemal'e en büyük şeref nişanı Légion d'honneur'u vermesini anlamak mümkün olmaz.³² Muhtemeldir ki Fransa'nın Mustafa Kemal'i Almanya tarafından kendi yanına çekmek ya da Bulgaristan'ı itilaf devletleri lehine kazandırmasını beklediği düşünülebilir. Paraşkev, Mustafa Kemal'in Sofya'dan gönderdiği raporlarda İttihatçıları uyardığı ve devleti Almanya yanında savaşa sokmamaları gerektiğini telkin ediyordu³³ dese de raporların içeriğinde bunu izmam edecek bir belge yoktur. Kinross da Mustafa Kemal'in 16 Temmuz 1914 tarihli Enver Paşa'ya gönderdiği bir mektubundan bahseder. Bu mektupta Mustafa Kemal, Türkiye'nin savaşa Almanya karşısında katılmasının uygun olacağını söylemektedir.³⁴ Bu tarihli belgeler bu düşünceyle çelişki halindedir. Kaldı ki Mustafa Kemal, “Başlanılan bu büyük işten Osmanlı milletinin yüzünün gülerek çıkmasını, ordumuzun Balkan Harbi'nde yüzüne sürülen namus lekelerinin silineceği kutlu zamanın bekliyorum” demiştir.³⁵ Burada savaşın iştihakla beklendiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca Mustafa Kemal'in Bulgar hükümeti nezdinde etkisi göstermesi bakımından Bulgar Savunma Bakanı Goleman Boyacıyev'in 25 Nisan 1922 tarihli mektubu dikkati değer durumdadır. Boyacıyev mektubunda, “Sizinle birçok kereler Bulgar Genelkurmayı arasında çıkan anlaşmazlığı gidermek için yapılan toplantılara katıldım. Askeri bilginiz ve dehanız sayesinde kitalarımızın ortak harekâtı için gereken ilkeleri daha iyi takdir buyurdunuz. İstanbul'a hareketiniz sırasında zatınıza gönderdiğim bir mektupta, iyi dilekelerimle birlikte, vatanınızın gelecekteki kaderinde parlak bir yer tutmanız umudumu da açıklamışım ” demiştir.³⁶ Mustafa Kemal Sofya'da iken savaş başlayınca daha aktif bir görev almak için Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya bir mektup yazmış ve yeni görev istemişti. Arkadaşlarının aktif, cephe ateş hattında görev yaparken kendisinin ataşelik yapamayacağını söylemiş ve “Eğer birinci sınıf zabıt olmak liyakatinden mahrum isem, kanaatiniz bu ise açık söyleyiniz” demişti.³⁷ Enver Paşa Mustafa Kemal'in nasıl bir asker olduğunu biliyordu, hatta onu cepheye göndermek işine bile geliyordu ancak diplomatik yeteneklerinden yararlanmak istiyordu. Yani Bulgaristan'ın ittifak grubu yanında savaşa katılması yönündeki pürüzlerin kaldırılması

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri**, Belge:3, Ankara, 1982, s. 3.

³³ Paraşkev Paruşev, **a.g.e.**, s. 78.

³⁴ L.Kinross, **Atatürk**, s. 91.

³⁵ Ahmet Tetik, **a.g.e.**, s. 147.

³⁶ Ali Sarıkoyuncu, “Milli Mücadele'de Türk-Bulgar İlişkileri”, **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s. 279.

³⁷ İsrail Kurtcepe, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Askeri Hayatı”, **Türkler**, C.16, s. 448.

gerekiyordu. Nitekim Bulgaristan'ın savaşa katılması ile ilgili endişelerin giderilmesiyle birlikte, 2 Şubat 1915'de 19. Fırka Komutanlığı'na tayin emrini almıştı.

3. Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı Yıllarında Rumeli ile İlgili Düşünceleri

Osmanlı Devleti'nde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki hükümeti de teslimiyetçi ve pasif bir politika yerine daha aktif bir politika özlemi içinde halkı biçimlendirmeye çalışıyordu. Mustafa Kemal'in düşünceleri de buna yakındı. I. Dünya Savaşı başladığında değişik basın organlarında halk, yavaş yavaş savaşa hazırlanmış, halk adeta savaşı beklemeye başlamıştı. Savaşa muhalif gibi gözükken kimselerde sindirilmişti. Zaten 30 Temmuz 1914'de 1. Kolordu seferi duruma geçirilmiş, 2 Ağustos 1914'de de Türk-Alman ittifak antlaşması yapılmıştı. Zaten Rusya Hariciye Nazırlığı 12 Temmuz 1914'de elçiliklerini uyararak Türkiye ile Bulgaristan'ın birlikte savaşa katılmasının imkânları, Avusturya tarafından müzakere edildiği notu ile sefaretlerini bilgilendirmişti.³⁸ Talat Paşa, *“Türkiye varlığını koruyabilmek için öteden beri, devlet gruplarından birine iltihak edebilmek imkânı aranmıştı. Fakat devletlerden hiçbiri buna muvafakatini bildirmemişti. İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın kucağına atmışlar sonuçta Türk-Alman ittifakı yapılmıştır”* demektedir.³⁹ Osmanlı Devleti ertesi gün bir deklarasyon yayınlayarak tarafsız kalacağını bildirmişti. Bu tarafsızlıkla ilgili olarak Cemal Paşa, tarafsızlığın savaşa katılmak için hazırlık yapmak amacıyla ilan edildiğın söyleyecektir.⁴⁰ Osmanlı devlet adamları içinde tek tek ele alındığında İngiliz, Fransız ve Alman yanlıları vardı. Fakat çoğunluğu daha önce Trablusgarp ve Balkan savaşlarında uğranılan kayıpları dikkate alarak ittifak edilebilecek devleti belirlemeye çalışıyorlardı. Ülke bir yandan da iç ve dış baskılarla savaşa doğru sürükleniyordu.⁴¹ Savaşa yaklaşılırken Liman von Sanders başkanlığında Alman askeri ıslah heyeti İstanbul'a gelmişti. Almanların boğazlar üzerindeki nüfuzundan dolayı İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ni protesto etmişlerdi. Bu devletler bir taraftan da Türkiye'nin tarafsız kalması için uğraşarak, savaş boyunca bu tutumunu devam ettirdiği müddetçe Osmanlı toprak bütünlüğünün korunacağını güvence vermeye hazır olduklarını bildirmişlerdi.⁴²

³⁸ Nahit Sırrı, “Türkiye ile Çarlık Rusya Arasındaki Münasebet”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, sayı:4, C.1, 1930, s. 51.

³⁹ **Talat Paşa'nın Anıları**, s. 25.

⁴⁰ Stefan Velikov, **a.g.e.**, s. 22.

⁴¹ Sabri Sürvegil, “Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişinin İzmir Basınındaki Yankıları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, İzmir, 1983, s. 114.

⁴² A.Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (ve Savaş)**, Ankara, 1973, s.221-222

Osmanlı Devleti açısından Bulgaristan'ın durumu belli olmadan hemen savaşa katılmasının menfaatleri açısından doğru olmadığı açıktı. Ayrıca Bulgaristan'ı elde etmek için çalışılması gerektiği ortaya çıkmıştı.⁴³ Talat Paşa da aynı düşüncede idi. Hatta nazırlar heyetinin bir toplantısında elçilere, Bulgaristan ve Romanya'nın durumları anlaşılmeden Türkiye'nin hemen savaşa katılmasının gerek müttefiklerin, gerek Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olacağı ifade edilmişti. Henüz savaşın başlamasından önce İzmir basınında heyecanlı yazılar çıkmaya başlamıştı. Kaybedilen topraklarla ilgili olarak bazı umutlar doğmuştu. Allah'a bugünleri gösterdiği için şükredilmesi gerektiği şeklinde gazete başlıkları atılmıştı.⁴⁴ Savaş beklentisi çok açıktı ve ilerisi için çok çalışılması gerektiği, kaybedilen toprakların bu vesile ile alınması düşüncesi hâkimdi. Fakat Almanya'dan iyi bir müttefik olmadığı daha savaş başlamadan ortaya çıkmıştı. Osmanlı Hükümeti 1 Eylül 1914'de kapitülasyonları tek yanlı olarak kaldırmıştı. Bu karara başta Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmak üzere çıkarları zedelenecek bütün devletler tepki göstermişlerdi. Ne yazık ki Almanya'nın bu tavrı bile Alman yanlılarının tutumlarını değiştirmesine kâfi gelmemişti.

Çanakkale Cephesi'nde çok fedakârca çalışmalar yapıyordu. Siperlere saldıran İtilaf kuvvetlerine karşı hemen harekete geçilmiş ve süngü hücumuyla püskürtülmüştü. 3. Kolordu Komutanlığı bu fedakârca hizmetleri bir yandan ödüllendirmekte bir yandan da devam etmesini istemekteydi. 19. Fırka Komutanı Mustafa Kemal Bey "Gümüş İmtiyaz Madalyası"yla ödüllendirilmişti. Balkan Savaşlarında hezimet yaşamış komutanlardan Esat Paşa'yı önemli bir görevde Çanakkale'de görüyoruz. Esat Paşa'ya bağlı olarak görev yapan Mustafa Kemal'i 1 Mayıs 1915'de Çanakkale'de düşmana saldırma iradesiyle tarihin kader denk çizgisinde bir performans içinde görüyoruz. "*Karşımızda bulunan düşmanı ne pahasına olursa olsun, denize dökmek gerektiği kanaatindeyim. Durumumuz düşmana göre zayıf değildir. Düşmanın manevi gücü tamamıyla yok olmuştur. İçimizde ve komuta ettiğimiz askerlerde Balkan Harbi hacaletinin (utancının) ikinci bir evresini görmektense, burada ölmeyi yeğlemeyenlerin bulunacağını kesinlikle kabul etmem. Şayet böylelerinin olduğunu tahmin ediyorsanız, onları ellerimizle kurşuna dizelim. Şimdiye kadar gerçekleştirdiğimiz başarıları tamamlamak için taze ve iyi yetişmiş erlerden oluşan yeni bir alay, komutam altına verilmiş ve bu alay savaş hattına varmıştır*" demişti.⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı biterken yaptığı ilginç bir yorum daha vardır. "*Balkan Harbi, Türk Ordusu'nun katıldığı bir harp*

⁴³ Talat Paşa'nın Anıları, s. 26.

⁴⁴ Köylü, 11 Teşrin-i evvel 1330/ 24 Ekim 1914.

⁴⁵ Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, (Yay. Haz. Uluğ İğdemir), Ankara, TTK, 1968, s. 70.

*değildir. Bu bambaşka bir şeydi, bir bozgundu; fakat Türk Ordusu'nun bozgunu değildi. Hayır, hiç değil, bu, Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk Ordusu'nun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi. Balkan kuvvetleri, bu harbin sonuçlarını, o dönemde Türkiye'ye hâkim olan şahısların bilgisizliğine borçludur. Denilebilir ki bu harp de Türkiye için bir sürprizdi. Ordu, birleşebilmek ve bir plana göre toplanabilmek için yeterli zaman bulamamıştı. Öncü birlikleriyle düşman hücumları karşılanmıştı”.*⁴⁶

Sonuç

Atatürk'ün hayatında Rumeli'nin izleri öylesine etkin olmuştur ki bu toprakların mücadele edilmeden kaybedilmesini kabullenmiş değildir. Balkan Savaşı'ndan sonra tayin edildiği Sofya'da askeri ataşe olarak bulunurken ileriye dönük hesapların içinde olmuştur. Avrupa siyasetindeki çalkantıların yeni bir savaş ihtimalini ortaya çıkarması, Rumeli'nin kaybedilmesinin acısını içinde hissedenler için bir umut olarak doğmuştu. Mustafa Kemal de dâhil olmak üzere çok sayıda komutan, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda istekli davranmışlardı. Hatta yeni savaşla ilgili olarak strateji üretmişlerdi. “Savaş gerekli olmadıkça bir cinayettir” felsefesine özden bağlı olan Mustafa Kemal Paşa, üzerinde taşıdıkları sorumluluğu bu şekilde atmak istemişlerdi. Sofya'da görevli olarak geçirdiği on beş aylık sürenin uzunca bir kısmında Türkiye'nin muhtemel eksikleri, Bulgaristan'ın ve diğer Balkan devletlerinin yaptığı hazırlıklar üzerinde durmuş ve bu konuda mütalaalar göndermişti.

Misak-ı Milli ile Rumeli toprakları özellikle Makedonya bölgesi artık bir hedef olmaktan çıkmış, tarihi ve coğrafi bir terim olarak değer kazanmaya başlamıştı. Fakat bu bölge Hala Yunanistan ve Sırbistan arasında politik bir sorun olurken, Türkiye için ise orada bıraktığı bakiyesi açısından devamlı etnik ve kültürel bir sorun olarak devam etmektedir. Lozan Antlaşması ile Balkan devletlerinin Türkiye ile olan sınırları büyük ölçüde çözüme kavuşmuştu. Özellikle Bulgaristan'la Atatürk'ün kişiliğinin de etkisiyle güvene dayalı bir komşuluk tesis edilmiş ve karşılıklı işbirliği başlamıştı. 1912-13 Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Balkan devletleri arasında kesilen ilişkiler yeniden başlatılmıştı. İlk olarak 15 Aralık 1923'de Arnavutluk ile yapılan dostluk antlaşmasını 18 Ekim 1925'de Bulgaristan, 28 Ekim 1925'de Yugoslavya ile yapılan antlaşmalar takip etmişti. Balkanlarda geniş anlamda bölgesel işbirliğine dayalı antlaşmalar yapma yolunda atılan adımlar Türk dış politikasının esasını oluşturmuştu.⁴⁷ Artık Balkanlar Atatürk'ün gözünde bir yer değil gönlünde bir yer olarak devam edecekti. Fakat buna rağmen ölümünden bir yıl kadar önce bir sohbet

⁴⁶ Afet İnan, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, Ankara, TTK, 1983, s. 57.

⁴⁷ Hikmet Öksüz, Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938), **Türkler**, C.16, Ankara, Yeni Türkiye yayımları, 2002, s. 626.

sırasında Selanik gündeme gelince tahassürlerini ifade edemeden geçememiştir. “*Ah, Selanik denilince gönlümden geçenleri bir bilseniz*” demiştir. Zaten Atatürk’ün Cumhuriyet döneminin en önemli politikalarından biri olan nüfus mübadelesi konusu, terk edilen topraklarda kalanları kurtarmaya yönelik bir sahiplenmeden başka bir şey değildir. Milli Mücadele’nin kaynaştırıcı potası içinde ortak bir milli ruh oluşmuştu. Nüfus mübadelesiyle milli ruh güçlendirilmiş, Anadolu’daki iktidarın dayanağı sağlamlaştırılmıştı. Artık Türkiye’nin 1878 ve 1912-13 yıllarındaki kırılğan yapısı sona ermişti.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Yaşar, “Atatürk’ün Hayatı”, **Türkler**, C.16, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Atay, Falih Rıfki, **Atatürk’ün Hatıraları 1914-1918**, Ankara, Türkiye İş Bankası yay., 1965.
- Atay, Falih Rıfki, **Çankaya 1881-1938**, İstanbul, Doğan Kardeş, 1969.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri**, Belge:3, Ankara, 1982.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I/ I, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1991.
- Borak, Sadi, **Atatürk’ün Resmi Yazışmalara Girmemiş Söylev, Demeç, yazışma ve Söyleşileri**, İstanbul, Kaynak yay., 1997.
- Cemal Paşa, **Hatıralar**, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Gündüz, Asım, **Hatıralarım**, İstanbul, Kervan yay., 1973.
- Hakov, Cengiz, “1913 Yılında İstanbul’da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, 4-8 Ekim 1999, Ankara, TTK, 2002.
- Halil Mentеше’nin Anıları**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay., 1986.
- İnan, Afet, **M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları**, Ankara, TTK, 1983.
- Kızıldoğan, Hüsrev Sami, “Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakki”, **Bellekten**, C.1, sayı:3-4, Ankara,1937.
- Kinross, Lord, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, (Türkçesi: Necdet Sander), İstanbul, Altın Kitaplar, 1988.
- Köylü**, 11 Teşrin-i evvel 1330/ 24 Ekim 1914.
- Kurtcephe, İsrail, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Askeri Hayatı”, **Türkler**, C.16, Ankara, 2002.
- Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, (Yay. Haz. Uluğ İğdemir), Ankara, TTK, 1968.
- Nahit Sırrı, “Türkiye ile Çarlık Rusya Arasındaki Münasebet”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, sayı:4, C.1, 1930.

Ortaylı, İlber, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları**, IX. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Ankara, TTK, 1989.

Öksüz, Hikmet, "Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)", **Türkler**, C.16, Ankara, Yeni Türkiye yayınları, 2002.

Paruşev, Paraşkev, **Demokrat Diktatör Atatürk**, (Çev. Naime Yılmaz), Ankara, KENT Kitap, 2007.

Sarıkoynucu, Ali, "Milli Mücadele'de Türk-Bulgar İlişkileri", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002.

Sürvegil, Sabri, "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişinin İzmir Basınındaki Yankıları",

Tarih İncelemeleri Dergisi, I, İzmir, 1983.

Talat Paşa'nın Anıları, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.

Tetik, Ahmet, **Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporlar (Kasım 1913-Kasım 1914)**, Ankara, ATASE, 2007.

Us, Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul, Vakit matbaası, 1964.

Ülman, A. Haluk, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (ve Savaş)**, Ankara, 1973.

Velikov, Stefan, **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)**, (Çev. Naime Yılmaz), İstanbul, Kıtış yay., 1969.

Yiğit, Ali Ata, "Çanakkale Savaşlarının Ortaya Çıkardığı Stratejik Bir Zorunluluk: Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması", **Bilig**, Güz 2012, sayı:63.

Zeyrek, Suat, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış sebepleri**, İ.Ü. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.

THE TURKISH POPULATIONS IN GREEK LANDS BEFORE AND AFTER 1821

Dimitris Michalopoulos

According to the Greek statistics,¹ the Turkish populations in the Greek lands until the 1821 Revolution were as follows:

In the Morea there were established 42, 750 Turks (= Moslems), whilst the Greeks (= Christian Orthodox) amounted to 458,000 people.

In the sanjak of Eğriboz , wherein were included Euboea, Attica, Livadeia, Thebes, Olunduruk (=Lidoriki), Malandrino, Talanti (= Atalanti) and Zetounion there were settled 13, 360 Turks (and 156, 785 Greeks).

In the sanjak of Tirhala (= Trikkala), that encompassed almost the whole of Thessaly there used to live 247,560 Greeks and 38,525 Turks.

In the sanjak of Inebahti (= Naupactos), encompassing Karavari, Abukor (= Apocouron), and Kerbeneş (Karpenision) there were settled 53,075 Greeks and only 5,545 Turks.

In the sanjak of Karlieli (= Carleli), including Missolunghi, Aitolicon, Vonitsa, Vlochos, and Valtos, there were 2,060 Turks and 38,000 Greeks.

And In the southern part of the Yanya sanjak, there were settled 3,500 Turks and 62,200 Greeks.

As for the islands the relevant numbers are the following ones:

On Sakız (= Chios) there used to live 1,200 Turks and 120,000 Greeks.

On Girit there was a mixed population of 160,000 Greeks and 130,000 Turks.

On Rodos island, there are no numbers concerning the population. It is known, nevertheless, that about a century later, in 1924, the capital of this island was not a Greek city; for its population numbered 5,791 Ottomans (sic), 4,733 Greeks and 3,392 Jews.²

On the remaining islands, namely Kilimli (= Kalymnos), Kerpe (= Karpathos), Kızılhisar (= Kastellorizo), Kaşot (= Kasos), Leros, Zonbiki (= Symi); and İpsara (= Psara); and Egin (= Aegina), Kulur (= Salamis), Boros

---

¹ Archives of the Foreign Ministry of Greece (hereafter: AYE), 1828, A.A.K., 1-5.

² AYE, 1924, A/5, Athanasios Chalkiopoulos, Greek consul at Rhodes, to the Foreign ministry of Greece, dispatch No.277, Rhodes, July 27, 1924.

(= Poros), Çamlıca (= Hydra), İspece (=Spetses); and İskados (= Skiathos), İskiri (= Skyros), İskapolos (Skopelos); and Anafiye (= Anafi), Yamurgi (= Amorgos), Mürtad (= Kea), Gümüş (= Kimolos), Değirmenlik (= Milos), Mukane (= Mykonos), Nakşa (= Naxos), Bare (= Paros), Santurin (= Santorini), Yavuzca (= Sifnos), Koyunluca (=Serifos), Terme (= Thermia/Kythnos), Yumurgi (= Amorgos) there were no Turkish people.

In short, the Turkish population in the Greek lands (the Morea, Mainland Greece, Southern Epirus and Thessaly) amounted prior to the Revolution of 1821 to 231,395 people (130,000 out of whom were settled on Crete island).

At about the end of the war (1828), the Turkish population amounted to merely 70,280 people, i.e.: no Turks in the Morea, 6,730 in the area of Eğriboz sanjak; 33,500 in Tirhala sanjak; merely 250 in the sanjak of Karlieli; 1,900 in the southern part of the Yanya sanjak; 29,000 on Girit island and 800 on Sakız island. In the same year the Greek population in the same districts, areas and on the same islands amounted to 1,006,160 people (plus the populations of the islands where there were no Turks even before the year 1821). It is noteworthy, however, that prior to the outbreak of the Greek Revolution the Christian population of the Greek lands, with mixed (Christian and Moslem people) amounted to 1,295,610 people.³ That means that the 1821-1829 Greco-Turkish war was the cause of a considerable population decrease.

* * *

As afore mentioned, the above statistics concern the lands considered as Greek ones during and after the 1821 Revolution. These lands were the following: a) The Morea (= Peloponnese); b) Mainland Greece (= Rumeli); c) the major part of Epirus, from Arta to Yanya; d) the major part of Thessaly; e) the islands of the Aegean Sea (Girit included). It is clear, I think, that no mention of the Ionian Islands, Macedonia and Thrace is done. As for the Ionian Islands, from 1815 on a kind of confederation under the protection of the British Crown, the opinion expressed by the relevant authorities of the United Kingdom, that their population was Italian, was more or less true. As for Macedonia, the autochthonous population was Slavic, whilst no question could be raised by then about a Greek part of Thrace. The point, therefore, is how the things changed and Greece gained a large part of Macedonia and Thrace, whereas lost Epirus' northern part.

---

³ AYE, 1828, A.A.K., 1-5.

The key of the question is to be found in the policy followed by King of the Hellenes George I (1863-1913). He was born in 1845 as a Prince of Denmark; he became an officer of the Royal Danish Navy and at the age of merely 17 he was elected by a Greek National Assembly King of Greece. He was offered the Greek Crown due mainly to the insistence of the British government. If truth be told, he disliked Greece and, at the beginning of his reign, he used to assert that he “was purchased by England”; for the British government had then promised its support to the Danish one in the critical Schleswig-Holstein issue.⁴ That is why at about the end of the nineteenth century he moved towards the Habsburg Empire and he still had a personal political affiliation with the Emperor Franz-Joseph of Austria-Hungary. It was thanks to the bond of friendship between the King of the Hellenes and the Emperor of Austria-Hungary that the 1897 Greco-Turkish war proved at last to be advantageous to Greece, in spite of the bitter (or rather tragic-comic) defeat that the Greek Army suffered at the hands of the Ottomans. Prior to the outbreak of the war, i.e. late in 1896, King George had talks in Vienna with the Emperor Franz-Joseph and his Foreign Minister, Count Agenor Maria Gołuchowski.⁵ A secret agreement was concluded: Greece should embark on a war with Turkey, although her Army was not yet in fighting condition. Greece was going to be defeated but her defeat was not to have serious consequences; on the contrary, the island of Crete (Girit) was to be united with the Kingdom of Greece on a personal basis. For Crete was to be put under the joint protection of four Great Powers, namely Great Britain, France, Russia and Italy, and a King George’s son would be the Four Protective Powers’ High Commissioner on the island. There was, nonetheless, a prerequisite: the Royal Greek Navy should avoid any “move” towards Salonica. For Salonica, a Jewish and not a Greek city by then, was coveted by the Habsburg Empire.⁶

And so this was done. Prince George of Greece assumed his functions in December, 1898; and a trial was held against the Royal Greek Navy officers considered to be responsible for the ‘inactivity’ of their vessels. Anyway, the whole affair fell soon into oblivion. Still, in December, 1903, King George paid one more visit to Emperor Franz-Joseph and a fresh secret treaty was concluded between the two Sovereigns, which read as follows: *L’Autriche reconnaît l’influence grecque jusqu’au fleuve Skumbi, au dessous de Durazzo, à savoir dans tout le vilayet de Janina et dans (une) partie du vilayet de Monastir, elle jusqu’à ladite limite elle reconnaît les droits de la nation grecque. La Grèce de son côté s’engage à reconnaître l’influence*

---

⁴ D. Michalopoulos, *Vie politique en Grèce pendant les années 1862-1869* (Athens : The National and Capodistrian University of Athens, 1981), pp. 163-165.

⁵ Cf. Édouard Driault et Michel Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, vol. IV (Paris : Les Presses Universitaires de France, 1926), p. 332.

⁶ Newspaper *Patris* (Athens), September 15, 1910, pp. 1-2.

*autrichienne dans tout le vilayet de Scutari, aussi bien que toute la Macédoine jusqu'au port de Salonique. Ce traité restera en vigueur même si le statu quo dans les Balkans devait être modifié et si l'intégrité de l'Empire ottoman devait se briser. En ce cas, les deux États s'engagent à s'entraider.*⁷

In short, Greece and Austria-Hungary were to assist each other in the Balkans. Greek influence would encompass the whole of Yanya vilayet and a part of the Manastir one. Greece, nonetheless, would not have any aspiration as far as the major part of Macedonia (Salonica included) was concerned. Given, moreover, that this agreement had to do with the partition of Europe's powder keg, somehow prejudged was the attitude of Greece in the World conflict that was to begin eleven years later. In other words, Greece would not side with Russia, her traditional ally and protector, but with Austria-Hungary and, of course, the German Reich. Needless to say that both the Greek side and the Austrian one denied the conclusion of such a secret treaty.⁸ Yet reality proved to be the most eloquent evidence. In October, 1904, the Austrian government made representations to the Greek one because of the "activity" of the Greek bands in Macedonia:⁹ *Le ministère impérial et royal des Affaires étrangères à Vienne a chargé la légation impériale et royale d'attirer la plus sérieuse attention du gouvernement royal hellénique sur les nouvelles identiques et de plus en plus fréquentes qu'il vient de recevoir sur l'activité des bandes gréco-macédoniennes.*¹⁰ Greece was entitled to be active in Epirus and Albania but not in Macedonia.

In 1908, Wilhelm II, Emperor of Germany, paid a visit to Corfu, summer residence of King George of the Hellenes, and it was decided by the two sovereigns that Greece would side the two Central Empires in the war to come; a Greek-Turkish entente was in view as well, because the Kaiser insisted too much on it.¹¹ During the same year, 1908, King George paid one more visit to his "friend", Emperor Franz-Joseph, and the tacit alliance was sealed.¹²

---

⁷ Published by the Italian newspaper *Corriere dei Balcani* (Rome); attached to the dispatch No.230 (Vienna, May 28/June 10, 1906) of the Grēgorios Manos, Greek minister at Vienna to Alexandros Skouzes, Foreign Minister of Greece. (AYE, 1906, 69.1.)

⁸ AYE, 1906, 69.1, Gr. Manos to Al. Skouzes, dispatch No. 230, Vienna, May 28/June 10, 1906.

⁹ AYE, 1906, 69.1, Gr. Manos to Al. Skouzes, dispatch No. 494, Vienna, September 22/October 5, 1904.

¹⁰ AYE, 1906, 69.1, Note of the minister of Austria-Hungary at Athens to the Greek government.

¹¹ AYE, 1906, 69.1, Kleōn Rankavēs, Greek minister at Berlin, to Al. Skouzes, dispatch No. 357, Berlin, October 10/May 3, 1908.

¹² Cf. *Neue Freie Presse* (Vienna), November 5, 1908, p. 2.

Alas! *Dis aliter visum*. At the outbreak of the First Balkan War the Greek Army did not advance on Manastir but Salonica instead; and Salonica was practically annexed to Greece in spite of the 1903 secret treaty. What is more, King George of the Hellenes went to Salonica after it was occupied by Greek troops and settled there. Obviously, he wished the Corfu precedent to be repeated; for he had established his summer residence in that beautiful still Italian island, in order to “Hellenize” it. He was murdered, therefore, in March 1913; and all of the relevant documents were destroyed thanks to an ‘accident’ that happened in 1916.

Since now the details of the murder are a mystery, although the motives are more than clear. In any case, the point is that Greece lost districts with a more or less Greek population, whilst she gained Southern Macedonia and Salonica, where no considerable Greek populations existed by then and the annexation of which to Greece was never seriously considered.

But, of course, the Modern History of Macedonia is another account to be told...

RUMELİ “VİLÂYAT-I SELÂSE’SİNDE” BOŞNAK MUHACİR İZLERİ (1878-1912)

Recep Şkriyel*

Özet

Elimizde varolan tarihsel ve diplomatik kaynaklara göre, Boşnak muhacirlerinin Bosna-Hersek topraklarından Osmanlı İmparatorluğu'nun kısıtlı topraklarına sürgünü Rumeli'nin etnik gökkuşağına yansımıştır. 1878 yılında düzenlenen Berlin Kongresi kararıyla Boşnakların Osmanlı devletinden ayrılması (madde 25), Avusturya-Macaristan'a karşı silahlı direnişe de sebep olmuştur. Rumeli'nin Osmanlı hükümdarlığı altındaki diğer topraklara yani 'Vilayat-i Selase' içine muhacir komisyonları tarafından büyük sayıda kovulan Boşnak muhacirleri yerleştiriliyor.

Araştırmamızın nesnesi, Vilâyat-ı selâse” yani Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri toprakları içinde 1878 ila 1912 Boşnak milleti tarafından bırakılan izlerdir. Bu orjinal bilimsel araştırma, araştırmacı kamuoyuna, 'Vilayat-i Selase' içindeki Boşnak önekini taşıyan Boşnak onomastiğine (antroponomi ve toponomastiği) vurgu atıyor. Eser, bu ilginç bilim dalı çerçevesinde yapılmış uzun süreli empirik araştırmaya dayanıyor ve Boşnakların Makedon etnik topraklarının içindeki iki yüzyıllık varoluşuna yeterlice şahit oluyor. Anılmış onomastik yapılar, Rumeli toprakları içinde zor şartlar içindeki Boşnak muhacir varoluşuna ve hayatta kalmasına tanık olarak bu milletin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç kısımlarına (Anadolu'ya) sürekli göçüne de şahit oluyor. Bu eser Boşnakların 'Üç Vilayette' yaşamı hakkındaki sorulan sorular üzerine bir giriş temsil etmektedir. Andığımız aynı eserin kaynakçası içinde bir sürü, bugüne kadar yayınlanmamış tarih eserler de vardır.

Kanlı Balkan savaşlarından sonra (1912/1913) Osmanlı nüfusunun diğer kısmıyla beraber büyük sayıda Boşnak ailesi göç edip Osmanlı idaresi tarafından Anadolu'nun kırsal bölgelerine yerleştiriliyor.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Vilâyatı selâse (Selanik, Manastır, Kosova), Makedonya, Osmanlı Devleti, Boşnak, Boşnaklar, Bosna yolu, Boşnak mahallesi, Boşnak evi, Boşnak mezarları, Boşnak dağı, Boşnak değirmeni, Boşnak sokağı, Boşnak hanı, Boşnak tarlaları...

---

* Prof. Dr.

GİRİŞ

Boşnakların sürgünü, XIX yüzyılın ikinci yarısında Balkanlardaki heterojen İslam nüfusunu kapsayan büyük göç hareketi, birçok muhacir bölümlerinden sadece biriymiş. Büyük Doğu Sorunu (1875-1881) geçerek Balkan halklarının toplulukları kaderleri için çözücü etkililiğe sahip olmuşlardır. Karadağ askerinin fetihlerini durduramayınca, Osmanlı askeriyle yürütülen kanlı ve şiddetli çarpışmalardan sonra (1875-1878) Boşnakların en önemli stratejik pozisyonları düşmanlar tarafından ele geçirilmiş. Böylece Müslüman nüfusunun panik altında göç edip yeni kurulan milli bağımsız devletlere (Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya) doğru iletmesi insanî krizine sebep olmuştur. Yeni kurulmuş devletlerden kovulmuş ve ihtimam edilmemiş İslam nüfusu, yeni ve daha güvenli koşulları arayıp Osmanlı devletlerin iç bölmelerine çekilmeye başlamış, bu şekilde büyük muhacir kolları askeri ve ekonomi bakımında yüklenmiş Makedonya'yı basmış, böylece bu yer bir milyon buçuk göçmenin muvakkat ya da devamlı muharebe meydanı olmuştur.

Muhacirlerde kaçmanın dehşeti ne kadar da etkili olsa bile sallanmış Osmanlı Devleti iktisatında büyük olumsuzluklara sebep olmuştur, çünkü onların gayet büyük miktarda akınının sonuçlarını kararlı bir şekilde çözmek için münasebetli ve ölçülmüş duhul seçmek için hazır ve kabiliyetli değilmiş. Kendileriyle sadece hatıralar taşıyan muhacirlerin iktisat ve sosyal problemlerini çözmek, sadece siyasi değil, insanî vazifesiymiş. Bu noktadan başlayarak iktisadi bakımından yüklü olan bu sorunu çözmek için ek araçlar aramak zorunda kalmış. Çalışmamız, muhacirlerle ve onların birçok on senelik dramatik kazaya uğramalarıyla ve Osmanlı iktidarının bu zor ve şüpheli durumla karşılaşması çabalarıyla ilgili olayları yaklaştırmamızın bir yönüdür.

Boşnak ve diğer müslüman halkını mutlaka hasara uğratan Berlin Kongresi'nin (1878) kararları zorbalığın küçük halklar üstünde zaferini göstermiş. Kongre'nin dikte edilmiş kararları (madde 25) Bosna-Hersek toprakları'nın ilhakını kestiriyor.¹ Onların yürütmesiyle Müslüman elemanında şüphe ve gayrimemnunluğu arttırmıştır. Yani, Avusturya-Macaristan'ın yeni fethi siyaseti Boşnaklarda, Osmanlı iktidarı vaktinde hazları olan gerekli itimadı, emniyeti ve imtiyazı kaybetmeyi temsil ediyormuş. Bosna-Hersek'in sosyal ayrılıp dağılması sebeplerinden biri, gayrihristiyan nüfusunun katolikleştirilmesi tehlikesini devamlı olarak yayan yanlış bilgileridir. Olaylar, daha büyük yerleşme merkezlerindeki Boşnak-Hersekli halkının Avusturya-Macaristan iktidarına karşı yürütülen başarısız

---

¹ M. Hadžijahić, *Porijeklo bosanskih Muslimana* (Boşnak Müslümanların kökenleri), Bosna, Sarajevo, 1990, 123-125.)

silahlı hareketleriyle devam etmiş. Memnuniyetsizliği en yüksek dereceye taşıyan, erkek nüfusunun genel seferberliğini kestiren, sözde yerel savunma kanunu (1881) idi. Bu olaylar Bosna-Hersek nüfusunun, ayrıca Boşnakların temel sorunu oldu ve onlar sürekli Türkiye'ye taşınmak için istekler aramaya başlamış. Karadağlılar tarafından yürütülen silahlı hareketler sonucu olarak ele geçirilen kentlerden ve ortamlardan kovulan Hersekli Boşnakların memleketlerine dönmesi çabaları giderek yatışmış. Böylece Boşnakların, önceden başlatılmış, hala Osmanlı devleti idaresi altındaki topraklara külçe göç ettirilmesi hareketleri devam etmiş. Muhacirlerin Karadağ, Sırbistan, Kosova veya Arnavutluk'tan geçen devinim yönleri², kaçınılmaz surette, büyük Doğu sorunu zamanında gerçek demografi patlamasına uğrayan "VİLÂYAT-I SELÂSE'SİNDE" (Batı Rumeli) doğru gidiyormuş.³

Muhacir Boşnak aileleri en büyük sayıda Üsküp'ün (Kosova vilayeti)⁴ mahallelerinde yerleşik, amma etrafındaki köylerde, özellikle Hasanbey'de (bugünkü Çento) yerleşik imiş ve o yerde tüm Boşnak ortamlarından gelen mülteci gruplarını kayıtlayabildik. Zaman boyunca, Sırp sömürgeci politikasına karşı memnuniyetsizliklerinden dolayı, Türkiye'ye göç edip köyde Boşnak kalmamış.

Boşnaklar 1908 yılından, Jön Türklerin başa geldiklerinden sonra büyük sayıda muhaceret edilmiş, onların yerleşilmesi ise Üsküp'ün etrafındaki çiftlerde ve Makedonya'daki diğer yerlerde yerleşilmiş. Bu dalgada asılzade tabakasından, ağırlıklı Bosna'nın kuzey bölgesinden ve başka yerlerden (Biyelina, Brčko, Bosanski Şamats, Tuzla, Saraybosna, Banya Luka, Bihaç vs.) büyük numarada muhacir kaydedilmiş. Muhacirlerin sayısını azaltan nedenlerden biri de farklı iklim koşulları ve sıcak hava, aynı şekilde bulaşıcı hastalıklar (malarya, tifo ve kolera), büyük sayıda Boşnak mültecilerinin ölümüne sebep olmuş.

---

² S. Rizaj, *O migracionim kretanjima na Balkanu (1877-79)* / („Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875-1878. godine“; ANUBIH, XXX, Sarajevo 1977, 186-197. (S. Rizaj, *Balkanlar'da göç hareketleri (1877-1879)*: Sempozyum bildirileri Bosna-Hersek ve diğer Balkan ülkeleri 100 yıldönümü ayaklanmasının ve Doğu kriz 1875-1878 arasında münasebetiyle uluslararası konferans, Saraybosna 1977, 186-197.)

³ Bkz. Реџеп Шкријел, *Мухаџирската криза и населување на Бошњаџите во Македонија (1875-1901)* /, Скопје 2006, 107-135. (Recep Şkriyel, *Muhacir krizi ve Makedonya'da Boşnakların yerleşmesi 1875-1901*, Üsküp 2006, 107-135.)

⁴ Kosovskiot vilayet 5 sancağa ayrılmıştır: Priştine, Prizren, Yeni Pazar, Üsküp ve Debre. 1880. yılından sonra Prizren sancağı Manastir vilayetine bağlanmıştır. 1888. yılına kadar Kosova vilayetini 5 sancaktan oluşmuştur (Priştine, Yeni Pazar, Taşlıca, İpek ve Üskub), Devlet salnamesine göre hicri 1306. (1888/89) y. Kosova vilayetinin merkezi Üsküp imiş ve 6 sancağa ayrılmış (Üsküb, Priştine, Yeni Pazar, İpek, Taşlıca ve Prizren.)

Gene, bu olayların burcunda muhacir Boşnakların “VİLÂYAT-I SELÂSE’SİNDE“ ayrı bölgelerinde yerleşmesiyle kendilerinin sosyal ve materyal durumunun iyileşmesini ortaya atmalıyız. Verimli toprağın ile maddi yardımının dağıtılışı, onların genelde ihlâl edilmiş iktisat standart’ının iyileşmesini imkânsızlaştırmıştır. Bu muhacir ailelerinin Anadolu ve Ortadoğu ülkelerine sürekli çekilmesi bu toprakların iklim ve diğer koşullarına alışmadıklarından dolayıdır.⁵

Foto 1: Boşnak Kadın Halk Kıyafeti

BOŞNAK ONİMİSİ

Vilâyatı selâse'sindeki Boşnak onimisinin yeni araştırması, eser sahibinin kültür ve araştırıcı kamu âlemine bu kez temelinde Boşnak alâmetli leksemleri içeren Rumeli onomastiğinin, antroponiminin ve toponomastiğinin sorununu ortaya çıkaran araştırma dizisinin parçasıdır.⁶ Eser bu ilginç bilim alanı üzerinde sürdürülen daha uzun zaman alan deneysel araştırmaya dayanır. Verilmiş sonuçlar, Boşnakların Vilâyatı selâse alanlarındaki iki yüzyıllı siyasi

⁵ *Rumeli'den Türk Göçleri* (Turkish emigrations from the Balkans) – (Belgeler-Documents); vol. III, Ankara 1989. CLXXXII (Hazırlayan: Bilal N. Şimşir); aynı bkz. J. McCarthy, *Deat and Exile. The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922*, New Jersey 1996, 1-23.

⁶ Bkz. Л. Гушевска, *Бошњак (Бошњак во македонската онимија)* (Boşnak /Makedon onimisinde Boşnak/; Бошнаците на Балканот (Зборник), Друштво за наука и уметност, Скопје (Üskup) 2003, 183-190.

varlığının belirtisidir. Geniş onimi, muhacirlerin ve Boşnakların sadece Rumeli coğrafi alanlarındaki var oluşların ve kalımlarının değil, kendilerinin Osmanlı Devleti'nin daha içeri bölümlerine (Anadolu) göç etmelerinin şahitidir. Araştırma, Vilâyat-ı selâse alanlarındaki Boşnakların varolumun ve tarihî kalımın bileşik sorununa (1878 1912) bir tür giriş olmasını yeğliyor. Bu bilimsel araştırma eser sahibinin, verilmiş eserden ilk plana sürdürülen yayınlanmamış tarihî kaynaklara göre yaklaşımını tavsif ediyor. Rumeli onimisinde (antroponimi ve toponomisinde) Boşnak leksemini içeren büyük sayıda tanınmış terimler var. O bakımdan, Boşnak muhacirlerin 1878 yılından sonraki dönemde yerleşmesi sonucu olarak olagelen onimisi hakkında konuşuyoruz. Boşnakların Vilâyatı Selâse'sinde muvakkat ya da mütemadiyen meskeni Rumeli toponimisi üzerine ciddi bir iz bırakmıştır, bilimsel leksikolojik araştırmalara göre ise Makedon edebi dili terminolojisini de etkilemiştir.

Foto 2:Yeni Pazar erkek ve kadın halk giyimi (19.yy sonu)

Üsküp ile Saraybosna arasındaki hayati kara bağlantısı uzun zaman Boşnak Yolu gibi tanındıkmiş - farklı mal, istifade, posta malı, müslüman hacıları ve olağan yolcuları taşıyan ticaret kervanların canlı yolu, eski Tetova yolundan, yoğun Kačanik boğazından, Mitroviça'dan ve Yeni Pazar'dan Bosna'ya ve geriye yönetiyormuş.⁷

⁷ J. Хаџи – Васиљевић, Скопље и његова околина (Y. Hacı-Vasilyeviç, Üsküp ve civarı), Београд (Beligrad) 1930, 20-21.

Vlogyimej Pyanka, kendi mükemmel çalışmasında Boşnak muhacirlerin Ohri-Prespa (Manastir vilayeti) havzası bölgelerinde bir zamanki mevcudiyetini şahit eden birkaç toponomastik apelativleri⁸ anıyor: Boşnak Malesi, Boşnako Vodeynitza.⁹

Buraya gerçek etnonimlerden üretilmiş toponimler de giriyor, yani herhangi milleti, etnik gurubu ya da dini işaretleyenler (Boşnak, Bosnalı): Boşnako Vodeynitza, Boşnak Çeşmesi - İzbišta (Resne ilçesi) köyünde bulunan çeşme; Boşnakoi - Podgortzi köyündeki mahalle; Boşnakoftza - Tzrkofça, Pralenik, M. Papranik köylerindeki aileler ve Bosnaletz - Zlatari köyünde bulunan tarla.¹⁰

Foto 3: Banyaluka Eski Çarşısı

Boşnakovlar ('Bosnak gibi' cömert, yoksullara yemek de içki de veriyorlarmış) Tikveş bölgesindeki Stredselo köyünde eski-müslümanlar arasında mevcutmuş.¹¹

⁸ İnşaat ve diğer insan eseri yada insan tarafından işlenmiş diğer objeler.

⁹ В. Пјанка, *Топономастика на Охридско-преспанскиот базен*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Скопје 1970, 185. (V. Pyanka, *Ohri-Prespa civari toponomastiği*, Makedon dil "Marko Tzepekov" enstitüsü - Üsküp, (Üsküp) 1970, 185.)

¹⁰ Ibidem, 204, 208, 326-327.

¹¹ В. С. Радовановић, Тиквеш и Рајец (Тиквеş ve Rayetz), Населња и порекло становништва, сilt 17, Српски етнографски зборник, књ. XXIX, Београд (Beligrad) 1924, 317.

Foto 4: Boşnak El Sanatları Atölyeleri

Ustrumca bölgesi, Boşnak muhacir ailelerin hedeflerinden biri imiş ve böylece mantıksal olarak, İloviça köyündeki Boşnak Kulübeleri¹², Glavovitza köyündeki Boşnaklar mahallesi, Boşnak Osoesi adını taşıyan Bigla köyündeki Boşnatzi ailenin çiftliği (orman ve tarlalar), toponimleri ortaya çıkmış. 1912 yılındaki Boşnak ailelerin Stanyevtze köyünden (Üsküp sancağı, Kumanova kazası, Sveti Nikole ilçesi) kovulmasından sonra yurtların kalıntıları Boşnak Evleri adını taşımış.¹³

Foto 5: Üsküp'te Hasan Beğ Köyü'nde Bir Boşnak Mahallesi

O. Ivanova'nın sözlüğünde, Boşnaklar toponimleri Boşnak leksemi veya millet adından kök alıyor, ki onun anlamının yönü:

- a) Bosna'nın sakini
- b) Bosna müslümanı¹⁴

Eski Üsküp mahallesi Çayır yüceltmesinde bulunan Boşnak Mahallesinden (Boşnaklar)¹⁵ yana, T. Stamatovski ile M. Mitkov'un¹⁶

¹² Д. Митева, *Топонимијата на Струмичко* (Strumitza toponimisi), Скопје (Üsküp) 1989, 111; исто: Л. Гушевска, Бошњак/Бошњак во македонската онимија, Бошњаци на Балканот, Друштво за наука и уметност, Скопје 2003, 183-190.

¹³ О. Иванова, *Речник на топонимите во сливот на Брегалница* (Bregalnitza nehri havzası toponim sözlüğü), Скопје (Üsküb) 1996, 64.

¹⁴ İbidem

geçirdikleri araştırmalarından Gabreş köyünde (Kostur İlçesi) bulunan Boşnağın sokağı, Selanik ovasında bir zamanlarda var olan Boşnane köyü¹⁷ ve Lerin ilçesi Petersko köyünde bulunan Boşnağın köprüsünün var olduğunu anlayabiliriz.

Boşnako(v)/-ski, Boşnaçki ve Boşnyaçki¹⁸, soyadlarının kökleri hakkında sorun, müelliflerin yazılarına göre yeni bir ikilem açıyor – millet adından mı, lakaptan mı, yoksa temellerinde korunmuş Boşnak kişisel adından mı kaynaklanıyorlar.

Bulgarlar kişisel ve soyadları sözlüğüne göre, 1860 yılında Doyran'da Boşnak ve Bosna sakini etnonimleriyle bağlantı kuran Boşnakov/Boşnyakov soyadlarına rastlanıyor amma bu kitapta da ayırım aynı şekilde yapılmıştır.¹⁹

Makedonların soyadları sözlüğü²⁰ bu soyadlarının köklerini, erkek kişisel adından ya da Boşnak (Boş/e + - no + - ak – Boşnak / Bosna) lakabından türemiş olduğunu anlatıyorlar.

L. Guşevska'nın anlattığı T. Stamatovski'nin tezine göre Boşnakovtzi (Ohri) soyadının var olması yeni yerleşen Boşnak aileleriyle alâkası yoktur çünkü Boşnak millet adını ekmek ve yaşatmak için o dönem çok kısa ve yetersizmiş.²¹ Onomastikçilerin, bu soyadın Makedon antroponimisinde vekâleti hakkında delil şüphesi oradan kaynaklanıyor.

---

¹⁵ Boşnaklar mahlesinde Vaska İlieva (1921-2012) Makedon halk melodisinin doğmuştur. (M. Kitevski, *Vaska İlieva* (монографија) (M. Kitevski, Vaska İlieva /monografi/, Скопје (Üsküp) 2000, 51.)

¹⁶ T. Stamatovski, M. Mitkov, Boşnako(v)/-ski и Бошњако(v)/-ski, Бошначки и Бошњачки, *Лазикот на имињата*, Скопје 2000, 26-27. (T. Stamatovski, M. Mitkov, Boşnako(v)-ski ve Boşnyako(v)-ski, Boşnaçki ve Boşnyaçki: İsimlerin dili, Üsküp 2000, 26-27),

¹⁷ Б. Ж. Милојевић, *Јужна Македонија* (B. J. Miloyević, Güney Makedonya), Населба српских земаља, Српски етнографски зборник, књ. X, Српска краљевска академија, Београд (Beligrad) 1921, 32.

¹⁸ И. Бошњачки, *Кон свадбените обреди, игри и песни во Малешево* (Maleševa oyun, şarkı ve düğün adetleri), Македонски фолклор, V / 9-10, Скопје, 1972, 141-151.

¹⁹ С. Илчев, *Речник на личните имиња у Блгарите*, Софија 1969, 86 (S. İlçev, Özel isim Bulgar sözlüğü, Sofiya 1969); аупи: Л. Гушевска, *Бошњак/Бошњак во македонската онимија*, Бошнадите на Балканот (Зборник), Друштво за наука и уметност, Скопје 2003, 186. (L. Guşevska, Makedon onimisine Boşnyak/Boşnak), Balkanlarda Boşnaklar (Bildiri), Üsküp 2003, 186.

²⁰ М. Коробар-Белчева; М. Митков; Т. Стаматовски, *Речник на презимињата кај Македонците*, том I, А-Љ. Скопје 1994, 155. (M. Korobar, Makedon soyadları sözlüğü, c. I, A-L, Üsküp 1994, 155ç)

²¹ Л. Гушевска, *Бошњак/Бошњак во македонската онимија...* 186-187.

Üsküp ile Selanik çukur vadisindeki toponimler de göstergeçtir: Boşnak yolu²², Boşnak sokağı, Bosna sokağı²³, Boşnak (H)Anı²⁴, (Üsküp ile Selanik); Mrşevci köyündeki Boşnak evi (şindıra)²⁵, ve bir yakın zamana kadar Deladrovca²⁶ köyünün güneyinde var olan Boşnak mezarları²⁷, Miladinovça köyündeki tren istasyonuna yakın Boşnak tepesi²⁸, Umin Dol'da bulunan Boşnak bayırı ve Boşnak Hendeği²⁹, Boşnak mahallesi³⁰ (Üsküp ye İstip) ve İstipteki Fethiye mahallesin'deki Boşnak camii.³¹ Boşnak muhacirlerinden dolayı Sırp-Osmanlı Savaşları'ndan (1876-1878) sonra tarımcılıkta, o zamana kadar tanınmış Pirilep³² yerine iyi bir alternatif olarak demirden yapılmış Boşnak pulluğu kullanılıyormuş.

Ustrumca çukur vadisinde (güneydoğu Makedonya'da) bulunan, yerleştirilmiş Boşnak vahasi Belasitza Dağı'nın (1880 m) güney yamaçlarında, kuzey'de Ograjden'le (1774 m), doğu'da ise Bulgar sınırı ve batı'da Plauş resifiyle (997m) sarılmış, Boşnak köyü³³ toponimisinin durumu da benzerdir.

---

²² J. Хаџи–Василевић, *Скопље и његова околина...* 20-21. (Y. Hacı-Vasilyeviç, Üsküp ve civarı... 20-21.)

²³ *Ibidem*, 73.

²⁴ Bu terim A. Evans'a göre Üsküpteki Kurşunlu Han'la alakâlidir. (Kıyasla: J. Хаџи–Василевић, *Скопље и његова околина...* 130-131.) (Y. Hacı-Vasilyeviç, Üsküp ve civarı... 130-131.) Selanikte Boşnak (H)an mevcutmuş. (Александъръ Кипровъ, *Бошнякъ ханъ*, Из моитъ спомени, Ил. Илинденъ, г. 3 / 6 - (26), Софија 1930,1-2.) – (Aleksandırı Kiprovi, *Boşnak Hanı* /Natıralarımdan/... Sofiya 1930, 1-2.)

²⁵ Bkz. J. Ф. Трифуноски: *Сеоска насеља Скопске котлине*, V, Скопје 1964, 38-39.) (Y. Trifunoski, Üsküp vadisinde yerleşim, V, Üsküp 1964, 38-39)

²⁶ Radoin Bagrem arazisinde köy meyarlığı mevcutmuşç (Bkz: J. Ф. Трифуноски, О босанско-херцеговачким мухацирима насељеним у околини Скопља, *Geografski pregled*, VII, Sarajevo 1963, 148.) (Y. F. Trifunoski, Üsküp etrafında yerleşen Bosna-Hersek muhacirleri)

²⁷ J. Ф. Трифуноски, *Сеоска насеља Скопске котлине...* 40. (Y. F. Trifunoski, Üsküp vadisinde yerleşim...)

²⁸ *Ibidem*, 44. (Eser sahibine göre bu yerde bir Boşnak öldürülmüş.)

²⁹ *Ibidem*, 52.

³⁰ Daha detaylı: В. Нетков, Положба, природни услови, население, топографски развиток и тип на градот Штип, Астибо (I–XX век), Скопје, 1964, 15-18. (V. Netkov, İstip şehrinin konumu, doğal koşulları, nüfüsü ve topoğrafik gelişmesi, Üsküb 1964, 15-18).

³¹ E. Јосимовска, J. Јосимовски, В. Јосимовски, *Бошњачкото маало во Штип до и по балканските војни*, Бошњациите на Балканот (Зборник), Скопје, 2003. (E. Yosimovska, J. Yosimovski, V. Yosimovski, Balkan savaşlarından önce ve sonra İstipte Boşnak mahalesi, Üsküp 2003.)

³² J. Хаџи–Василевић, *Скопље и његова околина...* 212. (Y. Hacı-Vasilyeviç, Üsküp ve civarı...)

³³ Види: J. Ф. Трифуноски, *Расељена села у Струмичкој котлини*, Гласник Српског географског друштва, св. LVI – бр. 2, Београд 1976, 71-78. (Y. Trifunoski, *Strumitza vadisinde dağıtmık köyler...*)

Kosova Vilayeti'nde, Ferizovik kasabasında Boşnak camisi 1981 yılına kadar varmış.³⁴ Mitroviça, Preşova ve Buyanovaç kasabalarında Boşnakların yaşadıkları yerleri Boşnak mahalesi olarak anılır. Preşova sancağında, Buyanovaç Kasabası'na yakın büyük Boşnak Köyü (Veliki Trnovatz) bulunuyormuş. Bu kazada büyük Hersek Bosna muhacir toplumu yaşıyormuş. Ünlü Türk şarkıcısı Barış Manço (boş. Manco) ailesi burdan Türkiye'ye göç etmiş.³⁵

Makedonya'daki Boşnakların iki en önemli kültürel anıtlarını anmak da önemlidir: Birincisi, - Üsküp, Gazi Baba'da bulunan, Bosna kralı Stefan Tomaş Vukçiç-Kosaçanın kızı, kraliçe Katarina'nın kızı, prenses Katerina'nın mezarı üzerinde inşa edilmiş - Kral Kızı Türbesi.³⁶

İkincisi ise Boşnaklar için tarihi açılarda büyük önem taşıyan Ahmed Kolender tarafından işlenen ve Manastır uluslararası ticaret basımevinde basılan, 1912 yılında yayınlanmış küçük Türkçeden Boşnakçaya Cep Lûgâtıdır.³⁷

Balkanlardaki Osmanlıların mahsulü olan Boşnaklar yaşadıkları yerlerde kültür ve medeni kıymetlerini canlandırmayı ancak içine emdikleri Osmanlı değerlerinin yardımıyla becerebilmişlerdir. Belgeler Boşnak muhacirlerinin Makedon onimisi üzerine tarihi etkisini açıklamak için iyice yeterlidir

---

³⁴ Bu küçük kasabayı Boşnak ve diğer muhacirler tarafından 1878 yılından sonra tren istasyonu etrafında kurulmuş. Caminin yanmasından sonra (1981) yeni restorasyondan sonra "Boşnak" ismi kullanılmıyor. (R. Şkriyel, *Kosovadaki Boşnak muhacirlerinin yerleri*, Tutinski zbornik, no. 2, Tutin 2002.)

³⁵ İbidem

³⁶ Osmanlılar'ın, Fatih Sultan Mehmed tarafından yürütülen Bosna fethinden (1463) sonra Bosna'nın kralı Styepan ya da Stefan Tomaş, esir edilip ördürülmüş, eşi Kraliçe Katerina Roma'ya kaçıp iki çocuğu, Katerina (3 yaşında) ve Jigmund (7 yaşında) sultan sarayına götürülüp İslamiyete geçirilmiş. Bosnalı tarihçi Müvekkit'e göre Katerina Üsküp -Bosna hudutçusu İsa Bey'e(1443/4-1469) emanet bırakılmış ve hayatını Üsküp'te geçirmiş. Evlenmeyip, annesinin vefatından kısa zaman sonra öldüğü düşünülüyor, bunu da Kral Kızı Türbesi'nin adı gösteriyor. Katerina sonuncu Boşnak kralı Styepan Tomaşeviçin babalık üvey kardeşiymiş. Tarihçi Gliša Elezoviçe göre Osmanlı iktidarının sonuna kadar (1913) Üsküp ve Kalkandelen'de, Isakoviç soyunun vakıf mütevellileri arasında Kuturman, kral kızı Katerina'nın Kotormanıç soyadına benzer ad, ailesi aslı olanlar da varmış. On dört yaşındaki Jigmund (Sigismund) ve on yaşındaki Katerina Türkiye'ye götürülmüş ve 1474 ile 1478 yılları arasında İslamiyete geçirilmiş. Müslüman olarak, Jigmund İshak Bey Kraloğlu olarak ünlüymüş Askeri kariyerinde ilerliyormuş ve 1493 yılı arasında vefat etmiş. Katerina genç yaşlarında vefat etmiş. Mezarı türbe şeklindeymiş ve Gazi Baba bayırının Uryan Baba arazisinde yer alıyormuş daha tanınmış adı Kral Kızı Türbesi'dir.

³⁷ Sözlük, Boşnaklar ve bütün bilimsel kamu âlemi için, gerçekten büyük bir keşiftir. Eser sahibinin soyadı çoğu kez yanlış yorumlanıyor: Plav-gusinye ilçesinde, bugünkü Bosna-Hersek'te bile ünlü olan muhacir soyadı Kolender (Kolender, Kolenderoviç) yerine Kulender olarak anılıyor. (Kıyasla: Ahmed Kolender, *Boşnakça-Türkçe Cep Lûgati*, Manastır Vilayeti Matbaası, Manastır 1912).

*Foto 6:Üsküp'teki Gazi Baba Tepesinde Bulunan Kral Kızı Türbesi
(1963'teki yıkıcı depremden önce ve sonraki hali*

تورکجه دن بوشناچیه

میب لئی

MALI
Tursko-Bošnjački

RJEČNIK

Sastavio

Ahmed Kulender.

MONŠTIR.

Medjunarodna trgovačka štamparija

1912.

Resim 1:Manastır'da 1912'de Yayımlanan İlk Boşnakça-Türk Sözlüğü Kapağı

Foto 7: Makedonya-İdrizova Köyü'nde Bir Boşnak Muhacir Ailesi

SONUÇ

Tabi ki, muhacirler (önceden kentlerde yaşayan) nüfusunun kentin etrafındaki yerlere yerleşilmesi için diğer sebepler de varmış, bunlardan biri de onlar kendilerini eski meslekleriyle (zanaatçılık ve ticaret) devam etmemeleriymiş. Muhacirlerin bu büyük taşınmaları, terk ettikleri kasabalar ve alanlarda gelecekte olagelecek koşullar üzerine negatif iz bırakmıştır. Yeni memleketlerine tamamen alışmalarını gösteren az örneklerden yana, mültecilerin çoğu anavatanlarından diğer az bilinen bölgelere taşınması hiç de kolay gitmiyormuş. Ayrıcalıkla kötü etki bazı Boşnak bölgelerin nüfusunu azaltmasıyla ortaya çıkmış ve aynı yerlerde aniden öbür aileler tarafından (Hırvat, Karadağlı, Sırp vb.) sömürgeleştirmek devam etmiş. O tedbirler ile tüm Boşnak birliğinin etnik ilerlemesi uzun vadeyle durdurulmuştur. Kovulmuş Boşnakların anavatanı Bosna-Hersek ile bağları kurulmalarıyla onların ümitsiz, başarısız ve ruhsuz konuşmalı ülkeleri!(Bernard Shoe) için duydukları acıyı ve özlemi en iyi bir şekilde tasvir ediyor.

Muhacirler, Balkan enginliklerindeki ağır mültecilik tarihini mutlaka dolduranlardan birileridir. Kendilerinin ana ülkeleri Bosna-Hersek'ten tamamen unutulmuş Boşnak muhacirler, tek bir çözümleri olan yeni ve yabancı bölgelere doğru yolları aramayı tek çözüm olarak bulmuşlar. Ama, Osmanlı askeri birliklerinde aktif angaje edilmelerinden dolayı bazı Boşnaklar Balkan savaşlarında (1912/13) kazaya uğramış, sağ kalanlar ise daha geç öç korkusundan dolayı aileleriyle birlikte Türk bölgelerine doğru göç etmiş.

*Harita 1: Üsküp'te (Makedonya) İki Boşnak Mahallesi (1908)
Çair (yukarı)/Muhacir mahallesi (aşağı)*

BRITISH SOURCES FOR THE BALKAN WARS

Igor DESPOT*

Abstract

This paper will analyze the documents of the Public Record Office of the State Archives of Macedonia and The Balkan Committee sources in London that were published in the edition of the Central Historical Archives in Sofia. Great Britain was the advocate of the status quo, but because its economic interests in the Balkans were in the shadow of France, and Germany gained a number of important jobs in the Ottoman Empire, the British interest for the status quo was not as strong as was the interest of the other major powers. The British foreign policy was more flexible than the policy of the other major powers because of its alliance with Russia and because The Balkan Committee, that advocated for the reforms in the Ottoman Empire and maintained good relations with Bulgaria, had greatly influenced the British public opinion. Documents can be divided into several groups. Part of it concerns the economic interests of the United Kingdom; part of it concerns the chairmanship of the conference held in London; part of it is related to the humanitarian activities, which the British carried out on all sides and in all countries; part of it concerns the foreign policy and British interests in avoiding the World War. Great Britain was very often in a position of calming Russia, explaining that it is not worth it to go to war for few places that under Austro-Hungarian pressure remained in Albania or for Serbian exit to sea. Sources are abundant and the purpose of this paper is to assist in their analysis.

---

* Zagreb, Croatia.

In this paper, I will analyze the archives of the Foreign Office dealing with the Balkan Wars, stored in the State Archives of Macedonia. Ministry of Foreign Affairs of Great Britain generally perceived the Balkan Wars as a threat to European peace, humanitarian disaster and as interference in its economic sphere. On the other hand, a part of public opinion, influenced by the Balkan Committee based in London, perceived that wars as justified, due to the failure of the Ottoman Empire to implement reforms envisaged in the conclusions of the Berlin Congress in 1878.

Sources can be divided into four groups.

The first group has diplomatic character. It includes the efforts of the Foreign Minister Edward Grey to avoid the European conflict. The peace conference was held in London. Grey tried to achieve peace before mobilized Austro-Hungarian Empire and Russia get involved in conflict. Russia had to justify its role of a patron of Balkan Alliance and that's why it very often came to conflict with Monarchy over border issues, the Serbian port on the Adriatic coast and conquest of Skadar by Montenegro, in that way dragging the whole Entente into a potential conflict. Russian public opinion insisted on helping Serbia in its diplomatic battle with Austria-Hungary, which was persistently protecting its interests in the immediate neighborhood. Many dispatches sent from the field included warnings about the mobilization of the Monarchy. The vice consul in Dubrovnik Garston reported that the Monarchy has mobilized 16 Army Corps, Ambassador Cartwright reported in the end of November that there were already 150 000 people mobilized in Bosnia, and that it was expected that total number of mobilized would go up to 300 000 people. The mobilization was examined in consultation with the German ambassador in Britain. The answer was that it was simply the response to the Russian mobilization. As the British did not think that it was worth to go to war for any settlement in the Balkans, they tried to come to an agreement with Germany on issues like: To what point were peoples of Balkans free to modify the map of Europe, without interference of superpowers? At what point should the great powers reach an agreement (Aegean islands, a Serbian exit to the Adriatic and Albania question)? What possible agreement could get support from all six powers? Great Britain had least interest and because of that, besides the negotiations with the major powers, it was responsible for putting pressure on warring sides. That took a lot of skill. It led naval blockade of Skadar after the conquest by Montenegro, Grey put pressure on the Ottoman delegates in London to sign peace as soon as possible.

The second group of questions that the Ministry of Foreign Affairs dealt with was of humanitarian character. In all the warring countries the British had their missions of the Red Cross, created hospitals and raised funds for

help. There is a whole series of documents that inform us about the arrival of the British Red Cross in Greece, Bulgaria, Serbia, Montenegro and the Ottoman Empire (including mission from India). At the beginning of the war, the most important were surgeons, but with the development of cholera at the end of November they asked for bacteriologists. They were sent and have greatly helped in the destruction of the epidemic. Besides the issue of physicians and other medical staff, aid workers were collecting funds. They sent a ton of rice to the Greeks in Thessaloniki, three tons of rice and a ton of flour to Istanbul, chloride for water purification to Istanbul; in Asia Minor and Egypt the reception centers for expelled were created and the help included their transportation to the centers. After the Ottoman defeat at the beginning of the war, there was a large group of Muslim survivors from Kumanovo, Palanka, Kratovo and Stip in Thessaloniki. According to the report of the British consul general from March 1913, there were around 30 000 of them. They were looked after by the Greek government, but with a number of foreign donations. There were also refugees in Bitola (around 9000), in Serres (4000), Drama and Gevgelija. There were around 5000 refugees in Egypt, and another 15 000 in Istanbul and Smyrna. With medical teams from other countries (Monarchy and Russia) and with other forms of assistance, large-scale humanitarian disaster was diminished. The third group of documents, associated with the second, concerns the war crimes and the expulsion of the Muslim population. Crimes were registered, refugees were taken care of, and the governments of Balkan states were put under pressure. British submitted a memorandum to Bulgarian Prime Minister Gešov in which they demanded the cessation of harassment of Muslims in Bulgaria Zone of Occupation. That caused a reaction, letter of Gešov to deputy commander Mihail Savov with the order to strictly punish any crimes in the conquered territory. Despite these, crimes continued. The vice consul in Istanbul Harris recorded what he heard from refugees. People were killed with knives and bayonets. The surviving refugees from the Kirjalija area claimed that out of the 750 residents of the village, only three survived. Ambassador in Sofia Bax Ironside wrote about Christianization of Pomak near Plovdiv, sparking yet another British memorandum to Bulgarian Prime Minister Gešov, with demand to stop with this practice. Morgan, Vice Consul in Kavala, noted that the regular Bulgarian units left the city to the Chetnik duke Černopeevo, who became military governor. Over 100 Muslims were killed and the Bulgarians began imprisoning the Jews, for whom they requested ransom. Pressure was also exercised over the Serbs, who were no worse in the expulsion of the population and atrocities. Ambassador Prophet was involved in numerous conversations in which the blame was attributed to the Chetniks, who were allegedly all dismissed. British sources reported massacres against Albanians in Gnjilane. Around Bitola, 500 corpses of Albanians floated the Vardar. Vice consul in Skopje Peckham captured the situation when he began to

receive refugees from Kumanovo area in the consulate - they were mostly Muslim women and children. Massacres and conversions were done also by Montenegrins - Mrs Durckhaim of the Red Cross recorded massacre in Rugova. The British recorded numerous irregularities in Thessaloniki after its capture. Consul General Lamb was very active in describing the situation. Since the Greeks entered town, drunkenness, firing and thefts were registered. After arrival of the Bulgarians, things only become worse. He recorded the incident of a set up explosion of gunpowder in a warehouse. He attributed it to Sandanski and his units. He claimed that it killed 85 Turkish soldiers and that around 120 mules were burned down at the barn. Ottoman Empire Rabbi Haim Nahoum protested that the Greeks in Thessaloniki insulted faith, robbed and raped Jews.

In the fourth group of texts we find those that are directly related to economic issues and problems that the Balkan Wars caused to the British. Minister Grey was faced with a lot of requirements, which he sought to solve via consulates and embassies. The first problem was the monopoly in sales of Ottoman tobacco by the British companies N.Mayer, C.Limited Turkish Tobacco Importers and Shippers, British American Tobacco Company Limited and The Imperial Tobacco Company. Grey was faced with the persistent demands of the companies to preserve their previously acquired rights, mainly in Macedonia, that new (Serbian and Bulgarian) governments had no intention to comply. In a meeting organized by Chamber of Commerce, Grey explained to officials of the tobacco industry companies that they can not prohibit the Serbian or Bulgarian government to impose taxes on its own territory. Closely related was the issue of the Ottoman Bank. The Ottoman Empire relinquished some taxes for debt repayment to France and Britain. For this purpose, The Ottoman Empire had established a special foreign-controlled administration whose officers were responsible for collecting the debt payments.

After having taken Macedonia, the Serbian authorities dissolved the offices in Debar, Resno, Struga and Ochrid. Allegedly the office in Resno kept a large sum of money in the vault, which had been collected before the arrival of the Serbs (seven to eight thousand piasters). The Ambassador to the Ottoman Empire, Lowther, suggested that British and French flags be hoisted outside these offices.¹

On 31st November 1912 General Radomir Putnik asked Nikola Pašić for instructions regarding the Turkish public debt. Namely, immediately after taking some areas, the military command had issued orders banning the Ottoman Bank from further collecting the charges on the trade of salt, alcohol, silk, tobacco, opium, stamps and hunting and fishing. Due to the protest from

---

¹ DAM, Public Record Office, 2141, 32.

the British and French consuls, who had stated that the daily losses amounted to between six and ten thousand dinars, Putnik asked whether to keep the order in force.² In a letter dated 2nd December 1912 Putnik even decided to interpret the international law for his own ends, claiming that it was the right of the conquering army to collect taxes: Serbia had nothing to do with the unfortunate circumstances of the Ottoman Empire, which was forced to hand over the tax collection to the Ottoman Bank as a collateral. Regardless of this arrangement the revenues still belonged to the Ottoman state and Putnik considered that Serbia should insist on collecting the taxes, at least until the final peace settlement and inter-state agreement on whether they would inherit the Ottoman debt was reached.³

In a letter dated 10th December 1912 the Ottoman Bank insisted on its rights to collect the taxes, corroborating its claim with the 1907 Protocol according to which private property could not be confiscated by a conquering army. As the Ottoman Bank was a private entity and as such not in any way connected to the defeated state, its acquired rights of tax collection as the repayment of debts constituted also a private property and therefore could not be appropriated.⁴ Regardless of these objections, Serbia continued to collect taxes awaiting the end of the war and the final settlement.

The collection of the public debt on the field was not problematic in the areas controlled by the Greeks. The Greeks needed the support of Great Britain and France, the stakeholders of the Ottoman Bank, and found it desirable not to rise any tensions regarding this issue. But the members of the Bulgarian government were not too pleased with the idea of being obliged to repay the Ottoman debts. The Bulgarian government claimed that there was no precedent by which the annexing states had the obligation to take over the debts of the state annexed. Moreover, they rejected the system of proportional participation and even expressed the opinion that the current debts should not be repaid because they had been created as a result of the Ottomans' preparation for the war against the allies.⁵ The Paris conference was scheduled to take place in May 1913 (it never happened), but the debt remained unresolved until the Lausanne conference in 1923. The Lausanne Conference was organized in order to arrange the peace settlement between Greece and the Republic of Turkey. It was there that the distribution of the Ottoman debt among the newly founded Republic of Turkey, Greece, Bulgaria and the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes also occurred.

---

² AS, MID, PO, f- XII, d-8, 718.

³ AS, MID, PO, f- XII, d-8, 719.

⁴ AS, MID, PO, f- XIII, d-8, 39

⁵ DAM, Public Record Office, 2141,161. The precedents had been created by the agreements of 1814-1815.

A specific problem the Great Powers had to deal with was the dual taxation of the goods transported through the port of Thessaloniki. Namely, the merchandise shipped to any of the Balkan countries was first taxed in Thessaloniki and then again on the border of the state of its final destination. The former single market and customs area was now partitioned into several entities so that the exporters were faced with additional problems. The notes on such cases were received in the Foreign Office as early as in January 1913. The Serbs set up their custom office in Gjevgelia and imposed an extra custom duty on the merchandise already taxed in Thessaloniki. The Trade Chamber of Manchester informed Grey that the Bulgarians had introduced an identical measure. This situation was eventually resolved by an agreement of 11 percent cap taxation; also the Greeks had to waive the collection of custom charges on goods destined for other countries. If this would happen anyway, Serbia and Bulgaria had to claim the relevant custom duties not from the merchants but from Greece.

Summary

British Government tried to reduce the effects of the Balkan Wars to a minimum. It tried to calm Russia, in the name of the Entente or all of the great powers it threatened the small Balkan states and sought to ensure localization of the wars. At the same time, it had to lead a battle against a part of public opinion in its own country that wanted the independence of the Balkan states, and better conditions for Bulgaria, Greece and Serbia at the end of the war. In human terms, great job was done. Numerous donations and doctors who had arrived in the Balkans played a major role in repairing the damage caused by the wars. At the same time, the British government had to look after the interests of its businessmen in the changed circumstances. The minister Grey did quite well, even assuming duty of hosting peace conferences.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA BULGAR POLİTİK KARİKATÜRLERİNDE HİCİV

Mehmet KÖSEOĞLU

Özet

Politik karikatürler; bir dönemin sosyal, ekonomik, kültürel, politik yaşamın içeriğini bizlere sunmada etkilidir. O dönemin politikasındaki tartışmaları, güncel sorunları ve kamuoyunun olaylara bakış açısını hızlı bir şekilde görebilmemize imkân tanır. Bazen bilinmeyen ayrıntıları gün yüzüne çıkarır. Karikatürleri çizen kalemlerin tarafsız olması güç olsa da eleştiriler devamlıdır. Kâğıt üstünde çizilen görüntüler sinsî ama sesler fazlasıyla bir haykırıştadır.

Politik karikatürlerin Balkan Savaşları'nda Bulgar karikatüristlerin çizgileriyle değerlendirilmesini içeren bu makalede; Bulgaristan'da yayımlanan Smyah ve Lyudokos dergisi incelenmiştir. Makalede sunulan karikatürler; Aleksander Bojinov'un albümünden ve editörlüğünü yaptığı Smyah dergisinden ayrıca Lyudokos dergisi karikatüristi Raiko Aleksiev Nikolov'un çizdiği karikatürlerden seçilmiştir. Lyudokos dergisi (1913-1914), Smyah dergisi (1911-1915) yılları arasında yayımlanmıştır. Mizahî içerikli yayınlardır. İncelenen karikatürler 1912-1914 yıllarını içermektedir.

Karikatürler incelendiğinde; Bulgar karikatüristlerin çizimlerinde eleştiriler iki ana boyutludur. Birisi Bulgar siyasetçilerin Balkan Savaşları'ndaki başarısızlıkları diğeri ise savaşta yer alan Balkan devletlerinin emperyalist politikalarıdır. Bulgar siyasetçilerin ülkeyi savaşa sürükleyip birçok kişinin ölüme sebebiyet vermesi karikatürlerde en çok yer edilen konuların başında gelmektedir. Bulgar Kralı Ferdinand'ın dikta yönetimi, başbakan Danev'in başarısız politik hamleleri, bozgundan sonra başa gelen liberallerin varlığı da sorunlar arasında verilmektedir. Balkan devletlerinden Osmanlı ortalığı karıştırmaktadır. Sırlar; milliyetçi hırslar içerisinde Makedonya'dan daha fazla toprak istemektedir. Buna müdahil olan Yunanistan da karışmaktadır. Romanya'nın hayali Dobruca'dır. Büyük devletlerden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gelişmeleri yakından takip etmektedir. Rusya, yatıştırıcı tavrıyla hareket etse de çözümleri günü kurtarmaktan öteye gitmemektedir.

Bulgar karikatüristlerin çizimlerini genelleme niyetine girdiğimizde; savaş karşıtı duruşları bulunmadır. Savaş; hristiyanlık temaları eşliğinde çizilerek ölümden başka bir sonucu getirmeyecektir. Trakya ve Makedonya savaş yuvasıdır. İkinci Balkan Savaşı felaketlerin en büyüğüdür. Bunların gerçek suçlusu ise siyasetçilerdir.¹

Anahtar Sözcükler: Politik Karikatürler, Balkan Savaşları, Bulgaristan, Osmanlı, Balkan Devletleri.

Karikatüristler

Aleksander Bojinov/ Александър Божинов (1878-1968)

Bulgaristan'ın yetiştirdiği karikatür ve illüstrasyon alanında 'yasa koyucu' olarak kabul edilen bir sanatçıdır. Bulgar politik karikatür yaratıcısı olarak bilinir. Özellikle portre karikatürlerinde başarılı olmuştur. 1878 yılında Svishtov kasabasında doğdu. Sofya Sanat Okulu'nu bitirdikten sonra kısa bir süre Münih'te Ressam Akademisi'ni tamamladı. Alman çizim sanatından etkilendi. 1911-1915 yılları arasında Smyah (Kahkaha) gazetesinin editörlüğünü yaptı. Birçok gazete ve dergilerde çizimler yaptı. Köşe yazıları yazdı. I. Dünya Savaşı'nda savaş sanatçısı oldu. On binin üstünde karikatür çizdi. 1929 yılında Bilimler üyesi seçildi ve 1939 yılında akademisyen oldu. 1941-1944 döneminde, anti-Sovyet karikatürlerini Şafak gazetesi serisinde yayımladı. O yıllarda ayrıca illüstrasyon kitaplar, çocuklar için albümler de hazırladı. Espri şiiirler, hikâyeler yazdı.

İnsanların yaşamıyla ilgili gerçekleri dile getirmeyi öngören sanatçı; karikatürlerinde Bulgaristan'daki sosyal, politik ve kültürel yaşamı yansıtan anlatımlar sergiledi. Onun kalemi uluslararası düzeyde ve politik karikatür kavramına yaraşır çizimleriyle hala etkilerini ortaya koymaktadır.²

Raiko Aleksiev Nikolov / Райко Алексиев (1893-1944)

1893 yılında Pazarcık şehrinde doğdu. Sofya Ressam Akademisi'ni bitirdi. Fra Diavolo takma adıyla da bilinen sanatçı; Davul, Kahkaha, Lyudokos, Bulgaristan, Maske gazete ve dergilerinde editörlük bunun yanı sıra çizerlik yaptı. 1932-1934 yılları arasında Cricket mizah gazetesini yayımladı. Ayrıca kısa hikâyeler de yazdı. Çeşitli çizim koleksiyonları bulunan sanatçı, sanat sergilerine de katıldı. Stalin karşıtı karikatürler çizdiği

---

¹ Sofya Kütüphanesi'nde mizah dergilerinin mikrofilmleri ve kopyalarını benimle paylaşıp, karikatürler üzerindeki Bulgarca yazıları Türkçe'ye çevirmede bana yardımcı olan arkadaşım Giorgi Zelengora'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Fakat dergiler fazla yıprandığı için karikatürlerin çoğu çözünürlük açısından iyi çıkmadı.

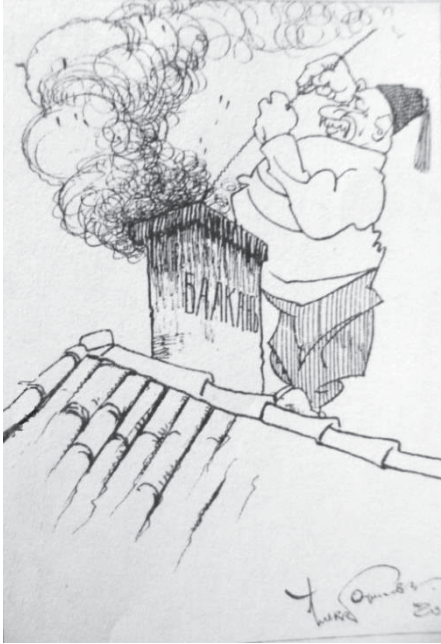
² http://www.artprice.bg/autor_details.php?act=data&elem_id=66 / 20/09/2012

için 1944’de komünistler tarafından öldürüldü. Eserleri 1990’a kadar Bulgaristan’da yasaktı.³

1. Balkan Savaşları Baş Aktörleri: Bulgar Krallığı ve Osmanlı Devleti

Bu makalede incelenen karikatürlerin çoğu Smyah dergisinden alınmış; bazı sayıları bulunamayan derginin diğer karikatürleri Aleksander Bojinov albümünden alınmıştır. Albümdeki Smyah dergisine ait karikatürler 1912-1914 yıllarını kapsar. Fakat albümde karikatürlerin yayımlandığı tarihler verilmediği için bazı karikatürleri, tarihsiz olarak sunacağız.⁴

Lyudokos dergisinde ise tarihlerden ziyade sayılar dergide görüldüğü için sayı ve numaralarını vereceğiz. Ele alınan karikatürler Ekim 1913-Şubat 1914 zaman aralığındadır. Yayımlandığı ay ve yılı belirteceğiz. Karikatür yorumlamaları yaparken incelediğimiz birçok çalışma arasında Barbara Jelavich ve Richard C. Hall’ın eserini belirtmeden geçemeyeceğiz.⁵

*Karikatür 1: Smyah dergisi
Aleksander Bojinov Albümü
Tarih: 1912
Karikatür Başlığı: Eski Baca
Süpürgecisi
(Bacada “Balkan” yazısı var)*

Karikatür 1’de; kiremitle örtülü evin çatısında geleneksel şark giyimi ve başında fesiyle şişman bir adam; dumandan kapkara olmuş bacayı süpürmektedir. Bacanın üstünde ise “Balkan” yazmaktadır. Çizimdeki giyim, fesiyle aşırı kilolu adamın Osmanlı olduğu çabucak belli oluyor. Avrupa karikatüristlerinin Osmanlı bürokratlarını çizerken genelde şişman olarak hicvetmeleri o dönemlerde bilinen bir durumdur.

³ http://www.lambiek.net/artists/a/aleksiev_raiko.htm/25/09/2012

⁴ Bkz. Aleksander Bojinov, Aleksander Bojinov Albümü 1878-1968, Sofya, 1999

⁵ Bkz. Richard C.HALL, Balkan Savaşları, İstanbul, 2003/ Barbara, Jelavich, Balkan Tarihi 2, İstanbul, 2006

Balkanlar'daki devletlerin özellikle Makedonya toprakları üzerindeki hak iddiaları ve bunun getirdiği siyasal kargaşa bölgeyi ateşe sürüklemiştir. Bölgede bitmek bilmeyen terör eylemleri ve örgütlerin varlığı karşısında Osmanlı Devleti'nin misilleme olarak askerî harekâtları Balkanlar'daki sorunu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Karikatüriste göre; Balkanlar'ın politik, askeri, ekonomik ve sosyal çıkmazlara sürüklenmesinde bu coğrafyayı karıştıran Osmanlı Devleti'nin parmağı vardır.

Karikatür 2: Smyah dergisi/ Tarih: 01 Eylül 1913 Sayı: 106 Sayfa: 1

Karikatür Başlığı: İstanbul'daki İdili Yahut Bulgaristan'ın Yeni Neşeleri

01 Eylül 1913'de yayımlanan karikatürde; geleneksel kıyafetleriyle 2 kişi öpüşmekte ve sevgilerini dile getirmektedir. Soldaki Osmanlı ve sağdaki Bulgar figürüyle yapılan çizimlerde; ortadaki çiçek dikkat çekmek üzere yanlarda da birer çiçek bulunmaktadır.

“İstanbul’un İdili yahut Bulgaristan’ın Yeni Neşeleri” başlığıyla çizilen karikatür Osmanlı Devleti ile Bulgar Krallığı arasında 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanacak olan İstanbul Antlaşması öncesinde yayımlanmıştır. İki görüşmeler çerçevesinde ele alınan konuların barışçı bir çerçevede yürürlüğe konulmak istenmesi; gerçek, samimi ve saf aşkı anımsatan “idil” sözcüğüyle anlatılmak istenmektedir. Bilindiği üzere 29 Eylül 1913 tarihinde iki taraf arasında yapılan antlaşma ile; Edirne, Dimetoka ve Kırklareli Osmanlı’da kalacaktır. Kavala ve Dedeağaç Bulgaristan’a bırakılacaktır. Meriç nehri iki ülke arasında sınır kabul edilecektir.

30 Eylül 1913’de imzalanan İstanbul Antlaşması; Bulgar ordusunun en çok kayıp verdiği Doğu Trakya ve Edirne’den vazgeçmesine neden oldu. Geriye sadece ölen askerlerin kafatası iskeletleri, sakatlar ve kayıplarla dolu hüsrana kaldı. Kafatası iskeletleri üstünde uçuşan leş yiyici kargalara bu sahneyi hazırlayan kişi, karikatüriste göre Kral Ferdinand idi

Karikatür 3:Lyudokos dergisi/ Tarih: 16 Şubat 1914

Karikatür Başlığı: İstanbul'a Doğru

Alttaki Yazı: Ferdinand Tarafından Çizilen Resim

2. Yarımada'nın Kalbi Bölüşülemeyen Toprak: Makedonya

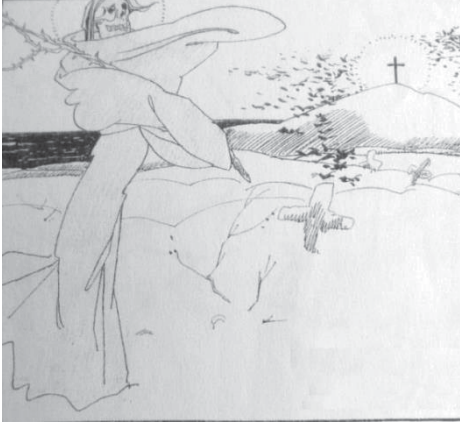
Karikatür 4: Smyah dergisi/Aleksander Bojinov Albümü/Tarih: 1913

Alttaki Yazı: Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, Bulgar Kralı Ferdinand'a Makedonya'yı paylaşmak için bir bıçak hediye etti.

Karikatürde Bulgar Kralı Ferdinand, yine uzun burnuyla (özellikle Avusturya-Macaristan İmp. mizahi yayın organları Der Floh, Kikeriki, Wiener Caricaturen dergilerinde burnu abartılarak uzunca çizilir) dikkat çekmektedir. Elinde bıçağıyla kendinden emin görünmektedir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Makedonya topraklarının Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasını savunuyordu. Kendisi karşısında daha küçük devletler olan Balkan ülkeleri arasında paylaşılmasına da razı görünüyordu. Bulgarların Kral Ferdinand önderliğinde Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph ile olan Makedonya toprakları politikaları; çizgilere bu şekilde taşınmıştır.

Karikatür 5:

Smyah dergisi /

Aleksander Bojinov Albümü /

Tarih: 1913

Karikatür Başlığı:

*Trakya ve Makedonya'da Yeni Yıl
1913*

Karikatür 6:

Smyah dergisi

Tarih: 20 Ekim 1913 Sayı: 113 S.3

Karikatür Başlığı:

*Dr. Danev'in Ressam Olarak Son
Eseri*

Karikatür 5'de; Trakya ve Makedonya topraklarında Hristiyan mezarlıkların üstüne üşüşen karga ve kuzgunlar bunların ötesinde ölümü getiren iskelet biçimindeki azrailin görüntüsü savaşın sonuçlarını anlatmaktadır. Bu da bir başka açıdan; karikatüristin savaş karşıtlığını doğrulayan bir karikatür olarak dikkat çekmektedir.

Karikatür 6'da; çürümeye yüz tutarak iskelet halini olan bir insan cesedi ve onun üstünde çürüyen etlerden pay almaya kalkışan karga sürüleri dikkat çekmektedir. Cesedin üzerinde "Makedonya" yazısı vardır.

Makedonya toprakları, 19. Yüzyılın sonlarında Balkan devletleri arasında politik ve askeri anlaşmazlıklara neden oluyordu. Osmanlı'ya bağlı bu bölgede başta Bulgarlar olmak üzere Sırp ve Yunanlar'ın da gözü vardı. Bölgenin önemi stratejik konumundaydı. Burası bir bakıma yarımadanın kalbiydi. Vardar ve Struma nehirlerinin vadisini kapsayan bir alandaydı. Makedonya'ya sahip olan yarımadanın merkezine yerleşecekti. Bulgar Krallığı'nın ana gayesi; Makedonya sahasını ele geçirerek Balkanlar'ın en güçlü devleti olmaktı. Nitekim I.Balkan Savaşı sonunda Makedonya'daki isteklerinin büyük bölümünü 17 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile

almış fakat diğer Balkan devletlerinin Arnavutluk'daki isteklerinin Büyük Güçler tarafından yerine getirilmemesi üzerine tekrar hedeflerini Bulgar Krallığı'nın ele geçirdiği Makedonya sahasına çevirmeleri II. Balkan Savaşı'na neden olmuştur.

01 Haziran 1913 tarihinde Stoyan Danev'in başbakan olması ve ardından 16 Ağustos 1913 tarihinde Bulgar Krallığı hükümetinin Sırbistan ve Yunanistan'a savaş emri vermesiyle II. Balkan Savaşı başladı. Bulgar ordusunun ağır bir yenilgiye uğraması sonucunda 31 Temmuz 1913'deki ateşkesle Makedonya topraklarının kaybedilme süreci anlatılarak; karikatürist tarafından "Makedonya" başarısızlığının suçu Danev'e yüklenmektedir.

Karikatür 7: Lyudokos dergisi/

Tarih: 1913 Sayı: 11 Sayfa: 1

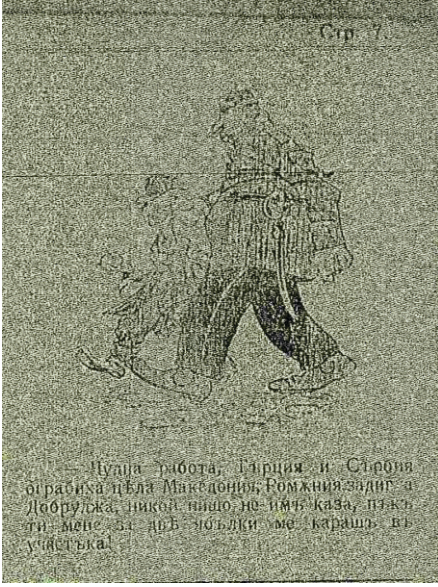
Karikatür Başlığı: 20. Yüzyıl

(Sağ alta Makedonya yazısı var)

Karikatür 7'de siyah elbiseleriyle Azrail, sağ ve sol omzundan olmak üzere azizi tutmaktadır. Aziz ise iki kollarını yana açmış halde çaresiz durmaktadır. Altta ise kafatası iskeletleri ve onun üstünde Makedonya yazılıdır.

Londra Barış Antlaşması'nın (30 Mayıs 1913) imzalanmasının ardından müttefikler arasındaki Makedonya topraklarındaki anlaşmazlık had safhaya ulaştı. Balkan devletlerinin ortak amacı Makedonya idi. Savaş Bulgarlar'a Makedonya'nın tümünü ele geçirme fırsatı sunabilirdi. Büyük Bulgaristan kurulsaydı Balkanlar'ın süper gücü olabilirdi. Sırp ve Yunan devletleri için sorun sadece Makedonya sahası değil, güçlü konuma gelebilecek Bulgaristan'ı önlemektir. Sırp ve Yunan devletleri arasındaki ittifak antlaşmaları Üsküp dahil Kuzey Makedonya'nın Sırbistan'a, Selanik dahil Güney Makedonya'nın Yunanistan'a kalmasını öngörüyordu.

Karikatür 8: Smyah dergisi

Tarih: 08 Eylül 1913 Sayı: 107 Sayfa: 7

Alttaki Yazı:

(Polis, küçük hırsız Polis Karakolu'na getiriyor)

Hırsız: Ne tuhaf? Yunanistan ve Sırbistan bütün Makedonya'yı çaldılar, Romanya Dobruca'yı çaldı, kimse bir şey söylemedi. Sen beni, iki elmadan dolayı karakola getireceksin.

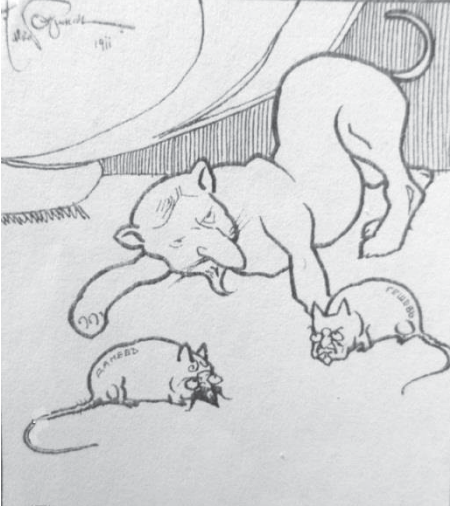
08 Eylül 1913'de yayımlanan karikatürde Ağustos 1913'de Balkan devletleriyle imzalanan Bükreş Antlaşması'nın etkileri devam etmektedir. Karikatürde; çocuk yaştaki küçük hırsız, bir ağaçtan elma çaldığı için polis tarafından karakola getiriliyor. Hırsızın ağzından anlatılanlar Bükreş Antlaşması'nın sonuçlarını özetliyor. Bükreş Antlaşması ile en kârlı çıkan devletler Sırbistan ve Yunanistan oldu. Makedonya topraklarıyla birlikte Sırbistan neredeyse yüzölçümünü iki kat artırdı. Yunanistan ise; Güney Makedonya topraklarını, Yanya ve Epir'in bir kısmını ele geçirdi. Yunanistan'ın doğu hududu Kavala'ya kadar genişledi. Romanya ise Güney Dobruca'yı ele geçirdi.

3. Savaş Karşılığında Savaş Suçluları Arayışı: Siyasetçiler

Karikatür 9'da bir kedi ve onun karşısında iki fare bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere kedi; Kral Ferdinand'ı temsil etmekte, fareler ise üzerinde yazıldığı üzere Halk Partisi Lideri Ivan Evstratiev Geşov (29/03/1911-01/06/1913) ile İlerici Liberal Parti lideri Stoyan Danev'i (01/06/1913-17/07/1913) temsil etmektedir.

Kedinin fareleri sevmediği malum olsa da burada kedinin patilerini vurmak için harekete geçirmesi düşmanlığını iyice gösterme açısından önemlidir. Fareler de karşılıklı olarak birbirlerine hasmane bakışlar sergilemektedir. Karikatürde göre; birbirini sevmeyen bu üçlülerin politikada başarılı olmaları mümkün görünmemektedir. Bundan halkın zarar göreceği de aşikârdır.

Karikatür 9: Smyah dergisi/
Aleksander Bojinov Albümü/
Tarih: 1913
Açıklama: Yazısız

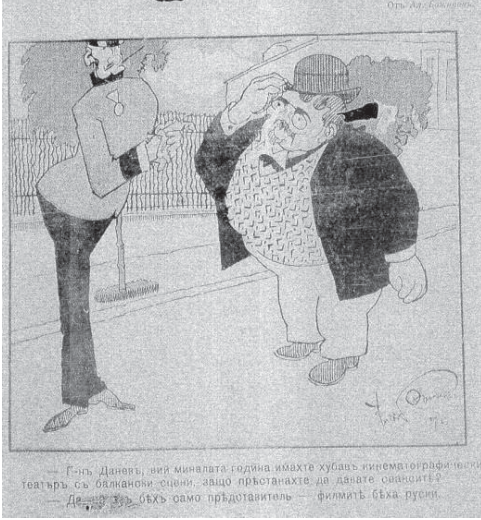
01 Eylül 1913 tarihinde “Balkanlar’ın Dengesi” başlığıyla yayımlanan karikatürde savaş karşıtlığı çizimlerde ele alınmaktadır. Zırhı, miğferi ve kılıcıyla cüsseli savaşçı karakteriyle Kral Ferdinand; sağ eliyle terazinin kefelerindeki ağırlıkları karşılaştırmaktadır. Terazinin sol kefesinde defne yaprakları sağ kefesinde yığınlarca asker cesedi bulunmaktadır. Terazide ağırlığı asker cesetleri taşıyan kefe taşımaktadır. Defne yapraklarıyla zafer tacını alarak Balkan coğrafyasında üne sahip olmak isteyen hükümdarın şaşkınlığını anlatmak isteyen karikatürist; savaş karşıtlığını ölen insanların hesabını sorma cüretiyle ortaya koymaktadır

Karikatür 10: Smyah dergisi /
Tarih: 01 Eylül 1913 - Sayı: 106
Sayfa: 5
Karikatür Başlığı: Balkanlar'ın dengesi
Altta ki Yazı: Maalesef şöhret ölümlerden daha hafif oldu.

08 Eylül 1913 tarihinde yayımlanan karikatür 11'de Stoyan Danev'e yöneltilen sorularla karikatürist; Danev'in Rus Çarlığı'nın güdümündeki politikası ve Rus destekçiliğini eleştirmektedir. Rusya ne istediye Danev icra ediyor. Rusya'nın politikasını savunuyor. Rusya senaryoyu yazıyor, Danev de filmi temsil ediyordu.

Karikatür 11:

Smyah dergisi /Tarih:08 Eylül 1913 - Sayı: 107 Sayfa: 1

Alttaki Yazı:

-Danev efendi, geçen sene siz güzel sinema salonu oldunuz. Neden filmleri temsil etmeye bıraktınız?

-Ben sadece temsilciydim. Filmler Rus oldular

Karikatür 12:*Smyah dergisi*

Tarih: 22 Eylül 1913 - Sayı: 109 Sayfa: 1

Alttaki Yazı:

Sofya merkezinde bulunan Tsar-Osvoboditel heykeli gibi Makedonya'da Danev'in heykeli yapılacaktır.

1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda kısmen bağımsızlığını kazanan Bulgaristan, 1901 yılında kurtarıcı olarak gördüğü Çar II. Aleksander adına Sofya'nın merkezinde İtalyan heykeltıraş Arnaldo Zocci tarafından Tsar Osvoboditel anıtını yaptırır. Anıtta; atıyla beraber Rus Çarı II. Aleksander canlandırılır. Eylül 1903 yılında yapımı tamamlanan anıta istinaden kara mizah örneği olarak bu karikatür çizilmiştir.

22 Eylül 1913 tarihinde yayımlanan karikatür, aynı zamanda Tsar-Osvoboditel Anıtı'nın yapımının 10. yılına denk gelmektedir. Karikatürist, II. Balkan Savaşı'nın suçlusu olarak nitelediği Stoyan Danev'i de Makedonya kurtarıcısı olarak görmekte ve ironi yapmaktadır. Çünkü 10 Ağustos 1913'de Bükreş'de Bulgar hükümeti, Makedonya topraklarını Sırp ve Yunan devletlerine kaybetmiş durumdadır.

Karikatür 13:

Lyudokos dergisi /

Tarih: Ekim 1913 - Sayı: 1

Sayfa: 1

Alttaki Yazı:

*“Kurtuluş Savaşı'nın Anıtı
Projesi!”*

Ferdinand ve Danev

Kafatası iskeletleri kule halindedir. Kulenin üstünde iki karga bulunmaktadır. Sağda Kral Ferdinand ve solda Danev. Savaşın suçluları olarak karikatürize edilmektedirler. Bilindiği üzere 10 Ağustos 1913'de Bükreş Antlaşması ile I. Balkan Savaşı sırasında ele geçirdiği toprakları kaybeden ve birçok insanın ölümüne neden olan bu felaketin bilançosu ağırdır. 4 milyonun üstündeki nüfusuyla yaklaşık 30 bin civarında askerin ölümüne neden olan savaşın suçluları bu siyasetçilerdir.

Karikatür 14:*Lyudokos dergisi /*

Tarih: Ekim 1913 - Sayı: 2 Sayfa: 3

Alttaki Yazı:

*Her akşam, Batı Avrupa'daki sarayların
etrafında bir Sofyalı evsiz dolaşıp yatak yeri
aramış.*

*Всѣка вечерь край дворцитѣ на
за-члнитѣ столицѣ единѣ софийски
бездомникѣ обикаляль и търсилъ мѣ-
стѣ за прѣношуване,*

Karanlık sokaklarda abartılı çizilen burnu, cüsseli vücuduyla, sol tarafına taktığı çantası ve sağ elinde bastonuyla Kral Ferdinand'ın savaş sonrasındaki durumu karikatürize edilmektedir. II. Balkan savaşı sırasında kendilerine karşı koyan Balkanlar'daki müttefik devletlere tek başına mücadele eden Bulgar Krallığı, Avrupa'daki Büyük Güçler'den destek alamadığı gibi savaş sonrasında da politikada yalnızdır

Karikatür 15: Smyah dergisi /
Tarih: 06 Ekim 1913 - Sayı: 111
Sayfa: 1

Başlık: Deniz ve Politika

Alttaki Yazı: Danev gibi bizim kaptan da tam vapur yola çıktığında onu kuma soktu.

Karikatürde; gemi güvertesinde kaptan vardır. Karikatürist deniz ile politika arasında benzer temaları kullanarak eleştirisini yapmıştır. Buna göre; I. Balkan Savaşı'nda askerî olaylar Bulgarlar lehine dönerken 01 Haziran 1913 tarihinde ülkenin lideri bir bakıma gemi kaptanı Danev, uluslararası sularda başarı ararken ülkeyi karaya oturtmuştur

Karikatür 16: Smyah dergisi /
Tarih: 20 Ekim 1913 - Sayı: 113
Sayfa: 6

Başlık: Hristiyan Din Dersi

Alttaki Yazı:

Öğretmen: Dünya'nın oluşumunu anlat bakalım!

Öğrenci: Birinci gün Allah Bulgaristan'ı oluşturmuş, 16'ncı gün Dr. Danev Bulgaristan'ı yok etmiş.

Karikatürde bayan öğretmen din dersinde dünyanın yaratılışını öğrencisine soruyor. Öğrencinin yanıtı ilginçtir. 1.gün Allah Bulgaristan'ı oluşturmuş; 16.gün doktor Danev Bulgaristan'ı yok etmiş.

01 Haziran 1913 tarihinde Dr. Stoyan Danev (1858-1949) Bulgar Krallığı'nın başbakanı oldu. Bu sırada eski müttefikler Sırp, Yunanistan ve Karadağ; Büyük Güçler'in izin vermemesi üzerine Arnavutluk topraklarından pay alamadılar. Bunun üzerine Bulgar Krallığı'nın savaş neticesinde ele geçirdiği Makedonya topraklarından pay istemeleri karşısında Bulgar Krallığı buna izin vermedi. Ama onu destekleyen Büyük Güçler'den bir devlet de olmadı. Siyaseten yalnız kalan Bulgar hükümeti 16 Haziran 1913 günü Sırp ve Yunan ordularına karşı zafer kazanacağını düşünerek saldırı emri verdi. 1.5 ay gibi kısa bir zaman zarfında Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Romanya ve Osmanlı Devleti'ne karşı ağır bir yenilgiye uğrayan Bulgar Krallığı'nın Haziran ayının 16. günü verilen kararlar, toprak kaybının büyüklüğü hicvediliyor. Karikatürist; hisımla tüm eleştiri oklarını Stoyan Danev'e yöneltiyor. Kral Ferdinand'ın hala iktidarda olması ve o sırada Danev'in siyaset sahnesinden çekilmesi ister istemez tek suçu otoritesini kaybeden siyasetçiye yapılmasını doğuruyor.

Karikatür 17: Lyudokos dergisi /
Tarih: Kasım 1913 - Sayı: 5
Sayfa: 1
Başlık: Korkunç Kabus 16
Haziran (Danev)

30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı. Bulgarlar, önemli bir avantaj elde etti. Sırp ve Yunanlar'ın ise Makedonya'daki iddiaları bitmedi. Bulgarlar'ın orduyu Gelibolu, Çatalca cephelerinden Makedonya cephelerine taşıma imkânı mümkündü. Güçlerini müttefiklerin karşısına çıkarabilecek durumdaydı. Başbakanı Geshov o günlerde yine de Balkan uzlaşması için çalışmışsa da başarısız olmuştu.

Yerine geçen Danev, Sırlar'ı hakemlik anlaşmasını kabule zorlamaya çalıştıysa da çatışma yakın görünüyordu. Bir de Danev'in Rus yanlısı politikası bazen ilişkileri kilitliyordu. Rus Çarlığı da Sırlar'ı teskin etmiyor ve bu tutum Bulgarlar'ı savaşa sürüklüyordu. 16 Haziran 1913 günü Bulgarlar'ın Sırp ve Yunanlar'a savaş açması ve ardından Karadağ, Romanya ve Osmanlı Devleti'ni de karşılarında bulmaları tam bir kabus olacaktı. 16 Haziran günü hem Bulgarlar hem Danev için gerçekten felaketlerin başlangıcıydı.

Karikatür 18: Lyudokos dergisi
/

Tarih: Kasım 1913 - Sayı:7
Sayfa: 5
Başlık:
Danev'i Törenle Yollama

Karikatürde Bulgar halkı tarafından taşlanarak gönderilen başbakan Danev görülmektedir. Danev, tüm hızıyla çantasını alarak kaçmaktadır. Balkan müttefikler karşısında Bulgar ordularından gelen felaket dolu haberler Danev'i zor durumda bıraktı. Danev'in Rus yanlısı hükümeti 13 Temmuz 1913'de istifa etmek zorunda kaldı. Ruslar, Bulgaristan'ı hezimete uğratan bu savaşta hiçbir eylemde bulunmayınca Danev'in görevde kalması zaten imkânsızdı. Onun yerine geçen Liberal Parti lideri Vasil Radoslavov, Bulgaristan'ı istiladan korumak ve savaştan sonra Bulgar politikasını sürdürebilmek için Almanya, Avusturya-Macaristan İmp'nun desteğini arıyordu. Böylelikle yeni hükümet Rus karşıtı politikacılardan oluşuyordu

Şubat 1914'de Bulgar Krallığı'nda seçimler yapılacaktır. Seçimler öncesinde 19 Ocak 1914'de yayımlanan bu karikatürde; Hristiyan mezarlığına gidip kolları arasında bastonuyla mezarda yatan ölülere seslenen bir bürokrat tipi çizilmiştir. Ajitator; Fransızca bir sözcük olup bir kimseyi kötü bir iş yapması için harekete geçiren kimse; kışkırtıcı anlamındadır. Kışkırtıcı; Bulgar bürokratlardır. Özellikle bunların başında Liberaller gelmektedir. Bulgar halkından oy almak uğruna herkesten medet ummaları kara mizahla anlatılmaktadır.

Karikatür 19: *Smyah* dergisi /
Tarih: 19 Ocak 1914 -
Sayı: 126 Sayfa: 1
Başlık:
Yeni Topraklarda
Seçimler
Alttaki Yazı:
Ajitatör: Bize oy
vererseniz, hayatını
döndüreceğiz

Karikatür 20: *Smyah* dergisi /
Tarih: 14 Haziran 1914 - Sayı: 147 S: 3
Başlık: Kim Suçludur?
Alttaki Yazı:
Prens Boris Babasına: Baba, Milli kaza
için suçluyu bulacaklar mı?
Ferdinand: Asla bulmazlar, oğlum. Sarayın
muhafazası arttırdım.

14 Haziran 1914'de "Kim Suçludur" başlığıyla yayımlanan karikatürde Balkan Savaşları'nın sonucu Milli bir kazadır. Bu kazanın sorumluları aranmaktadır. Karikatürde uzun burun, cüsseli vücut ve şişkin göbeğiyle Ferdinand karşısında oğlu Prens Boris'in ağızından suçluyu sordurma gayretinde bulunan karikatürist; asıl suçlunun kim olduğunu Kral Ferdinand'ın ağızından ele vermiş bulunuyor. Fazla yorum gerektirmeden okuyucusuna asıl suçlunun haberini veriyor.

Karikatür 21:

Smyah dergisi/ Tarih:14 Haziran 1914 / Sayı:147 S: 5

Başlık:16 Haziran ve Liberaller

Alttaki Yazı: Yaşasın 16 Haziran! 16 Haziran olmazsa şimdi biz o kadar güzel şarap içmeyecektik.

Karikatürde Liberal bürokratlar arasında giysisinin üstünde “16 Haziran 1913” yazan iskelet görüntüsüyle Azrail şarap içmektedir. Şişelerde ise “iktidar” yazılıdır. Karikatür; 16 Haziran tarihini hatırlatmaktadır.

16 Haziran 1913’de Bulgar ordusu ile diğer Balkan müttefiklerinin savaşı neticesinde Bulgar Krallığı, büyük bir hezimete uğramış ve iktidar; Vasil Radoslavov liderliğindeki Liberal Parti mensuplarına kalmıştır. 1918 yılında I. Dünya Savaşı sonuna kadar iktidarda kalacak olan Liberal parti mensuplarını karikatürist eleştirmektedir. Zarardan pay çıkarma, ülke için olumsuz fırsatları kendi lehine çevirme adına mizahî açıdan liberaller hicvedilmektedir.

4. Bükreş Antlaşması ve Sonrası: Umutsuzluk

Ağır bir hezimetle sonuçlanan II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan Bükreş Antlaşması daha tam olarak tatbik edilmeden Sofya’nın bile durumunu tartışır hale getiren karikatürist; durumun vehametini karikatür 22’de gözler önüne sermektedir.

Karikatür 22: Smyah dergisi/
 Tarih:01 Eylül 1913 Sayı:106 S:
 6

Başlık: Sofya Merkezinde
 Dondukov Caddesi

Alttaki Yazı:

-Antlaşmanın revizyonu geçmez
 ise bu yerin Bulgar olup
 olmadığı bilinmez. Öyle ki
 çabuk olalım.

Karikatür 23: Smyah dergisi/
 Tarih:15 Eylül 1913 Sayı:108
 S: 5

Alttaki Yazı:

-Çocuk, bu nişan nereden
 aldın?

-Babam onu bana verdi.

-Ama babam savaşa katılmadı.

-Katılmayanlardan sadece
 onun mu nişanı var?

Balkan Savaşları'nda
 fedakarlık gösterenlere verilen
 nişanların, savaşmayanlara da
 verildiği için halk tarafından
 kutsal sembollerin keyfi olarak
 başkalarına verilmesine mizahî
 eleştiri yapılmaktadır

Karikatür 24’de ip (organ) çekme tarzından hayvanların kuyruğundan tutup çekmeye çalışan ve dengeyi sağlamaya uğraşan kişiler bulunmaktadır. Solda aslan, ortada yılan ve sağda köpek vardır. Anlaşılabileceği üzere hayvanların kuyruk tarafından tutanlar; Avrupa’daki Büyük Güçler’i temsil etmektedir. Aslan; Bulgaristan’ı, köpek Sırbistan’ı, yılan ise Yunanistan’ı sembolü olarak çizilmektedir.

Karikatür 24:

Lyudokos dergisi/

Tarih: Kasım 1913 Sayı:4 S: 8

Başlık: *Bükreş Antlaşması*

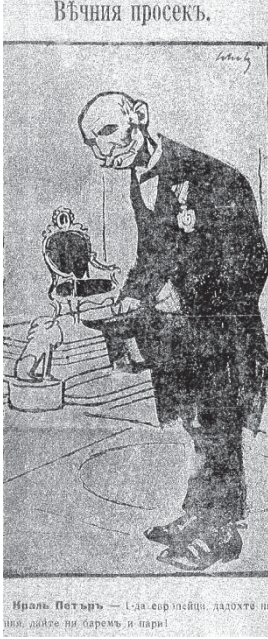
Altındaki Yazı:

Nihayet denge iade edildi.

Ağustos ayının başlarında Balkan devletleri arasında barış görüşmeleri sürerken; taraflar Makedonya’nın mümkün olduğu kadar amaçları çerçevesindeki yerleri istiyordu. 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması ile Makedonya toprakları üç parçaya ayrıldı. Yunanistan; Ege bölgelerini aldı. Sırbistan; Makedonya’nın büyük bölümünü özellikle Vardar havzasını elde etti. Bulgaristan ise sadece Pirin Makedonyası denilen güneydoğu kısmını aldı. Yunanistan ve Sırbistan için Bükreş Antlaşması büyük bir başarıydı. Beklentilerden daha fazla toprak kazanıp, Bulgar Krallığı’nın Balkan yarımadasında güçlenmesini engellemişlerdi. Bir bakıma denge sağlanmış oldu.

5. Balkanlar’ın Diğer Güçleri: Sırlar, Romenler ve Ruslar

Karikatür 25; tahminen Londra Antlaşması sonrasında yayımlanmıştır. 1913 yılının Mart ayında Çatalca önlerine kadar ilerlemeyi başaran Bulgar orduları karşısında ateşkes isteyen Osmanlı Devleti’ni 30 Mayıs 1913 tarihindeki Londra Antlaşması ile kötü duruma düşüren Bulgar hükümetinin başarısı anlatılırken; Sırlar’ın tutumu irdelenmektedir. Bir melek, kolları arasında barış metinlerini rulo halinde Bulgaristan’a doğru götürürken karşısına çıkan Sırp askerinin melekten dahi deklarasyon imzalamasını istemesi Makedonya toprakları üzerindeki çatışmanın Bulgarlar ve Sırlar arasında müttefik halinde iken bile devam etmekte olduğunu göstermektedir. Sırlar işgal bölgesindeki herkesi Sırp yapmak istiyordu.

Karikatür 26: *Smyah dergisi/*

Tarih: 13 Ekim 1913 / Sayı: 112 Sayfa: 7

Başlık: *Sonsuz Dilenci*

Alttaki Yazı:

Sırbistan Kralı Petar: Avrupalı Beyler, bize Makedonya'yu verdiniz, şimdi bari biraz da para veriniz!

“Sonsuz Dilenci” başlığıyla verilen karikatürde; Sırp Kralı Petar’ın tahtının az önünde boynu bükük şekilde şapkasını çıkartarak yalvarma halindeki görüntüsü çizgilerle ifade edilmiştir. Karikatürde; Balkan Savaşları neticesinde hem Osmanlı Devleti hem Bulgar Krallığı’ndan aldığı Makedonya topraklarıyla isteklerinin çoğuna ulaşan Sırp Krallığı hicvediliyor.

10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması ile Büyük Devletler’in –başta Rus Çarlığı olmak üzere İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan İmp, İtalya- onayıyla savaş sonrasında Makedonya toprakları paylaştırıldı. Makedonya bölgesindeki bazı toprakların eklenmesiyle Sırbistan’ın yüzölçümü neredeyse doğal sınırların iki katına çıktı. Sırbistan’ın savaş boyunca askeri harcamalar bütçede açık verince Avrupa’nın büyük güçlerinden kredi istekleri de başlayacaktı. Karikatürüst; Sırp Kralı Petar Karadordeviç’in Büyük devletlerden –özellikle Rus Çarlığı- bitmek tükenmek bilmeyen ihtiraslarını çizgileriyle dile getiriyor.

Karikatür 27’de Sırbistan’ı kadın olarak nitelendiren Bulgar karikatürüst; kayanın arkasında tüfeğiyle saklanan bir Arnavut askerini çizerken devamı niteliğindeki ikinci karikatürde ise bir Arnavut askeri prensesi kucaklayarak yakalamıştır. Diğer Arnavut asker ise kuşağında hançeri ve elinde ipiyle prensesi bağlamak için beklemektedir.

Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı’ya karşı isyan halinde olan Arnavutluk halkının durumunu iyi değerlendirmeyi düşünen Sırp ve Karadağ hükümeti Adriyatik Denizi’ne inebilmek için bu toprakları Osmanlı’yı saf dışı bırakıp ülkelerine katmayı düşünüyorlardı. Fakat Temmuz 1913’de Büyükelçiler Konferansı’nda Arnavutluk’un bağımsız, egemen bir prenslik olmasına Büyük Güçler tarafından karar verilmesi Sırbistan’ın işine gelmemiştir. Rus Çarlığı’nın desteklerini almalarına rağmen Arnavutluk için

beklentilerini bulamamışlardır. Özellikle İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Arnavutluk bağımsızlığı için politika üretmeleri, Sırp'ları zor duruma düşürmüştür.

29 Eylül 1913'de yayımlanan karikatürde Sırp hükümetinin hala Arnavutluk'ta gözü olduğu dile getirilmektedir. Karikatüristin dikkat çektiği nokta ise; Arnavut komitacılarının da Sırp'ları kolay lokma olmayacağı yönündedir. Arnavutluk bağımsızlığına kavuşsa da iki ülke arasındaki sorunlar Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam edecektir.

Karikatür 27: Smyah dergisi/ Tarih: 29 Eylül 1913 / Sayı: 110 Sayfa: 6
Başlık: Madam Sırbistan'ın Arnavutluk'ta Bir Gezisi

Karikatür 28: Smyah dergisi/
Aleksander Bojinov Albümü/ Tarih: 1913
Altındaki Yazı: Bu hafta esir değişimi olacak.
Kolonel Mamaligaresku (Romanyalı binbaşı)
Bulgar ordusu tarafından esir edilen
Romanyalı askerlerin listesini hazırlıyor.

10 Ağustos 1913'de imzalanan Bükreş Barış Antlaşması'nın ardından çizilen bu karikatürde; Romanyalı binbaşı Kolonel Mamaligaresku'nun Bulgar ordusu tarafından esir edilen Romanyalı askerlerin listesini hazırlaması mizaha taşınmıştır. Esir edilen askerler olarak domuz, ördek, sığır, eşek gibi hayvanların çizilmesi bir bakıma Bulgarlar'ın esir asker bulundurmadıklarını komik bir dille anlatılmaktadır.

Karikatür 29: *Lyudokos dergisi/*
Tarih: Şubat 1914/ Sayı: 16 Sayfa: 1
Başlık: İnsaniyetli Rusya
Alttaki Yazı: Birbirinizi seviniz!

Karikatürde siyah elbiseli figür; Rusya, beyaz elbiseli figür ise Bulgaristan'dır. Yılan ise Sırbistan'ı sembolize etmektedir. 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması sonrasında Makedonya toprakları üzerindeki Bulgarlar ile Sırp anlaşmazlıkları konusunda hakemlik rollerini yerine getirmeye çalışan Rus Çarlığı; hangi kararı verirse versin diğerinin tepkisini alacaktır.

Rusya'nın durumu kritik hâl almıştı. 1913 Haziran ayında durum daha da kötüleşti. Rus Çarlığı, iki taraf arasında dengeli politika izledi. Fakat Sırp Krallığı'nın diğer Balkan devletlerini yanına alarak Bulgar Krallığı'na karşı ittifaklar yapmasını engellemedi. Karikatürde de görüldüğü üzere; Rus Çarlığı'nın tutumu eleştirilmekte; düşmanca tavırlar takınan Sırp'lar'a karşı Bulgarlar'dan iyimser hareket etmelerini istemeleri; ortamı içinden çıkılmaz bir hale getirmekten başka bir işe yaramıyordu.

SONUÇ

Smyah ve Lyudokos mizah dergilerinde Balkan Savaşları konusunda çizilen karikatürlere göre bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Karikatüristler, savaşın asıl nedenini Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Makedonya coğrafyasında bulmaktadır. Bulgar, Sırp ve Yunan devletlerinin bu bölgeden toprak kazanma düşüncesi; gerilimi artıran etkidir. Bir de geniş bir sahayı kapsayan bu stratejik yerin hangi sınırlarına kim ne kadar hâkim olacaktı. Bunun yanıtı da savaşın sonunda bile bitmeyecek türdendi. Savaşın asıl kaybedenleri ise; Bulgar Krallığı ile Osmanlı Devleti'dir. Savaştan başta Sırp Krallığı olmak üzere Yunan Krallığı, Karadağ ve Romanya kârlı çıkmıştır. Makedonya bölgesi, çoğunlukla Sırbistan'a verilirken; Yunan Krallığı'nın buradan toprak kazanması Bulgarlar'ın Ege sahillerine inmeleri için engeldir. Karikatürler incelendiğinde; Bulgar karikatüristlerin çizimlerinde eleştiriler iki ana boyutludur. Birisi Bulgar siyasetçilerin Balkan Savaşları'ndaki başarısızlıkları diğeri ise savaşta yer alan Balkan devletlerinin emperyalist politikalarıdır.

Bulgar siyasetçilerin ülkeyi savaşa sürükleyip birçok kişinin ölümüne sebebiyet vermesi karikatürlerde en çok yer edilen konuların başında gelmektedir. Bulgar Kralı Ferdinand'ın dikta yönetimi, başbakan Danev'in başarısız politik hamleleri, bozgunundan sonra başa gelen liberallerin varlığı da sorunlar arasında verilmektedir. Onlar da Balkan Savaşları'nda Bulgar Krallığı'nın başarısızlığını halka karşı koz kullanarak; iktidarı tamamen ele geçirme hevesindedir.

Balkan devletlerinden Osmanlı ortalığı karıştırmaktadır. Sırp; milliyetçi hırslar içerisinde Makedonya'dan daha fazla toprak istemektedir. Buna müdahil olan Yunanistan da karışmaktadır. Romanya'nın hayali Dobruca'dır. Büyük devletlerden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gelişmeleri yakından takip etmektedir. Rusya, yatıştırıcı tavrıyla hareket etse de çözümleri günü kurtarmaktan öteye gitmemektedir.

Bulgar karikatüristlerin çizimlerini genelleme niyetine girdiğimizde; savaş karşıtı duruşları bulunmaktadır. Savaş; Hristiyanlık temaları eşliğinde çizilerek ölümden başka bir sonucu getirmeyecektir. Trakya ve Makedonya savaş yuvasıdır. Savaş alanlarında ölümler, yaralanmalar ve kayıplar bir hayli fazladır. 16 Haziran 1913 tarihinde başlayan İkinci Balkan Savaşı, Bulgarlar için büyük bir kâbusun başlangıcı, felaketlerin en büyüğüdür. Bunların gerçek suçlusunu ise siyasetçilerdir.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

Lyudokos Dergisi

Tarih: Ekim 1913 - Sayı: 1 Sayfa: 1 / Tarih: Ekim 1913 - Sayı: 2 Sayfa: 3

Tarih: Kasım 1913 Sayı:4 Sayfa: 8 / Tarih: Kasım 1913 - Sayı:5 Sayfa: 1

Tarih: Kasım 1913 - Sayı:7 Sayfa: 5 / Tarih: Şubat 1914/ Sayı: 16 Sayfa: 1

Tarih: 1913 Sayı: 11 Sayfa: 1 / Tarih: 16 Şubat 1914

Smyah Dergisi

Tarih: 01 Eylül 1913 Sayı: 106 Sayfalar: 1 -5-6 / Tarih:08 Eylül 1913 - Sayı: 107 Sayfalar:1-7

Tarih:15 Eylül 1913 Sayı:108 Sayfa: 5 / Tarih: 22 Eylül 1913 - Sayı: 109 Sayfa: 1

29 Eylül 1913 / Sayı: 110 Sayfa: 6 / Tarih: 06 Ekim 1913 - Sayı: 111 Sayfa: 1

Tarih: 13 Ekim 1913 / Sayı: 112 Sayfa: 7 / Tarih: 20 Ekim1913 Sayı: 113 Sayfa: 3-6

Tarih:19 Ocak 1914 - Sayı:126 Sayfa: 1 / Tarih:14 Haziran 1914 -Sayı:147 Sayfa: 3-5

İNCELENEN BASILI ESERLER

BOJINOV, Aleksander , Aleksander Bojinov Albümü 1878-1968, Sofya, 1999

HALL, Richard C, Balkan Savaşları, (çev. M. Tanju Akad), İstanbul, 2003

JELAVICH, Barbara, Balkan Tarihi 2, (çev. Zehra Savan, Hatice Uğur), İstanbul, 2006

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.artprice.bg/autor_details.php?act=data&elem_id=66 / 20/09/2012.

http://www.lambiek.net/artists/a/aleksiev_raiko.htm / 25/09/2012.

BALKAN SAVAŞLARI NETİCESİNDE ORTAKÖY KAZASI'NDA DEMOGRAFİK DEĞİŞMELER

Dr. Georgi Zelengora¹

Balkan Savaşları neticesinde Balkanlar'daki etno-demografik durum tamamen değişmektedir. Bazı bölgelerde bu değişim çok radikaldir. Mesela Rodoplar'ın en doğusunda bulunan Ortaköy kazası buna örnektir. Bir zamanlar Ortaköy Kazası, bugün Haskovo ilçesine bağlayan Ortaköy (İvailovgrad) Belediyesi, Koçukavak (Krumovgrad) Belediyesinde bulunan 9 köy ve Yunanistan'a bağlayan diğer 9 köy kapsamaktadır.

1912'ye Kadar Etno-demografik Durum

Balkan Savaşı'na kadar Ortaköy kazası sürekli Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kısmıdır. XIX yüzyılda göç olmasına rağmen etno-demografik durumunda büyük değişimler olmamıştır. 1912'ye kadar Ortaköy Kazası Edirne Sancağı'na bağlıdır. O zaman Ortaköy kazası beş nahiyeden ibarettir - Sarı Hadır, Mandriçe, Kaba ağaç Arnavutköy, Mahmutlu ve Demirli.- 1912'den önce bu kaza çok kültürlü bir yermiş. Orada Türkler, Rumlar, Bulgarlar, Pomaklar ve Arnavutlar yaşamışlar. Müslüman nüfusu % 50'den biraz fazladır. Ortaköy Kazası'nın nüfusuyla ilgili çeşitli kaynaklar vardır. 1898 senesindeki Edirne Vilayeti Salnamesi en ayrıntılıdır. Alman demograf Hans-Jurgen Kornrumpf, Yunan profesör Georgios Soteriadis ve Bulgar tarihçi Lübomir Miletiç, Osmanlı istatistik bilgilerine dayanan kendi bilgilerini veriyorlar. 1898'in Edirne Vilayeti Salnamesi'ne göre Ortaköy Kazası'nda 16 .109 Türk, 10 .435 Rum ve 4.480 Bulgar ya da toplam 31.024 kişi yaşamaktadır. Müslümanlar 16.109, Ortodoks Hristiyan ise 14.915'dir. Ortaköy Kazası'nda 97 yerleşim yeri varmış. Ortaköy Şehri'nde 5.000 ahali varmış, 4500 Rum ve 500 Türk.² Bu bilgiler Alman demograf Kornfumpf tarafından verilen bilgilerle çok yakın. Ona göre 1903'te Ortaköy kazasında

---

¹ Sofya/Bulgaristan.

² Karayovov, T. "Materyali za izučavane na Odrinskiya vilayet". *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knižnina*, t.19, 1903, s. 5-17; (Карайовов, Т. „Материали за изучаване на Одринския вилает”. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, т.19, 1903, с.5-17).

29 992 ahali varmış, 15.681 Müslüman, 10.356 Rum ve 3.955 Bulgar.³ 1912'ye ait olan Georgios Soteriadis tarafından verilen bilgiler de yakın. Fakat Soteriadis Rumların sayısı abartıyor. Ona göre Ortaköy Kazası toplam nüfusu 34.735 kişidir - 15 273 Türk, 14.562 Rum, 4.060 Bulgar ve 300 diğer.⁴ Bulgar Profesör Miletic, Ortaköy Göçmen Komisyonu Başkanı Konstantin Neftyanov'dan aldığı bilgileri veriyor. Bu bilgilere göre Ortaköy Kazası'nda 98 yerleşim yeri var. 77 Türk, 11 Bulgar, 10 Rum 1 Arnavut. Savaştan önceki nüfus 28.630 kişidir, 11 397 Türk, 10 303 Rum, 5049 Bulgar ve 1879 tek Arnavut köyü Mandritsa'da yaşayan Arnavut.⁵ Gördüğümüz gibi Miletic Bulgarlar'ın sayısını çok abartıyor.

Foto 1: Ortaköy/Ivailovgrad

Birinci Balkan Savaşı'nda Ortaköy Kazası

Birinci Balkan savaşında Ortaköy Kazası Bulgar ordusu tarafından işgal edilmektedir. Bu bölgede büyük çarpışmalar yokmuş. Fakat Bulgar ordusu tarafından zulümler yapmışlar. Bazı Bulgar yazarlar bu zulümleri itiraf ediyorlar. Aşırı milliyetçi olan Miletic, İkinci Balkan Savaşı'nda Türk zulümlerinden bahsederken bunların bazıları Birinci Balkan Savaşı'nda

³ Kornrumpf, Hans-Jurgen, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei vom Berliner kongress (1878) bis zu den Balkankriegen (1912-1913) nach amtlichen Osmanischen veröffentlichungen*. München, 1983, p.81;

⁴ Soteriadis, G. *An ethnological map illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*. London, 1918, p.5;

⁵ Miletic, L. *Razorenieto na trakiiskite bulgari prez 1913 godina*. Sofya, 1918, s.86; (Милетич, Л. *Разорението на тракийските българи през 1913 г.*, 1918, с.86);

Bulgar zulümleri tepki olduklarını itiraf etmektedir. Bu bölgede hareket eden Hacı Selim çetesini takip ederken Bulgar ordusu tarafından Pokrovan köyünde 21 yerli Türk sürgün olarak yakalamışlar Bundan sonra sürgünler öldürülmüşler. Hacı Selim çetesi bozgunundan sonra Bulgar askerler, Popovo ve Nova mahala'da yaşayan Bulgarlar yardımıyla Brusacık, Gürgen, Köseler, Alioğlar, Aşağı mahale, Aşağı köy, Başören, Topuzlar, Akça alan, Yük, Soğuklar ve Kosçaş köylerinde yaşayan birçok Türk öldürmüşler. Öldürenler Popovo etrafında gömülmüşler. Bu zulüm için en büyük suçlu Popovo muhtarı Dimitır Georgiev'dir. Bu bölgede bulunan tek Pomak köy Dutlu köyünde ise 1912-1913'te zorunlu Hristiyanlaştırma kampanya yapılmış. Ortaköy Kazası'nın Müslüman nüfusu çoğunluğu Bulgar ordusu gelmeden kaçmış. Savaştan sonra çok az kişi geri dönmüş.⁶

İkinci Balkan Savaşı'nda Ortaköy Kazası

Bu konuda Bulgaristan'da en çok kullanılan yazar Miletic'tir. Onun kitabı "1913'te Trakya Bulgarları Yıkımı" aşırı milliyetçi bakış noktası temsil etmektedir. Miletic Bulgarlar'ın trajedi abartırken Müslümanlar ve Rumların trajedi küçümsemektedir. Buna rağmen bu kitapta çok zengin bilgi var ve bazı Bulgar zulümler itiraf edilmektedir. İkinci Balkan Savaşı'nda Ortaköy kazası Türk ordusu tarafından işgal etmektedir. 7 Temmuz 1913'te Bulgar hükümet şehrinde çıkmış. Yerli Rumlar ve Türkler geçici hükümet kurup Dimotika'da bulunan Türk askeri davet etmişler. 17 Temmuz 1913'te Türk ordusu Ortaköy'e girmektedir. Birçok Bulgar Türk ordusu gelmeden kaçmışlar. Türk hücumu esnasında Ortaköy kazasındaki Bulgar nüfus zarar görmemiştir. Sadece adı geçen Popovo ve Nova mahala köylerinde öldürenler var. Nova mahala ise yakılmış. İstanbul Antlaşmasına göre Ortaköy kazası Bulgaristan'da kalmaktadır. Fakat antlaşması imzalanmasından Bulgar hükümeti tekrar kurulduğuna kadar "Gümölcine Cumhuriyeti" çeteleri ve yerli Rumlar tarafından Bulgar nüfusuna çok zulüm yapılmaktadır. 1913'te Eylül sonunda Gökçe pınar – 58, Pokrovan – 45, Huhla – 42, Yukarı Übrüören – 52, Arnavutköy – 56, Dolno Lukovo – 16 Bulgar öldürülmüştür. En çok ölü Bulgar-Pomak Dutlu köyünde varmış – 90 kişi. İstatistiklere göre 1913'te toplam 369 Bulgar öldürülmektedir. Bulgar hükümeti tekrar kurulduktan sonra orada kalan Türkler ve Rumlar'ın çoğunluğu göç etmek zorunda kalmışlar. Dutlu köyünden ise 25 Pomak aile Türkiye'ye göç etmektedir. 1913'ün sonunda 5 bin Rum'dan Ortaköy şehrinde 2167 Rum kalmıştır. Aynı zamanda Ortaköy'de artık 595 Bulgar iskân edilmişler.⁷ Fakat Türk hücumünden önce kaçan Bulgarlar'dan hepsi geri dönmemişler.

⁶ Miletic, L. *Razoreniето na trakiiskite bulgari prez 1913 godina*. Sofya,1918, s.104, 124; (Милетиц, Л. *Разорението на тракийските българи през 1913 г.* С.,1918, с.104, 124);

⁷ Miletic, L. *Razoreniето na trakiiskite bulgari prez 1913 godina*. Sofya,1918, s.91-131; (Милетиц, Л. *Разорението на тракийските българи през 1913 г.* С.,1918, с.91-131);

Balkan Savaşları'ndan Sonraki İlk Nüfusuna Ait Bilgiler

Gördüğümüz gibi bir yıl içinde Ortaköy bölgesi üç defa sahibini değiştirmektedir. Bu değişimler demografik gelişmesine büyük bir etkisi var. Birinci Balkan Savaşı neticesinde Müslüman nüfus kaçmakta, çok Müslüman öldürülmekte, birçok Müslüman köy yok edilmektedir. 1914 Temmuzda Ortaköy bölgesini ziyaret eden Miletçiç 12 köyde sadece 2.160 Türk'ün yaşadığını tespit etmektedir. Diğer 65 köyde yaşayan Türkler göç etmekte, evleri ise boş kalmaktadır. Miletçiç sadece iki Türk köyünün (Müselim ve Ateren) yok edildiğini itiraf etmektedir.⁸ Fakat Bulgar istatistiklere göre birçok köy yok edilmekte ya da nüfusu tamamen değişmektedir. Bulgar istatistik ve arşiv kaynakları yardımıyla yok edilen köyler ve göç eden Müslümanların sayısı tespit edilebilmektedir.

Foto 2: Akalan/Belopolyane

⁸ Miletçiç, L. *Razorenieto na trakiiskite bılgari prez 1913 godina*. Sofya,1918, s.87; (Милетиç, Л. *Разорението на тракийските българи през 1913 г. С.*,1918, с.87);

1915'te Bulgar İstatistik Müdürlüğü yeni ilhak edilen topraklardaki yerleşim yeri listesini yayınlamaktadır. Bu listeye göre Balkan savaşları neticesinde Ortaköy Kazası'nda 31 köy yok edilmiş: Yataklar (Lojeto), Kara kilise (Çerna çerkva), Kızıl çal (Jilti çal), Kütüklü (Pınovo), Saçanlı (Bejantsi), Yağmacık, Asırlıka (Rogozovo), Alagözler (Pıstrook), Yukarı Akçasar, Yukarı Yorukler (Gorni Yorutsi), Gücekler (Malino), Aşağı Yorukler (Dolni Yorutsi), Doğançı köy (Sokolentsi), Müselim (Kondovo), Rahmanlar (Blagovets), Spahalar (Konmitsi), Hoca köy (Slivarka), Yuvaçılar (Gnezdare), Yüksek köy (Visoko), Armutlu (Kruşitsa), Aptarman köy (Çuçuliga), Aşağı köy (Dolentsi), Karlovo (Karlovsko), Yağmur Veren (Dijdets), Balca (Medovitsa), Başören (Straninsko), Zornacılar (Manolovo), Kohças, Nova mahala, Meneköy (Momçilovo), Rahman köy, Soluklar (Glumovo), Topuzlar (Paşkul), Çayır (Çerņiçino) ve Çukite.⁹ Bunlardan sadece Nova mahala Bulgar köydür. Diğer yokedilen köyler Müslüman köylerdir.

Foto 3: Zornazan/ Sviraçi –Gökçeşınar/Siv Kladenets

Foto 4: Soğanlı Bala/ Gorno Lukovo

⁹ *Spisak na naselenite mesta v novoprisedinenite km tsarstvoto zemi.* Sofya, 1915; (*Списък на населените места в новоприсъединените към Царството земи.* С.1915);

Trakya ve Anadolu'dan Gelen Bulgar Göçmenlerin Yerleştirilmesi

Göç eden Müslümanlar ve Rumlar'ın yerine Trakya ve Anadolu'dan gelen Bulgarlar yerleştirilmektedir. 1914'te 6.255 Anadolu'daki Bulgar Bulgaristan'a göç etmektedir. Dedeğaç'a vapurlarla gelip Muhacir Komisyonu tarafından çeşitli bölgelere sevk olmaktadır. Ortaköy bölgesine 473 aile ya da 2.202 Anadolu Bulgar yerleştirilmektedir.¹⁰

Köy	Aile	Kişi	Nereden geliyorlar?
Pelevun	107	464	Alıca bayır, Toybelen (Balıkesir), Kocapınar (Gönen), Kubaş, Ören ve Necipköy (Manyas)
Ketenli	29	123	Taş kesigi ve Toybelen (Balıkesir)
Çekerdekli	12	45	Taş kesigi ve Toybelen
Demirciler	30	141	Toybelen
Lıca	123	591	Mandır (Susurluk)
Akalan	35	164	Kocapınar ve Söğüt (Gönen)
Zornazan	75	381	Kocapınar (Gönen) ve Çataltepe (Lapseki)
Kozluca	62	293	Çataltepe

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortaköy İlçesi'ne Batı Trakya'dan Bulgarlar yerleştirilmişler. Aynı zamanda az kalan Türk ve Rum göç etmektedir. Özel bir vaka da var. Gorno Yörükler Köyü'ne Yunanistan'dan gelen Türkler ve Pomaklar yerleşmektedir.

1920'deki Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Ortaköy İlçesi

Balkan Savaşları neticesindeki demografik değişimler, savaştan önceki Osmanlı istatistik bilgileriyle 1920'deki Bulgaristan nüfus sayım sonuçları karşılaştırılınca tespit edilebilmektedir. 1920'de Ortaköy İlçesi toplam nüfus 13.618 kişidir. Onlardan 8.727 kişi Bulgaristan'da, 2.027 kişi Anadolu'da, 1.763 ise Yunanistan'da (Batı Trakya) doğmuşlar. Etnodemografik durum da çok değişmiş: 10.028 Bulgar, 1.793 Türk, 1.076 Rum ve 600 Arnavut.¹¹ 1926'daki nüfus sayım sonuçlarına göre Ortaköy İlçesi toplam nüfus 16.523 kişidir: 14.692 Bulgar, 962 Türk, 320 Rum. Bulgarlar'ından 4.450 kişi Yunanistan'da, 690 Doğu Trakya'da ve 1.737 Anadolu'da doğmuşlar. Yani

¹⁰ Dorosiev, L. „Bilgarskite kolonii v Mala Azia”. *Spisanie na Bilgarskata akademia na naukite*, XXIV, 1922, s.165, 171-172; (Доросиев, Л. “Българските колонии в Мала Азия”. *Списание на Българската академия на науките*, XXIV, 1922, с.165 и 171-172);

¹¹ *Rezultati ot prebrojavane na naselenieto v Tsarstvo Bulgariya na 31 dekemvri 1920 godina*, t.6, *Mestanliiski okrig*, Sofya, 1929, s.12-15, 26-29; (*Резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1920 г., т.6, Мъстанлийски окръг*, С.1929, с.12-15 и 26-29);

1920-1926 yılları arasında yaklaşık 3670 yeni göçmen yerleşmişler. Batı Trakya'dan gelen göçmenler arasında 39 Müslüman da var. Onlar Yukarı Yörükler köyüne yerleşmişler.¹² Tutarlar gösteriyor ki Balkan savaşlarından 1926'ya kadar Ortaköy kazasının Müslüman kayıpları 17 bin kişiye varmaktadır. Rum kayıpları ise 10 binden daha fazladır. 30'dan fazla Türk köyü ve 10 Rum köyünün nüfusu değişmiş. Sadece Koşukavak ilçesine ilhak eden 9 köyde Türkler çoğunluğunu korumaktadır. Diğer 9 köy Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'a ilhak etmiş. Bunlar tamamen Yunanlaştırılmıştır.

Foto 5: Soğanlı Bala / Gorno Lukovo

1912-1925 Yılları Arasında Göçle İlgili Türk Resmî Bilgiler

1925'te Bulgaristan ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması'na istinaden Ortaköy ilçesinde bulunan belediyeler 1912-1925 yılları arasında göç eden Müslümanlar için bilgi hazırlamaya mecbur edilmişlerdir. Bu bilgilere göre Ortaköy Kazası'ndan göç eden Müslümanlar 4.285 kişidir. Onların emlakları 101.309 dekadır. Emlakların fiyatı ise 21.924 955 milyon Bulgar levadır. Bu rakamlar dolu değil çünkü Koşukavak

¹² *Обшти резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 година*. Sofya, 1931, t.1, s.102-103; *Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 г.*, С.1931, т.1, с.102-103);

ve Yunanistan'a bağlayan köylerin nüfusu ve yok edilen köylerin nüfusunu kapsamamaktadır. Kızıl çal, Sıçanlı, Kütüklü, Balcı buk, Yağmacık ve Kara kilise köylerden göçmen için bilgi yoktur. Sadece emlaklarını 4.484 dekar olduğu bilinmektedir. Pokrovan ve Arnavutköy Belediyesi ise göçmen sayısı hakkında bilgi vermemiş, göçmen ailesi sayısı yönünden bilgi sunmuşlardır. Bunlar Pokrovan Belediyesi'nden 254, Arnavut köy ise 220 aile dir.¹³

Foto 6: Mandriçe

Ortaköy Kazasında Bulunan Yerleşimlerde Etnodemografik Değişmeler					
Sıra	Yerleşim Yeri (eski ve yeni ismi)	1898'in salnamesi nüfus (evler)	1912'de (1914) Miletçiç'e göre nüfus	1915'teki yerleşim yeri listesi (1926'den sonra danışmalar)	1920'de nüfus sayım sonucuna göre nüfus
1	Ortaköy İvailovgrad	900 Rum и 100 Türk ev (4500 Rum и 500 Türk)	5100 Rum, 8 Türk		1048 Bulgar, 911 Rum
2	Asırlıka (Rogozovo)			Yok edilmiş	73 Bulgar
3	Gaydahor	30 Rum	270 Rum,		254 Bulgar,

¹³ Tsentralen dirjaven arhiv TDA, fon 176k, liste 6, belge 1951; (ЦДА, ф.176к, оп.6, а.е.1951);

	(Slaveevo)		80 Türk		59 Rum
4	Drabişna	70Bulgar (ekzarşist), 80 Bulgar (patriarşist)	650 Bulgar (132 ev)	Yakılmış	374 Bulgar
5	Lıca	Rum	1060 Rum		592 Bulgar, 5 Rum
6	Akalan Belopolyane	15 Rum	1150 Rum		557 Bulgar, 34 Rum
7	Zornazan (Sviraçi)	18 Türk, 56 Rum	340 Rum, 200 Türk (50 aile)		547 Bulgar, 1 Rum
8	Kozluca (Oreşino)	30 Rum	305 Rum		209 Bulgar
9	Yataklar (Lojeto)	Türk (13 aile)		Boş, ahali kaçmışlar	13 Bulgar, 1 грък
10	Balcı buk (Meden buk)	25 Bulgar	Türk (1914)		10 Bulgar, 320 Türk (Kızılbaş)
11	Yukarı Soğanlı (Gorno Lukovo)	78 Bulgar	231 Bulgar (51 aile)		228 Bulgar, 1 Rum
12	Aşağı Soğanlı (Dolno Lukovo)	118 Bulgar (patr.)	660 Bulgar (135 aile)		608 Bulgar
13	Kara kilise (Çerna çerkva)	20 Türk		Boş, ahali kaçmışlar	50 Bulgar
14	Kütüklü (Pınovo)	20 Türk		Boş, ahali kaçmışlar	65 Bulgar
15	Kızılçal (İlti çal)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	40 Bulgar
16	Saçanlı (Bejantsi)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	29 Bulgar
17	Gökçe pınar Sivkladenets	208 Bulgar	921 Bulgar (190 aile)		419 Bulgar, 4 Rum
18	Mandritsa	350 Arnavut	1879 Arnavut		600Arnavut, 214 Bulgar, 3 Rum
19	Halaçlı (Odrintsi)	20 Bulgar			150 Bulgar
20	Alfatçı köy	Türk		Boş, ahali	32 Bulgar

	(Vetruška)			kaçmışlar	
21	Arnavut köy (Gugutka)	120 Bulgar (patr.)	446 Bulgar (111 aile)		43 Bulgar
22	Visköy (Vis)	20 Türk			28 Bulgar, 17 Türk, 23 Çingene
23	Yukarı Yörükler (Gorni Yörutsi)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	39 Pomak, 11 Türk (BatıTrakya 'dan gelen)
24	Gücekler (Malino)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	44 Bulgar
25	Güller köy (Rozino)	Türk			82 Bulgar, 20 Türk
26	Demirciler (Jelezari)	15 Türk			153 Bulgar
27	Demirler (Jelezino) + Alagözler (Pistrook)	200 Pomak (?)		Alagözlerli- ler kaçmışlar	209 Bulgar
28	Dereköy (Beli dol)	50 Bulgar (patr.)			149 Bulgar
29	Cebiler (Planinets)	Türk			103 Bulgar, 7 Türk, 1 Rum
30	Cumaya köy (Sborino)	Türk			40 Bulgar
31	Aşağı Akçasar, Akçahisar (Byalgradets)	Türk			147 Bulgar
32	Aşağı Yörükler (Dolni Yörutsi)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	46 Bulgar
33	Doğancı köy (Sokolentsi)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	11 Bulgar, 59 Türk
34	Yeni çayır, Yeniçar mahale (Nova livada)	Türk			37 Bulgar, 44 Türk
35	Ketenli (Lensko)	30 Rum	230 Rum		113 Bulgar, 20

					Karakaçan
36	Kufalar (Boturçe)	60 Türk	Türk (1914)		92 Bulgar, 38 Türk
37	Müselim (Kondovo)	Türk	Yok edilmiş	Boş, ahali kaçmışlar	51 Bulgar
38	Pelevun	150 Rum	841 Rum		540 Bulgar, 3 Rum
39	Rahmanlar (Bladovets)	140 Rum		Boş, ahali kaçmışlar	22 Bulgar
40	Spahalar (Konmitsi)	Türk	Türk (1914)	Boş, ahali kaçmışlar	8 Bulgar, 183 Türk
41	Çekerdekli (Kostilkovo)	100 Rum	900 Rum		249 Bulgar, 10 Rum
42	Yuvacılar (Gnezdare)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	19 Bulgar
43	Aptarman köy (Çuçuliga)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	53 Bulgar, 32 Türk
44	Armutlu (Kruşitsa)	96 Bulgar (patr.)		Boş, ahali kaçmışlar	
45	Ateren (Kobilino)	80 Türk	98 Türk ev 56 yakılmış)		185 Bulgar
46	Brusacık (Brusino)	Türk			63 Bulgar, 12 Türk
47	Yukarı Übrüeren Gornoseltsi	188 Bulgar	602 Bulgar (163 aile)		172 Bulgar
48	Aşağı Übrüeren Dolnoseltsi	150 Bulgar			91 Bulgar
49	Karatepe (Çernirid)	30 Rum	107 Rum		56 Bulgar
50	Karlovo (Karlovsko)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	47 Bulgar, 35 Türk
51	Pokrovan	Bulgar (katolik) Türk	320 Bulgar (106 aile), 180 Türk (39 aile)		307 Bulgar (272 katolik)
52	Umur veren (Dijdets)	120 Türk		Boş, ahali kaçmışlar	28 Bulgar
53	Huhla	50 Rum (Bulgar)	325 Bulgar (89 aile), 134 Türk		272 Bulgar

			(24 aile)		
54	Akça alan (Belopoltsi)	180 Türk	Türk (1914)		119 Türk, 2 Bulgar
55	Ala bayır Şarenbryag)	Türk	Türk (1914)		15 Türk
56	Balca (Medovitsa)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	13 Bulgar, 49 Türk
57	Baharlar	Türk	Türk (1914)		65 Türk
58	Gedikler	10 Türk	Türk (1914)		178 Bulgar
59	Zornacılar (Manolovo)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	30 Türk
60	Kazancılar (Kotlari)	Türk	Türk (1914)		110 Türk, 1 Bulgar
61	Külağçiler	Türk			42 Türk
62	Kürlümahal e Kürkülü (Kojuhartsı)	Türk	Türk (1914)		81 Türk, 2 Bulgar
63	Mahmutlu (Strancevo)	60 Türk	Türk (1914)		216 Türk, 90 Bulgar, 24 Çingene
64	Osmanallar	Türk			33 Türk
65	Popovo (Popsko)	46 Bulgar	300 Bulgar (90 aile), 120 Türk (25 aile)		341 Bulgar, 1 Türk
66	Soluklar (Glumovo)	Türk		Boş, ahali kaçmışlar	73 Bulgar
67	Topuzlar (Paşkul)	30 Türk		Boş, ahali kaçmışlar	29 Bulgar, 22 Rum
68	Çayır (Çerņiçino)	20 Türk		Boş, ahali kaçmışlar	227 Bulgar
69	Yunuz viran (Bubino)	20 Türk	Türk (1914)		247 Türk, 3 Bulgar
70	Alacalar	20 Türk			319 Türk, 4 Bulgar
71	Bakiyeler (Doborsko)	Türk			187 Türk, 6 Bulgar
72	Dutlu (Çerņiçevo)	120 Bulgar	483 Bulgar (90 aile), 630 Pomak (231 aile)		497 Pomak, 362 Bulgar
73	Meneka, Mene köy Momçilovo	20 Türk		1913'te göç etmişler	

74	Kazıklı (Kolets)	Türk			74 Bulgar
75	Kara beyli (Pelin)	30 Türk			337 Türk
76	Konacık	Türk			105 Türk, 2 Bulgar
77	Tirfili (Tintyava)	20 Türk			440 Türk, 2 Pomak, 2 Bulgar
78	Çalköy (Çal)	Türk			875 Türk, 2 Bulgar
79	Ayntablı	20 Türk			Bu köyler 1919'dan sonra Yunanistan' da ilhak etmektedir. Müslüman ve Bulgar kalmamış.
80	Buh köy	30 Türk, 20 Bulgar			
81	Doğanca Müslüm	20 Türk			
82	Doğanca	80 Bulgar (patr.)			
83	Efrem köy	90 Bulgar (patr.)			
84	Sarı hadır	30 Türk, 50 Bulgar (patr.)			
85	Çauş köy (Balcılar)	200 Bulgar			
86	Çengelli	40 Türk			
87	Şadman	50 Türk			

Foto 7: Mandriçe

Sonuç

Balkan Savaşları neticesinde Ortaköy bölgesi tamamen Bulgarlaşmıştır. Fakat Bulgar göçmenler yerleştirilmesine rağmen sonraki on yıllarda nüfus çok azalmaktadır. Sınır bölge olarak oradaki ekonomik ve sosyal şartları çok kötüleşmiştir. 1934'te Ortaköy ve etrafındaki köylerin Türk isimleri değiştirilmektedir. Ortaköy, İvailovgrad ismini kabul etmektedir. Komünist dönemde nüfus azalmasından dolayı Ortaköy ilçesi belediye olarak değişmiş. Bugün İvailovgrad Belediyesi'nin nüfusu 6.889 kişidir, yani Balkan Savaşları'ndan 100 yıl sonra nüfus beş kat daha azdır. Yerleşim yeri sayısı ise iki kat daha azdır. Şimdi İvailovgrad belediyesinde 44 yerleşim yeri var, fakat yarısında 10 kişiden daha az insan yaşıyorlar. Nüfus azalmasından dolayı komünist dönemde Koşukavak'lı Pomaklar yerleştirilmektedir. Fakat bu tedbir de faydalı olmadı. Oradaki yaşamış olan Müslümanların kültür mirasından bir şey kalmamış. Rum nüfusundan sadece birkaç kilise kalmıştır.

Rodoplar'da Balkan Savaşı'nda başlayan Bulgarlaştırma politikası sonraki on yıllarda devam etmektedir. Buna rağmen Rodoplar'da hala Müslüman nüfus çoğunluktadır. Rodoplar'da Hristiyanlar ve Müslümanlar yüzyıllardır beraber iyi yaşamışlardır. Balkan Savaşları'ndaki zulümlere rağmen bu dostluk korunmaktadır. Kötü örneklerden başka Balkan Savaşı'nda güzel örnekler de vardır. Birinci Balkan Savaşı'nda çok Bulgar Müslüman komşularını Bulgar ordusundan korumakta, İkinci Balkan Savaşı'nda ise Müslümanlar Bulgar komşularını savunmaktadır. Bugün savaşı mahkum ederken böyle örnekler gösterilmelidir.

Каянаклар

Dorosiev, L. „Bilgarskite kolonii v Mala Azia”. *Spisanie na Bilgarskata akademiya na naukite*, XXIV, 1922; (Доросиев, Л. “Българските колонии в Мала Азия”. *Списание на Българската академия на науките*, XXIV, 1922);

Karayovov, T. “Materyali za izučavane na Odrinskiya vilает”. *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka I knijnina*, t.19, 1903; (Карайовов, Т. „Материали за изучаване на Одринския вилает”. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, т.19, 1903);

Kornrumpf, Hans-Jurgen, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei vom Berliner kongress (1878) bis zu den Balkankriegen (1912-1913) nach amtlichen Osmanischen veröffentlichungen*. München, 1983;

Miletiç, L. *Razorenieto na trakiiskite bulgari prez 1913 godina*. Sofya, 1918; (Милетич, Л. *Разорението на тракийските българи през 1913 г.*, С., 1918);

Obşti rezultati ot prebrojavane na nseleniето v Tsarstvo Bilgariya na 31 deketvri 1926 godina. Sofya, 1931, t.1; (*Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 г.*, С. 1931, т.1);

Rezultati ot prebrojavane na naselenieto v Tsarstvo Bilgariya na 31 deketvri 1920 godina, t.6, Mestanliiski okrig, Sofya, 1929; (*Резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1920 г., т.6, Мъстанлийски окръг*, С. 1929);

Soteriadis, G. *An ethnological map illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor*. London, 1918;

Spisik na naselenite mesta v novoprisiedinenite kim Tsarstvoto zemi. Sofya, 1915; (*Списък на населените места в новоприсъединените към Царството земи*. С. 1915);

Tsentrалen dirjaven arhiv TDA, fon 176k, liste 6, belge 1951; (ЦДА, ф.176к, оп.6, а.е.1951);

Demographical Changes In The Ortaköy District (kaza) As a Result Of The Balkan Wars

Abstract

The Balkan wars lead to radical changes in the ethnodemographical picture of the whole Balkan peninsula. The Ortaköy region, situated in the eastern part of the Rhodopa mountains, was hit really hard. There were Turks, Greeks, Bulgarians, Pomaks and Albanians in this region and the Muslims were more than half of the population. In a period of less than a year the Ortaköy kaza changed three times its major and each change was accompanied with violence and ethnic cleansing, which affected people from different ethnical groups. During the 1st Balkan war the district was occupied by the Bulgarian army, during the 2nd by the Turkish and as a result of the Treaty of Istanbul, the district was returned to Bulgaria. As a result of the Balkan wars 31 villages in the Ortaköy kaza were destroyed. After the wars the ethnical picture of the district changed totally. Nearly the whole Turkish and Greek population moved and replaced by Bulgarian refugees from the Anatolia, Eastern and Western Thrace. The quantitative dimensions of these radical changes can be fixed after a comparison between the Ottoman statistics before the wars and the census in 1920 in Bulgaria. To sum up, as a result of the Balkan wars, the Bulgarians has full domination in this district, but the population decreases gradually and now there live 5 times less people as 100 years ago.

BALKAN SAVAŞLARI VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA BATI RUMELİ MUHACİRLERİ (1912-1914)

Recep Şkriyel

Özet

Zorunlu göç insanlık tarihinin genel olgularından biridir ve evini terk edip uzaklarda bulunan yabancı topraklara yerleşmek zorunda kalan mülteci gruplarıyla ilgilidir. Gelişmesinin şiddetine ve düzenine göre Makedonya'nın en kaçınılmaz demografik ve etnik sorunlarından birini temsil etmektedir.

Daha 1864 yılından başlayarak büyük Doğu Krizi'ne (1875-1881) dek Makedon köyleri ve şehirleri şiddetli mülteci dalgalarına maruz kalmıştır ve yeni kurulan ya da yayılan Balkan Hristiyan devletlerinden kaynaklanan zorunlu toplu göç yükünün en büyük bölümünü omuzlarında taşımıştır. Bu sorun uzun zaman boyunca açık kalmıştır ki bu senaryoya yol açan, Müslüman mültecilerinin geri dönmesine olanak sağlamamak ve aksine böyle bir gelişmeyi önlemek için çaba gösteren, yeni kurulan ya da yeni topraklara yayılan Balkan Slav devletleridir. Farklı etnik guruplardan yapılmış muhacirlerin Makedonya'ya göçünü, Makedon dil kütlesi üzerinde bıraktıkları iz şahit etmektedir. Bu amaçla elimizde bulunan arşiv malzemeyi kullanıyoruz: Kosova Vilayeti'nin Muhacir Komisyonu belgelerini ve yazılarını, ayrıca diğer farklı askeri ve bilimsel araştırmacıların incelemelerini de kullanıyoruz. Balkan mezbahasının dehşetlerinin bir bölümü Karnegi Uzman Komisyonu'nun raporlarında tanımlanmıştır.

Muhacir terimi, toplu isim olarak birbirinden farklı kökenli Türkleri, Çerkesleri, Tatarları, Arnavutları, Pomakları, Boşnakları ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarından geri çekilmesi esnasında Balkan topraklarında gelişen askeri-iktisadi kaos esnasında din aidiyetlerinin ayrı sosyal ve politik özelliklerinden cisimleştirilmiş bir dönemde bu bölgelerde yaşamış olan bütün etnik gurupları kapsamaktadır. Askeri çatışmalar, iktisadi durgunluk ve yavaşlatılmış üretim ilişkiler Makedon köylülerin ve yerli Makedon nüfusunun şiddetli sömürülmesiyle birlikte sorunları gittikçe karıştırmış ve ağırlaştırılmıştır.

Balkanlar'daki sosyal dalgalanmalardan ötürü olagelen dehşet yaratan yıkıcı Balkan Savaşları (1912-1913) ve Bükreş Antlaşması (1913) yeni muhacir sorunlarına, hareketlere ve göçlere sebep olmuştur ki böyle bir durum nihayet Makedonya'nın etnik ve karasal bütünlüğünün yıkılmasına yol açmıştır. XX. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkan savaşlar ve Makedonya topraklarının yeniden çizilmesi Osmanlı Türkiye'nin diğer bölgelerine göç etmek zorunda kalan büyük sayıda muhacirlerin kaderlerini belirlemiştir.

Anahtar Sözcükler: Makedonya, muhacirler, Balkan Savaşları, Bükreş Antlaşması, Osmanlı Türkiye, Balkan.

MUHAJIRS AND MACEDONIA BETWEEN THE BALKAN WAR AND THE WORLD WAR I (1912-1913)

Summary

The forced migrations are a general human phenomenon referring to those who were coerced to leave their homes and inhabitate far and strange regions, and among everything represent one of the ardent demographic and ethnic problems in Macedonia.

Since the year 1864 until the beginning of the Great Eastern Crisis (1875-1881), Macedonian villages and towns were stroke by immigrant waves and carried the largest burden of the forced exodus of Muslim refugees from the newly formed or enlarged Balkan Christian states. The problem remained actual for a longer period of time because of the fact that the newly formed or enlarged Slavic states prevented the repatriation of Muslim refugees by any means necessary. The traces of Muhajir immigration as special ethnic groups in Macedonia also remained noticed and embodied in the Macedonian language. Aiming for it we used the available archived material: documents and records of the Muhajir Commision of the Kosovo Vilayet, as well as the results of the research of different military and other analysts. A part of the horrors of the Balkan slaughterhouse are contained in the reports of the Carnegie Expert Commission.

The term Muhajir is a collective noun for mutually diverse Turks, Albanians, Pomaks, Bosniaks, Circassians, Tatars and other people who lived on the Balkan territories and whose religious affiliation earned political character during the Ottoman territorial withdrawal from European lands. During the ongoing military clashes, the economic stagnation and the delayed production relations, the problems conglomerated thus bringing heavy exploitation upon the Macedonian villages and the native Macedonian population.

The social fluctuations on the Balkans brought new Muhajir problems, motions and migrations caused by the destructive Balkan Wars (1912-1913) and the Treaty of Bucharest (1913) which lead to the breakdown of the Macedonian ethnic and territorial totality. The wars and the redrawing of the Macedonian territory on the beginning of the XX century determined the fate of a large number of Muhajirs and resulted in their anew migration to the remaining parts of the Ottoman Turkey.

Key Words: Macedonia, Muhajirs, Balkan Wars, Treaty of Bucharest, Ottoman Turkey, Balkans.

BALKAN VE MAKEDONYA (1912-1913)

19. yüzyılın ikinci bölümü ve 20. yüzyılın ilk onlukları toplu göç hareketlerine şiddetli arttırıcı etki yapan devrimci dalgalanmalarıyla sarsılmıştır. Makedon sosyal ve siyasal sahnesinde olagelen olaylar böyle bir durumun yakında çözülmesi hakkında tahmin yaratmamıştır. Sürekli kaynayan ve istikrarsız Balkan topraklarında genel askeri gerginlik gittikçe şiddetlenerek gelecekte gerçekleşecek iki yıl süren Balkan Savaşları (1912-1913) ile kanlı bir dramla sonuçlanacaktır ki bütün bu olaylar bu alanlardaki Osmanlı iktidarının sona erdirilmesine doğru gelişecektir. Bu olayların bitmesinden sonra Sırbistan Krallığı büyük sayıda Müslüman muhacir nüfusun yaşadığı Batı Rumeli'nin (Sancak, Kosova ve Vardar Makedonya'sı) büyük bir parçasını kendi iktidarı altına getirmiştir. Askeri çatışmaların sürmesi esnasında nüfusun büyük bir bölümü Osmanlı Türkiye'nin daha güvenli yerlerine kaçmaya başarmışlardır. Balkan İttifakı devletlerinin yayılmacı politikası ve muhacir nüfusu üzerinde sürdürdükleri terör, sürgün ve zulüm 'özgürleşme' ifadesiyle eş anlamlı meşru ortak paydasına dönüşmüştür. Savaşta zafer kazanan yeni, etnik olarak temiz ülkeler komşularına karşı hoşgörü göstermeyerek, tam aksine hakkında yarattıkları 'Türk suçu' yaftası önemini daha fazla büyütmeye çalışmışlardır. 'Özgürleşme' sürecinde olagelen hadiselerle odaklanırsak, yerel Müslüman topluluğu tarihte olagelen nerdeyse bütün sıkıntı ve acı yaratan olaylar için suçlu olarak mahkûm edilerek aşırı düşmanca bir şekilde muamele edilmiştir.

Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan arasında müttefikliğin kurulmasıyla savaş hazırlıkları sona erdirilmiştir. İmzaladıkları antlaşmaya gizli nota eklenmiştir.

Ana hedef Osmanlı İmparatorluğu topraklarının işgal edilmesi ve parçalanmasıydı. En önemli hedeflerden biri önceden başlatılmış, Rumeli'nin Osmanlısızlaştırılması, ki bu süreç içinde Müslüman nüfusunun kovulması ve ortadan kaldırılması ile Osmanlı Türkiye'nin Avrupa'dan tamamen kovulması planlanmıştır. Balkan mezbahasının korkunç görüntüleri sivil nüfusunun ve muhacirlerin kaderini de yansıtıyor ki hepsi Karneger Uzman Komisyonu'nun raporlarında kaydedilmiştir. Bazı tarihçiler tarafından Üçüncü Balkan Savaşı olarak anılan Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) olagelen zulümlerde ve yıkımlarda muhacirlerin dayanılmaz durumu devam etmiştir.

Osmanlı istatistiklerine göre 1878 ile 1918 yılları arasında 1 milyon 500 bin muhacir Balkanları terk etmiştir. Kemal Karpat'ın çalışmalarına göre, Osmanlı istatistiklerinde 1860 ile 1914 yılları arasında devletin nüfusunda %40 civarında yükselme kaydedilmiştir.

20. yüzyılın ilk onluklarında Müslüman nüfusunun zor durumu ve toplu göçe zorlanması Balkan istikrarsız çokuluslu yelpazesini önemli derecede değiştirmiştir. Balkan Savaşları (1912/13) muhacirlerin toplu acılarının sembolüne dönüşmüştür ki bu koşullarda büyük sayısı Türkiye'ye doğru hareket etmeye karar vermiştir. Böyle bir durum Birinci Dünya Savaşında (1914-1918) da devam etmiştir.

Balkan devletlerinin hiçbiri göçlerin şiddetli dalgalarından kurtulamamıştır ki bunlar genelde Balkan Savaşları'ndan sonra gerçekleşmiştir ve birçoğu hakkında isabetli istatistikler bulunamıyor. Durum özellikle Balkan Savaşları'nda savaştan taraflardan birinde mücadele eden muhacirler için güçleşmiştir. Böyle bir durum kendilerine ve ailelerine intikam ve acılara sebep olmuştur.

Muhacirlerin özel etnik gruplar halinde yeni topraklara yerleşmesi, Osmanlı ordusu saflarında mücadele ettikleri Balkan Savaşları (1912/13) senaryosunun sonuçlanmasında rol oynamıştır. Büyük sayıda Müslümanın zorunlu olarak yabancı Hıristiyan ordularda seferber edilmesi ve düşman saflarında öz kardeşlerine karşı rastlamaları olayları bile kaydedilmiştir. Mevcut olan arşiv malzeme Kosova Vilayeti'nin muhacir komisyonu belgeleri ve kayıtları, yabancı ve yerli kaynaklar, diplomatik raporlar, dünya basını, farklı askeri ve diğer araştırmacılarıdır. Hepsi muhacir sorununun bileşik yapısını ve Balkan Savaşları ile Birinci Dünya savaşı arasındaki dönemde Makedonya'nın kaderinin ileride araştırılmasına mümküniyet sağlamaktadır.

Bazı yorumlara göre Osmanlı hükümeti, muhacirlerin yerleşmesini özellikle etnik ve stratejik nedenlerle gerçekleştirmiştir. Türk nüfusunun azınlık olduğu ve Slav nüfusun asi davranış gösterdiği yerlerde 'Hristiyan elemanın enterpolasyonu' Yahudiler, Bosna-Hersek muhacirleri ve diğer Gayrisavi milletler vasıtasıyla sürdürülmüştür. 'Balkan Savaşları'dan önce, muhacirlerin Makedonya'ya yerleştirilmesiyle birlikte Makedon köylülerin yaşam alanı, Bosna'dan yeni gelen ailelerin taşınabilmesi için daraltılmıştır'. Muhacirlerin planlı yerleşmesi Sadrazam ve Dışişleri Bakanı tarafından, Rumeli'nin birçok yerinde şubesi mevcut olan yeni kurulan Muhacir komisyonu üzerinden gerçekleşmiştir. Etkinliklerin bir bölümü, Boşnakların göç etmesini teşvik eden Jontürk ideologu, doktor Nazım Bey tarafından sürdürülen kolonizasyon politikasıyla bağdaştırılmıştır.

19. yüzyılın sonundan başlayarak Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar Makedonya, muhacirlerin yerleştiği ve üzerinden hareket edildiği istikamete dönüşmüştür. Bu tarihsel labirentte topraklarından kovuldukları nedenler bulunmaktadır. Balkan Savaşları esintileri esnasında muhacirlerin büyük bir bölümü Bosna-Hersek, Karadağ, Sırbistan ve Kosova bölgelerinden

Makedon topraklarına taşınmıştır. Bu olaylar Osmanlı devletinin çöküşü esnasında olagelmıştır. Bu arada Bosna-Hersek'ten göç eden Müslüman muhacirleri yerleştirilerek sözde 'Makedonya'nın Türkleşmesi' süreci de başarısızlığa uğramıştır. Bu adımlar rejime karşı büyük memnuniyetsizliğe sebep olmuştur.

Balkan Savaşları, muhacirlerin koruyucusu olan Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki askeri-iktisadi gücünün çökmesine yol açmıştır. Rumeli muhacirleri, Makedonya, Trakya ve Anadolu hariç Yakın Doğu ülkelerine de yerleştirilmiştir. Valona, Prevez (Arnavutluk) ile Selanik ve Kavala (Yunanistan) limanları üzerinden büyük sayıda muhacir Anadolu şehirleri İzmir, Antalya ve Adana ile Afrika (İskenderiye) kıyılarına göç etmiştir. Bugün, bahsettiğimiz bütün bölgelerde muhacirlerin getirdikleri köy, yerleşim yeri ve başka toponimlere rastlayabiliriz. Malesef, muhacirlerin tam yerleşmesi hakkındaki belgeler yeterince araştırılmamıştır. Muhacirlerin bu yüksek hareketliliğin sebeplerinden en önemlisi kısa zaman içinde birkaç savaşın ard arda gelişmesidir.

Birinci Balkan Savaşı esnasında müttefik birlikleri büyük sayıda suç işlemiştir. Muhacirlerin ve diğer nüfusun kaderi, gittikçe yükselen suçlar, cinayetler, tacizler, soygunlar, kundaklıklar ve zorunlu göçlerle daha da belirsiz olmuştur. Uluslararası etkenlerden yardım bekleyen muhacir nüfusu Makedonya toprakları içinde kısa bir sürede şiddetli göçlere sebep olarak, bölgede büyük kaosa sebep olmuştur ve böylece sıhhi durumunu bayağı etkilemiştir.

Muhacirlerin Balkan Savaşları (1912/13) sonucu olarak yaşadıkları kaderlerini anlamak Makedonya'daki muhacir sorununun özünün anlaşılmasına yol açmaktadır. Balkan Savaşları'nın sonucu, Balkan devletleri arasında mevcut olan sorunları çözmezken muhacir nüfusunun tekrar hareketlenmesine sebep olmuştur. Osmanlı ordusunun direnişinin ortadan kaldırılmasıyla Müslüman nüfusuna karşı sürdürülen terör de gittikçe azalmıştır. Böylece, Osmanlı askerinin Balkan Cephesi'ndeki askeri potansiyelin yıkılmasıyla Müslümanlara karşı düşmanlıklar da azalmıştır. Makedonya, şiddetli milli, sosyo-politik ve ekonomik neticelere maruz kalarak, 'Makedon milli kurtuluş hareketlerini gelecekte olumsuz duruma düşüren, öz topraklarının çalınması ve bölünmesine şahit olmuştur.' Balkan Savaşları (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sona ermesiyle Balkan ulusal devletlerin kurulmasıyla Osmanlı devleti egemenliğinin bitmesi Balkanlar'da muhacir ve özellikle Türk nüfusu sayısının azalmasına sebep olmuştur. Bükreş Antlaşması (Ağustos 1913) Makedonya'nın parçalanmasına ve Vardar Makedonya'nın Sırbistan tarafından işgal edilmesine yol açmıştır. Bu şekilde Sırp burjuvazinin büyük

önem taşıyan Morava-Vardar vadisini fethetme planları tamamlanmıştır. Savaş zaferleri Sırbistan'ın uluslararası itibarına ve enternasyonalleşen Makedon milli sorunun yayılcı Avusturya-Macaristan ilgileri tarafından tehdit edilmesine yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşın'da büyük vahşetler esnasında koruyucu enstrümanların eksikliği, bir bölümü Osmanlı ordusu saflarında mücadele eden muhacirlerin zorunlu göçünü daha da şiddetlendirmiştir.

MUHACIRLER VE MAKEDONYA (1912-1915)

Makedonya hakkında tartışmalar müttefik devletlerin arasında çözülemeyen soruna dönüşmüştür. Osmanlı Türkiye'nin çöküşü Balkan ülkeleri burjuva rejimlerinin iştahlarını arttırarak Makedon yerli milletin ve yakın geçmişte yerleşen muhacir nüfusunun varoluşunu tehlikeye sokmuştur.

Müslüman nüfusunun kaderi üzerinde oluşturulan olumsuzluklardan biri 'Arnavut ve Türklerden oluşan gönüllü birliklerin Sırp çeteleri tarafından, masum Müslüman nüfusuna karşı büyük zulümler işleyen Bulgar ordusuna karşı mücadele etmek için kullanılmasıdır. Genelkurmay kararıyla eski çetnikler, Türk ve Arnavut gönüllüleri seferber edilerek 4 gönüllü tabur kurulmuştur.' Durumun güçleşmesiyle, 13 Ekim 1912 tarihinde üç Balkan müttefik ülkesi Osmanlı büyükelçileri vasıtasıyla 6 ay içinde bütün seferberlik eylemlerin durdurulması isteğiyle Osmanlı devletine protesto notu göndermiştir. Sebeplerden biri bu etkinliklerde Müslüman erkek muhacir nüfusundan büyük sayıda askerin seferber edilmesidir. Uluslararası diplomatik yazışmasında benzer uyarılara rastlanmaktadır. Fransız diplomatik yazışması belgelerine göre Balkan devletlerinin istekleri içinde: 'Hükümet, Rumeli Vilayetlerine yeni Müslüman göçmenlerin getirilmesinin durdurulması ve böylece etnik yapının korunması istenmiştir.'

Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan (17, 18 ve 19 Ekim 1912) devletleri tarafından Birinci Balkan Savaşın başlatılması savaşan taraflar arasındaki savaş psikozunu artmıştır. Belgrad, Sofya ve İstanbul'un savaşçı nüfusları hükümetlerinden düşman tarafının yok edilmesini talep etmiştir. Sultan V. Mehmet Reşat elçisi, Savaş Bakanı Nazım Paşa Balkan topraklarından gelen savaş çağrılarına cevap olarak 'cesur Osmanlı ordusuna' verdiği bildiriyle kararlılık, hazırlık ve yeterli cevap istemiştir. Savunmak için muhacir nüfusu içinden 1912 yılın Ekim ayında büyük sayıda gönüllü katılmıştır. 1912 Ekim ayında Sırp Askeri Karargahın Niş'e girip savaşı başlattığı haberi duyurulunca, Üsküp ilçesi Hasan Bey'de cami önünde toplanan gönüllülerden biri elinde rakı şişesiyle 'Şişe, şişe, götür beni Niş'e' ve benzer sloganlar atmıştır.

Bu derecede karışık savaş durumunda hareket etmek zorunda kalan muhacirlerin yolculuğuna engel olan başka etkenlerden biri de yolculuk belgelerinin yetersizliği ya da eksikliğiymiş. Muhacir nüfusunun en büyük bölümü demiryolu vasıtasıyla bağlanmış şehir merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Savaşan taraflar için en önemli sorunlardan biri, hala ortada kalan ve çözülemeyen Selanik liman şehrin kaderiydi. 1912 Ekim ayın sonu ve Kasım başlangıcında gelişen olaylar şehrin teslim edilmesiyle ve Yunanistan iktidarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Selanik, gelişmiş ulaşım altyapısıyla ve muhacirler için göreceli yakınlığıyla en önemli ulaşım noktalarından biriymiş. Demiryolu ulaşımı ve gelişmiş liman avantajları yanı sıra, muhacirler Selanik'e, Tahsin Paşa komutanlığı altında olan Osmanlı Savunma kuvvetlerin şehri savunacağı beklentileri yüzünden de hareket etmişlerdir.

Balkan Savaşları, getirdikleri bütün vahşetlerle Makedonya'nın korunmamış muhacir nüfusunda büyük huzursuzluklara yol açarak askerler tarafından tehditler, aşağılamalar ve hırpalamalarla gelişmiştir. Oluşan durum, Osmanlı Devleti'nin iç alanlarına doğru hareket etmek için Selanik limanına doğru acele eden muhacir nüfusun akıbeti üzerinde büyük belirsizliklere yol açmıştır. Selanik'in nüfusu bu dönemde iki kat büyümüştür. Bunun en büyük sebebi kaybedilen Osmanlı topraklardan kovulan ve devletin iç topraklarına doğru hareket eden çeşitli Müslüman muhacir gurupların yerleşmesiydi. İngiliz diplomasi kaynaklarına göre 1912 yılın Ekim ayının sonunda 5 bin mülteci şehrin içine yerleşmiştir. Sayılar ilerideki günlerde durmadan artmıştır: 27 Ekim (10 bin), 1 Kasım (40 bin) ve 16 Aralık (50 bin). Çatışmaların ciddiyeti ve şiddeti muhacirlerin, örgütlenmiş Gayrimüslim çetelerin zulmünden kaçarak liman şehri Selanik'i en güvenli sığınak olarak görmeleri için en büyük sebep olmuştur. Muhacirleri İmparatorluğun diğer şehirlerine götürüp yoğunluklarını dengelemek için sarf edilen bütün çabalara rağmen nüfus çok kısa bir zaman içinde 300 bini aşmıştır. Aynı İngiliz kaynağına göre, yerleştirme tesislerin yetersizliğinden ve muhacir komisyonların yavaşlığından ötürü mülteciler geçici süre içinde camilere, kiliselere, boşaltılmış evlere sığdırılmıştır, fakat büyük bölümü açık alanda açlığa ve soğuğa maruz kalmıştır. Muhacir nüfusunun yerleşmesini ve beslenmesini müteşerriif Osman Sait Bey üstlenmiştir. Bulgar ve Yunan ordularının şehire girmesi sonucu olarak muhacirlerin durumu gıda ve ilaçlar yetersizliğinden ötürü kötüleşmiştir ve büyük bölümü hayatlarını yitirmiştir. Uzun zaman mevcut olan muhacir komisyonu yanı sıra Osmanlı hükümeti tarafından, muhacir nüfusunun örgütlenmiş şekilde taşınması için özel 'Müslüman İletişim Komitesi' kurulmuştur. Avrupa diplomatik yazışımına ve tarih yazımına göre Balkan Savaşları acımasızlığı, vahşeti ve mülteci-muhacir ve yerli Gayrisavi nüfusuna karşı gösterilen saldırganlıktan ötürü sistematik etnik temizliğe, yıkımlara ve genel bölgesel istikrarsızlığa sebep olmuştur.

Müttefiklerin askeri zaferleri yerel Müslüman nüfusunun korkularını arttırmıştır. Osmanlıların mağlubiyetinden sonra köylere giren gerilla çetelerin düzenledikleri soygun ve cinayetlerle nüfus göçe zorlanmıştır. En güvenli sığınaklar, Anadolu'ya köprü olan Kavala ve Selanik şehirleriymiş. Bu limanlardaki yoğunluğunun nedeni Osmanlı ordusunun kara üzerinden İmparatorluğun iç bölgelerinden kesilmiş olmasıydı. Açlık ve hastalıklar günlerce taşıma bekleyen aileler için en büyük tehdit olmuştur. İstatistiklere göre 1913 Mart ayında Selanik limanında 30 bin mülteci taşıma beklemiştir. Konsolos Lemb 8-10 gün gömülmemiş olarak duran muhacirlerin katliamını anlatmıştır.

Balkan savaşları esnasında komite grupları tarafından hazırlanmış 'etnik-ırkçı mücadelesi' sıfatını bile taşıyabilen katliamlar işlenmiştir. Makedonya'da Sırp güçleri tarafından Arnavut nüfusuna karşı korkunç terör sergilenmiştir. Avrupa raporlarına göre 5 Aralık 1912 yılına kadar Kosova Vilayeti'nde 20 bin kişi öldürülmüştür. Üsküp, Köprülü ve diğer yerlerde yapılan zulümlerden ötürü 5 bin kişi Selanik ve Bulgaristan'a kaçıp, 15 bin kişi Osmanlı topraklarına ulaşabilmek için 15 bin lira ödemek zorundaymış. Bu paralar, sözde taşımalarını karşılamak için alınmıştır. Aralık ayın başında Selanik limanında 30 ile 40 bin arasında Makedonya ve Sırbistan asıllı mülteci Anadolu'ya hareket etmek için beklemiştir. Kovulanlar arasında 7 bin Bosna asıllı mülteci bulunuyormuş.

Muhacirlerin kötü durumunu iyileştirmek için uluslararası komisyon kurulmuştur. Muhacirlerin Selanik limanından taşınması yurtdışı şirketler tarafından düzenlenmiştir. Taşınan kişilerin büyük bölümü İzmir, İstanbul ve Anadolu'nun diğer sahil şehirlerine (Antalya, Mersin, İskenderun ve Tarsus) dağıtılmıştır. Gemilerde 1200 ile 1500 arasında kişi bulunuyormuş. Balkan alanlarının işgali sonucu olarak gerçekleşen toplu göç Makedonya Müslümanlarının en zor dönemidir. Muhacirlerin İzmir'e taşınması iki Mısır gemisiyle gerçekleşmiştir: Bahr-ı Ahmer ve Bahr-i Amal. Bir Rus gemisi 1913 Temmuz'da İzmir'e 750 kişi taşımıştır. Komite zulmünden kurtulmak için Makedonya ve Kosova muhacirlerin bir bölümü İzmir'e gitmiştir. Britanya tarihçisi Mark Mazover'e göre muhacirlerin İzmir ve İstanbul'a doğru göçü ülke içinde kaosa sebep olmuştur. 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması'ndan sonra bile muhacirlerin ve Müslüman nüfusunun Makedonya'dan ayrılması devam etmiştir. Avusturya diploması yazışmalarına göre İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra '%50'si Müslüman' 140 bin kişi göç etmek zorunda kalmıştır.

Müttefik ordularının vahşeti Carnegie Komisyonu raporlarından yana 'Lev Troçki'nin Balkan Savaşları'daki (1912-1913) Savaş Yazışmaları'da' da detaylı şekilde anlatılmaktadır. Alakalı kritik tarzla yazılmış bu eserde gerçek hatıralar, detaylı bilgiler ve savaş alanındaki durum nadir birincil

kaynak usulüyle anlatılmıştır. ‘Şovenizm ve demokrasinin suçları (‘Perde arkası’)’ altbaşlıklı yazısında Kumanova Savaşı ve Üsküp’e ziyareti anlatılmaktadır:

‘Savaşı yürüten insanların vicdanının temiz olmadığından şüphelendim ve savaş alanında devlet ajansların resmi gerçeğiyle çelişen olayların gerçekleştiğini düşündüm. Arnavut köyleri alev sütunlarına dönüştürülmüştür. Hayatımda ilk kez insanların birbirlerini savaş alanında acımasızca yok etmelerini görmeye şansım oldu... Üsküp’e doğru yaptığım bütün seyahatimde benzer görüntülere durmadan rastladım... Gece vaktinde Türk ve Arnavut evleri soyuldu ve cinayetler işlendi...Bazı yerlerde barışçıl Türk köylüleri hiç bir suç işlemeyen kesildi, varlıklarına el kondu, çocukları ve kadınları açlıktan öldü...Radoviş ve İştip yakınlarında genelde kadınlar ve çocuklardan oluşan 2 bin Türk mülteciyi açlıktan öldü. Türklerin kaçmasıyla toprakları ve gayrimenkulüne el konmuştur.

Slavsever Rus tarihçisi ve siyasetçisi Pavel Nikolayevi Mulyukova yazmış olduğu mektupta, Troçki şu sözleri kullandı: ‘Yaptığınız yolculuklarda hiç böyle görüntülere rastladınız mı – zafer kazanan ordular Türk askerlerine, savaş esirlerine, yaralıları, silahsız ve barışçıl Müslüman nüfusuna, ihtiyarlara ve çocuklara karşı işledikleri taciz ve cinayetler, ki bunlara nerdeyse kesinlikle rastladınız – ama niye sustuğunuzu anlamadım? Gazeteniz niye susuyor? Bulgarların Makedonya’da ve Sırpların Eski Sırbistan’da milliyetçi alevleriyle köyler ve şehirlerdeki Müslüman nüfusunu tamamen yok etme çabalarını kesinlikle görebildiniz.’

Birinci Dünya Savaşı esnasında yerli ve muhacir nüfusa karşı, özellikle Arnavutlara karşı işlenen savaş suçlarını, Sırp burjuvazisinin işgalci politikasını eleştiren Dimitriye Tuçoviç anlatmıştır. Balkan Savaşları’nın sebep olduğu sorunların bileşikliği ve savaş dehşetlerinin ciddiyeti Makedonya’daki sosyal durumun özelliklerini tamamen değiştirmiştir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlangıcındaki farklı kökenli muhacirlerin devamlı yerleşmesiyle Makedonya tam bir etnografik müzeye dönüşmüştür.

MUHACİRLERİN MAKEDONYA’DAN GÖÇLERİ

Balkan Savaşları (1912-1913) ve Osmanlı mağlubiyetinden sonra müttefik devletleri Makedonya toprağını tamamen ele geçirmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Sözde özgürleştirici savaş Müslüman nüfusunu ve muhacir milletlerini yok etmek mücadelesine dönüşmüştür. Sırp Devleti’nin amacı Vardar Makedonya’yı ele geçirmek ve denize çıkmaktır. 25 Eylül 1913 tarihinde Vardar Makedonyası’nın Sırbistan Krallığına eklenmesiyle planın bir bölümü gerçekleşmiştir.

Yakın geçmişte yerleşmiş muhacir milletlerin kaderi Balkan Savaşları'ndan sonra bu topraklardan Anadolu ve Yakın Doğu'ya kovulmalarıyla sonuçlanmıştır. Makedonya'ya yerleşen ve sonradan terk eden nüfus sayısının tamamen belirlenmesi imkânsızdır.

Muhacirlere karşı korku ve nefretten ötürü büyük sayıda Çerkes, Üsküp ve yakınlarındaki köylerden (Hasan Bey, Katlanova, Mecidiye) ve Kalkandelen (Poroy Tekkesi), Kumanova (Çerkesköy), Kratova (Varovişte) Svetinikole, Veles, İştıp (Radainye), Eğri Palanka, Radoviş, Ustrumca (Dabilye), Maleşevo, Gevgeli, Prilepe ve Manastır (Demirci Köy, Yeni Köy) kazalarından göç etmiştir. 1910/11 yılından sonra Katlanova Kaplıcası, Pçinya ve Vardar nehirleri arasında yerleşen muhacirler Balkan Savaşları'nın başlangıcında göç etmek zorunda ilk nüfuslardan birileri olmuştur. Benzer şekilde kolonize edilmiş Tatarlar da Tatarliya ve Tatar Ovası (Ovçe Pole), Tatar Elevtsi (Debre) ve Tatarlı (Valandova) köylerinden kovulmuştur.

Osmanlı iktidarının çökmesiye Üsküp Çukurun'daki Hasanbey, Ognyantse, Mralino, Kadıköy, Acılar, Mrşevtsi, Umin Dol, Deliardovtsi, Tekke, Ağa Köyü, Cidimirtsi, İdrizova, Yürümleri, Katlanova, Saramzalı köylerinden, Kumanova-Preşova bölgesindeki Nikulyane, Sarı Memiş köyleri, Kratova, Eğri Palanka, İştıp, Ustrumca, Radoviş, Köprülü, Manastır, Koçani Çukuru (Bukevtse), Zletova, Kamenitsa, Maleşeva bölgesi (Bezgaştevo, Boşnak Köyü), Kavadar (Bunarcık, Boyançişte, Begnişte) ve Debre bölgesinin Boşnak nüfusu Anadolu'ya doğru hareket etmiştir. Boşalan köyler yeni gelen Sırp aileleri tarafından doldurulmuştur ve bu sürecin asıl amacı Güney Sırbistan'ın yaratılmasıydı. Bu sürecin sonucu olarak Türk nüfusunun sayısı önemli derecede azalmıştır. Göç etme süreci, bu korkunç savaşlardan sonra bile, XX yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.

Büyük Avrupa devletleri Müslüman nüfusunun Makedonya'dan göç etmesini durdurmak için ilgi göstermemişlerdir. Savaşlardan sonra başlayan yeni göç dalgası, güvenlik mevzuları ve gittikçe artan din nefretinden ötürü şiddetlenmiştir. Nadir sevindirici gerçeklerden biri de yerli Makedon halkın muhacir nüfusuna karşı intikam girişimlerinde bulunmamış olmasıdır.

Balkan tarihindeki şiddetli gelişmeler sonucu olarak gelişen muhacir göçleri, büyük devletlerin, istikrar ve demokratik güvenlik sağlaması, ekonomik ve sosyal açısından başarı ve ilerleme gerçekleştirmek için yapılan çalışmalarında büyük bir başarısızlığa uğradığını göstermektedir. 'Avrupa'da, belki de dünyada Balkanlar'dan daha çatışmacı ve mutsuz yer yoktur. Karışık sınırlarıyla bileşik bir şekilde birkaç devlet tarafından parçalanmıştır ve hiçbirisi doğal sınırları içinde yerleşik değil, çünkü sınırları dışında bile yurttaşlarının sayısı oldukça büyüktür.'

KAYNAKÇA

Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-13), TTK Ankara, 1995.

Yugoslavya arşivi Belgrad (Архив Југославије, Београд), Sırbistan Krallığı Dışişleri Bakanlığı

(Министарство иностраних дела Краљевине Србије); Dizi: Yovan Yovanoviç Riçon (Фонд: Јована Јовановића Пиждона), Р.Р. no.. 756 (10. 2. 1910);

Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi, Üsküp (ДАРМ): Foreign Office (FO) 371/1507/50278 (M- 1965);

Makedonya Cumhuriyeti Devlet ARŞİVİ ÜSKÜP (Државен архив на Република Македонија, Скопје): Foreign office (FO) 371/1507/50525. Foreign office (FO) 371/1505/47817 (M-1965); 371/1506/48282 (M-1965); Foreign office (FO): 371-1508-53714 (M-1966);

FRANSIZ BELGELERİ - Documents diplomatiques francais (1871.1914), c. IV, bölge 146.TTK Ankara;

Поранешните балкански војни (1912-1912), Извештај на Карнегиевата балканска комисија, Скопје 2000.

ARAŞTIRMA ESERLER

ARTUÇ İbrahim, Balkan Savaşı, İstanbul 1988, 86;

ANASTASSIADOU Meropi, Selanik, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul, 2001;

ANDONYAN Aram, Balkan Harbi Tarihi, Istanbul 1975;

АБАЦИЕВ Ѓорѓи (Abaciev Gyorgi), Балканските војни и Македонија; Скопје 1958, 165.

АПОСТОЛОВ Александар (Apostolov Aleksandar), Колонизација на Македонија во стара Југославија, Скопје 1986;

ЈАНКОВИЋ Драгослав (Jankoviç Dragoslav), Србија и југословенско питање 1914 – 1915, Београд 1973;

KARPAT K., Hidžret iz Rusije i s Balkana: proces samodefiniranja u kasnoj osmanlijskoj državi .- Dergi'de: Znakovi vremena, no. 12, Sarajevo 2001;

KARPAT K., The Ottoman population 1830-1914 (Demographic and Social Characteristics).- vol. 1. Madison 1985;

РЕМАК Joachim, The Third Balkan War: Origins Reconsidered; во: The Journal of Modern History, vol. 43, no. 3, The University of Chicago Press (Sep., 1971);

SAYGILI Hasip, Birinci Dünya Harbi'nde Rumeli'nden Osmanlı Ordusuna Müslüman Gönüllü Katılımları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2013 Bahar (18);

SCHMID Ferdinand, Bosnien und Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarn, Leipzig 1914;

Şkriyel Reser (Шкријел Реџеп), Çerkesler, Tatarlar ve Makedony'adaki diğer Kavkas Muhacirleri; во: BAL-TAM Türklük bilgisi, no. 4, Prizren, mart 2006;

Трифуноски Ј. Ф. (Trifunoski F. Jovan), О Турцима у СР Македонији.- Географски преглед, Сарајево 1968;

ЗЕБИЋ М. (Zebić M.), Унутрашња колонизација у вези аграрне реформе; Dergisi'nde: Алманах удружења правника, Београд 1921;

КОСАЦИК Faruk, Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890); Osmanlı Araştırmaları, I, İstanbul 1980;

КОТЛАР-ТРАЈКОВА Наташа, ГОШЕВА Вера, Судбината на цивилното население во Солун за време на Балканските војни; во: 100 ГОДИНИ ОД БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ (Прилози од Научен собир одржан на 3 и 4 декември 2012 година), Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2013;

MAZOWER Mark, Salonica, city of ghosts : Christians, Muslims, and Jews, 1430-1950, New York; Vintage, 2006;

MC CARTHY Justin, Death and Exile, Princeton, New Jersey: Darwin, 1995;

MC CARTHY Justin, Muslim Refugees in Turkey: The Balkan Wars, World War I, and the Turkish War of Independence, Istanbul 1993, 87-111., New Jersey: Darwin, 1995;

TROTSKY Leon, The War Correspondence of Leon Trotsky. The Balkan Wars 1912-13 (transl. Brian Pearce), New York, Monad Press; Australia, Pathfinder Press, 1993;

TROTSKY Leon, My Life: An Attempt at Autobiography; Charles Scribner's Sons, New York, 1930;

TODOROVA Maria, War and Memory: Trotsky's War Correspondence from the Balkan Wars; in: Perceptions, Summer 2013, Volume XVIII, no 2;

ТУЦОВИЋ Димитрије, Србија и Албанија (Један прилог критички завојевачке политике српске буржоазије), Београд, Култура, 1946;

ŞKRIYEL Реџеп (Реџеп Шкријељ), Çerkesler, Tatarlar ve Makedony'adaki diğer Kavkas Muhacirleri; BAL-TAM Türklük bilgisi, no. 4, Prizren, mart 2006;

ШКРИЈЕЉ Реџеп (Şkriyel Recep), Мухадирската криза и населување на Бошњациите во Македонија (1875-1901), Бигос, Скопје, 2006.

THE COMPULSORY EXCHANGE OF POPULATION BETWEEN GREECE AND TURKEY: A NECESSITY OR AN ABSURDITY?

Dimitris Michalopoulos*

Abstract

When Eleutherios Venizelos became, once more, Prime Minister of Greece, in 1928, he had the idea of inviting to Greece a Turkish lady, born in Crete. She was his client when he was living in Canea, Crete, and running a lawyer's office. The Turkish lady came, in fact, to Athens, as the Prime Minister's guest. The latter, in order to make her stay in the Greek capital more pleasant, asked a Greek lady, from Anatolia, who had settled in Greece due to the 1923 exchange of populations, to accompany the Turkish lady as guide. This was a kind idea; still, it proved to be unworkable. For the Turkish lady from Crete spoke Greek but not Turkish, whilst the Greek lady from Anatolia spoke Turkish but not Greek.

This anecdote (100% true) highlights the absurdity of the 1923 Compulsory Exchange of Populations between Greece and Turkey. In point of fact, either "Turks" or "Greeks" who emigrated from their homes into practically unknown lands were most likely autochthonous people of the countries where they were born. And last but not least: the populations' exchange was planned as early as 1914. It was then, in fact, that El. Venizelos, in a letter he sent to take Ionescu, the Romanian statesman and his friend, emphasized that the "Greek populations scattered over Asia Minor" would soon be obliged to desert their homes and come into Greece. This early statement by Venizelos should be regarded as the starting point for new research.

---

* Historical Institute for Studies on Eleutherios Venizelos and his Era.

The 1923 Compulsory Exchange of Populations between Greece and Turkey had actually little (if anything) to do with Greece and Turkey. As a matter of fact, the point was southern Macedonia, in other words the northern seashore of the Aegean Sea; but to understand this it is necessary to bear in mind the famous –and sinister– dogma of Sir Halford John Mackinder, considered to be the founder of both Geopolitics and Geostrategy. According to that dogma, if the Power that rules the Pivot of our planet, i.e. Eastern Europe and Central Asia succeeds in expanding her borderline to the seashore, she will take a “decisive step” towards the domination of our world.¹ Such a Power is Germany but, above all, Russia.

Mackinder’s dogma was trumpeted in 1904 by means of a lecture at the Royal Geographical Society, in London. Still, the essence of his dogma existed long before; for as early as 1821, i.e. when the Greek War of Independence broke out, the British Foreign Office, though sympathizing with the Greek cause on “moral and humanitarian grounds”, regarded the Greeks as “insurrectionists” against the established political order; and this very “political order” was associated with the Concert of Europe and the defense of geopolitical security in Europe.² The corollary was that the British Foreign Secretary at that time, namely Viscount Robert Stewart Castlereagh, saw in the Russian claims to “protect” Greek Orthodox Christians a cover for expansionist designs, thus confronting Britain and other Powers with the twin dangers of Russian-Ottoman war and an extension of the Russian Empire in the Near East.³ As a result, Britain remained neutral in the initial stages of the 1821-1829 Greco-Ottoman war and pursued her own strategic and political aims. The Foreign Office, in fact, resolved to “maintain the Ottoman Empire as a bulwark against the danger of Russian expansion.”⁴

The peril of Russia’s being expanded to the Aegean littoral was the outstanding motive for the revision of San Stefano Treaty by the Berlin one in 1878. British Prime Minister, Benjamin Disraeli, was explicit. On July 18, 1878, made a speech in the House of Lords and emphasized the following:

“Our present contention is that we can show that, by the changes and modifications which have been made in the Treaty of San Stefano by the Congress of Berlin..., the menace to European independence has been removed, and the threatened

---

¹ Orestēs E. Vidalēs, *To synchrono geōpolitiko perivallon kai hē ethnikē mas politikē* (= The contemporary geopolitical environment and our [Greek] national strategy), Athens: Hellēnikē Eurōekdotikē, 1988, pp. 23-24.

² Theophilus C. Prousis, *Lord Strangford at the Sublime Porte (1821): The Eastern Crisis*, vol. I (Istanbul: The Isis Press, 2010), p. 34.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

injury to the British Empire has been averted. Your Lordships will recollect that by the Treaty of San Stefano about one-half of Turkey in Europe was formed into a State called Bulgaria – a State consisting of upwards of 50,000 geographical square miles, and containing a population of 4,000,000, with harbours on either sea – both on the shores of the Euxine and the Archipelago [= the Aegean Sea]; and altogether a State was formed, which, both from its natural resources and its peculiarly favourable geographical position, must necessarily have exercised a predominant influence over the political and commercial interests of that part of the world... The general result of the Treaty of San Stefano was, that while it spared the authority of the Sultan so far as his capital and its immediate vicinity, it reduced him to a state of subjection to the Great Power [= Russia] which had defeated his Armies, and which was present at the gates of his capital. Accordingly, though it might be said that he still seemed to be invested with one of the highest functions of public duty – the protection and custody of the Straits – it was apparent that his authority in that respect could be exercised by him only in deference to the superior Power which had vanquished him...’’⁵

It is irrefutable that the main target of British foreign policy consisted throughout the centuries in averting Russian descent on the seashore. Both British Conservatives and Liberals agreed on that; only their means differed.⁶ In short, the point was primarily Macedonia, the autochthonous population of which were Slavs.

When did these Slavs settle down in Macedonia? This is a controversial issue. It is unquestionable that Justinian I, the last truly Roman Emperor, was most likely of Slavic stock.⁷ It is not clear, on the other hand, whether Alexander the Great was Slav as well or belonged to another, Hellenized race. Whatever the facts of the matter, in the Middle Ages and Modern Times the Macedonians were Slavs, and subsequently subject to Russian influence. Chief target, therefore, of the British policy was the removal of the Slavic populations from the Aegean seashore. The Greco-Turkish compulsory exchange of populations was to be the means for such deportation.

---

⁵ *Selected Speeches on the Foreign Policy, 1738-1914* (Oxford University Press, 1924), pp. 471-472.

⁶ *Ibid.*, p. 398. (Speech of William Ewart Gladstone on April 2, 1880.)

⁷ Kōnstantinos Paparrēgopoulos, *Historia tou Hellēnikou Ethnous* (= History of the Greek Nation), vol. IX (Athens: Galaxias, 1969), pp. 93-94.

The evidence? Late in 1914, Eleutherios Venizelos, Prime Minister of Greece, wrote to Take Ionescu, Romanian statesman and his friend that, due to the dispersion of the Greeks dwelling in Turkey, the annexation of Ottoman territories into Greece was inconceivable. These Greeks, therefore, were destined for emigration to Greece.⁸

In other words, at the beginning of the First World War, no territorial annexations into Greece to Turkey's detriment were in view; further, the removal of all the Greeks dwelling in Turkey and their immigration to Greece was regarded as a 'reasonable development'. The point, therefore, is why the Greek attitude vis-à-vis Turkey changed after WW 1 was over.

Thanks to recent research, the reason is now obvious. The Mosul oil deposits; for oil was essential as far as Great Britain's sea supremacy was concerned. Winston S. Churchill was explicit:

“The advantages conferred by liquid fuel were inestimable. First, speed. In equal ships oil gave a large excess of speed over. It enabled that speed to be attained with far greater rapidity. It gave forty per cent greater radius of action for the same weight of coal. It enabled a fleet to re-fuel at sea with great facility. An oil burning fleet can, if need be and in calm weather, keep its station at sea, nourishing itself from tankers without having to send a quarter of its strength continually into harbour to coal, wasting fuel on the homeward and outward journey. The ordeal of coaling ship exhausted the whole ship's company. In wartime it robbed them of their brief period of rest; it subjected everyone to extreme discomfort. With oil, a few pipes were connected with the shore or with a tanker and the ship sucked in its fuel with hardly a man having to lift a finger...”⁹

Yet oil

“was not found in appreciable quantities in... [the British] islands. If... [the British] required it, ... [they] must carry it by in peace or war from distant countries”.¹⁰

The corollary was that the supply of oil was a question of life or death for the British Empire.

---

⁸ Eleutherios Venizelos Papers (Historical Institute for Studies on Eleutherios Venizelos and his Era [Athens]), I/35/1. (Published in Dimitris Michalopoulos, *Attitudes parallèles: Éleuthérios Vénisélos et Take Ionescu dans la Grande Guerre* [Athens: Institut de recherches sur Éleuthérios Vénisélos et son époque, 2008³], pp. 23-27, 35-36.

⁹ Winston S. Churchill, *The World Crisis, 1911-1918*, vol. I (London: Odhams Press, n. d.), p. 100.

¹⁰ *Ibid.*, p. 101.

What followed is well-known, but to be accounted once more: The question was whether the oil deposits in Northern Iraq would remain or not under Turkish control. The British Government coveted the Baku oil fields; subsequently, they tried to rule the port of Batumi, the main oil port on the Black Sea, and dispatched there 15,000 troops.¹¹ British troops, nonetheless, could not hold the Bolsheviks in check and, as result, the British Government tried to persuade Venizelos to organize a Greek military campaign in order to keep Batumi under “Allied control”.¹² Venizelos refused;¹³ and as result the British were able to hold Batumi only momentarily.¹⁴ In other words, the Russian oil was lost for them. It was essential, therefore, to keep under their control the Mosul oil deposits. Still the British were in dread of the Turkish Army. That is why the latter should be engaged in warfare against the Greeks. (Needless to say that following the 1922 Greek defeat in Anatolia, 60,000 troops [jointly Army and Gendarmerie] were dispatched to the Turkish-Iraqi borderline;¹⁵ yet in vain, because in 1926 the vilayet of Mosul, with its famous oil deposits, was annexed into Iraq, under British control by then.)

The [British] War Office was explicit late in 1920, i.e. after Batumi had been evacuated by the British troops: in the Middle East the British interests were “huge”, but the British military forces insufficient.

As result

“The only way in which we [= the British] can exert influence in the Middle East and safeguard our enormous and varied interest there, is by dividing the local Powers so that, if we have some opponents, we have also at any rate some friends.”¹⁶

One of the means of dividing the “local Powers” was the Greek Army. It was imperative for the British to ‘normalize’ their relations with Turkey, before the Greeks evacuated Asia Minor.¹⁷ And so this was done. Istanbul,

---

¹¹ Archives of the Foreign Ministry of Greece (hereafter: AYE), Colonel Geōrgios Katechakēs to the War Ministry of Greece, ciphered telegram No. 6656, Istanbul, January 30, 1920.

¹² AYE, 1920, 20.4, Dēmētrios Kaklamanos, Greek minister at London, to Eleutherios Venizelos, Prime Minister of Greece, ciphered telegram No. 2478, London, May 8/21, 1920.

¹³ AYE, 1920, 20.5, E. Venizelos to D. Kaklamanos, ciphered telegram No. 6221, Athens, May 12/25, 1920.

¹⁴ AYE, 1920, 20.4, Euthymios Kanellopoulos, Greek High Commissioner at Istanbul, to the Foreign Ministry of Greece, ciphered telegram No.4115, Istanbul, June 11, 1920.

¹⁵ AYE, 1925, A/5/I, Memorandum by the lieutenant of the Engineers E. Stasinopoulos.

¹⁶ Parliamentary Archives (London [hereafter: PA]), LG/F/206/4/24.

¹⁷ Ibid.; cf. *Discours du Ghazi Mustafa Kemal, Président de la République Turque* (Ankara : Conseil suprême de Culture, de Langue et d’Histoire Atatürk. Centre de recherches Atatürk, 2003), pp. 551, 619.

moreover, was held under British control as “guarantee” of Mustapha Kemal’s ‘good behaviour’.¹⁸

* * *

Following the crushing defeat that the Greek Army suffered at the hands of the Turkish Nationalists in August 1922, two points are worthy of special mention, namely the issue of the Greek Patriarchate in Istanbul and the Compulsory Exchange of Populations. As for the question of the *Rum Patrikhanesi*, late in 1922, Eleutherios Venizelos, head of the Greek delegation at the Lausanne conference, wanted the headquarters of the Patriarchate to be removed from Istanbul to Salonika.¹⁹ It was a reasonable solution of the relevant issue, given that, following the exchange of populations already in view and partially accomplished, there would be left no flock of the Constantinopolitan Patriarch in Turkey. Nonetheless, the Patriarchate’s headquarters are still in Istanbul; and the reason for such an obviously absurd solution is the fear of “Western Powers”, i.e. Great Britain and U.S.A., that the Patriarch of Moscow might be the head of the Orthodox Christendom.

As for the Populations Exchange, one should bear in mind that, with the exception of the Greeks of İzmir and the adjacent regions, the Turks did not wish the Christian Orthodox populations to leave their homeland. They tried to persuade them to stay in Turkey – without forcing them to be converted to Islam. That is why the Turkish Orthodox Church was created: it was a very reasonable step to be taken. For the Christian Orthodox populations in Turkey must not be obedient to the Constantinopolitan Patriarchate, i.e. a purely Greek ‘institution’. According to reliable testimonies, the Christian Orthodox people in Anatolia tended to stay in Turkey; yet thanks to orders given by the chairmen of their communities they were made to change their minds and, as result, emigrated to Greece.²⁰ Most of them settled in the Greek part of Macedonia, that now had a Greek or, better, a totally Graecized population along with the autochthonous Slavs. A couple of decades later, in the 1940s, following the end of WW 2 and during the Greek civil strife, these Slavs were

---

¹⁸ PA, LG/F/206/5; cf. *Discours du Ghazi Mustafa Kemal, Président de la République Turque*, p. 646.

¹⁹ Phaedōn K. Boumpoulidēs (ed.), *Ho Eleutherios Venizelos kai hē politikē katastasis tēs Hellados. Agnōsta kai anekdota engrapha tōn etōn 1920-1922 kai 1934-1936* (= Eleutherios Venizelos and Greek Politics. Unknown and Unpublished Documents of the Years 1920-1922 and 1934-1936), vol. I (Athens : Liberal Club-Eleutherios Venizelos Museum, 2000), doc. 86: E. Venizelos to Callinicus, Metropolitan Bishop of Cyzicus, Lausanne, December 2/15, 1922, pp. 163-164.

²⁰ Markos Vafeiadēs, *Apomnēmoneumata* (= Memoirs), vol. I (Athens: Diphros, 1984), pp. 34-35, 43-45.

driven out of Greece. That is why nowadays the southern part of Macedonia has virtually no Slavic populations any longer.

Conclusions? The Compulsory Exchange of Populations had to do chiefly with the Greek Orthodox populations of Turkey. (For a considerable part of Macedonia's Moslems had left their homes almost immediately after the First Balkan War was over.²¹) This measure, nevertheless, was planned as early as the beginning of the twentieth century, due to the necessity for the British to stop the "Slavic descent" to the Mediterranean seashore.

And last but not least: the 1919-1922 Greco-Turkish war had little (if anything) to do with "Greek Irredentism"; in fact, the point was the control by the British of the Mosul oil fields.

---

²¹ AYE, *Archeio Presvy Athanasiou Politē*, 11, A. Politēs, Greek Ambassador in Moscow, to the Foreign Ministry of Greece, dispatch No. 1018/E, Moscow, September 10, 1945. (Annexed to that dispatched the bulletins of TASS.)

Appendix

The letter addressed by Eleutherios Venizelos to Take Ionescu, late in 1914. (Source: Eleutherios Venizelos Papers.

[Athens: Historical Institute for Studies on Eleutherios Venizelos and his Era], I/35/1.)

... Je suis d'accord... que la victoire allemande serait un désastre pour la liberté de l'Europe en général et l'indépendance des petits États en particulier. Je suis donc persuadé que nous [tous] devons contribuer à ce que la Triple Entente soit victorieuse. La Grèce, en outre, serait prête à s'associer à ces puissances [de la Triple Entente], si la Bulgarie était convaincue de marcher avec nous ou au moins se retrancher dans la neutralité. En ce qui nous concerne donc, on n'est pas du tout contraire à une augmentation territoriale de la Bulgarie, soit en Thrace aux dépens de la Turquie soit en Macédoine par le biais de concessions territoriales de la part de la Serbie, si évidemment celle-ci allait y acquiescer en échange d'un accroissement ailleurs. Nous ne sommes pas opposés, en outre, aux concessions territoriales que la Roumanie voudrait bien faire à la Bulgarie. Dans ce cas-là pourtant, il faudrait tenir compte de ce que l'agrandissement territorial de la Bulgarie ne pourrait être accompli que si l'équilibre de forces entre celle-ci et la Grèce ne fût pas perturbé; car si cet équilibre cessait d'exister, la Bulgarie, motivée par ses désirs irrésistibles de domination, serait, le cas échéant, l'agresseur de la Grèce. La Grèce donc n'est pas en mesure de faire de concessions territoriales à la Bulgarie; cela pourtant n'est pas le cas de la Serbie et de la Roumanie. Ces deux pays, en effet, peuvent acquiescer à l'annexion par la Bulgarie des portions de leur territoire habitées par des populations bulgares, parce que, de toute évidence et selon nos propres souhaits, c'est ailleurs qu'ils vont en être grandement dédommagés, car ils pourront [annexer après la victoire finale] les territoires où se trouvent des populations de la même race [sic]. La Grèce cependant, si elle était appelée à faire des concessions [territoriales] à la Bulgarie, elle se verrait obligée soit de donner à celle-ci des régions habitées par des populations purement grecques soit de dégarnir de façon périlleuse ses frontières du côté de Salonique. Or, la Grèce ne peut faire ni l'un ni l'autre... parce qu'elle n'a pas le droit de songer à des annexions considérables. En effet, les millions des Grecs qui vivent dans l'Empire ottoman sont dispersés [çà et là]. La masse nationale bulgare compte à peine cinq millions d'âmes, tandis que le chiffre des Grecs du royaume et de la diaspora en est supérieur à 70%. Étant donné toutefois que tous les Grecs seront finalement contraints de venir vivre dans l'État grec [indépendant], nous exigeons un espace qui ne serait en aucun cas moindre que celui attribué aux Bulgares. Qui aurait le droit de nous blâmer pour cela?...

MÜBADİL TASFİYE TALEPNAMELERİNE GÖRE BAYINDIR'A İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLERİN GELDİKLERİ MEMLEKETLERİ VE BAYINDIR'DA İSKÂN EDİLDİKLERİ İDARİ BİRİMLER

Necat Çetin¹

Özet

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin anlaşma gereği 1923-1927 yılları arasında Türkiye'ye 456.720 Müslüman gelmiş, gelenlerden 31.502 kişisi ise İzmir ili ve ilçelerine iskan edilmiştir. Mübadillerin terk ettikleri mallara karşılık verdikleri tasfiye talepnameleri bugün Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndedir. Tasfiye talepnamelerinde gelen mübadillerin memleketleri ve iskan edildikleri idari birimler yazılıdır. Bayındır ilçesine gelenler Cezayir-i Bahr-i Sefid, Selanik , Manastır , Girit ve Yanya vilayetlerinin Midilli, Resmo, Kozana, Florina, Kalkış, Siroz, Drama ve Preveze'dendir. Belgeler 1925.1926 1927 yıllarına aittir.. Bayındır'a iskan edilenler çeşitli köy ve çok ilçe merkezindeki mahallelere iskan edilmişlerdir. Bayındır'a ait 154 adet tespit edilmiştir. Talepnamedeki kişi sayı 227 kişidir. Bu kişilerin 160'ı erkek, 67'i bayandır. Vilayetler baz alındığında en çok talepname sahibi Selanik vilayetindedir.

Anahtar kelimeler: Mübadil, Bayındır, Talepname, İskân

Tasfiye talepnameleri hakkında kısa bilgi: 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşması'nın mübadele kısmın imzalanmasını ve mübadeleye tabi tutulacak olanların belli olmasını müteakip geride bırakılacak taşınmazların belgelenmesi zarurietiyi ortaya çıkıttı. Kimin ne kadar taşınmaz mal varlığı, tapusu varsa belgelenmeliydi ve bu belgelerin kurulan “Muhtelit Komisyonlar” tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Asıl amaç anlaşmadaki taraf hükümetlerin düzenlenen bu talepnamelere göre terk edilen ülkede ne kadar mal varlığının bırakıldığının belgelenmesi ve bu belgelerin toplam değerlerinin hesaplanması sonucu ortaya çıkacak alacaklı veya borçlu duruma göre karşı taraftan ne kadar talep edileceğinin belirlenmesiydi. İşte mübadeleye tabi tarafların bu taşınmaz mal varlıklarını gösteren belgeler kısaca ”mübadil tasfiye talepnamesi” olarak adlandırılmıştır.

Belgeler 4 nüsha olarak düzenlenmiştir. 1 adedi “memurin-i mahalliye nezdinde kalacak, 1 adedi tasfiye işlerini yürütecek olan “Muhtelit Komisyonu”na, 1 adedi mübadilin göç ettiği memleketin hükümetine, sonuncusu ise mübadilin kendisine verilmiştir.

---

¹ Yöre araştırmacısı – Uzman öğretmen Torbalı İzmir (cetin.necat@gmail.com)

Belgenin birinci sayfasında: Kayıt numarası ve kayıt tarihinden sonra “İhtar” başlığı altında “eshab-ı müracaatın” yanlış veya mübalağalı beyanname vermesi durumunda kendi zararına olacağı belirtilmiş ve dilekçe sahibinin kimlik bilgilerine geçilmiştir. Müstedinin hüviyeti başlığı altında sıra ile: İsim ve pederinin ismi, Memleketi (livası, kazası, şehri, karyesi), halen sakin bulunduğu mahal (livası kazası, şehri, karyesi), Sanatı.

2. nci ve 3. ncü sayfalarda: Mübadilin bulunduğu yerdeki emval-i gayri menkulesine ait bilgileri ihtiva eden ve 9 sütundan oluşan bir cetvel bulunmaktadır. Bu cetveldeki sütunlarda yer alan bilgiler şunlardır: Emlak ve arazinin cinsi ve nevi, hane, mağaza, tarla, bağ, bostan, orman, meravs) Mesaha-i sathiyesi (dönüm veya arşın murabbai, dönüm evlek), Arazinin yetiştirdiği mahsulâtın nevi (hububat, tütün bağ vs), Emlak ve arazinin kain bulunduğu mahal (mahalle, mevki, sokağın ismi ve numarası), Emlak ve arazinin suret-i tasarrufu (ferağ, intikal, hibe), Tapu senetlerinin veya diğer vesaik-i tasavvufiyenin tarih ve numaraları (suretleri rapt olacaktır), Tapu senetleri kimin adına mukayettir, Emlak ve arazinin tapu senedinde makayyet kıymeti (altın Türk lirası hesabıyla)

4.ncü sayfa: Bu sayfada müstedinin terk eylediği emlak-ı menkuleye ait olan cetvel (cetvel- B) bulunmaktadır. Bu cetvel mübadile ait Eşya-i beytiyye (ev eşyaları) altın Türk lirası üzerinden mecmu kıymeti, Hayvanat (adedi, cinsi, altın Türk lirası kıymeti)

5. nci sayfa: vekâletname: Komisyon nezdinde kendilerini temsil ve hukuklarının müdafaası için verilen vekâletname (kimi mübadiller için ihtiyaç duyulduğunda)Ek sayfa: Müsadere edilen emlak beyanı. Yunanlılarca daha önce müsadere edilen (varsa)mallarını (belgelemeleri halinde) gösterir belge. Müsaderenin hangi tarihten itibaren (a) ve (b) cetvellerinde irade olunan emvallerin hangi tarihte müsadere edilmiştir. Müsadere edilen bu emvallerin 1909-1914 seneleri zarfındaki varidat-ı senevisi miktarı ne idi (a) cedveli mucibince. Altında tasdik tarihi ve imam, muhtar ve azalardan oluşan tasdik heyeti imza veya mühürleri bulunmaktadır.²

Lozan Konferansı'nda 30 Ocak 1923 tarihinde Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin imzalanan sözleşme ve protokol gereği³, Kasım 1923'ten

---

²Bu konuda yapılan önemli bir çalışma için bakınız: (Ercan ÇELEBİ 2006/Bahar), “Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (/ÇTTAD)*, V(12): 35–46.

³ Mübadele Türk ve Yunan toplumunda toplumsal travma yaratmıştır. Bu düşünceye katılmamak mümkün değildir. Bakınız: Kemal ARI (2005), Bir Tarih araştırma Konusu olarak Mübadele”, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Müfide PEKİN, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını, :387—388.

itibaren ülkenin birçok yerine olduğu gibi İzmir'e de mübadil yerleştirilmeye başlanmıştır.⁴ Devlet istatistik verilerine göre 1923-1927 yılları arasında Yunanistan'dan gemilerle⁵ Türkiye'ye 456.720⁶ Müslüman gelmiş ve Ekim 1923'te kurulan "Mübadele İskân ve İmar Vekâleti" tarafından belirlenen yerlere iskân edilmiştir. Bu iskânda iskânın en çok genel olarak Rum yerleşimlerinin olduğu yerlere yapılmıştır. Bunun sonucu olarak en çok mübadil iskânı doğal olarak Batı Anadolu ve Trakya bölgesine olmuştur.⁷ Mübadil göçmenler ilgili her il kayıt tutmuş, ancak bu defterler bugün Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne alınmıştır⁸. Mübadillerin iskânına ilişkin diğer önemli bir kaynak iskân edildikleri idari birimin "Nüfus Esas Defterleridir."⁹

İzmir İli ve ilçelerine 1923-1927 yılları arasında toplam 31.502 kişi gelmiştir.¹⁰ Türkiye'ye getirilecek mübadiller 10 bölgeye yerleştirilecek ve İzmir'de dördüncü iskân bölgesi içerisinde¹¹. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde(BCA) İzmir iline iskân edilen mübadillerle ilgili toplam 6.441 belge bulunmaktadır. Bazılar talepler mükerrerdir.

Bayındır İlçesine gelenler Cezayir-i Bahr-i Sefid, Selanik, Manastır, Girit ve Yanya vilayetlerinin Midilli, Resmo, Kozana, Florina, Kalkış, Siroz,

---

⁴ Mübadele ile ilgili ilk akademik çalışmayı yapan Kemal ARI'dır: (Kemal ARI 2008), Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), *Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Diğer bir önemli çalışmalar için bakınız: (Nedim İPEK 2000), Mübadele ve Samsun, TTK, Ankara. (Onur YILDIRIM 2006), Diploması ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Müfide PEKİN, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını.*

⁵ Mübadele gemileri üzerine yapılan bir çalışma için bakınız: (Kemal ARI 2008), *Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri [İzmir'den Bakışla Lozan'dan Kabotaja]*, İzmir, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayını.

⁶ Bazı kaynaklarda 463.534 kişidir. (Gökçe BAYINDIR GOULARAS Temmuz 2012), "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması", *Alternatif Politika*, IV(2):130.

⁷ Gökçe BAYINDIR GOULARAS, agm. s.131.

⁸ Bu defterler ile ilgili yapılan bir çalışma için bakınız: (Nedim İPEK Aralık 1995), "Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivlerinden Mübadil Göçmenlerle İlgili Defterler", *Tarih ve Toplum*, (144):15-18.

⁹ Nüfus Esas Defterleri 2006 yılında çıkarılan yeni Nüfus Kanunuyla beraber incelemelere kapatılmış, 1976 yılı öncesi tüm defterler Ankara'ya Nüfus ve Vatandaşlık İşleri genel Müdürlüğü Arşiv Şube Müdürlüğüne toplanmıştır. Bu konuda yapılan bir çalışma için bakınız: (Necat ÇETİN 2011), "Torbalı Nüfus Arşivi Atik Nüfus Esas Defter Kayıtlarına Göre Mübadil Kayıtları Üzerine İnceleme (1927-1932)", *Mübadele Şen Gittik & Yaslı Döndük, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi 7*, s:77- 90.

¹⁰ Cem BEHAR 1996, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları: 63.

¹¹ Kürşat KURTULGAN, *Dokuzuncu İskân Mıntıkası ve Kadro Cetvelleri, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.411. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s30/16.pdf>. (14/05/2013)

Drama ve Preveze'dendir. Belgeler 1925.1926 1927 yıllarına aittir. Bayındır'a iskan edilenler çeşitli köy ve çok ilçe merkezindeki mahallelere iskan edilmişlerdir. Bayındır'a ait 154 adet tespit edilmiştir. Talepnamedeki kişi sayı 228 kişidir. Bu kişilerin 160'ı erkek, 68'i bayandır.

Talepnamelere göre gelen mübadillerin geldikleri liva ve kazalara göre dağılımında en çok Selanik Vilayeti olduğu görülmektedir.

Vilayetlere göre (Liva-Kaza) talepname Dağılımı(Tablo:1)

Bayındır Kazası			
Vilayet	Liva	Kaza	adet
CBS ¹²	Midilli		1
CBS	Midilli	Molova	1
CBS	Midilli	Pilmar	1
Girit	Resmo		1
Manastr	Florina		3
Manastr	Kozana	Serfiçe	4
Manastr	Kozana	Kayalar	10
Selanik			6
Selanik	Kılkış		7
Selanik	Kılkış	Avrethisar	1
Selanik		Gevgili	23
Selanik		Karaferya	1
Selanik		Langaza	36
Selanik		Yenice-i Vardar	1
Selanik	Siroz		22
Selanik	Siroz	Demirhisar	5
Selanik	Siroz	Petriç	1
Selanik	Drama	Ropcoz	25
Yanya			5
Yanya	Preveze		1
		Toplam	154

¹² CBS: Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti.

Belgelere göre mübadiller Arıkbaşı, Buruncuk köylerine ve merkez Kurt, Hacı Beşir, Yenice, Bıyıklar, Hacı İbrahim Mahallelerine iskân edilmiştir.

Sonuç: Mübadillerin çektikleri sıkıntı basına da yansımıştır.¹³Tasfiye taleplerini ile ilgili ne yazık ki daha ülkemizde çalışma yapılmamıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bu konuda oluşturulan fonda yaklaşık 1.500.000 belge araştırmacıları beklemektedir. Derhal bir üniversite bünyesinde Mübadele Enstitüsü açılmalı ve bu konuda araştırmalar projelendirilmelidir. Mübadelenin karşı tarafı olan Yunanistan 1932 yılında kurduğu “Küçük Asya Araştırmaları Merkezi” ile daha mübadelenin sıcağı sıcağına konunun önemine binaen gerekli çalışmaları yapmıştır.

İlgili ailelerin günümüzdeki kayıtlarına ne yazık ki ulaşmak ve bu konuda bilgi sunmak 2006 yılında çıkarılan Nüfus Kanununa¹⁴ göre mümkün değildir. Çünkü ilgili kanunla nüfus kayıtları her türlü (mahkeme hariç) bilimsel araştırma ve incelemeler kapatılmıştır. 1976 yılına kadar tutulan tüm defterler ve kayıtlar Ankara'da Nüfus ve Vatandaşlık İşleri genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan arşive toplanmıştır. İlgili kanunda gerekli değişiklikler yapılarak bilimsel araştırmalara açılması sağlanmalı ve mübadelenin sonuçları, mübadil ailelerin günümüzdeki konumlarının bilinmesi açısından araştırmalar yapılmalıdır.

Yine şuan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne alınan ancak özlük bilgisi kapsamına alındığı için mübadillere verilen gayrimenkulleri ihtiva eden defterleri de inceleyemediğimiz için mal varlığını karşılaştırma imkânı olmamıştır. İlgili iskân defterleri ile beraber iskân nedeniyle verilen mal varlığı defterleri de incelemeye açılmalıdır. Bunun için gerekli yasal mevzuat değişikliği olmadığı müddetçe tasfiye taleplerini ile ilgili araştırmalar ne yazık ki eksik kalacaktır.

---

¹³ Vatan 18 Mayıs 1924 “ MUHACİRLERİMİZ SOKAK ORTASINDA SÜRÜNÜYOR. İskan için Bayındır'a Gönderilen Drama Muhacirleri Açıkta Yatmaktadır. Bütün Metruk Evler Ahali Tarafından İşgal Edilmiştir”

¹⁴ 25/4/2006 tarih ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu.

Bayındır İlçesi'ne iskan edilen mübadillerin taleplerine göre memleketleri ve iskan edildikleri idari birim tablosu (Tablo:2)

Mübadillerin geldikleri yer (Memleketi)				Bayındır'da iskân edildikleri yer (El yevim sakin bulunduğu mahalle)		
Vilayeti	Liva	Kazası	Köyü/ Mahallesi	Köy/ Mahallesi	Sahibi	
CBS ¹	Midilli		Balizade		Mehmet Hilmi eşi ve Mustafa kızı Huriye ve Ferit, Adile ile Şakir ve çocukları Turgut ve Meliha	
CBS	Midilli				Şaban kızı Firdevs	
CBS	Midilli				Esat kızı Nigar	
CBS	Midilli	Molova			Mustafa kızı Aliye	
CBS	Midilli	Pilmar	Poliñnet	Çeriköy	Ali oğlu Hüseyin	
CBS	Limni		Komoz		Osman oğlu Şerif	
Girit	Resmo				Hacı Mustafa eşi Hanım	
Manastır	Florina		Cami-i Atik		Nuribeyzade Rıza Bey	
Manastır	Florina		Nevgrad		Çiftçi ² Hasan oğlu Abdülhamit	
Manastır	Florina		Nevgrad	Kurt M ³	Çiftçi Hacı Salih oğlu Davut ve Sinan	
Manastır	Kozana	Serfiçe			Bakkal Babaç Abdülaziz oğlu Abdürrahim	
Manastır	Kozana	Serfiçe			Zahireci Sadık oğlu İbrahim	
Manastır	Kozana	Serfiçe		Yenice M	Çiftçi Adem oğlu Yüzbaşı Recep eşi İfakat	

¹ CBS: Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti.

² Zürra kaydı olanlar Çiftçi olarak verilmiştir.

³ M:Mahallesi.

Manastır	Kozana	Kayalar	Köseler		Divane Salih kızı Ragıbe
Manastır	Kozana	Kayalar			Çiftçi Yakup oğlu İsmail Hoca
Manastır	Kozana	Kayalar			Çiftçi Yakup kızı Nuriye
Manastır	Kozana	Kayalar	Çalçılar		Çiftçi Kara Hüseyin oğullarından Derviş oğlu Bekir
Manastır	Kozana	Kayalar	Çalçılar		Çiftçi Bekir oğlu Mehmet Hilmi ⁴
Manastır	Kozana	Kayalar			Salih kızı Pembe
Manastır	Kozana	Kayalar			Şaban oğlu Ceylan
Manastır	Kozana	Kayalar	Çalçılar		Çiftçi Kara Hüseyin oğullarından Süleyman oğlu Demirşah
Manastır	Kozana	Kayalar	Çalçılar		Çiftçi Şaban kızı Ragıbe
Manastır	Kozana	Kayalar	Çalçılar		Kamil kızı Dönüş
Selanik					Tüccar Mustafa oğlu Mehmet Saip
Selanik					Kahveci Mehmet oğlu Recep
Selanik		Vardar	Topçu		Çiftçi Mehmet oğlu Hüseyin
Selanik			Boymıç		Rençber Tevfik oğlu Mustafa Hulusi
Selanik			Virlance		Mustafa oğlu Mehmet Saip
Selanik	Kılkuş		Sevindikli		Mümin eşi Asiye ve çocukları Meryem ve Ahmet
Selanik	Kılkuş		Davutlu		Salih oğlu İsmail eşi Asiye ve çocukları Rabia ve İbrahim
Selanik	Kılkuş		Davutlu		Çiftçi Salih oğlu Musa Dayı
Selanik	Kılkuş		Kurağlı		Salih kızı Hatice
Selanik	Kılkuş	Avrethisar	İsnefçe		Hacı Ahmet oğlu Mustafa kızı Nuriye ⁵
Selanik	Kılkuş		Davutlu		Kanber oğlu Salih
Selanik	Kılkuş		Mirova		Halil oğlu Hasan
Selanik	Kılkuş	Karadağ	Mursalı		İsa oğlu Hüseyin
Selanik		Gevgili	Boymıç		Hasan kızı Emine

⁴ Ekte örnek olarak sunulmuştur. [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) - (130 16 13 02 - 347.1244.13)]

⁵ Ekte örnek olarak sunulmuştur. [Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) - (130 16 13 09- 462.720.3)]

Selamik		Gevgili	Boymıçe			Çiftçi Halil oğlu Tevfik
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Çiftçi İlyas oğlu Ali
Selamik		Gevgili	Mayadağ			Murtaza Pehlivan oğlu Mustafa Ağa
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Mustafa oğlu Hasan
Selamik		Gevgili	Karasinan			Malıye Sandık Emni Hekim İbrahim çocukları Emine ve Hüseyin Hüsnü
Selamik		Gevgili	Karasinan			Bakkal Mehmet oğlu Bakkal Osman
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Çiftçi Hasan oğlu Ahmet
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Emin Ömer oğlu Hasan
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Mustafa oğlu Hüseyin
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Hacı Halil oğlu Tevfik
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Hacı Mehmet çocukları Hasan, Hüseyin, Fatma ve Mustafa eşi Rabia ve çocukları Hasibe, Zeynep, Hatice
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Sakallı İdris kızı Fatma
Selamik		Gevgili	Karasinan			Hüseyin eşi Hatice ve çocukları Hasan Ethem ve Sait
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Fırcı Emin oğlu Salih
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Çiftçi Hasan çocukları Hatice ve Aliye
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Çiftçi Ali oğlu Bilal
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Mehmet çocukları Mustafa Faik ve Emine
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Hasan oğlu Hamuş
Selamik		Gevgili	Ereselli			İsmail çocukları Fatma ve Mehmet, Mehmet kızı Emine, Seyit Ali kızı Kezban
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Fırcı Pala Osman oğlu Yahya
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Çiftçi Mustafa oğlu Bayazıt
Selamik		Gevgili	Karasinan			Hekim İbrahim kızı Emine
Selamik		Gevgili	Boymıçe			Fırcı Ahmet Çavuş oğlu Abdi
Selamik		Karaferya				Mustafa, Mehmet Ali ve Arif varisleri
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Molla Veli çocukları Ömer ve Salih

Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Halil kızı Akif eşi Fatma
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Ali Hoca oğlu Halil
Selamik		Langaza	Dünderli			Çiftçi Ali oğlu Recep
Selamik		Langaza	Ravne			Abbas kızı Hasan eşi Emine
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Tüccar çiftçi Abbas çocukları İsmail, Hüseyin, Hasan ve Emine
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Mehmet eşi Zinan
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Hacı Ahmet oğlu İbrahim eşi Ümmü
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Halil oğlu İsmail
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Molla Veli çocukları Mustafa, Salih, Hasan ve Ömer
Selamik		Langaza				Çiftçi Yüzbaşı Mehmet oğlu İsmail
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Mehmet Ali oğlu Hafız Adem
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			İmam Mehmet çocukları Mahmut, Veli Hoca ve Kanber
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Deveci Yusuf çocukları Mustafa, Fatma ve Zergüzel
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Veli oğlu Hasan
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Esnaf İsmail oğlu Davut
Selamik		Langaza	Dünderli			Çiftçi Salih oğlu Hasan ve İsmail
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Veli oğlu Salih
Selamik		Langaza	Pazarlı			Çiftçi İsmail oğlu Saat, Emin oğlu İsmail ve Mustafa oğlu Yusuf
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Çiftçi Hasan oğlu Mehmet
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Hasan kızı Nefise
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Mustafa kızları Ümmü ve Kamile
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Abbas oğulları İsmail, Hüseyin ve Hasan, kızı Emine
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Reşber Mehmet Ali oğlu Hafız Adem
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			İsmail oğlu Mehmet Ali eşi Zeynan
Selamik		Langaza	Hacı Bayramlı			Ali Hoca oğlu Halil
Selamik		Langaza	Dünderli			Reşber Ali oğlu Recep

Selanik		Langaza	Ravne			Abbas kızı Emine
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı			Rençber Halil kızı Fatma
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı			İbrahim eşi Ümmü
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı	Kurt M		Tacir Abbas çocukları İsmail, Hüseyin, Hasan
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı			Rençber Molla Veli oğlu Ömer Ağa
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı	Kurt M		Rençber Mehmet oğulları Hasan ve Halil
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı			Veli Hoca oğlu Mahmut
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı	Kurt M		Rençber Halil oğlu İsmail
Selanik		Langaza	Hacı Bayramlı	Kurt M		Rençber Molla Veli oğlu Ömer ve Salih
Selanik		Yenice-i Vardar	Aşıklar			Rençber Murat oğlu Ahmet
Selanik		Siroz	Hemendos M			Hakarız oğlu Harun
Selanik		Siroz	Neolayan	Arıkbaşı		Hacı İbrahim oğlu Kazım
Selanik		Siroz	Hemendos M	Bıyıklar M		Çiftçi Tuğ oğlu Salih ve Salih oğlu Nazmi
Selanik		Siroz				Hacı Hasan kızı Safiye
Selanik		Siroz	Hemendos	Buruncuk		Ali oğlu Memiş
Selanik		Siroz	Hemendos	Bıyıklı M		Ali kızı Firdavs
Selanik		Siroz	Hemendos	Buruncuk		Çiftçi İsmail oğlu Mecit
Selanik		Siroz	Hemendos	Buruncuk		Çiftçi Beluk oğlu Tahsin
Selanik		Siroz	Hemendos	Buruncuk		Çiftçi Hacı oğlu Süleyman Çavuş
Selanik		Siroz	Muhacir M			Çiftçi Abdül oğlu Hüseyin
Selanik		Siroz	Neolayan			Yusuf oğlu Yakup
Selanik		Siroz	Fuadiye M			Hasan kızı Hafize
Selanik		Siroz	Ravne	Kurt M		Çiftçi Ahmet oğlu Şaban
Selanik		Siroz	Halil Paşa M			Mümin oğlu Hilmi
Selanik		Siroz	Halil Paşa M			Hacı Zehra oğlu Ferhat
Selanik		Siroz	Hemendos M			Berber ve çiftçi Aydın oğlu Tahir ve oğulları

								Ekrem, Ferit, Mehmet
Selanik		Siroz	Ormanlı		Kurt M			Molla Halil kızları Hatice, Emine ve Feriye
Selanik		Siroz	Ormanlı					Ağo Mustafa oğullarından Ali oğlu Hüseyin
Selanik		Siroz	Neolayan		Arıkbaşı			Çiftçi Hacı İbrahim oğulları Kazım ve Süleyman
Selanik		Siroz	Bacdar Hayrettin M					Çiftçi Mümin oğlu Hiltmi
Selanik		Siroz	Hemendos					Harun Reşit eşi ve Ali Kızı Firedevs
Selanik		Siroz	Hemendos					Berber Abidim oğlu Tahir ve kardeşi oğulları Ekrem, Mehmet Ömer ile Tahir oğlu Ferit
Selanik	Siroz	Demirhisar						Rençber Hamza eşi Fatma, çocukları İbrahim, Hatice, Ayşe ve Emine
Selanik	Siroz	Demirhisar						Halil oğlu Mehmet ile çocukları Abdurrahim ve İfakat
Selanik	Siroz	Demirhisar	Vetrine		Hacı Beşir M			Rençber Selim oğlu Mehmet
Selanik	Siroz	Demirhisar						Hacı Yusuf oğlu Ramazan
Selanik	Siroz	Demirhisar			Bıynklar M			Çiftçi Hüseyin Pehlivan oğlu Mehmet ve eşi Ayşe
Selanik	Siroz	Petriç	Çarşı M		Bıynklar M			Ferhat eşi Tarife
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Çiftçi Abdurrahman oğlu Molla Hüseyin ve Abdurrahman kardeşi Hasan
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Hasan oğlu Hüseyin
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Çiftçi Mehmet oğlu Hüseyin ve Mehmet kardeşi Halil
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Çiftçi Osman oğlu Çolak Hasan
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Bakkal Numan oğlu Molla Hüseyin
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Çiftçi İsmail oğlu Halil Çavuş
Selanik	Drama	Ropcoz	Çavdar		Hacı İbrahim M			Çiftçi Mehmet oğlu İdris
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Çiftçi Osman oğlu Abdurrahman
Selanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü		Hacı İbrahim M			Numan oğlu Hasan
Selanik	Drama	Ropcoz	Çavdar		Hacı İbrahim M			Çiftçi Mehmet oğlu Hüseyin Pehlivan
Selanik	Drama	Ropcoz	Çavdar		Hacı İbrahim M			Abdurrahman Çavuş oğlu Ahmet
Selanik	Drama	Ropcoz	Çavdar		Hacı İbrahim M			Çiftçi Ali oğlu Şakir

Selmanik	Drama	Ropcoz	Çavdar	Hacı İbrahim M	Çiftçi Hüseyin oğlu Şerif
Selmanik	Drama	Ropcoz	Çavdar	Hacı İbrahim M	Mehmet kızı Cemile
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi Hasan oğlu Hüsmen
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Burgaz	Çiftçi Mehmet oğlu Osman
Selmanik	Drama	Ropcoz	Çavdar	Hacı İbrahim M	Çiftçi Sait oğlu İsmail
Selmanik	Drama	Ropcoz	Çavdar	Hacı Beşir M	Çiftçi Ömer oğlu Mehmet
Selmanik	Drama	Ropcoz	Çavdar	Hacı İbrahim M	Hüseyin kızı Hatice
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi Latif oğlu İdris
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi Tulum Numan oğlu Adil
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi Osman oğlu Salih
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi İsmail oğlu Numan
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi İsmail oğlu Hasan
Selmanik	Drama	Ropcoz	Eyüplü	Hacı İbrahim M	Çiftçi Bekir oğlu Hasan
Yanya			Hisar M		Hacı Osman kızı Ferahnaz
Yanya			Celal Ali Paşa M		Kunduracı Murat oğlu Sadık Usta
Yanya			Ali Paşa M		Bakkal Açoş kızı Leyla Hayriye, Ahmet çocukları Hakkı, İsmail ve Hamdi
Yanya			Laço Yusuf Ağa M		Ali Ağa kızı Nuriye
Yanya					Celal oğlu Zekeriya
Yanya	Preveze		Şeyh Bursa M		Arzuhalci Yusuf Ziyaettin oğlu Mehmet Emin

Mübadil Tasfiye Talepnamesi Örneği (EK:2)

13 Haziran 1925

D. M. E. P. G. T.
 Enregistré le 2 JUN 1925
 No 23,501
 Client n° 1704-10-01-10-10-10

⚠️ **اخطار**

ایجاب برائعتانک با اکتفا ورا مبادلی پانامه اخطا اقتباسی و فکس مانک کنیدی ضرورتی بفریب اولدیغی اخطا ایلدی.

تصفیه طلبنامه سی

زیرده واده الیاضا بن نه 30 کتون ای 1925 اورتیل مبادله قاروره نامهن. موجدیه آئید اولد اولکن احوال مقوله و غیر مقوله کت
 تخط مبادله قورمیسبولی مبرجله مائمه موافق صورتده تصفه ایلدی ونا ادرام.

مستدعینک هویتی

ایم و پدینک اسمی		بهر ادرغان کورده	
ملکتن	ایس	قورانه	قورانه
	قورانه	قورانه	قورانه
	قورانه	قورانه	قورانه
ایوم ساکن بولوندی محل	ایس	ایس	ایس
	قورانه	قورانه	قورانه
	قورانه	قورانه	قورانه
صفتی		ایس	

ایس

Sayfa 1²

Kayıd Tarihi: ---

Sıra Numrosu: 7

İhtâr

Ashâb-ı mürâcaâtın yanlış veya mübalağalı beyânname i'ta etmememesi ve aksi hâlin kendi zararına müceb olacağı ihtâr olunur.

Tasfiye Talebnâmesi

Zîrde vâzu'l-ıimzâ ben 30 Kanunusani 1923 tarihli mübâdele muâvelenâmesi mücebince âtîde irâe olunan emvâl-i menkûle ve gayr-ı menkûlenin muhtelit mübadele komisyonu ma'rifetiyle menâfime muvâfık sûrette tasfiye edilmesini ricâ ederim. 3 Teşrinievvel (1)340

Müsted'inin Hüviyeti

İsim ve Pederinin İsmi	Bekiroğlu Mehmed Hilmi ³	
Memleketi	Livası	Kozana
	Kazası	Kayalar
	Şehri	--
	Karyesi	Çalıcılar
El-yevm Sâkin Bulunduğu Mahal	Livası	İzmir Vilayeti
	Kazası	Bayındır Hacı Beşir Mahallesi
	Şehri	---
	Karyesi	---
San'atı	Zürra	

² BCA-130 16 13 2 – 347,1244.13

³ Yaklaşık 15 günlük alan çalışması sonrası kişinin aile kaydına ulaşılabilmıştır. Bayındır Bıyıklar Mahallesi (Cilt 3) Hane 158'e kayıtlı. Anne adı: Amiş. Atmaca (?) 1856 doğumlu. Aile soyadı: AKKUZU.

Cedvel A

Hîn-i Hareketinizdeki Emvâlinizin Vaz'iyetine Dâir

.....Livası Kozana Kazası Kayalar Şehri

Emlak ve Arazinin Cinsi ve Nev'i (Hâne, Mağaza, Tarla, Bağ Bostan, Orman ve Sâire),	Mesâha-i Sathiyesi (Dönüm veya Arşın Murabba)	Arâzinin Yetiştirdiği Mahsulatın Nev'i (Hububat, Tütün, Yağ ve saire	Emlâk ve Arâzinin Kâin Bulunduğu Mahal (Mahalle, Mevki', Sokağın İsmi, Numarosu)
Hane Kukanî İki Odalı	10+7 70 Arşın Murabba	---	Üçane Karyesi
Sahanhane	10+7 70 Arşın Murabba	--	“”
Ahur	10+7 70 Arşın Murabba	--	“”
Hayat	10+7 70 Arşın Murabba	--	“”
Anbar	6+5 70 Arşın Murabba	--	“”
Arsa	20+40 800 Arşın Murabba	--	“”
Bağçe Karaağaç 25 Adet	10 Ondur	Sebzevat Soğan	Haneye iltihak Üçane Karyesi hududunda haneler yakınında
Tarla 15	11 On birdir	Mısır, çavdar, arpa, buğday	Haneler
Tarla	10 Ondur	“”	“”
Tarla	5 Beşdir	“” “”	Dere Kenarında
Tarla	8 Sekizdir	“” “”	“” “”
Tarla	13 On Üçtür	“” “”	“” “”
Tarla	10 Ondur	“”	Bağlar üstünde
Tarla	10 On Üçtür	“”	Kuru ektiğinde
Bağ	2 İkidir	Üzüm Hasılatı	
	Yekûn: 82		
Yayla Müşterekleri: İsmail Osman, Abdullah Osman, Hasibe Osman, Rukiye Osman Behiye Osman ve Evladım Hakkı Osman'ın hissesi üzerime intikaldir.			
Çerkeş Çiftliğinin yaylasından üç saatlik mesafe ile hudud-ı mahdud bulunduğundan.			
Tahminen otuz bin lira kıymetindeki yaylamızın altı müştereklerden validem Hafize'nin hakkı üzerime intikal etmiş olup beş bin lira kıymetidir.			
Hisseme isabet eden yaylamanın icâr varidat-ı seneviyesi yüz para getirdiği			

Baladaki beynamede muharrer emlak ve arazim validemden üzerime intikal etmiş olup kendi taht-ı tasarrufumda olduğu şuhud-ı şahsiye ile isbat eylerim 3 Teşrinievvel 340

Şahit

Hayrettin Mustafa Bey Dervişoğlu Bekir Ramiz Mustafa Bey Hasan Arslan Bey Faik Hüseyin Timurşah Abdi Destan Zeynel Mehmed Halim Veysel Timurtaş Hasan Necip.

ÂTİDEKİ CETVEL MUCEBİNCE TAFSİLÂT VERİNİZ

Üçane? Karyesinde kâin müsted'iyeye âid emvâl-i gayr-ı menkûlenin cetvedilir.

Emlâk ve Arâzînin Sûret-i Tasarrufu (Ferâğ, İntikal, Hibe)	Tapu Senedlerinin veya Diğer Vesâik-i Tasarrufiyenin Târîh ve Numroları (Sureti Rabt Olunacaktır)	Tapu Senedi Kimin Nâmına Mukayyedir	Emlâk ve Arâzînin Tapu Senedinde Mukayyed Kıymeti (Altın Türk Lirası Hesabıyla)	Tasarrufu Tarafından Takdir Edilen Kıymet (Altın Türk Lirası Hesabıyla)
Validem Hafize'den intikal İsmail, Abdullah, Hasibe, Rukiye, Behiye, Benan? Osman ve validem namına mahsûldür.				400 Dört Yüz Liradır
«»	«»	«»	«»	80 Seksen Liradır
«»	«»	«»	«»	80 Seksen Liradır
«»	«»	«»	«»	80 Seksen Liradır
«»	«»	«»	«»	50 Elli Liradır
«»	«»	«»	«»	25YirmiBeş Liradır
«»	AliHalim, Abdullah, Hasibe, Rukiye, Behiye ve Benan Osman	«»	«»	400 Dört Yüz Seksen Liradır
«»	«»	«»	«»	300 ÜçYüz Liradır
«»	«»	«»	«»	250 İki Yüz Elli Liradır
«»	«»	«»	«»	125 Yüz Yirmi Beş Liradır
«»	«»	«»	«»	200 İkiYüz Liradır
«»	«»	«»	«»	325 Üç Yüz Yirmi Beş Liradır
«»	«»	«»	«»	250 İki Yüz Elli Liradır
«»	«»	«»	«»	260 İki Yüz Altmış 80 Liradır
«»	«»	«»	«»	60 Altmış Liradır
«»	«»	«»	«»	Yekûn: 2885
«»	AliHalim,Hafize'nin yaylası Germeşe Ücane, Ekinli Karyeleri	«»	«»	5000 Beş Bin Liradır Yayla Hakkım
«»	«»	«»	«»	8885 Yekûn Mâ yayla hakkım sekiz bin sekiz yüz seksen beş altundur

مصادره ايديلن اموالك بيانى

- (1) مستحقان هانكي تاريخى اعتباراً (1) - (2) جملاً برنده ارايه اموالى تماماً وواقفياً مصادره ايديلن.
- (2) مستحقان ايديلن اموالك 1804 الى 1914 سالىرى طرفىلكى ايرداك سولوبى مصادرى تا ايو.

(آ جىدى موجهه)

(آ) مودنه مودنه ايديلن اموالك مصادره ايديلن مصادره ايديلن مصادره ايديلن

مصادره ايديلن اموالك	مصادره ايديلن اموالك	مصادره ايديلن اموالك
مصادره ايديلن اموالك	مصادره ايديلن اموالك	مصادره ايديلن اموالك
مصادره ايديلن اموالك	مصادره ايديلن اموالك	مصادره ايديلن اموالك

مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك

مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك

مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك

مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك

مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك مصادره ايديلن اموالك

MÜSADERE EDİLEN EMVÂLİN BEYANI

1-Müstedâfinin hangi tarihten itibaren A ve B cetvellerinde irae olunan emvali tamamen veya kısmen müsadere edilmiştir.
2-Müsadere edilen emvalin 1909 ile 1914 seneleri zarfındaki varidat-ı seneviyesi miktarı ne idi.

(A)Cetvelinde muharrer hanem 15 Eylül 332 tarihinde memleketimizden hicret edip Hükümet-i Yunaniye tarafından müsadere edilmiştir. Hanenin bedel-i icar-ı senevisi 20 altun yirmi Türk Lirasıdır. Müştemilatı 15 on beş Türk liradır. Arazilerim 15 Eylül 332 tarihinde memleketimizden hicret edip Hükümet-i Yunaniye tarafından müsadere edilmiştir. Arazilerim 1909 ile 1914 seneleri zarfındaki varidat-ı senevisi beher dönüm ikişerden 164 yüz altmış dört Türk Lirası temin varidat eder idi.

Kayalar kazasına tabii Çalcılar karyesi ahalisinden olup Üçane? karyesinde bulunan emlak, yaylak ve arazilerimin balada muharrer yedi bin sekiz yüz seksen altun lirası kıymetindeki validemden intikal emvalim 15 Eylül 332 tarihinden itibaren Yunan Hükümeti tarafından müsadere edilmiş olmakla hakkımın müdafaa meydana çıkarınız. komisyon-ı canib-i alilerinden müsterhimdir efendim. 3 Teşrinievvel 340

Kayalar kazasının Çalcılar karyesinden Bayındır'da Hacı Beşir Mahallesinde Mukim
Bekir Oğlu Hilmi

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri Fon Kodu: 13.16.13.2 “Bayındır”

BCA- 130 16 13 09 - 462.720.3

BCA- 130 16 13 02 – 347,1244.13

Araştırmalar

ARI Kemal(2005), Bir Tarih araştırma Konusu olarak Mübadele”, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Müfide PEKİN, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını,: 387—388.

_____ (2008), *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

_____ (2008), *Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri [İzmir’den Bakışla Lozan’dan Kabotaja]*, İzmir, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayını.

BAYINDIR GOULARAS Gökçe(Temmuz 2012), “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, IV(2) :130.

BEHAR Cem(1996), Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’nin Nüfusu (1500-1927), Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

ÇETİN Necat (2011), “Torbali Nüfus Arşivi Atık Nüfus Esas Defter Kayıtlarına Göre Mübadil Kayıtları Üzerine İnceleme (1927-1932)”, *Mübadele Şen Gittik &Yaslı Döndük*, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi 7:77- 90.

ÇELEBİ Ercan (2006/Bahar), “Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (/ÇTTAD)*,V(12): 35–46.

İPEK Nedim(2000), *Mübadele ve Samsun, TTK, Ankara*,

_____ (Aralık 1995), Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivlerinden Mübadil Göçmenlerle İlgili Defterler”, *Tarih ve Toplum*,(144):15-18.

KURTULGAN Kürşat, Dokuzuncu İskân Mıntokası ve Kadro Cetvelleri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,(411)

<http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s30/16.pdf>. (14/05/2013)

YILDIRIM Onur(2005), Diploması ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006. *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Müfide PEKİN, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını.

Gazeteler

Vatan 18 Mayıs 1924

MÜBADELE VE KADINLARIMIZ

Süreyya Aytaş - Leyla Kaplan

Sadece Jerveni köyünde kopmamıştır mübadele fırtınası bütün RUMELİ'Yİ etkilemiştir. Sonuçları yüzyıllarca toplumları etkileyecek bir insan değiş tokuşudur bu... “Ninelerimizin anlattığı, kahin kadının söylediği sözler gibi”kısa bir süre sonra buralardan toplanıp gideceksiniz... Gittiğiniz yerde sizlere bir lâkap takılacak, dünya durdukça sizin ve çocuklarınızın üzerinde duracak bu lâkap... " Muhacir dediler bize muhacir kadınları diye anıldık buralarda... Çocuklarımız ve torunlarımız da aynı kelime ile adlandırıldı "muhacir çocukları..."

Sözlerime dedemin bir sözü ile başlamak istiyorum; “Bizim kadınlarımız göç sırasında ölmedilerse eğer yüzyıl yaşarlar.” Dedeme hak veriyorum onlar çok güçlü kadınlardı. Yaşadıkları onca olumsuzluğu rağmen hayatlarını en iyi şekilde yaşamaya çalıştılar. Bir mübadil torunu olarak birinci kuşak mübadil kadınlarla birlikte yaşamak gibi şanslı bir süreç yaşadım. Yaşıyorum. Buna rağmen onları anlatmak için kelime bulamıyorum. İçimde var olan fakat bir türlü anlatamadığım mübadil kadını. Sevgili arkadaşım Akın Uner’in Çalı Harmanı romanının bir bölümünde de anlattığı mübadil kadını sizlerle paylaşmak istiyorum.¹

Rumeli kadını kanaatkârdır ama hiçbir zaman kaderci değildir. Erkeğine dişi bir kartal gibi kol kanat gerer ama asla sorgulamadan itaat etmez. Sadıktır ama asla yumuşak başlı değildir. Saçları ister kumral olsun, ister yıldızsız bir gece kadar siyah... Rumeli kadını, hep renkli gözlerle bakar hayata. Beyaz teninde süzülen göz yaşı ne kadar renksiz olsa bile. Mümine, Cemile, Selime... Hayat ne kadar çekilmez olursa olsun onlar sadece yaşamakla kalmaz hayatın rengini değiştirmeyi de bilirler... ”

Göç sürecini bire bir yaşayan ve seslerini çok az duyduğumuz mübadil kadınları; hüznü yaşamlarını anlatırlarken, uzaklara dalar, sessizliğe bürünürlerdi. Bu kadınlar tandır başında ekmek pişirirken, tarlasında çalışırken... Sessizce ve yürekle taşırken karnındaki çocuğunu, omzundaki su testisini, dudaklarından dökülen yanık türküleri, yansırken dağlardan ovalardan. Aşkalarını, sevdalarını, umutlarını, düşlerini, hayallerini anlatırlar

---

¹ Akın Uner, Çalı Harmanı, Kişisel Yayınlar, Samsun, 2010, s. 55.

ama en çokta göç yollarında çektiklerini... Dertlerini kimseye anlatamadılar içlerine attılar. Paylaşamadılar yaşadıklarını .

Mübadele Balkanlarda yaşayan çoğu kadın ve çocuk fazla sayıda insanın yaşamlarında, inanılmaz hasarlara yol açtığını ve mübadelenin olumsuzluklarından en çok kadınların ve çocukların etkilendiğini biliyoruz. Mübadeleden sonra da yerleştirildikleri yeni yerde de onların alıştıkları hayatlarını yaşamaya devam etmeleri çok zordu. Göç edilen bir yerde yaşamak için hem ekonomik hem de sosyal olarak bambaşka bilgi gerekmekteydi. Oysa kadınlar bu bilgilerden yoksun oldukları gibi eskiden bildikleri den uygulayacak bir ortam ve malzeme bulamamışlardı. Dil bilmedikleri için yerleştikleri yerde birinci kuşak ve hatta ikinci kuşak kadınlar sosyal ve kültürel olarak oldukça geri kalmışlardır. Okuduğum kitaplarda yaptığım araştırmalarda, ülkemizde kadın ve göç dediğiniz zaman sadece 1980 sonrası köyden kente göç ile ilgili kadına yönelik birkaç araştırmanın yapıldığını görüyoruz. Fakat zorunlu göç yani mübadele de mübadele ve kadın konusunun ayrıca ele alındığı bir araştırmaya rastlamadım. Ya da ben ulaşamadım. Beni bu konuda asıl düşündüren sadece kendi özelinde mübadelede Jerveni köyüne ait 180 hane için tavsiye talepnameşi düzenlenmiş ve bunların yirmi altısının aile reisi olarak kadınlara düzenlenmiş olması oldukça dikkat çekiciydi.

Türk-Yunan Hükümetleri Ahali Mübadele Antlaşması

Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında Anadolu yenilgisi sonrası Yunanistan'a firar eden Rum göçmenler sebebiyle yaşadığı zorlukları azaltmak sadece Yunan halkına dayanan bir devlet yönetme hayali güden Venizelos tarafından 1 Aralık 1922 tarihli oturumunda gündeme getirilen "Mübadele Meselesi" komisyon tarafından görüşmeye alınmıştır. İngiltere ile diğer müttefiklerinin desteklediği Yunan hükümetini temsil eden Yunan delegeleri mübadele konusunun çözümünü ısrarla Türk delegelerinden talep etmiştir. Komisyonda görevli İngiliz delege Nansen'in de Yunan isteklerini destekleyen tutumu üzerine mübadele meselesi konuşulmaya ve çözüm aranmasına çalışılmıştır.

Yunan tarafının mübadele görüşmeleri sürerken Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumların tamamının mübadele kapsamına alınması yanında diğer Ortodoksları ülkesine kabul etmeme tavrını gizlemiş bunu daha sonra Arap Ortodoksları ve diğer Ortodoks toplulukları ırk bağlantısı olmadığı gerekçesi ile kabule yanaşmamıştır. Bununla birlikte Mübadele ile gelecek yeni göç dalgasının çıkaracağı sorunları göz önüne alarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan Ortodoks Rum nüfus ile Yunanistan'da bulunan Müslüman nüfusun mübadelesinin isteğe bağlı olması gerektiğini iddia etmiştir.

Yunanistan'da yaşayan Müslüman nüfusun Balkan savaşları sırasında ve sonrasında maruz kaldığı şiddet ve soykırım Yunan ordusunun yenilgisinden sonra daha da artmıştı. Yunanlılar ve Anadolu'dan kaçan Rumlar tarafından Müslümanların katledildiği evlerinin köylerinin yakıp yıkıldığı ve Anadolu'ya göç etmeleri için onlara baskılar uygulandığı bilinmektedir. Müslüman halka yapılan zulüm ve baskılardan dolayı Yunanistan'dan İstanbul ve Anadolu'ya canlarını kurtarmak için kitleler halinde Müslümanlar göç etmeye başlamıştır. Bütün gelişmelerden ve Yunan hükümetinin uyguladığı baskılardan haberdar olan Türk hükümeti Anadolu'da daha fazla Ortodoks Rum bırakarak kendisine bağlı sivil üslerin devamını isteyen Yunan hükümetinin bu oyununu bozarak daha önce gündeme getirilen zorunlu mübadeleyi kabul etmiştir. Lozan Barış görüşmeleri sırasında başlayan mübadele meselesi 19 maddeden oluşan "TÜRK VE YUNAN AHALİ MÜBADELESİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME VE PROTOKOL"ÜN 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanması ile çözümlenirken aynı zamanda yeni bir boyut kazanmıştır.

A-Hazırlık

Mübadele haberini önce Yunan ordusunu destekledikleri için cezalandırılacakları korkusuyla Yunan ordusunun peşinden Anadolu'dan kaçarak Jerveni köyüne yerleştirilen Pontusçu Rumlardan almışlardır. Buradan gideceksiniz, gitmezseniz sizi keseceğiz tehditlerine maruz kalan Jerveni köylüleri çaresiz Anadolu'dan gelecek haberleri beklemeye başlamışlardır. Zor günler geçirmektedirler Yunan Hükümeti Balkan Savaşı sonrasında mallarının bir kısmına el koymuş daha sonra gelen Rumlarla evlerini mal ve mülklerini paylaşmalarını istemiş. Evleri geniş olanların evlerini diğerlerinin odalarını muhacirlere tahsis etmiştir. Gelenleri ağır kış şartlarında doyurmak için seferber olan köy halkı yemek pişirme işini iş bölümü yaparak hallederken tarlalarının yansı ekip dikmeleri için Rumlara bırakmışlardı.. Bütün iyi niyetlerine rağmen Anadolu'dan gelenlerin eşyalarını, tavuklarını çalmalarını ve tarlalarına gittiklerinde de" buraya giremezsiniz bizim bunlar siz gidin buradan diye üzerlerine saldıran Rumlarla çatışmaya başlamışlardır..."Kuzum 15 tavuğum vardı iki tanesini kesip muhacirlere yedirdim kalanından da 5 tanesini verdim birkaç gün sonra sabah kalktık ki hepsini çalmışlar tavuksuz kaldım diyen Makbule kadından başka, bize bir anne kız verdiler odamızı verdik he gün odanın kapısına yemek koyduk yediler içtiler boş kaplarını kapının önüne koydular bir gün olsun size yardım edelim demediler. Köylüler ağır geçen kış şartları yanında çetelerin baskınlarından korunmak amacıyla tarlalarını ekememiş odun kesip satamamışlardı. Bu duruma bir de Anadolu'dan gelenleri bütün kış boyunca beslemeleri eklenmişti. Yunan hükümeti kararlanınca.."Zaten elimizde yiyecek azdı tohumluk ayırdığımız mısır ve baklaları bile pişirdik.. Tavuk ,

koyun dana kestik onları doyurduk kendimiz bile yiyemedik. .Bizimkiler yine de en zararsızları sözleriyle anlatmaktadır.

Nihayet zorunlu göç olacağı anlaşılmıştır. Söylentiler gerçekleşmiş. Tedirgin bekleyiş sona ermiştir. Herkes sahip oldukları mal ve mülk sayımını yaptırmaktadır. Köy muhtarı ve aynı zamanda muhtarı Bayram Himmet Hoca ve azalar mümkün merteye köy halkını mübadele hakkında bilgilendirmekte idiler. Belgeleri incelediğimizde Anadolu'dan mübadele ile gidecek olan Rumlara Yunan hükümeti ve Fener Rum Patrikhanesi öncülüğünde zengin Rumların katkılarıyla mübadelede göçmenlerin neler yapması gerektiği MÜBADELEYE TABİ OLAN MUHACİRLERİN TÜRKİYE'DE TERK EYLEDİKLERİ SERVETİN TAKDİR VE TANZİMİNE DAİR MECLİS-İ MEBUSANDAN TASDİK EDİLEN KARARNAMENİN TERÜMESİDİR! ALACAĞINIZ PEŞİNATI VE SURETİ MÜRACATINIZIN VE HUKUKUNUZUN MUHAFAZASI BABINDA BU KİTAP SİZLERE REHBER OLACAKTIR.."(OLOKLİRON TO NOMO SKHEDİONSAYFA 5-TÛ.PROSFÛGİKÛ DANEİÛ LEİS TÛRKİSTİNİ, ATİNA; GRAFİCA, PROSFÛGİKİS FONİS".. "KAMC; İO5) "başlıklı kitapla anlatılmakta ayrıca... Yayınlanan diğer beyannamelerle "Muhacir Kardeşler! Kondili, Metaksa ve Hacıkiryako fırkaları tarafından muhacirler hakkında tatbik olunacak program (ÖZEGE;1329) Rum mübadiller bilgilendirilmektedir.

Yunanistan'daki Müslüman köylerinin çoğuna hala mübadelenin boyutlarını anlatacak heyetler gidememekte kulaktan dolma haberler söylentiler yayılmakta Müslümanların mallarını bedava üzerlerine geçirmeye çalışanlar tarafında "yakında geri döneceksiniz geldiğinizde size tekrar veririz diyerek kandırılmaktadırlar. Eşyalar, hayvanlar. evler, tarlalar çok ucuza ya Yunanlılara ya da Anadolu Rumlarına veya Makedonlara satılmaktadır.

Kesriye'ye gelen Uluslararası komisyon yetkilileri tarafından Jervani köyünün ve köylülerinin mal beyanlarına dayalı tespitler yapılır. Günler süren yazılım bittikten sonra köyü terk etmeleri bildirilir...

Çıkılacak yol ulaşım güçlükleriyle doludur. Yayan ve At arabalarıyla yola çıkılacaktır. -Taşıma parası fazla hesaplanmaktadır.-Yunan hükümeti vergi ve taşıma ücretini oldukça yükseltmiş gayri resmi yollardan Anadolu'ya gideceklerin soyulmasına göz yummaktadır. Türk hükümetinin bütün itirazlarına ve misilleme yapılacağı açıklamalarına rağmen; "Öküz .inek ve koyun keçilerimizi tavuk fiyatına sattık.. Yol paramızı denkleştirelim istedik... Hayvanları yollarda beslemek barındırmak vapurla taşımak olmaz dediler ne yapalım telef olmasınlar yollarda sattık... Bir şey almanıza gerek yok acil ihtiyaçlarınızı alın gideceğiniz yerlerde bıraktığımız eşyaların karşılığı var denildi.. . Pişirdiğimiz yemekleri, kap kaçaklarımızı kilerlerimizde ne

varsa onları bıraktık, halılarımızı bıraktık. Yastıklarımızı bıraktık"... "Bunlar ne ki çupçe mezardaki ölülerimizi .annemizi babamızı, evlatlarımızı bıraktık, eşya nedir ki geçmişimizi atalarımızı bıraktık.." Az biraz ekmek aldık yanımıza birde tava. Bir gömlek. akıl edenler yatak ve yorganlarını da aldılar yanlarına almayanlar sonra çok zahmet çektiler ben bakla ve mısır tohumu aldım kuşağıma sardım. Bilseydik tavukları da alırdık keser yerdik, aç kalınca çok zahmet çektik çok... Denkler sarıldı. Eşyaların bir kısmı arabalara yüklendi. Komşu köylerden arkadaşlarımızla helalleşildi.. Sıra mezarlarımızı ziyaret edip ayrılmaya geldi. İşte o zaman bir kıyamet koptu ağıtlar ağlamalar evladının annesinin babasının mezarından ayrılmak istemeyip hemen oracıkta ölmek... İçin yakaranlar... Artık anladık gidiyoruz ...Son ana dek bir mucize beklemiştik olmadı.. Tırnaklarımız kaldı mezarlarda öyle söküp aldılar bizi... Yürüttüler. Yunan askerleri bize saldırı olmasın ve de kafileden kaçanlar olmasın diye önden ve yanımızdan yürüyorlardı.. .Gidiyoruz bilinmeze gidiyoruz, elveda köyüm, atalarım, evim.. Daha düne kadar bahçesinde çocuklarımızın kakhahalarla oyunlar oynadığı evim, saklandığımız orman. meşe ağaçlarım, gürül gürül akan dere, değirmen, cami, mektebim, durmadan öten kuşlar elveda dönecek miyiz sağ salım görecektir miyiz bir daha bilinmez. Bilinmeze doğru çıktık yola.. Hastaları çocukları bebekleri kadınları at arabalarıyla taşımaya çalıştılar kimi sırtında kimi kucağına çocuğuyla yürüdük.

Dedelerimizin ninelerimizin anlattıklarının doğruluğunu yakın bir zamanda Yunanistan'a gittiğimde anladım. Yunanistan gezisi sırasında köyümüz JERVENİ'ye (köyün şimdiki adı:Agios Antonius) uğradık. Oraya yerleştirilen Rumlar ve Gürcülerle konuştuktan sonra köyümüze yakın Makedon ve Pomak köylere de uğradık. Bu köylerden birinde benimle çekinerek konuşan Makedon teyze "keşke daha önce gelseydiniz dedem çok şey anlatırdı size.. Ölünceye kadar Jerveni'lilerden bahsetti ve o kadar çok ağladılar ki orman onların hıçkırıkları ağıtlarıyla aylarca inledi.. Hala ormanda gezerken Jerveni'ye doğru bakmam her baktığımda onları görüyorum kulaklarımdan onların ağıtları hiç gitmiyor.. İnsanda bu insanlarda o kadar gözyaşı varmış ki hiç dinmedi gözyaşları diyerek bizlere masal gibi anlatırdı sizinkileri. "Sözleriyle bizlere çekilen acıların ne kadar derin ve anlamlı olduğunu anlattı.)

Kafile Jerveniden yayan olarak SOROVİÇ istasyonuna ulaşır, buraya diğer köylerden gelenlerle birlikte trene istif edilerek Selanik şehrine taşınır. Üstleri başları perişan Selanik şehrine ulaşan göç kafilesi sokakta yürüyüp barınılacak yer olarak ayrılan yere doğru giderken bazı evlerden Yunan ve Rum kadınları" gidin gidin gittiğiniz yerde açlıktan öleceksiniz. Kendi pisliğinizi yiyeceksiniz diye bağırarak pis sular dökmektedir üzerlerine. Kıyafetlerimiz malka bağladığımız örtülerimiz kir içerisinde kaldı üstümüz

başımız sidik koktu. Korkumuz arttı iyice sesimiz kesildi sızlanmalarımız bitti.."Selanik'te Hilal-i Ahmerce kumlan çadır ve barakalarda açık alanlarda güneş altında beklediler günlerce kendilerini ANADOLU'YA GÖTÜRECEK GEMİYİ... "Başarabilenler ve hamile ile küçük çocuklar bir çadırın altına sığındılar. Hilal-i Ahmer'in dağıttığı yiyeceği -yemeği alabilenler olduğu gibi alamayanlar da oldu"."Aşı olduk. Yapabilenler banyo yaptılar bu amaçla kurulan yerlerde'. Bu ve benzeri anlatımlar bütün mübadillerin ortak anlatımıdır... Ayrıca aç kaldıkları için yıkıntılarda yiyecek arayan Müslüman kadın ve erkeklere yapılan saldırılardan da bahsedilmektedir. Saldırıları muhacirlere yapılmakla kalmamış onlara hizmet etmek için Selanik ve diğer merkezlerde bulunan Hilal-i Ahmer görevlilerine saldırılar yapılmıştır. Bu saldırılar dönemin belgelerinde ve gazete haberlerinde yer almıştır.

Anadolu'ya gidecekleri günü beklerken her yerde olduğu gibi Selanik'te de yiyecek fiyatları çok artmış biraz olsun açlıklarını bastırmak için pahalıda olsa satılan yiyecekleri almak zorunda kalmışlardır... "Bir simit aldık 20 para istediler geri vermek istedik almayıp Yunan polisi ile gelip zorla aldılar parayı elimizden". Sattıkları mal ve mülklerinin karşılığı olarak aldıkları üç kuruş hızla erimekte ellerindeki gittikçe azalan paranın bir kısmını taşıma parasını olarak muhafaza etmeye çalışarak beklemektedirler kendilerini taşıyacak gemiyi...

Yunanlıların çeteler kurarak vapur bekleyenleri polis kıyafetleriyle dolandırdıkları tartaklayıp paralarını gasp ettikleri şikayetleri kadar eşyaların aranarak değerli eşyaların alınması şikayetleri dikkat çekicidir... Bebeğin kundağına birikimlerimizi ve altın saklamıştık kundağı açıp aldılar... Yorgana dikip sakladık altın ve paralarımızı aldılar... Üstümüzü ararken çaldılar paramızı... Sizi göndermeyeceğiz şu kadar para vermezseniz gidemezsiniz dediler... Şikayetler saymakla bitmiyor...

Yolculukta Yaşananlar

Jerveni köylülerini diğer köy halkını taşıyacak gemi Gülcemal adlı gemidir. Kayıklarla gemiye insanlar ve eşyaların bir kısmı taşınabilir. Gemiye fazla yolcu almak amacıyla eşyaların bazıları bırakılırken taşıma vergi ve harçlarını ödeyemeyenlerinde eşyaları bırakılır. Anneannem (Selime Pişkin) gemideki yolculuğu anlatırken: "Gökte Allah yerde su vardı. Gece gündüz su üzerinde yol aldık, kustuk, hastalandık. Binlerce kişi birbirimizi teselli ettik, suyumuzu, ekmeğimizi paylaştık. Birbirimizle kardaş arkadaş olduk. Bebeleri bebemiz hastaları hastamız oldu. Perde ile bölünmüş tahtadan derme çatma bir yer yapmışlar hela diye kadının biri çocuğunu buraya götürmüş kendisi de perdenin arkasında bekler durmuş gemi yalpa yapınca dalga almış götürmüş denize düşmüş çocuk kadın bundan habersiz beklemiş çıkmayınca çocuğu

perdeyi açmış bakmış ki çocuk yok, bir bağırıtı koptu vapurda ne oldu bitti sonunda anladık. Çocuk erkek çocuğu düşmüş denize dediler baktılar bir süre güya aradılar bulunmaz artık sesleri duyuldu... Bir başka kadının çocuğu hastalıktan çiçek-kızamık her ne ise, çiçek hastalığından kucağında ölmüş kadın denize atıyorlar ölenleri karada bir mezar olsun diye saklamış çocuğunun öldüğünü görevliler ara sıra yoklardı hasta var mı diye dolaşırlardı aralarda.. Onlar geçerken çocuğunu emzirir gibi yaparmış. Sonunda anladılar veya haber verildi ölü bir çocuğun olduğu geldiler zorla aldılar kadının kucağından attılar denize. Kadın çocuğunun peşinden attı kendini denize kayboldu gitti kurtarılamadı kayboldu dalgaların arasında, başka bir kız çocuğunu da aynı şekilde attılar denize ölünce... Yine ölen adamın ayağına ağır bir taş bağlayıp attılar denize... Hastaları ayırdılar geminin bir köşesine topladılar... Onlara yaklaştırmadılar bizlere.. Ekmek arası zeytin-peynir bazen de helva ekmek verdiler azdı ama bu kadar insana ne yapsınlar buna da şükür diye dua ettik.

Sonunda karaya çıkmışlardır tahaffuzhanelerde bekleyen ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan mübadiller Hilal-i Ahmer'in sağlık ve aşu kontrollerinden sonra tekrar gidecekleri yerleştirilecekleri yerlere doğru yola çıkarılmaktadır.

Muhtaç durum da olanlara yapılan yardımlar Hilal-i Ahmer'in dergilerindeki yardım listesinde halka duyurulmaktadır. Örneğin 500 küçük yastık, bunların elli adedi kuş tüyü olup kundak takımlarıyla birlikte çocuklara ve revir hastanesine verilmiştir. 1.200 saplı yuvarlak tava, 700 tava, 630 çorap, 320 Amerikan gömleği, 50 Amerikan donu, İso mintan, 38 çocuk kundağı takımı, 3.137 yün çorabı; yünleri verilmiş kendileri örmüştür. 155 yelek yünleri verilmiş kendileri örmüştür. 1.432 dört köşe tava, 238 fes, 2.276 kutu süt, 487 adet battaniye yeni ve kullanılmış, 79 galvaniz tencere, 11 emaye tencere, 71 saplı tas, 3 mineli kova, 8 galvanizli kova, 3.666 teneke küçük maşraba, 280 biçama, 400 şilte... Diğer bir listede de don 2.860, yasdık 29, ayakkabı fanila 54, hırka 11, yün atkı 12, yatak 39, çorap 2.492, uçkur 251, şal kuşak 251, fes 454, baş örtüsü 34, elbise 136, ceket 1.861, şalvar 6, battaniye 2.326," Bu ve benzeri listeler ve yardım isteyen mektuplar devamlı olarak Hilal-i Ahmer dergilerinde yayınlanmıştır.

Yiyecek yardımı, ekmek arası helva, zeytin,bir parça peynir yediklerini söyleyen büyüklerimiz bunu mütemadiyen dualar ederek anlatarak" ölmeyecek kadar yedik içtik çocuklarımız yesin ölmesinler istedik"... Mübadele sürecini köyümüz üzerinden araştırmayı ve yaşanan sorunların bu şekilde anlatmayı uygun gördük... Jerveni köyünün Mal Tasfiye Talepnameleri'ne ulaşmamız yaptığımız çalışmayı kolaylaştırdı. Kesriye ve çevresinden gelen mübadil kadınlara ait taramamızda da mal bildiriminde

bulunarak gelen kadınların pek çoğunun dul oldukları görülmektedir çeşitli sebepler ki bunların başında savaşlar, çete baskınları, hastalıklar sonucunda eşlerini kaybeden kadınlardır. Çocukları ile birlikte yazıldıkları mal tasfiye bildirimleri bir hayli fazladır. Bunların bir kısmını incelediğimizde dikkatimizi çeken önemli tespitimiz belgelerde bulunan mal varlıklarının yanı sıra kadın adlarının "İslamî" olmaları yanında bu gün unutulmuş çok eski kadın adlarının varlığı olmasıdır. Konumuz itibarıyla Muhacir mübadil kadınların Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından verilen malların listesini gösteren belge örnekleridir.

Mal Tasfiye Talepnameleri'nde Muhacir Mübadil Kadınlar

Örnek olarak vereceğimiz muhacir mübadil Jerveni Kadınlara ait Mal Tasfiye Talepnameleri:

Nuriye kızı Emine (Vekili Süleyman)

İHTAR-1

Kayıt Tarihi:— Kayıt numarası: 10302

Eshabı müracaatın yanlış veya mübalağalı beyanname ita etmemesi ve aksi halin kendi zaranna müceb olacağı ihtar olunur.

TASFİYE TALEPNAMEŚİ

Zirde vaziül- mezabın 30 kanuni - sam sene 1923 tarihli mübadele mukavelenamesi mucibince atide- irae olunan emvali menkule ve gayri menkulemin muhtelit mübadele komisyonu marifetiyle menafime muvafık surette tasfiye edilmesini rica ederim.

MÜSTEDİNİN HÜVİYETİ:

İSMİ VE PEDERİNİN İSMİ:	NURİYE KIZI EMİNE (VEKİLİ SÜLEYMAN)
MEMLEKETİ	LİVASI: FLORINA
	KAZASI: KESRİYE
	ŞEHİRİ: .....
	KARIYESİ: KESRİYE -JERVENİ
ELYEM SAKIN BULUNDUĞU	LİVASI: FLORINA
	KAZASI: KESRİYE
	ŞEHİRİ .....
	KARYESİ JERVENİ
SANATI	TAİFEYİ NİSADAN (EV KADINI)

MÜHÜR: KOMİSYON MÜHRÜ VAR.

HİNİ HAREKETİNDEKİ EMVALİNİZİN VAZİYETİNE DAİR
Florina -Livasi- Kesriye Kazası- Jerveni kariyesi
CETVEL-1

Emlak ve arazinin cinsi ve nevi(hane mağaza tarla, bağ, bostan, orman, mera v.s)	Mesaha-i sathiyesi (dönümveya arşın murabaa'i)	Arazinin yetiştirdiği mahsulatin nevi (hububat, tütün, yağ, v.s	Emlak ve Arazinin kain bulunduğu mahal. (Mahalle, mevki, sokağın ismi, ve numarası)
HANE ARSASI DİLKAF KITA-1	15 ARŞIN		JERVENİ KARIYESİNDE
BAĞKATI-1	1 DÖNÜM	ÜZÜM YETİŞTİRİR	BAMBIŞTADA
ÇAYIR KATI-1	6 EVLEK 1 DÖNÜM	KIYAH (OT) YETİŞTİRİR	ALBOTKOVADA
TARLA KATI -1	6 EVLEK 1 DÖNÜM	BUĞDAY ÇAVDAR YETİŞTİRİR	BAMBIŞTADA
TARLA KATI-1	1 DONUM		ALYOÇTA
TARLA KATI-1	1 DONUM		ALYATKODA
TARLA KATI-1	2 DÖNÜM		BRATKODA
TARLA-KATI-1	1 DÖNÜM	""""	BAMBIŞTADA
TARLA KATI-1	1 DONUM		BAMBIŞTADA
TOPLAM : 8	18 DONUM	CI>T»M	

- 1- Şayet müstedinin muhtelif şehirlerde emvali ve araise her mahaldeki emval için ayrı beyanname iktizası lazımdır.
- 2- Tapu senetlerinin ademi mevcudiyeti halinde hukuku tasarrufiyenin ne suretle ispat edilebileceği izah ve mülkün hududu tayin olunmalıdır.

ATIDEKİ (CETVEL MUCİBİNCE TAFSİLAT VERİNİZ JERVENİ KARIYESİNDE KAIN MÜSTEDİYE AİT EMVALİ GAYRİ MENKULENİN CETVELİDİR

Emlak ve Arazinin Sureti Tasarrufu(Ferağ intikal İiibe)	Tapu senetlerinin veya diğer vesaiiki tasarrufiyenin tarih ve numaraları (suretleri raprt (alı koymak)olunac aktır)	Tapu senetleri kimin namına mukayedtir.	Emlak ve Arazinin Tapu Senedinde mukayyed kıymeti (al'tun Türk lirası hesabı ile)	Mutasarrıf Tarafından takdir Edilen Kıymeti (Altın Türk Lirası)
İNTİKAL	ZAYİİ OLMUŞTUR	KENDİ NAMINA MUKAYED TİR(KAYITLIDI R)	MEÇHUL	ALTUN TÜRK LİRASI
	TEMUR TAHİR, TEMUR TAIİR, RAHMAN SÜLEYMAN, HASAN MÜMİN			30 ATL
	HÜSEYİN AYDIN, HASAN MÜMİN, ŞAHİN SALİH, HACI MALİK			40 ATL
	AZİZ HÜSEYİN, ARSLAN ARİF, HÜSEYİN AYDIN, MEHMET KAZIM			60 ATL
	HASAN MÜMİN, HÜSEYİN AYDIN, SÜLEYMAN ZEKİR, TİMUR MEHMET			25 ATL
	DEĞİRMEN ARGI ,HASAN			38 ATL

	MÜMİN, MÜMİN VEYİS, DEMİR SALİH			
	ARSLAN ARİF, İKİ TARAFIGI DERE, BANUŞ İBRAHİM			170 ATL
	ELMAS .ADIL, YAKUP MEHMET, TİMUR MEHMET, HASAN MÜMİN			30 ATL
	KASIM SÜLEYMAN HÜSEYİN MÜMİN, ŞAHİN SALİH, VE HACI MÜMİN MALİK.			25 ATL
TOPLAM				418 ATL

MÜSTEDİNİN TERK EYLEDİĞİ EMVALİ GAYR-İ MENKULE

Eşyayı beytiye (altun Türk lirası üzerinden mecmu (kıymeti)	Eşyayı ticariye (muhtasar an beyanı ve altun Türk lirası üzerinden kıymeti mecmu(toplamı)	Hayvanat		Altun Türk lirası üzerinden kıymeti mecmu
		ADEDİ	CİNSİ	
	Cinsi ağaç	Adedi	Altun lira	
	Ceviz ağacı	4	20 alıra	
	Elma ağacı	2	4 lira	
	Kara ağaç	50	50 lira	
	Meşe	70	140 lira	
	Yekun:	126 ağaç	214 ura	

MÜSADERE EDİLEN EMVALİN BEYANI (MAL- MÜLK)

1 - Müstedinin hangi tarihten itibaren(a-) ve (b-) cetvellerinde irae olunan emvali tamamen veya kısmen müsadere edilmiştir.

2- Müsadere emvalin 1909 ile 1914 seneleri zarfındaki varidatı seneviyesi (geliri) miktarı ne idi.(a- cetveli mucibince)

A-)cetveli mucibince

A cetvelindeki muharrer emlakı gayri menkulemin sene nisan 1923 tarihinde muhacirler tarafından müsadere (el koyma)edilmiştir.

A cetvelindeki muharrer emvali gayri menkulemin 1909 ve 1914 seneleri arasındaki varidatı seneviyesi vasatı

(ortalama) 45 altun türk lirasıdır. (ödediği vergi

İş bu hcyanname mündericatı muvaffık ve uygun olduğunu tasdik eyleriz.

Jerveni kariyesi heyeti muayenesi reisi: Bayram Himmet Hoca

Aza : Aziz Hüseyin Aza : Arslan Arif

Şahit : Ahmet Salih Şahit: Mehmet Emin Selim.

LOKMAN KIZI FATMA: Babası Jerveni köyüne yapılan baskınlardan sonra çevresine topladığı Müslümanlardan eli silah tutanlarla özellikle Bulgar çeteleriyle mücadele etmiş cesur bir insandır. Nerede bir baskın veya Müslümanlara yapılan bir haksızlığı haber alırsa misilleme yapması ile şöhret bulmuştur. Jervenili olsun olmasın herkesin güvendiği bir adamdır. Köylülerin ekinlerimi yandı, haberdar edildiğinde yakanların mensup olduğu köylere baskın verip aynı şekilde ekinler yakıldıysa yakan dövüldüyse çetelere yataklık edip haber taşıyanları cezalandırmaktadır. Bu yüzden" Kurttan sisten korkmam Lokmandan (Liko'dan) korktuğum kadar sözü, Jervenililerin Bulgar köylülerinden duydukları ve günümüze kadar da anlattıkları öykülerin gururu olmuştur. Liko kızı FATE'nin babasına ne olduğu bilinmemektedir. Nerede hangi deliktedir, sonu ne olmuştur bilinmez gelemeyenlerden biridir çeteci Lokman. Ailesi akrabalarına emanettir. Kızı Anadolu'ya gelenler arasındadır. Mal beyanı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

İHTAR-2

Kayıt Tarihi:

Kayıt numarası:10232

Eshabı müracaatın yanlış veya mübalağalı beyanname ita etmemesi ve aksi halin kendi zararına muceb olacağı ihtar olunur. TASFİYE TALEPNAMESİ

Zirde vaziiül- mezabın 30 kanuni - sani sene 1923 tarihli mübadele mukavelenamesi mucibince atide- irae olunan emvali menkule ve gayri menkulemin muhtelit mübadele komisyonu marifetiyle menafime muvafik surette tasfiye edilmesini rica ederim

Müstedinin hüviyeti

İSMİ VE PEDERİNİN İSMİ:	LOKMAN KIZI FATMA
MEMLEKETİ	LİVASI: FLORİNA
	KAZASI: KESRİYE
	ŞEHRİ: .....
	KARİYESİ: KESRİYE -JERVENİ
ELYEM SAKIN BULUNDUĞU	LİVASI: FLORİNA
	KAZASI: KESRİYE
	ŞEHRİ .....
	KARİYESİ JERVENİ
SANATI	ÇİFTÇİ

MÜHÜR: KOMİSYON MÜHRÜ VAR

HİNİ HAREKETİNDEKİ EMVALİNİZİN VAZİYETİNE DAİR

Florina -Livası- Kesriye Kazası- Jcrveni kariyesi

CETVEL-1

Emlak ve arazinin cinsi ve nevi(hane mağaza tarla , bağ, bostan, orman, mera v.s)	Mesaha-i sathiyesi (dönüm veya arşın murabaa'ı)	Arazinin yetiştirdiği mahsulatın nevi (hububat, tütün, yağ, v.s	Emlak ve Arazinin kain bulunduğu mahal. (Mahalle, mevki, sokağın ismi, ve numarası)
BAG KATI-1	6 EVLEK 2 DONUM	UZUM YETİŞTİRİR	PATKOVEÇTE
TARLA KATI-1	6 EVLEK 1 DÖNÜM	BUĞDAY, ARPA, V.S YETİŞTİRİR	BİBOYDADA
TARLA KATI-1	9 EVLEK	*****	RİDOVIDE
TARLA KATI - 1	2 DÖNÜM		BRİDOVIDE
TARLA KATI-1	3 DÖNÜM		SETOPADİNA
TARLA KATI-1	8 DÖNÜM	Mim	MALADA
TARLA KATI-1	5 DONUM		MALADA
TARLA-KATI-1	1 DÖNÜM		İZMALIŞTA- KOPAÇ RADA
TARLA KATI-1	8 DÖNÜM		BRESEKADA
TARLA KATI-1	2 DÖNÜM		KARSLOVADA
TARLA KATI-1	4DÖNÜM		MANTORÇEDE
TOPLAM: 11	37DÖNÜM 9 EVLEK	mim)	

Şayet müstedinin muhtelif şehirlerde emvali ve ..... her mahaldeki emval için ayrı beyanname iktizası lazımdır.

Tapu senetlerinin ademi mevcutiyeti halinde hukuku tasarrufiyenin ne suretle ispat edilebileceği izah ve mülkün hududu tayin olunmalıdır.

JERVENİ KARİYESİNDE KAIN MÜSTEDİYE AİT EMVALİ GAYRİ MENKULENİN CETVELİDİR.

EMLAK VE ARAZİNİN SURETİ TASARRUFU (FF.RAĞ İNTİK,İ. HİİK)	TAPU SENETLERİNİN VEYA DİĞER VESAİKİ TASARRUFİYENİN TARİH VE NUMARALARI (SURETLERİ RAPT Alıkonulacaktır	TAPU SENETLERİ KİMİN NAMINA MUKAYEDDİR .	EMLAK VE ARAZİNİN TAPU SENEDİNDE MUKAYYED KİYMETİ (ALT UN TÜRK LİRASI HESABI İLE)	MUT ASSA RIF TARAFINDAN TAKDİR EDİLEN KİYMETİ (ALTIN TÜRK LİRASI)
İNTİKAL	ZAYİİ OLMUŞTUR	KENDİ NAMINA MUKAYYETDİR (KAYITLIDIR)	MF.Çiniİ.	ALTUN TÜRK LİRASI
	ALİ ARİF SEYFETTİN ŞERİF, KARANFİL MERSİN . HASAN MUHARREM,			100 ATİ.
	HASAN NURİ, ALİ HASAN, ZENUN, AGUŞ, ALİ HASAN			3« ATİ.
	ŞERİF NECİP. HASAN MUHARREM, SEYFETTİN ŞERİF, ALİ HASAN			19 ATL
	FERHAT ELMAS, TİMUR tayhaayaz RİZVAN. TAFİL AZEM,			50 ATL
	SALİH EMET, HÜSEYİN TAYİP, EMİN ZEYNEL ,MEHMET			75 ATL

	KAZIM			
	ABDİ TİMUR, ALİ HASAN, HASAN NURİ. ALİ ILVSAN			120 ATL
	ALİ HASAN, BAN'UŞ AHMET, TALİP İSMAIL, YORGİ			80ATL
	BESİM MEHMET, TİMUR TALHA, YOL ZEYNEL AGUŞ.			15 ATL

	İSMAİL MEHMET. İDO LAZO, TALİP İSMAİL VE YAR			120 ATL
	NECİP ORHAN, RAMAZAN GANİ , HASAN MUHARREM.			30 ATL
	FERHAT HARİS, RAŞİT SELİM, YAŞAR SEYFETTİN, SÜLEYMAN ZEKİR.			60 ATL
TOPLAM				727 ATL

MÜSTEDİNİN TERK EYLEDİĞİ EMVALİ GAYRİ MENKULE

eşyayı beytiye (altın türk lirası üzerinden mecmu (kıymeti)	eşyayı ticariye (muhtasaran beyanı ve altın türk lirası üzerinden kıymeti mecmuc toplamı)	hayvanat		
		adeti	cinsi	altınTürk lirası üzerinden kıymeti mecmu
	cinsi ağaç	adeti	altın lira	
	ceviz ağacı	3	25 alıra	
	meşe ağacı	150	265 lira	
	armut ağaç	4	8 lira	
	kavak ağacı	2	2 lira	
	yekun:	109 ağaç	300 lira	

MÜSADERE EDİLEN EMVALİN BEYANI (MAL- MÜLK)

3-MÜSTEDİNİN HANGİ TARİHTEN İTİBAREN(a-) VE (b-) CETVELLERİNDE İRA E OLUNAN EMVALİ TAMAMEN VEYA KISMEN MÜSADERE EDİLMİŞTİR.

4-MÜSADERE EMVALİN 1909 İLE 1914 SENELERİ ZARFINDAKİ VARİDATI SENEVİYESİ (GELİRİ) MİKTARI NE İDİ.(-a CETVELİ MUCİBİNCE)

a-)CETVELİ MUCİBİNCE

A CETVELİNDEKİ MUHARRER EMLAKİ GAYRİ MENKULEMİN SENE NİSAN 1923 TARİHİNDE MUHACİRLER TARAFINDAN MÜSADERE(EL KOYMA)EDİLMİŞTİR

A CETVELİNDEKİ MUHARRER EMVALİ GAYRİ MENKULEMİN 1909 VE 1914 SENELERİ ARASINDAKİ VARİDATI SENEVİYESİ

VASATI (ORTALAMA) 70 ALTUN TÜRK LİRASIDIR. (ÖDEDİĞİ VERGİ)

İŞ BU beyanname münderccaü MUVAFFIK VE UYGUN OİDUĞUNU TASTİK EYLERİZ.

JERVENİ KARİYESİ HEYETİ MUAYENESİ REİSİ: BAYRAM HİMMET HOCA
AZA : AZİZ HÜSEYİN AZA : AR S LAN ARİF ŞAİİT: AHMET SALİH ŞAHİT:
MEHMET KAZIM

MÜHÜR MAHALLEYİ GAZİ MUHTARI: MÜHRÜ
VAR (OKUNMADI)

AZA: ABDURAHMAN AZA: MUSA

Özetleyecek olursak mal beyanında bulunan Jerveni köyünden
gelen 22 mübadil kadının para olarak mal varlığı Muhtelit
Mübadele Komisyonu belgelerine göre

Emine kızı Timurhan(Vekili Hüseyin Ali): Ev,tarla,bağ,bahçe;704 lira,ağaç:413
Altun Türk Lirası, TOPLAM:1117 Altun Türk Lirası

Muhsin kızı Tuti (Vekili Arzif Ahmed):Tarla,bağ,bahçe vs.283lira,ağaç:44
Lira,TOPLAM:327 Lira

Akile kızı Cahide:493 lira,ağaç:233Lira, TOPLAM:726 Lira

Rabihan kızı Ragibe:255 Lira,ağaç:260,TOPLAM:515 Lira

Recep kızı Fatma:285Lira,ağaç:83,TOPLAM:468 Lira

Süleymân kızı Havva:205Lira,ağaç:44,TOPLAM:249 Lira

Hurşid oğlu Hasan zevcesi "Miyase Mehmed":Orman:10
dönüm,Tarla:5 dönüm,TOPLAM:2ÜOLira

Emine evlatları Hediye, Cemile, Hankuşe,Rebihan:500
Lira,ağaç:80 Lira,Toplanı:580 Lira

Emine evlatlarıReyhan,Hankuşe,Mehmed):420Lira,ağaç:413

Lira ,TOPLAM: 833 Lira

Tatoş kızı Hafize:185 Lira,ağaç:129,TOPLAM:314 Lira

Sabı iye kızı Hayriye:93 Lira,ağaç:67,TOPLAM:160 Lira

Hanus kızı Adile:275 Lira,ağaç yok..

Nazif kızı Hatice:266 Lira,ağaç: 107,TOPLAM :373 Lira

Hüseyin kızı Adile: 188Lira,ağaç:24 Lira,TOPLAM: 192 Lira

Mehmed kızı Hanuş:230Lira,Aağaç:366 lira,TOPLAM:596 Lira

Şaban evlatları Mümin ve Emine: 280 lira, ağaç:
50Lira,TOPLAM:330 Lira(ÜCRETSİZ SEYAHAT)*

Fatma kızı Şefika:741 Lira,ağaç:109 lira,TOPLAM:850 Lira Hanuş

kızı Cevahire:380 Lira,ağaç:80 lira,TOPLAM:470 Lira Meryem kızı

Tuti(Dudu):218 Lira,ağaç: 133 lira,TOPLAM:251 Lira

Buna göre TOPLAM: 11296 ALTUN TÜRK LİRALIK Mal
varlıkları olduğu bildirilmiştir.

Jerveni köyü vakıf malları toplamı:73.450 Altın liradır.

Köylülerin şahsi mal varlıkları yaklaşık:237.263 Altın lira,37064
kuruş,2204 santimdir. Bu toplamı içerisinde kadınların mal varlıkları
oldukça düşüktür.Dini paylaşım kurallarının esas alındığı eşitsiz mal
dağıtımı ile kız çocuklarının baba mirası almalarının hoş karşılanmadığı
adetler bunda etkili olmuştur kanaatindeyiz.

Jerveni köyünden gelenler arasında kadın ve çocukların sayısının fazla olması Balkan savaşı ve 1916 veya 1917 yıllarında köy halkına kurulan pusularda erkek nüfusun can kaybına uğraması sonucudur. Mübadele sırasında acele olarak mal paylaşımı yapanların yanı sıra kimsesiz veya akraba dul kadınlara bazı aileler veraset olarak mal verirken bazı aileler vermemiştir. Yapılacak araştırmalarda bu durum göz önüne alınarak araştırma yapılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir..

Mersin üzerinden Ürgüp'e varış "Mustafapaşa(Sinasos) ve Cemil köyüne yerleşen muhacir mübadiller ve anlatılanlar..

Yolculuk esnasında çekilen zorlukların başında yiyecek içecek tedarik etmek ile barınma temizlik en çok güçlük çekilen meselelerin başında gelmektedir. Türkçenin az bilinmesi yüzünden ortaya çıkan anlaşmazlıklar. Bunlardan başka dertlerini anlatıp haklarını arayamamalarından duyulan endişe ve öfke de diğer meselelerden biridir.

Yerli halk Rumların bıraktığı mal ve mülkleri adeta yağmalamış. Gidenlerden aldıkları eşya ve mülklerin yanında tarlaları, ağaçları keyfi olarak kendi aralarında paylaşmışlar veya paylaşmayı düşünmüşlerdir.

Mübadiller gelmeden önce bazı kötü niyetli kişilerce onları geri göndermeyi amaçlayan planlar yapılmıştır.

Bazı mülki ve yerel idareciler ve memurlarında gelen muhacirlere karşı önyargılı tutum ve davranışları bunlara eklenince gelenleri yolculuk sırasında çektiklerinden daha zor ortamlarda hayatlarını geçirmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Bozulan trenler, yetersiz yiyecek dağıtımı, hastalıklar, yorgunluk ve her şeyden önemlisi karşılaştıkları insanların onlara "GAVUR" demeleri... Yüzyıllarca Evlad-ı Fatihan olarak hakimiyet sürmüş ve her türlü baskı ve baskılara göğüs gererek Balkanları, Rumeli'yi ve Anadolu'nun işgalini önleyen önemli mevkileri savunan bunu da İslam adına yapan atalarımız Anadolu insanının kendilerini dışlaması karşısında şaşkın ve ne yapacağını nasıl mücadele edeceğini bilmez bir haldedir... Karşısında kendi ifadeleriyle "Müslüman kıyafetinde gavurdur" adeta.. "Kaldırdıkları yumruğu vuramamanın öfkesini taşıyacaklardır ölünceye kadar yüreklerinde". Asıl gavurlar burada "diyerek dertleneceklerdir.

.Bazı yerlerde mübadil kadınlarına saldırılarda bulunarak hakaretler yapılması da şikâyet edilen konulardan biridir," hatta aç kalmalarını sağlayıp fahişelik yaptırırız, dilencilik, hizmetçilik yaptırırız" diyenler de

bulunmaktadır. Sokağa, tarlaya yalnız gidemeyen kadınlar bir arada oturmaktadır. Yapılması muhtemel saldırılara karşı kendilerini nöbetleşe bekleyen erkekler kadar kendileri de tedbirler almaktadır. "Gavur namusumuza dokunmasın diye zehirli otlar taş ırdık. Burada da tarlaya giderken taşıdık.." sözleri oldukça manidardı. Müslüman olsalar da farklı kıyafetleri, konuşmaları. adetleri tepkilerin nedeni olmaktadır.

Hilal-i Ahmer'in mübadillere verdiği birkaç kuruş yol masrafları ve satılan yiyeceklerin pahalı olması yüzünden erimiştir. Alınan malların ve ekmeklerin hepsi fiyatlarının birkaç misli ödenerek alınmaktadır. Bazı kişiler bozuk malları satarken, bazı kişiler mübadillerin aç kalıp gidecekleri düşüncesiyle hiç bir şey satmamaktadır. Ailesi ile buğday unu alıp ekmek yapmak isteyen dedemin (Mümin Pişkin) Soğanlı köyüne doğru giderek dul kadınların odunlarını üç gün gündüz ve gece durmadan keserek yarım çuval un aldığı anlatılırdı bize. Masal gibi dinlerdik çekilen sıkıntıları ..

Samsun ve diğer yerlere getirilen mübadillerin ölüm oranının yüksek olmasına dikkat çeken M.Kemal ATATÜRK bunun soruşturulmasını İçişleri ve İmar İskan Vekaleti'nden istemektedir. Ölümleri iklim değişikliğine bağlayanlar olduğu gibi hakikati dile getiren rapor ve yazışmalarda eminim vardır arşivlerimizde. Açlık, hastalık, kötü beslenme ve barınaklar... Üzüntü. hasretlik...Ailelerin parçalanması kendilerine yapılan kötü muamele, ailesinin, çocuklarının can güvenliğinden duyulan endişe... Ağlayarak ekmek isteyen çocuklarının çeşitli isteklerini yerine getirememek, bilinmezlik, mübadil kadınları kahreden hasta eden sebeplerdendir.

Mübadeleyle tabi Ortodoks Rum kadınlarından Müslümanlarla evlenmiş olanlarla mübadeleyle tabi Ortodokslarla evlenmiş olan Ortodoks kadınların durumları kamuoyunu meşgul eden tartışmalardan biri olmuştur. Bu sorun "Mübadele Sözleşmesi"nden önce mübadeleyle tabi olmayan Gayrimüslimlerle evlenen Ortodoks kadınların mübadeleden istisna edilmeleri kararıyla çözümlenmiştir. Ayrıca Mübadil Rumlardan etabli olan ve eşleri Türk vatandaşı olduğundan kendilerinin de Türkiye'de eşlerinin yanında kalmalarına izin verilirken Müslüman erkeklerle evli mübadil Ortodoks kadınların sözleşme öncesi yaptıkları evlilik olması halinde mübadele edilmemesi kararı alınarak mesele hal edilmiştir. Yunanistan'dan gelen Müslüman kadınların dini yasaklama Müslüman erkekler haricinde diğer dinlere mensup erkeklerle evlilik yapmanın yasak olması ve bunun Osmanlı Devleti tarafından sert tedbirlerle uygulanması ve geleneklerin bu çeşit evlilikleri hoş karşılamaması vb. sebeplerle gayrimüslim Ortodoks mübadil kadınların karşılaştığı bu meseleden haberdar olmadıklarını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Çamaşırcılık yapan başta terzilik olmak üzere meslek edindirme kursları, hastabakıcılık kurslarına giden, fabrikalarda zor şartlarda çalışan muhacirler zaman içerisinde içinde buldukları zor şartlardan kurtulmayı başarır. Çok ağır travmalar yaşayanlar beylikten aşağı durumlara düştüklerini ileri sürenler olsa ve yeni yurtlarına alışmasalar da yaşamaya gayret ederler. Bütün olumsuzluklara rağmen direnen gün geçtikçe geri dönme umutlarını kaybeden mübadil aileler ellerindekilerle yetinmeye durumlarını düzeltmeye karar verirler. Ve öncelikle kendilerine kötü muamele yapan kişileri bertaraf ederler. Kişiyi, kişileri, memuru şikâyeti devleti şikayet etmek olarak belirlenmiş düşünceleri bir tarafa bırakarak, yetkili mercilere müracaat etmeyi öğrenirler. Çocuklarının eğitimlerine önem vererek "kendileri gibi olmasınlar" diye onların eğitimine önem verirler ve iyi yetiştirirler. Yeni Türk Devletinin kalkınmasında önemli roller üstlenir ve gerçekleştirilen devrimlerin adeta ilk uygulayıcısı ve savunucusu olurlar. TBMM'de yer alan ilk dönem kadın milletvekillerinin yarısı Balkan kökenli ailelerin kızlarıdır. Meslek sahibi olan ve çalışkanlıklarıyla kendilerini Anadolu'ya kabul ettiren bir kuşak ülkenin dayandığı en önemli güç olmuştur mübadil çocukları... Buna rağmen dünya döndükçe bir lâkabla anılacaklardır muhacir çocukları ve torunları...

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Muhtelit Mübadele Mal Tasfiye Talepnameleri 1924

B.C.A. Yunanlıların mübadele mukavelenamesi hükümlerine uymadan, Müslüman halka zulmettiklerine dair.(28-10-1923,dosya: 10281,fon kodu:31..10.0.0,yer no:12

B.C.A:Samsun mıntkasında muhacirler arasında görülen fazla ölüm sebeplerinin bildirilmesi(22-9- 1924,fon no:272..0.ö.79,ycr no:72.3..19)

B.C.ArSamsun'daki muhacirler için yeterli miktarda kinin alınarak, muhacirlerin tedavisine çalışılması(17-9-1924,fon no:272..0.ö.79,ycr no:72.3..15)

B.C.A:-Çorum'da muhacirler arasında lekeli humma ve tifüs hastalıkları olduğundanbu konudaki gereken tedbirlerin alınması(1-9-1924,fon no:272..0.0.79,yer no:72.3..11)

B.C.A:Tifo aşılarının muhacirlere seyahat esnasında yapılmayıp,sadece iskelelerden çıkışta yapılması(17-6-1924, fon no:272.0.079,yer no:72.3..4.)

B.C.A:Ürgüp'te bulunan 23 hane Rum Protctstanın Yunanistan'a giderken bıraktıkları emvali gayri menkullerin muhacirlere dağıtılmış olabileceği(16-12-1924, fon no:272..0.0.11,yer no:20.101..20)

B.CA:Samsun'daki muhacirlere istenilen yüz kile kinin ilacının gönderilmesi için İstanbul Hilali Ahnır Cemiyetine tebligatın yapıldığı(6-10-1924,fon no:272..0.0.79,yer no:72.4.9)

B.C.A:Ağustos ayı zarfında Samsun ,Tokat vs. vilayetlerdeki hastane ve hastane dışında mübadil muhacirlerden hayatta olanların miktarının bildirilmesi(4-10-1924,fon no:272..0.0.79,yer no:72.4..6)

B.C.A:Ürgüp'ün Sineson(Mustafa Paşa)Köyündeki Rumlardan metruk evler(8-9-1925,fon kodu:272..0.0.12,yer no:62.185..2)

B.C.A:Niğde Misli köyü anhanndanı muhtaç olan göçmenlere hububat yardımının yapıldığı ve merkez anbarından da Ürgüp'e hububat sevk edildiği(6-2-1925,fon kodu:272..0.0.12,yer no:21.103..20)

C/I .Mübadil Rumlardan etabli olan ve kocaları Türk vatandaşı olduğundan kendileride Türk vatandaşı olan kadınların Türkiye'de kocalarının yanında oturmaları(4*3*1933,sayı:13965,dosya:88-84,fon kodu:30..18.1.2,yer no:34)

B.C.A:Mübadele sözleşmesinden önce mübadeleye tabi olmayan gayrimüslimlerle evlenen Ortodoks kadınların mübadeleden istisna edilmeleri.(24-8-1925, sayı:2407, dosya: 102-62, fon kodu:30..18.1.1,yer no: 15)

Hilâl-iAhmer Dergileri 1924

CANIK SANCAĞI'NDA 19.YÜZYIL BAŞLARINDA RUM, ERMENİ ve ORTODOKS TÜRKLERİN YAŞADIĞI KÖYLERİN GÜNÜMÜZDEKİ İLÇELERE GÖRE TOPONOMİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Özgür BEDER¹ / Mehmet KÖSEOĞLU²

ÖZET

1837 yılını kapsayan Canik Liva Defteri'nde; Bafra kazasında 31, Alaçam kazasında 1, Samsun kazasında 16, Kab-ı Maden Oymağı Reayaları kazasında 25, Ayvacık kazasında 18, Akçay kazasında 1, Ünye kazasında 1, İfraz kazasında 2, Fenaris kazasında 1, Cevizderesi kazasında 1 olmak üzere toplam 97 köyün hristiyan olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada; ilk başta hristiyan köyler tespit edilmiştir. Tespit sonucunda bu yerleşim yerleri belirli bir tasnife tutularak belirli bir gruplama yapılmıştır. Toponomi biliminin yöntemleriyle yapılan bu gruplamalar ile hristiyan halkın yaşadığı yerlerin yer adı verme eğiliminde çevreci anlayışın varlığı dikkat çekmektedir. Bilinenin tam aksine yerleşim yerlerinin Türkçe isimler taşıması bazı ipuçları gözler önüne sermektedir. 19.yüzyıl başlarında Canik Sancağı'na yoğunlaşan Rum göçleriyle, Rum halkı Türkçe mevki adları taşıyan yerlere de yerleşmiştir.

1928 yılındaki köy adlarıyla karşılaştırmalar yapıldığında bazı köylerin varlığı hala devam etmekte iken; 20.yüzyılın ortalarından itibaren yapılan yer adı değiştirme çabaları bugün bu köylerin hangi mevkilerde kaldığı konusunda şüphe bırakmaktadır. Çalışmamızın sorumluluk aldığı diğer bir husus da; Yüksek Seçim Kurulu'nun köy mevkilerini esas alarak yöre halkıyla da irtibat kurarak bu yerleşim yerlerinin günümüzde hangi köy ve mevkiler olduğunu ortaya koymaktır.

Bu köylerin çoğunluğunda günümüzde mübadil aileler yaşamaktadır. Köyleri eski adlarıyla anan birçok aile vardır. Köylerin eski ve yeni adlarıyla karşılaştırmaları da yapılarak; bazı çözümlenmelere de gidilecektir.

Anahtar Sözcükler: Canik, Samsun, Toponomi, Rum.

¹ Ondokuzmayıs Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümü Lisans Öğrencisi.

² Kavak Rıdvan Çelikel Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni.

GİRİŞ

Dilbilimin ana dallarından adbilim (sciences onomastiques, onomastic sciences, onomastique, onomastics, onomastik ve namekunde) adlarıyla anılır. Adbilim (onomastik) her dilde özel ad sayılan ögeler üzerinde duran; özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişme yönünden ve çeşitli dil-kültür bağlamı açısından inceleyen bir bilimdir.

Adbilimi, kendi kuralları çerçevesinde bütün adları incelemek üzere alt dallarını oluşturmuştur. Bunlar içerisinde yer (toponim) ve kişi (antroponim) adları en fazla uğraş alanı olan bilim dallarıdır.

Toponomi (yer adları), adbilim (onomastik) in bir dalı olup; yer adlarının önemini, doğuşunu, yayılışını araştırır ve inceler. Bu araştırmalarda coğrafyanın yerleşme tarihinin, etnolojinin bir yardımcısı durumunda olup; yerleşme yeri, mevki, bölge, yöre adlarından yararlanarak yerleşmelerin doğduğu, geliştiği çağların bulunmasına o zaman diliminde yörenin durumunu belirtmeye buralarda yerleşmelerin etnik kökenine ve nerelerden gelmiş olduğunu anlatmaya çalışır. Adbilimin birçok sorunları çözmekle görevli toponimi, yer adlarına dilbilim yöntemleriyle eğilirken, ad koyma eğilimlerinin ortak ya da farklı vasıflarda sınıflandırılmasıyla da uğraşır.

Toponomi, bir yere ilk yerleşen insanların o yer adına kaynak olan dili ne zamana kadar kullandıkları, yerleşmenin tarihî geçmişi ve nüfus dağılımı gibi önemli coğrafi verileri de verebilir. O yöredeki dinsel değişiklikleri, yaşayanların kültürünü, kurumlarını, sosyal yaşamlarını, edebiyata geçmeyen sözcüklerle kişi adları gibi dile ilişkin bilgileri de ortaya koyar. Yer adları kültürel coğrafyanın fotoğrafını çekerken oranın nasıl bir yer olduğu yönünde deliller sunar. Bir haritanın verimli bir şekilde okunmasını sağlar. Belirli bir lokasyondaki toplumlara ve onların kültürlerini açığa çıkarır. Birçok belge, sözlü kaynaklar ortadan kalkmış olsa bile bir geçmişi dile getirir. Doğru biçimde lokalize edildiklerinde coğrafyacıların gereksinim duyduğu verileri sağlamak bakımından da oldukça faydalı ipuçları taşırlar.³

Bu bağlamda toponominin sosyal bilimler ve bu alanlardaki saptamalar açısından büyük bir öneme sahip olduğu ortaya çıkıyor. Bu durum Canik Sancağında da değişmemiş ve yine yer adları ile çok önemli çıkarımlara ulaşılmıştır. Temelde toponomi üzerinden ilerleyerek Canik Sancağı üzerindeki yerleşimleri incelediğimizde bölgenin çeşitli zamanlarda çeşitli ırk ve kökende milletlere ev sahipliği yaptığı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu yaşayan insanların dil, din, kültür gibi birçok nitelikleri tahlil edilebilmektedir.

³ Osman, Gümüüşçü, Tarihi Coğrafya, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.

Osmanlı Devleti özellikle yazılı kayıtlar hususunda Dünya’da önde gelen devletlerdir birisidir. Özellikle de yalnızca merkezi bölgeler değil tüm hâkimiyet topraklarında bu sistemi –gerek vergi, gerek nüfus sayımı sistemini- şaşkınlık verecek derecede ustalıkla uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde 1831–1838 yılları arasında uygulanmaya başlanan nüfus sayımı ve vergilendirme işlemleri her ne kadar “Batılılaşma” programının bir sonucu olarak kabullenilse de; Osmanlı’da vergi ölçütüne dayalı nüfus sayımları öteden beri varlığını koruyan bir uygulamaydı.

Liva Defterleri de yörede bulunan mahalle muhtarları, imam, kocabaş ve kâhyaların nüfusuna ilişkin bazı veriler içermektedir. Her şeyden önce 1837 yılında Canik Sancağının net bir yerleşke listesini sunan kayıt defteri konargöçerlere ilişkin de bilgiler içerir. Ayrıca defterde yer alan bilgiler sayesinde, Samsun yerleşkeleri arasında bulunan Hıristiyan veya Müslüman inanç yapısının yer aldığı coğrafyayı belirginleştirmek mümkündür.⁴

Tüm bunlar bizlere kayıtların detaylı yapısı ve hassasiyetli düzeni hakkında bilgi veriyor. Çalışmamızda defterlerinin transkrip edilmiş halini inceledik. Farklı dönemler için elimizde bulunan farklı kaynakları kullanarak daha komplike bir çalışma ortaya koymaya çalıştık.

Canik Sancağı Kazaları (1837)		
Sıra No	Merkez Kaza	Tabi Kaza
1.	Bafra Kazası	Alaçam Kazası
2.	Samsun Kazası	Kaza-yı Kab-ı Maden Oymağı Reayaları
3.	Arım Kazası	
		Ökse Kazası
		Ayvacık Kazası
4.	Terme Kazası	Akçay Kazası
5.	Ünye Kazası	Efraz Kazası
		Fenaris Kazası
		Cöreği Kazası
		Cevizderesi Kazası

⁴ Canik Sancağı Liva Defteri / Geniş Bilgi için Bkz. M. Yavuz, ERLER, Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume 2 / 8 Summer 2009, 169-190

6.	Fatsa Kazası	Serkeş Kazası
		Meydan Kazası
		Keş deresi Kazası
7.	Kavak Kazası	

Tablo 1 : 19. Yüzyılda Canik Sancağında Bulunan Gayrimüslim Yerleşkeler

Bu kazaların incelemesini Liva defteri üzerinden yapabiliyoruz. Defterde özellikle kazalara bağlı köylerin tasnifi yapılırken Müslüman köylerin imam ve muhtarları, gayrimüslim köylerin kocabaş ve kahyaları kaydedildiğinden keza burada da köylerin müslim ve gayrimüslim tasnifi rahatlıkla ortaya çıkmaktadır. Binaenaleyh defterlere göre köylerin tasnifi aşağıda (Tablo 2'deki) gibidir.

CANİK SANCAĞI'NDA MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN YERLEŞKELERİN KAZALARA DAĞILIMLARI(1837)			
Kaza İsimleri	Müslüman Toplam Köy Sayısı	Hristiyan Toplam Köy Sayısı	Toplam Köy Sayısı
Bafra Kazası	79	31	110
Alaçam Kazası	9	1	10
Samsun Kazası	16	16	32
Kab-1 Maden Oymağı Reayaları Kazası	-	25	25
Arım Kazası	35	-	35
Ökse Kazası	22	-	22
Ayvacic Kazası	29	18	47
Terme Kazası	27	-	27
Akçay Kazası	29	1	30
Ünye Kazası	6	1	7
Efraz Kazası	8	2	10
Fenaris Kazası	11	1	12
Çöreği Kazası	6	-	6
Cevizderesi Kazası	9	1	10
Fatsa Kazası	9	-	9
Serkeş Kazası	9	-	9
Meydan Kazası	5	-	5
Keşderesi Kazası	6	-	6
Kavak Kazası	29	-	29
TOPLAM	344	97	441

Tablo 2 : 19. Yüzyılda Canik Sancağında Bulunan Köy Dağılımları

Bu tablodan da anlaşılacağı gibi gayrimüslim köy sayısında 2 yüzyılda %1000 den fazla artış gözlenmektedir. Özellikle de bu yerleşimlere bakıldığında görülecek birkaç ilgi çekici noktaya rastlıyoruz. Samsun Kazası, Bafra Kazası, Ayvacık Kazası ve Kab-1 Maden Oymağı Reayaları Kazasında dikkat çekecek düzeyde Gayrimüslim nüfus yoğunluğu bulunuyor. İlçeler adlarına toponomik açıdan baktığımızda özellikle Kab-1 Maden Oymağı Reayaları Kazasında bir temel nokta göze çarpmaktadır. Kab-1 Maden Oymağı Reayaları Kazası isminin Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğünde Maden kelimesinin anlamı “*Dağların ufak taşlı yamaçları. (Böyle yerlerde yetiştirilen tütün bitkisi bol ürün verir.)*”dır. Bu da bizlere özellikle kaza sınırlarında tütün bitkisi tarımının ve dolayısıyla ticaretinin diğer bölgelere göre daha gelişmiş olduğunu gösteriyor. Kazanın topoğrafik açıdan incelendiğinde ise yine buralarda bulunan gayrimüslimlerin tütün ticaretiyle ilgilendiklerine ve yerleşimin tütün tarımına gayet elverişli bir mevki olduğu sonucuna varıyoruz. Yine Kab-1 Maden Oymağı Reayaları Kazasından güneye doğru uzanan dağlık bölge -ayvacık ilçesi yerleşimine denk gelen bölge- de tütün tarımı yapımına elverişli olduğundan bu bölgelere de tütün tarımı yapmak için yerleşmiş gayrimüslim yerleşmelere rastlıyoruz. Samsun ve Bafra kazalarındaki özel durum ise kazaların jeo-stratejik konumundan kaynaklanıyor. Özellikle deniz kıyısı olmaları da bunda önemli etkenlerden birisidir. Samsun merkezi için bir diğer önemli husus ise Samsun Limanı. 19. yüzyılda önem kazanan limanın buradaki gayrimüslim yerleşmeye de zemin hazırladığı savunulabilir. Bafra Kazasında ise özellikle gayrimüslim yerleşmeler, doğal olarak tarihi çağlardan bu yana insanlığın en önemli iskân politikalarından biri olan nehir kıyısı yerleşime paralel olarak Kızılırmak nehri havzasında yoğunlaşıyor.

Kazalarda bulunan bu gayrimüslim köylerin adlarının tasnifine bakarak ilçeleri tek tek inceliyoruz.

A. ALAÇAM İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları 1) <i>Nefs-i Alaçam</i> H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları	1	%100
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları	-	-
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan	-	-

Yer Adları		
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşme Birimiyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	1	%100

19.Yüzyılda Alaçam kazası sınırları içerisinde 1 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır o da kaza merkezi olan Nefs-i Alaçam'dır. Alaçam kelimesini toponomik açıdan incelediğimizde hemen göreceğimiz üzere yerleşme adını bir bitki olan Alaçam'dan almaktadır. Yerleşke adı Türkçe'dir. Bu yerleşim yeri bugünkü Karşıyaka Mahallesi'dir.

B. ASARCIK İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: 1) <i>Arucak</i>	1	%100
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları	-	-
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşme Birimiyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	1	%100

C. ATAKUM İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları 1- <i>Kızılgöl</i> 2- <i>Gürgenpınar</i> 3- <i>Kurugökçe</i> 4- <i>Boylan</i> B- İklim Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar	5	%83.3

E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları <i>1-Kabakönü</i> H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları		
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları	-	-
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları <i>1-Ada Reayaları</i>	1	%16.7
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşme Birimiyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	-	%100

19.Yüzyılda Atakum kazası sınırları içerisinde 6 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adlarını toponomik açıdan incelediğimizde bölge özellikle coğrafya adları üzerinde çevre ile ilgili adlar yoğunluk göstermektedir.

D. AYVACIK VE ÇARŞAMBA İLÇELERİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları <i>1) Ordubaşı</i> <i>2) İnilbaşı</i> <i>3) Tangarlı</i> <i>4) Çarşamba Köprübaşı (Ermeniyan)</i> <i>5) Rum Köprübaşı</i> B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları <i>1) Karamuk</i> H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları	6	%31.5

II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları		
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) Keşdereli Oymağı Reayaları 2) Gökçeköy Usta Oğlu ile Çakmak Oymakları Reayaları 3) Ustaoğlu Oymağı 4) Kalyoncuoğlu Oymağı 5) Sungurdoğlu oymağı 6) Milaslı Oymağı 7) Boladoğlu Oymağı 8) Keskinioğlu Oymağı 9) Kockanoğlu 10) Sinemataş Oymağı 11) Kökyaroğlu 12) Ordubaşı Rum taifesi	12	%63.15
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V- Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları 1) Kadıkirişi	1	%5.2
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşmeyle İlgili Olan Yer Adları		
Toplam	19	%100

19.Yüzyılda Ayvacık ve Çarşamba kazaları içerisinde 19 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle boy oymak cemaat adlarına dayanan yerleşmeler olduğu görülür. Yine bu ilçelerde de isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

E. BAFRA ve 19 MAYIS İLÇELERİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları 1) Asarlı 2) Darboğaz 3) Kabaçukur 4) Sofu çukuru 5) Karagöl 6) İnderesi 7) Ağcaalan 8) Gökçesu 9) Kuyualtı 10) Baraltı	25	.%53.1

<p>11) Sıklık 12) Ormanos 13) Engiz 14) Yayla 15) Düzköy 16) Otkayası 17) Kuzalan B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları 1) Çıtlıklık 2) Asmaçam 3) Dikencik 4) Kirazlı 5) Fidelya H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları 1) Doğan Yuvası 2) Pire Yurdu 3) Domuz Ağılı</p>		
<p>II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları 1) Stephan 2) Beylik 3) Kuşcular 4) Karavasiloğlu 5) Konstanti Oğulları 6) Osman Beyli 7) Tohtamış 8) Kara Haylu</p>	8	%17.0
<p>III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) Rumiyan Mahallesi 2) Ermeniyan Mahallesi 3) İnegazi 4) Alpagut 5) Sürmeli 6) Canikliyurdu 7) Kösekahya (Kösekehtüda) 8) Kuşcular</p>	8	%17.0
<p>IV- Dinle İlgili Yer Adları 1) İnegazi Zimmileri 2) Kolay Zimmileri 3) Engiz Zimmileri</p>	5	%10.6

4) <i>Tekke Zimmileri</i> 5) <i>Selam-ı Aleyk</i>		
V- Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları 1) <i>Müderriş gediği</i>	1	%2.1
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşmeyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	47	%100

19.Yüzyılda Bafra kazası sınırları içerisinde 47 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle çevre ile ilgili adlarla dayanan yerleşmelerin önemli bir çoğunlukta olduğu görülür. Yine Bafra da da gayrimüslim yerleşmelerin isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

F. CANIK İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A- Coğrafya Adları 1) <i>Çardakgeriş</i> 2) <i>Demircisuyu</i> 3) <i>Gölyalağı</i> 4) <i>Devgeriş</i> 5) <i>Hayatderesi</i> 6) <i>Sinemataş</i> 7) <i>Çal</i> 8) <i>Gökçepınar</i> 9) <i>Yunbat???</i> B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar 1) <i>Sarıbıyık</i> E- Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G- Bitkilerle İlgili Yer Adları H- Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları 1) <i>Kızıloğlak</i>	11	%73.33
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları	-	-
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) <i>Alibey (Yörük taifesinden)</i> 2) <i>Alibeyli (Yörük taifesinden)</i> 3) <i>Canikir/cenker (Cenger Yörük Taifesi)</i>	4	%26,6

4) <i>Kuruşcuoğlu Oymağı (Hristiyan)</i>		
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşme Birimiyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	15	%100

19.Yüzyılda Canik kazası sınırları içerisinde 15 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle çevre ile ilgili adlarla dayanan yerleşmelerin önemli bir çoğunlukta olduğu görülür. Yine Canik'te de gayrimüslim yerleşmelerin isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

G. FATSA İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları 1) <i>Kabaköy</i> 2) <i>Alakiriş</i> 3) <i>Bazarordu</i> 4) <i>Kayardı (Ermeniler)</i> B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları	4	%57.1
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları 1) <i>Osmane Köy</i>	1	%14.2
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) <i>Fatsa Kazasında Bulunan Reaya-ı Rum</i> 2) <i>Meydan Kazasında Çubuklu reayaları</i>	2	%28.5
IV- Dinle İlgili Yer Adları		
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşmeyle İlgili Olan Yer Adları		
Toplam	7	%100

19.Yüzyılda Fatsa kazası sınırları içerisinde 7 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle çevre ile ilgili adlarla dayanan yerleşmelerin önemli bir çoğunlukta olduğu görülür. Yine Fatsa da da gayrimüslim yerleşmelerin isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

H. İLKADIM İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları 1) Gölyalağı 2) Sernicbunarı 3) Yarmalıbatak B- İklima Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları 1) Çınarlı 2) Samruk (Çiçek) H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları	5	%50
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları 1)Haydar 2) Ömer Gölü	2	%20
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) Saib Reayaları 2) Avdan (Türkmen cemaat adı) 3) Çelikalın (Celikan Aşireti)	3	%30
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları 1)Kadıköy	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşme Birimiyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	10	%100

19.Yüzyılda İlkadım kazası sınırları içerisinde 10 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle çevre ile ilgili adlara dayanan yerleşmelerin önemli bir çoğunlukta olduğu görülür. Yine İlkadım da da gayrimüslim yerleşmelerin isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

I. TEKKEKÖY İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları 1) <i>Asar</i> 2) <i>Karaperçin (Sert kara topraklı arazi)</i> 3) <i>Bağcan</i> 4) <i>Çırakman(çerağ-man, Farsça'da otlak)</i> 5) <i>Kiriçli</i> 6) <i>Gökçe</i> 7) <i>Yayla Kirişi</i> B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar 1) <i>Sarıyurt</i> E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları 1) <i>Çınarağlı</i> H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları	9	%60
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları 1) <i>Çinik (Çinekoğlu vb)</i> 2) <i>Andriya</i>	2	%13.3
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) <i>Ökse Oymağı (Türk)</i> 2) <i>Pelitoğlu Oymağı</i> 3) <i>Ağbasan (Türkmen Yörük cemaati)</i>	3	%20
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşmeyle İlgili Olan Yer Adları 1) <i>Kışla</i>	1	%6.6
Toplam	15	%100

19.Yüzyılda Tekkeköy kazası sınırları içerisinde 15 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle çevre ile ilgili adlara dayanan yerleşmelerin önemli bir çoğunlukta olduğu görülür. Yine Tekkeköy de de gayrimüslim yerleşmelerin isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

K. TERME İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları		
II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları	-	-
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) <i>Kocamanbaşı</i>	1	%100
IV- Dinle İlgili Yer Adları	-	-
V-Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşme Birimiyle İlgili Olan Yer Adları	-	-
Toplam	1	%100

19.Yüzyılda Terme kazası sınırları içerisinde 1 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy toponomik açıdan incelediğimizde bir cemaat adı olduğu görülmektedir. Yine isim Türkçedir.

L. ÜNYE İLÇESİ

YER ADLARI TASNİFİ	YER SAYISI	% ORAN
I- Çevre İle İlgili Adlar: A-Coğrafya Adları B- İklimle Dayalı Adlar C- Maden ve Taş Adları D- Renklerle İlgili Adlar E-Yönlerle İlgili Adlar F- Eski Uygarlık Kalıntılarıyla İlgili Adlar G-Bitkilerle İlgili Yer Adları H-Hayvanlarla (Totem) İle İlgili Yer Adları	- - - - - - - -	- - - - - - - -

II- Şahıs ve Lakaplardan Kaynaklanan Yer Adları		
III- Boy-Oymak, Cemaat Adlarına Dayanan Yer Adları 1) <i>Taife-i Ermeniyen</i> 2) <i>Kiraz tepesinde Göçebe Reaya</i> 3) <i>Üç Pınar Göçebe Reaya</i> 4) <i>Göçebe reaya</i>	4	%80
IV- Dinle İlgili Yer Adları 1) <i>Zımmiyan</i>	1	%20
V- Meslek ve Tarımsal Faaliyetlere Dayanan Yer Adları	-	-
VI- Eşya Adlarına Dayanan Yer Adları	-	-
VII- Yerleşmeyle İlgili Olan Yer Adları		
Toplam	5	%100

19.Yüzyılda Ünye kazası sınırları içerisinde 5 tane gayrimüslim yerleşmenin olduğu bölge vardır. Köy adları toponomik açıdan incelediğimizde özellikle boy, oymak, cemaat adlarına dayanan yerleşmelerin önemli bir çoğunlukta olduğu görülür. Yine Ünye de de gayrimüslim yerleşmelerin isimlerin büyük bir kısmının Türkçe olduğu dikkati çekiyor.

Samsun'da Bir Rum Ailesi

SONUÇ

Mübadele neticesinde bölge yerleşimlerine baktığımızda gelen halk mümkün olduğunca giden Rum köylerin yerlerine geçmiştir. Bu yerleşmeye baktığımızda denize paralel bir yerleşim göze çarpmaktadır. Keza mübadele öncesi Hristiyanlar da coğrafya gereği kıyıya paralel bir yerleşim göstermişlerdir. Tablo 3 de de görüleceği gibi köylerin yerleşmesinde yoğunluk 3 temel bölgede görülmektedir. Bunlar; Yeşilırmak havzası, Kızılırmak havzası ve Kab-1 Maden Oymağı Reayaları Kazası dır. Bu incelemeler incelendiğinde ırmak kenarı yerleşimlerden ziyade Maden Oymağı Kazası yerleşimi dikkat çekmektedir. Toponomik açıdan Maden kelimesi incelemesine bakacak olursak Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde tütünün bol yetiştiği yer anlamına geldiği görülecektir. Böylece bölgeye 18. Yüzyılda gelen büyük gayrimüslim iç göç olarak nitelendirebileceğimiz göçün temel sebeplerinden biri tütün tarımının Anadolu'da yaygınlaşması olduğu görülür. Hristiyanlar bir iç göçe uğrayarak daha iktisadi bakımdan refah bölgelere yerleşmişlerdir. Aynı zamanda Samsun Liman'ının öneminin artışı da bu göçe destek olan unsurlardan birisidir.

Bu nüfus değişiklikleri bir iç göç ile olması sebebiyle buralara gelen Hristiyanlar Türk Kültüründen etkilenmiş Hristiyanlardır. Binaenaleyh Hristiyan köylerin adlarının da toponomik açıdan tahlili neticesinde önemli bir kısmının Türkçe olduğu kayıtlarda ilgi çeken önemli noktalardan biridir. Bu da bölgede evvelinde bulunan bir Türk yerleşimi sonrasında gelen bir gayrimüslim göçün olduğu kanısına vardırır.

KAYNAKÇA

GÜMÜŞÇÜ, Osman, Tarihi Coğrafya, Yeditepe Yayınevi, 2006, İstanbul.

ERLER, M. Yavuz, Osmanlı Nüfus Kayıtlarına Dair Alternatif Bir Kaynak: Defter-i Liva-ı Canik (1837), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume 2 / 8 Summer 2009, 169-190

Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü,

NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE SAMSUN'DA KARADAĞ VE ÜÇHANLAR KÖYLERİNE GELEN MÜBADİL AİLELERİN YAPISI

Mehmet Köseoğlu¹

Özet

Samsun'a bağlı Kavak Nahiyesi'nin Karadağ ve Üçhanlar köylerine iskân edilen mübadil aileler; çoğunlukla Drama Sancağı'nın Sarışaban Kazası'ndaki Mencenes köyü ahalisidir. Mencenes; denizden yüksekliği 816 metre olup kazanın kuzeybatısında yer almaktadır. Bölgenin en yüksek dağı olan Çal dağı eteklerindeki yayla etrafına kurulmuştur. Köyün batısında Ovacık, doğusunda Darıova, güneyinde Çağlayık köyleri bulunur. Köy, Sarışaban'a günümüzde 32 km, Kavala'ya 45 km, İskeçe'ye 47 km, Drama'ya 50 km'dir.

Bu çalışmada; Karadağ ve Üçhanlar köyüne ait Nüfus Esas Defterleri'nden faydalanmak suretiyle mübadil ailelerin yapısı, hane sayıları, hane başına düşen kişi sayıları, cinsiyet dağılımları, yaş durumları, evlilik yaşı hakkında bilgiler istatistikî açıdan değerlendirilmiştir.. Ayrıca isim verme gelenekleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak; mübadil hanelerde çekirdek aile yapısının etkinliği, hane başına düşen kişi sayısının azlığı, kadınların erkeklere oranla fazlalığı tespit edilmiştir. 0-14 yaş arası çocukların, yetişkin ve yaşlılara göre yüksek oran teşkil etmesi yanında dul fertlerin birçok hane içinde barınması da dikkat çekicidir. Tek eşlilik üzerine kurulu evliliklerden doğurganlık oranı düşük seviyede iken; çocuklara isim verme geleneğinde İslamî isimleri çağrıştıran Arapça kökenli şahıs adların varlığı söz konusudur.

Anahtar Sözcükler: Samsun, Karadağ, Üçhanlar, Mübadil, Aileler.

---

¹ Samsun Rıdvan Çelikel Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni/kavakarge@gmail.com.

Giriş

Samsun'a bağlı Kavak Nahiyesi'nin Karadağ ve Üçanlar köylerine iskân edilen mübadil aileler; çoğunlukla Drama Sancağı'nın Sarışaban Kazası'ndaki Mencenes köyü ahalisidir. Mencenos; denizden yüksekliği 816 metre olup kazanın kuzeybatısında yer almaktadır. Bölgenin en yüksek dağı olan Çal dağı eteklerindeki yayla etrafına kurulmuştur. Köyün batısında Ovacık, doğusunda Darıova, güneyinde Çağlayık köyleri bulunur. Köy, Sarışaban'a günümüzde 32 km, Kavala'ya 45 km, İskeçe'ye 47 km, Drama'ya 50 km'dir.

Kavak nahiyesine gelecek olan mübadil ailelerin önceden yaşadığı Mencenos köyü, dağların eteğinde bir yayla köyüydü. Sarışaban'da sıtma hastalığı yaygındı ama bu hastalığa yakalanan köy ahalisi daha çok Karasu (Mesta) nehri civarında yaşıyordu. Bu nedenle Mencenos köyü halkı sıtma hastalığına alışık değildi. Yukarı Çinik köyünde ise sıtma hastalığından hayatını kaybedenler oluyordu. Ayrıca bu köy 258 metre rakıma sahip; beklentilere cevap verebilecek havadar ve dağ görünümü olan bir yer değildi. Mera bakımından da küçükbaş hayvancılığa yeterliliği de yoktu. Bu nedenle fazla sayıda davara sahip aileler, özellikle Edirne'nin Keşan kazasına dönmüşlerdi. Bazıları Çarşamba'daki köylere münferit olarak yerleşmişti. Mencenos halkından bir kısmı ise Bafra kazasında Eldavud ve Hızır İlyas köyünde iskân edilmişti.

Yukarı Çinik köyünde bazı aileler yeni bir arayış içerisindeydi. Havadar, etrafa baktıklarında yemyeşil dağlar, geniş meralara sahip bir yer ihtiyacı hissediyorlardı. Kavak nahiyesindeki köyler bu beklentileri karşılayabilir miydi? Karadağ'ın Mencenos köyü ile çok benzerliği vardı. Mencenos köyü Çal dağı eteklerinde 816 metre rakımda bir köydü. Karadağ ise; adını aldığı Karadağ'ın eteklerinde 825 metre rakıma sahip bir yerdi. Mencenos, Ege Denizi'ne Kavala yoluyla 45 km uzaklıktaydı. Karadağ ise Karadeniz'e Samsun yoluyla 60 km idi. Meralar açısından iki köy de elverişliydi.

Üçanlar köyüne 1924 yılı Eylül ayında mübadiller gelmeye başladı. Güz mevsimi boyunca Mencenoslu birçok aile buralara yerleşti. Ailelerin ilk olarak Üçanlar'a 25 aile ile yerleşme öyküsünü Ali Saydam, şu şekilde tasvir ediyor:

“Amcam Hacı Osman, köylüler tarafından lider kabul ediliyordu. Aynı zamanda köyün en zenginiydi. Üçanlar'a birçok kızıl lira ile geldik. Köy, güzel bir yerdeydi. Köyde bir karakol vardı Merzifon'dan gelen kervanların konakladıkları hanlar 20-30 yatak kapasiteli 13 göz odalıydı. Hanın kollarında Rumca yazılar vardı. Bu sırada Belalan köyünden İzzettin Hasan,

*Rumlar gittikten sonra bu hanlarda oturuyordu. Rumlar, savaş sırasında bu köyde barınamıyorlarmış. Belalanlı Ömer çete savaşlarında Rumlar ile çatışmaya giriyormuş. İzzettin Hasan'a amcam Hacı Osman diyor ki 'Buradan her şeyini bırakıp sadece ceketini alsan kaç lira istersin?' İzzettin Hasan da şaka yollu '1500 lira isterim' cevabını veriyor. Hacı Osman da hemen orada o parayı veriyor.'*²

Rum aileler tarafından işletilen Üçhanlar'daki hanlar; Frunze'nin köyden geçtiği 03 Aralık 1922 tarihinde harap haldeydi. Rum halk, bölgeyi terk ettikten sonra geride kalan evlere yerleşip orayı zapt eden kişiler vardı. Üçhanlar köyüne komşu olan Belalan köyünden İzzettin Hasan'ın hanlara el koyduğu anılardan anlaşılmaktadır. Mübadil halk da onun hanlardan ayrılması için çatışmaya girmeden para vererek çözümü bulmuştur. Ama o günün şartlarında hanlar için ödenen parayla; 20 adet öküz satın alınabilmektedir.

Karadağ köyünde ise mübadillerin ilk günleri ve Rumlardan kalan yaşadığı ev hakkında Hasan Bilgin şunları söylüyor:

*"Geldikleri zaman babam 3 kardeşler. Molla amca, Hafız Recep (kardeşi) ve Mehmet amcam... O zamanlar Belalan, Beybesli halkından bazı kimseler buradaki evleri ele geçirmişler. Evin altındaki ceviz kapılar sökülmüş. Bizden evvel burada Tatarlar oturmuş. Tatar Hasan bu eve yerleşmiş. Samsun'da oturuyormuş. Hatta 3-4 kere yanıma geldi. Köy ise viran haldeymiş. Bitişikte betonarme bir ev var. Mehmet amcamın evidir. Bunlardan bazısı tutunamamış. Çinik ve Tekkeköy'e geri gitmişler. O zaman sormadık ki... Ya babama böyle böyle diye sormadık. Aklımız ermedi. Rumların kalan evleri hep yıkıldı. O evler aşağı yukarı 100 hane vardı. Bu evin adı Çorbacioğlu... Çorbacı Yorga... Zenginmiş. Adam bu örgüleri, 2,5 metre istinat duvarları yapmış. Ev tahribata uğradı. Yaklaşık olarak ev 14x12 m. civarındadır. 1,5 metre derinliğinde havuz var. Dışarıya su akıtma sistemi bulunuyor. Adamın hanı var. Evin alt katında han odaları kurmuş. Evin inşası yarım kalmış. Evin önüde güzel merdiven sistemleri bulunuyor. Ayrıca bahçelerde onlardan kalma elmalar vardı. Çok meyveci insanlarmış. Öyle armutlar vardı ki göreceksiniz."*³

Hasan Bilgin'in eşi Havva Bilgin'in anlatımlarına göre; bu evin sahibi Çorbacı Yorgi'nin amcasının kızları 8-9 sene önce 'biz amcamızın evini bulacağız' diye kendilerine misafir gelmişler. Evin penceresinden Beybesli köyü tarafına doğru dağlara bakmışlar. Eski yol yok ! Evin üst katı da bizim değil diye söylenmişler.⁴

² Ali Saydam, Sarışaban, 1916.

³ Hasan Bilgin, Karadağ, 1938.

⁴ Havva Bilgin, Karadağ, 1940.

Savaş sonrası Karadağ köyünde Rum ailelerin bıraktığı bazı evlerde Tatar aileler yaşamıştır. Rum aileler arasında köyün en zengini Çorbacı Yorgi'dir. Evini gezdiğimizde birinci kat harikulade güzellikteydi. Fakat evin şimdiki sahibi Hasan Bilgin'in yaptığı onarımlarla ev orijinallliğini yitirse de eski özelliğine yönelik küçük bir yenileme; evi doğal haline kavuşturabilir. Bundan 10 yıl öncesine kadar buradan ayrılan Rum ailelerin 2.kuşak ve 3.kuşak akrabaları gelip köyü gezmişlerdir. Harmanından ambarına tüm nesnelere bakarak hasret gidermişlerdir. Köy halkından bazıları bu ailelerle uzun yıllar mektup aracılığıyla yazışmalar bile yapmıştı.

İşkân edildikleri yerde köy ihtiyar heyetleri tarafından yardıma muhtaç olan mübadil aileler, bir üst idari birime bildiriliyordu. Üçanlar köyünde 52 kişinin talimatlara uygun olarak bir ay süreyle işleri kararlaştırılmıştı. Yardıma muhtaç olanlara; aile başına aylık 5 lira un bedeli verilmiştir.⁵

Mübadil ailelere verilecek arazilerin dağıtımında belirli kıstaslar yasaya bağlı olarak yapılıyordu. Buna göre araziler; alâ, evsât ve edna (yüksek, orta, düşük) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Birinci derecede verimlilik gücüne sahip tarım arazisi olarak benimsenen 'alâ' araziden; 5 kişilik bir aileye asgari 50-azami 75 dönüm, ikinci derecede verimlilik gücüne sahip tarım arazisi olan 'evsât' araziden asgari 75-azami 100 dönüm, üçüncü derecede verimlilik gücüne sahip tarım arazisine sahip olan 'edna' araziden de asgari 100-azami 140 dönüm arazi veriliyordu. Bir göçmen ailesi, bu gruplardan yalnız birisinin niteliğine sahip araziden pay alabiliyordu.⁶

Kavak arazi defterinde Üçanlar ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Üçanlar'da bulunan boş hanlarda 5 hanede 29 kişi ikâmet etmektedir. Kavak nahiyesi V. Grup Tevzi-i Arazi Komisyonu tarafından Karadağ, Üçanlar, Başalan, Kuzalan ve Çukurkebir köyünün sınırı dâhilinde 1790 dönüm tarıma elverişli arazi tespit edilmiştir. Bu arazi 80 hanede 324 nüfusa birer kişiye 5,5 dönüm olacak şekilde 525 dönüm 1.sınıf tütünlük, 741 dönüm ikinci sınıf arazi ve 531 dönüm üçüncü sınıf arazi dağılımı yapılmıştır. Ayrıca fidelik, kabristan ve cami için toplam 20 dönüm, mektep için 4 dönüm, harman yeri olarak 30 dönüm ve mera için 500 dönüm arazi tahsis edilmiştir. 1436 dönümü tarıma elverişli bulunmamıştır. Meyvelik ise toplam olarak 2 dönüm hesaplanmıştır.⁷

---

⁵ İpek, 2010, 88-89

⁶ Arı, 2003, 136

⁷ İpek, 2010, 171

1. Karadağ ve Üçanlar'ın Mübadil Nüfusları

Samsun ili Yukarı Çinik köyünde⁸ mübadil aileler, dokuz ay kadar kaldıktan sonra buradan Kavak nahiyesine bağlı Üçanlar köyüne ilk yerleşen 25 hane bulunmaktadır.⁹ Samsun Köy Hizmetleri Arşivi'nde Arazi Tevzi Defterleri'ni inceleyen İpek; bir kayıтта Karadağ'a 191, Üçanlar'a 19, Çakallı'ya 38, Kavak'a 26 kişinin yerleştiğinden bahsederken; diğer bir kayıтта ise Mencenos, Drama ve Serez bölgelerinden gelen 118 yetişkin (12 yaşından büyük), 47 küçük (12 yaşından küçük) çocuk olmak üzere toplam 165 kişinin Mayıs/Eylül 1924 tarihleri arasında Kavak'a yine nereden geldikleri tespit edilmemiş şekilde 213 yetişkin, 120 çocuk olmak üzere 333 kişinin Kavak'a iskân ettirildiğini belirtmektedir.¹⁰

Kavak İskân Defteri'nde ise Üçanlar köyüne 80 hanede 324 kişinin iskânı söz konusudur.¹¹

Nüfus bilgilerinin kaynaklarda farklı farklı işlenmesinin birkaç nedeni vardır. Birinci nedeni; iskân süresince mübadil ailelerin yer değiştirme hareketinin fazlalığıdır. Yerini beğenmeyen veya yerleştiği yere uyum sağlayamayan bazı aileler yeni iskân sahası arayışındaydı. Örneğin Yukarı Çinik köyündeki Mencenos'tan gelen halkından bazıları mera yetersizliği nedeniyle Edirne'nin Keşan kazasına gitmiştir. Bazıları Bafra'nın Eldavud ve Hızır İlyas köyelerine, bazıları münferit halde Çarşamba köyelerine yerleşmiştir. Bu mübadil aileler, gittikleri yerlere daha sonra diğer akraba ve komşularını da oraya çekmişlerdir. Bu da istatistikî verilerin her geçen gün değişmesine yol açmaktaydı. İkincisi; mübadele sürecinde bulaşıcı hastalıklar veya normal ölümler yüzünden kısa zamanda düzenli bir nüfus bilgisi kayıtlara işlenemiyordu. Üçüncüsü ise; kurumlar veya kuruluşlar arasındaki nüfus hususundaki bilgi tutarsızlıklarıydı.

Üçanlar ve Karadağ köyü nüfus kayıtları incelendiğinde; bilgilerin doğruluğu konusunda bazı şüphelerimizin bulunması olağan karşılanmalıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde bir kısım kişilerin doğum tarihleri gerçeğinden 4-5 sene gerideydi. Örneğin Ali Saydam, babasını Balkan Savaşları'nda 1912 yılında kaybetmişti. Oysa doğum tarihi nüfus kayıtlarında 1916 olarak geçmektedir. Buna rağmen nüfus kayıtları yüzde yüz oranda doğru olmasa da güvenebileceğimiz yegâne kaynaklardan birisidir.¹²

⁸ Bu köy, günümüzde Samsun ili Tekkeköy ilçesine bağlıdır.

⁹ Ali Saydam, Sarışaban, 1916.

¹⁰ İpek, 2010, 98-100.

¹¹ İpek, 2010, 151

¹² Burada değinilen Nüfus Esas Defterleri; Üçanlar ve Karadağ köyüne aittir.

Üçanlar Köyü				
Doğum Yeri	Hane Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Sarışaban Kazası	29	47	58	105
Drama Sancağı	3	4	6	10
Serez Sancağı	2	1	3	4
Toplam	34	52	67	119
Karadağ Köyü				
Sarışaban Kazası	53	93	120	213
Drama Sancağı	8	14	18	32
Toplam	61	107	138	245
Genel Toplam	95	159	205	364

Tablo 1: Üçanlar ve Karadağ Köyü Hane ve Nüfus Durumu

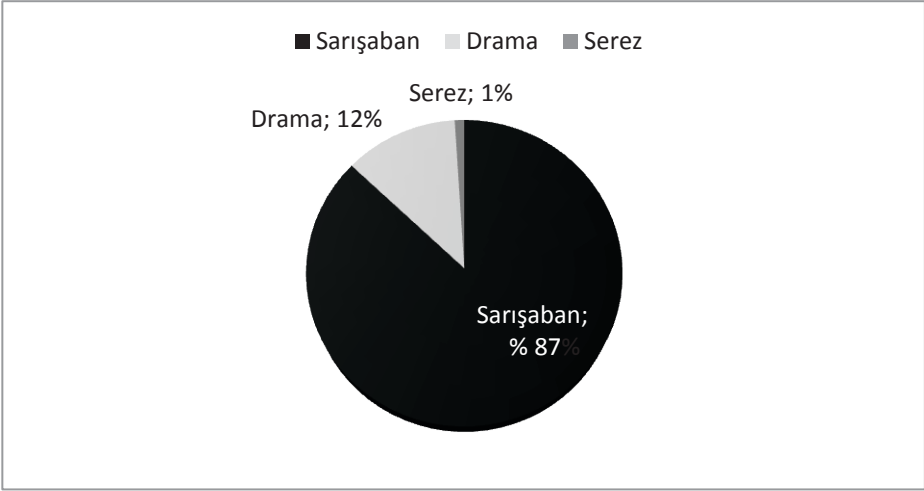
Üçanlar Köyü Nüfus Esas Defteri'ne göre; köye ilk yerleştikleri sırada 1924 yılında 52 erkek, 67 kadın olmak üzere 119 mübadil vardır. Sarışaban doğumlu (Mencenos köyü); 47 erkek, 58 kadın olmak üzere toplam 105 kişi bulunmaktaydı. Drama sancağı doğumlu; 4 erkek, 6 kadın toplam 10 kişi köyde yaşamaktaydı. Serez sancağı doğumlu ise sadece 1 erkek, 3 kadın toplam 4 kişi mevcuttur.

Karadağ Köyü Nüfus Esas Defteri'nde; köye ilk yerleşim sırasında 107 erkek ile 138 kadın toplam 245 kişi vardır. Sarışaban doğumlu (Mencenos köyü) 93 erkek, 120 kadın toplam 213 kişidir. Drama sancağı doğumlu 14 erkek ile 18 kadın olmak üzere toplamda 42 kişi köyde yaşamaktadır.¹³

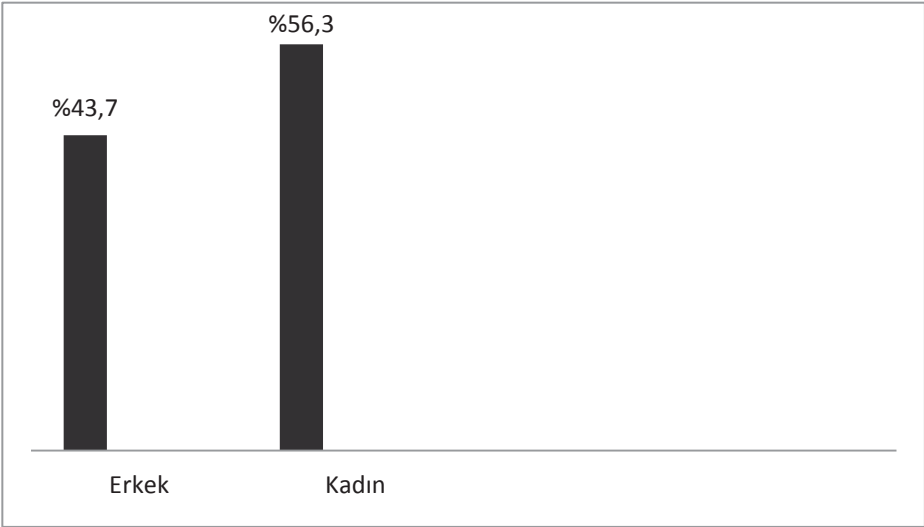
Hane sayıları incelediğimizde; Üçanlar'da Sarışaban kazası doğumlu 29 hane, Drama sancağı doğumlu 3 hane, Serez sancağı doğumlu 2 hanedir. Toplam 34 mübadillere ait hane vardır. Karadağ köyünde ise, Sarışaban kazası doğumluların bulunduğu hane sayısı 53, Drama sancağı doğumluların ise 8'dir. İki köyün toplamında Sarışaban doğumlu 82 hane, Drama doğumlu 11 hane, Serez doğumlu 2 hane olmak üzere toplam 95 hanedir.

Üçanlar ve Karadağ köylerindeki mübadillerin cinsiyet dağılımları iki köyde de tesadüftür ki aynıdır. İki köyün de erkek oranı %43,7 kadın oranı %56,3'dür.

¹³ 1 hane ise; Bulgaristan'ın Silistre Sancağı'ndan gelen 1 erkek ve 1 kadın göçmenden ibarettir. Mübadil nüfusa dâhil edilmemiştir.

Grafik 1: Üçhanlar ve Karadağ Köyü Mübadillerin Doğum Yerleri Oranı

Grafik 2: Üçhanlar ve Karadağ Köyü Mübadillerin Cinsiyet Dağılımı

2. Mübadil Ailelerin Yapısı

Aile; Arapça bir sözcüktür. Ailenin anlamı ilk olarak ‘bir kimsenin karısı’, ikinci olarak ‘akraba’, üçüncü olarak ‘ev halkı’ manasını taşır.¹⁴ Ailenin bir tanımı ise; evlilik ve kan bağına dayanan, karı-koca, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük

¹⁴ Devellioğlu, 1997, 20

birliktir.¹⁵ Aile; evlilik neticesinde temeli atılan ve akrabalık ilişkileriyle birbirine bağlanan fertlere dayalı topluluktur. Osmanlı Devleti’nde aile düzeni, İslam kaidelerine dayalı hukuk bunun yanında Türk aile örf ve adetlerini temel alır.

Üçanlar ve Karadağ köyüne gelen mübadillerin aile yapısı nasıldı? Bu soruya yanıt aramadan önce Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp (1911), Balkan (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ile 8 sene boyunca savaş ortamında olduğunu belirtelim. Drama sancağında yaşayan Türkler arasında Balkan Savaşları’ndaki cephelede şehit düşenlerin sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Bugün birçok mübadil aileler, dedelerinin Balkan Savaşları’nda şehit düştüğünü hatırlamaktadır. Ayrıca I. Dünya Savaşı yıllarında Mencenos köyü, milis örgütler içinde 18-35 yaş arasındaki gençler öncülüğünde çatışmalara girmiştir. Bu çatışmalarda ölen gençler, köydeki erkek nüfusun erimesine neden olmuştur. Erkek nüfusun erimesiyle bazı kadınlar dul kalınca; oğulları ve gelinleri arasında yaşamayı tercih etmiştir. Türk ailesinin korumacı yapısından dolayı mübadil ailelerde dul anneler, yetim çocuklar bu dönemde fazlasıyla mevcuttur. Aslında çekirdek aile tipinde olan bu aileler; dış koşullar nedeniyle geniş aile durumuna da geçmişlerdir. Selanik kentindeki çekirdek aile nüfusuna nazaran Sarışaban havalisindeki kırsal kesimin bilhassa tarımda makineleşmenin olmaması ve tütün tarımı gibi fazla emek ve işgücü isteyen meşguliyet çekirdek aile tipinin oranını düşürmüştür. Türk ailesinde hem evli kızlar hem gelinlerin birlikte olduğu hanelerin varlığı nadirdir. Genelde Türk ailesinde hane sayısı küçük rakamlardan oluşur.¹⁶ Osmanlı ailesi 18. yüzyıl İstanbul şehrinde çekirdek ailedir.¹⁷

Aile Durumu	ÜÇANLAR		KARADAĞ		GENEL TOPLAM	
	Hane Sayısı	% Oran	Hane Sayısı	% Oran	Hane Sayısı	% Oran
Tek Kişilik Hane	3	%8,8	2	%3,2	5	%5,2
Aile Olmayan Hane	3	%8,8	8	%13,1	11	%11,5
Çekirdek Aile	17	%50,0	26	%42,6	43	%45,2
Geniş Aile	11	%32,3	25	%40,9	36	%37,8
Toplam	34	%100	61	%100	95	%100

Tablo 5.2: Üçanlar ve Karadağ Köyünde Aile Tipleri/Sayı ve Oranları

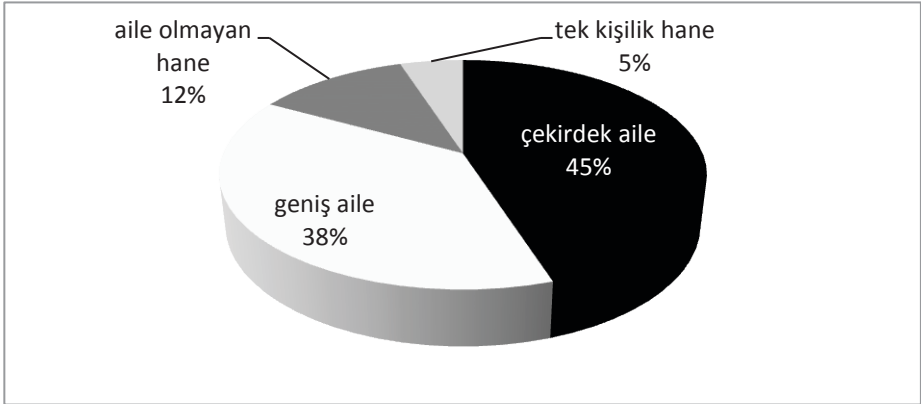
¹⁵ TDK Sözlük “aile” maddesi/tdkterim.gov.tr.

¹⁶ Duben, 2006, 121.

¹⁷ Ortaylı, 2004, 139

Tek kişilik hane sayısı iki köyde de çok azdır. Genelde kimsesi olmayan dul kadınlar veya erkeklerden oluşur. Mübadil aileler; dul anne veya babalarını kendi yanlarına alarak geniş aile kurmuşlardır. Bazen erkek evladın bazen de kız evladın evlendikten sonra annesini yanına aldığı görülmektedir. Bir bakıma evde “anne” ya da “kayınvalide” rolü geniş ailelerin vazgeçilmezi olmuştur. Hiçbir şekilde evlilik kurumunun işlemediği hanelerde ise kardeşlerin bir arada yaşadığı da bir gerçektir.

Çekirdek aile oranı Üçanlar’da %50 iken Karadağ köyünde ise %42’dir. Genelde ise %45’lik çekirdek aile yapısı bulunmaktadır. Çekirdek aile sadece anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Geniş ailede ise öyle bilindiği gibi amca, hala gibi diğer akraba üyelerinin yoğun olduğu bir hane yapısı mevcut değildir. Daha çok dul annesini ya da babasını yanına alan ailelerde geniş aile tipi oluşmaktadır. Genel anlamda; mübadil aileler, çekirdek aile tipindedir. Bu köylerdeki mübadil ailelerin; İstanbul’un 1907 nüfus sayımındaki aile yapılarıyla benzerlikleri vardır. İstanbul’da da 20.yüzyılın başlarında çekirdek aile oranı %40 civarındadır.¹⁸

Grafik 3: Üçanlar ve Karadağ Köyü Hanelerdeki Aile Tipleri

	Erkek	Kadın	Hane Başına Düşen Kişi Sayı
Üçanlar Köyü	1,52	1,97	3,35
Karadağ Köyü	1,75	2,26	4,01
Genel Ortalama	1,67	2,15	3,83

Tablo 3: Üçanlar ve Karadağ Köyü Hane Başına Düşen Kişi Sayısı

¹⁸ Duben, 2006, 170

Tablo 3’de; Üçanlar köyünde hane başına 1,52 erkek, 1,97 kadın; Karadağ köyünde hane başına 1,75 erkek, 2,26 kadın düşmektedir. Köylerin genelinde hane başına 1,67 erkek, 2,15 kadın tekâbül etmektedir. Üçanlar’da hane başına 3,35, Karadağ’da 4,01 kişi bulunmaktadır. Ortalama hane başına düşen kişi 3,83’tür.1880-1940 döneminin İstanbul Fatih semtinde aileler %45’inin 3 veya daha az kişiden oluşmaktadır.¹⁹ Buna benzer durum, Üçanlar köyünde hanelerin yarısı 3 kişiden fazla değildir. Karadağ köyünde %47,5 oranda hanelerdeki kişi sayısı 3 kişiyi geçmemektedir.²⁰

3. Mübadil Ailelerde Evlilik

1881 yılında kadınların da sayıldığı nüfus sayımında Osmanlı Devleti’nde kadınlar 19 yaş civarında evleniyorlardı. 1905 yılında bu yaş 20’ye yükseldi. 1930’larda ise ortalama 23 yaşına kadar çıkmıştı. 1905-1940 yılları arasında evlenen erkekler de 30 yaşına kadar ulaşıyordu.²¹ Samsun şehrinde yaşayan 1.kuşak mübadillerde kızların 13-15 yaş, erkeklerin ise biraz daha geç yaşta evlendiklerini ortaya koyan bir çalışmada²² bilgiler doğru sayılabilir. Mübadil ailelerde erkekler 20 yaş civarında, kızlar ise 15-18 yaş aralığında evlenmeyi tercih etmişlerdir. Evliliklerde genelde erkeğin yaşı kadından büyük olup çoğunlukla aralarında 1-3 yaş fark vardır. Bazı bu yaş farkı 10 ve daha üstüne de çıkmaktadır. Ama bu nadir görülmektedir. Mübadil ailelerde az da olsa kadının yaşının erkekten büyük olduğu evlilikler de bulunmaktadır. Fakat bu yaş farkı ortalama 1-2 senedir.

Osmanlı toplumunda polygamie denilen çok zevceli evlilik kanunsuz bir durum değildir. Ama aile fertleri ve toplumda hoş karşılanmazdı. Ortaylı’nın deyimiyle ‘gül üstüne gül koklamak’ ailelerde tahammül edilen bir husus değildir. Gelir düzeyi düşük ailelerde çok eşlilik zaten ekonomik açıdan da mümkün bulunmuyordu. Çok eşlilik, Rumeli’de çok azdı. Anadolu’da da yaygınlığı pek yoktu.²³ Samsun ilinde Balkan Savaşları sonrası gelen Kosova göçmenleriyle ilgili 31 köy nüfus defterini bir başka araştırmada incelediğimizde; bu ailelerde de çok eşlilik yok denecek kadar azdır. Bir köyde ya 1 kişidir ya da hiç yoktur. Bu durum nüfus kayıtlarını değerlendirdiğimizde; Bafra’ya 1934 yılında Bulgaristan Darıdere’den göç eden Pomak ailelerde de aynen geçerlidir. Buna mukabil mübadil ailelerde tek eşlilik söz konusudur. Kısmî durumlarda iki eşlilik vardır. Bazen evlada sahip olamayan erkek eş, yeni bir evlilik yaparak şansını zorluyordu. Üçanlar ve Karadağ köyünde sadece 2 erkek çok eşlilik tercihi yapmıştır.

¹⁹ Duben ve Behar, 1998.

²⁰ Osmanlı Devleti’nde 1885-1907 sayımlarından yola çıkarak müslüman hanesinin küçük olduğunu belirtebiliriz. 1885’de 3,9, 1907’de hane başına 4, 2 kişi düşmektedir. Duben, 2006, 147

²¹ Duben, age, s. 155-147

²² Uner, 2008, 2

²³ Ortaylı, age, s. 75-76

Şeriye sicillerine göre 17.yüzyılda Bursa şehrinde tek eşlilik %91,8 oranındadır.²⁴ 18.yüzyılda Amasya ve Antalya şehirlerinde tek eşlilik yaygındır. Çok eşlilik %11,7'lik bir orandadır.²⁵ 1839-1841 yılları arasında Sivas'ta ise tek eşlilik oranı %77'dir.²⁶

4. Mübadil Hanelerde Yaş Dağılımları

Tablo 4 incelendiğinde; aile olan haneler içinde Üçanlar köyünde aile reisi yaşları 20 yaş ve altında olanlar 8 kişi, Karadağ köyünde 7 kişidir. 21-40 yaş aralığındaki aile reisleri ise Üçanlar'da 11, Karadağ köyünde 26 kişidir. 41-60 yaş aralığındaki aile reisleri Üçanlar'da 7, Karadağ köyünde 16'dır. 61-80 yaş aralığında ise her iki köyde 2'şer kişi vardır. Oranları incelediğimizde her iki yerleşimde 20 yaş ve altında aile reisi oranı %18,9'dur. 21-40 yaş aralığında %46,8 ve 41-60 yaş aralığında ise %5,0'dır.

Köyler	1/20 Yaş	21/40 Yaş	41/60 Yaş	61/80 Yaş	Toplam
Üçanlar	8	11	7	2	28
Karadağ	7	26	16	2	51

Tablo 4: Üçanlar ve Karadağ Köyü Hane Reislerinin Yaş Aralığı

Tablo 5 ve Tablo 6'da hanelerde yaş dağılımlarına bakıldığında; genç nüfusun varlığı dikkat çekmektedir. 20 yaş altı nüfusun mübadil ailelerdeki bireylerin yarısından fazlasını söylemekte fayda vardır. Çocuk nüfusu da hatırı sayılır bir sayıdadır. Bilindiği üzere İslam hukukunda çocukluk asıl olarak iki ana döneme ayrılır. Doğumu takip eden ilk yedi yaş çocukların 'gayrimümeyyiz' dönemi, 7 yaşından erişkinliğe kadar olan dönem ise çocukluğun 'temyiz' çağıdır.²⁷ Bu açıdan çocukları 0-14 yaş grubunda incelemekte fayda vardır. Karadağ ve Üçanlar'da toplam 168 çocuk bulunmaktadır. Bu oran %46,1'e tekabül etmektedir ki mübadil ailelerin yarısına yakını çocuklardan oluşmaktadır. Yetişkin grup ise (15-45) yaş aralığında 150 kişi olup %41,2'lik orana sahiptir. 46 yaş ve üstü ise 46 kişiyle %12,6'lık orandadır.

0/10 Yaş	11/20 Yaş	21/30 Yaş	31/40 Yaş	41/50 Yaş	51/60 Yaş	61-70 Yaş
113	92	61	38	23	27	10
%31,0	%25,2	%16,7	%10,4	%6,3	%7,4	%2,7

Tablo 5: Üçanlar ve Karadağ Köyü Hanelerde Yaş Dağılımları

²⁴ Düzbakar, 2012, 97.

²⁵ Budak, 2008, 136-137.

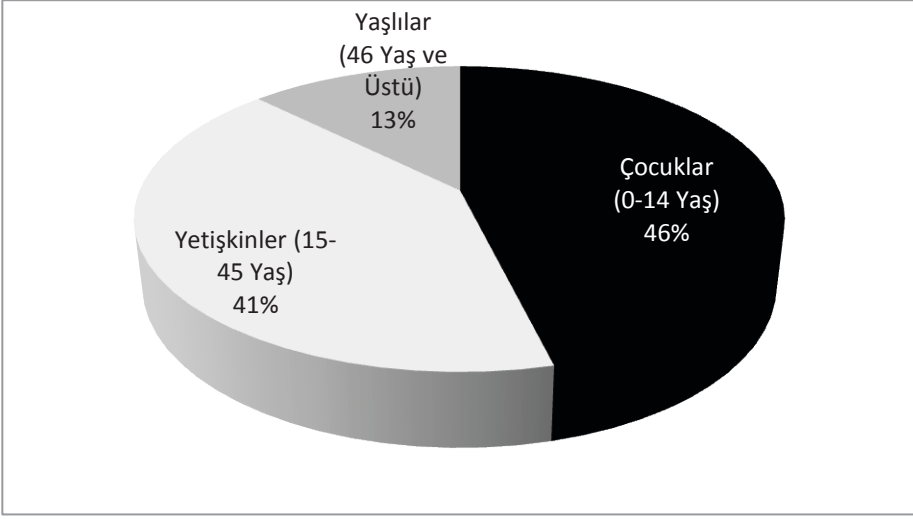
²⁶ Şahin, 2012, 1298-1299.

²⁷ Araz, 2013, 89.

ÜÇANLAR KÖYÜ				KARADAĞ KÖYÜ							
Hane No	E	K	T	Hane No	E	K	T	Hane No	E	K	T
01	1	4	5	01	2	4	6	35	1	2	3
02	2	1	3	02	2	3	5	36	5	6	11
03	3	3	6	03	1	2	3	37	2	2	4
04	1	1	2	04	2	2	4	38	1	1	2
05	0	1	1	05	1	1	2	39	3	3	6
06	1	1	2	06	2	3	5	40	3	3	6
07	1	3	4	07	2	3	5	41	2	1	3
08	3	1	4	08	1	2	3	42	2	2	4
09	0	4	4	09	1	2	3	43	2	2	4
10	1	1	2	10	1	1	2	44	1	2	3
11	1	1	2	11	2	2	4	45	3	3	6
12	3	1	4	12	3	4	7	46	1	0	1
13	1	1	2	13	1	2	3	47	1	1	2
14	2	3	5	14	3	2	5	48	1	2	3
15	1	4	5	15	1	4	5	49	1	1	2
16	1	2	3	16	2	5	7	50	2	3	5
17	2	1	3	17	1	1	2	51	2	3	5
18	3	1	4	18	1	3	4	52	1	2	3
19	2	1	3	19	1	1	2	53	3	5	8
20	2	4	6	20	2	3	5	54	3	1	4
21	3	2	5	21	3	1	4	55	2	3	5
22	0	1	1	22	1	1	2	56	2	2	4
23	2	2	4	23	1	2	3	57	3	5	8
24	1	1	2	24	0	1	1	58	4	2	6
25	1	4	5	25	2	1	3	59	0	2	2
26	4	2	6	26	4	3	7	60	1	1	2
27	1	3	4	27	1	1	2	61	2	1	3
28	1	3	4	28	1	1	2				
29	0	1	1	29	0	4	4				
30	1	1	2	30	1	1	2				
31	1	1	2	31	4	1	5				
32	4	5	9	32	1	1	2				
33	1	1	2	33	1	2	3				
34	1	1	2	34	1	7	8				
Top.	52	67	119					Top.	107	138	245

* Hane Numaraları, nüfus defterlerindeki aile sıra numaralarına göre değil, düzenli sıra numarası takibi için bu şekilde verilmiştir.
**E: Erkek/ K: Kadın/ T-Top: Toplam

Tablo 6: Üçanlar ve Karadağ Köyü Hanelerde Erkek/Kadın Sayıları

Grafik 4: Üçhanlar ve Karadağ Köyündeki Hanelerde Çocuk, Yetişkin, Yaşlı Oranları

5. Mencenoslu Mübadil Ailelerde İsim Verme Geleneği

Karadağ ve Üçhanlar köyünde; Sarışaban kazası Mencenos köyünden gelen 318 kişinin ismini irdelediğimizde, Tablo 5.7’de görüleceği üzere 8 ismin mübadil erkek isimlerde oranı %81,1’dir. İsimlerden Ahmet, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in diğer isim Mehmet ise; Muhammed isminin ‘Mehemmed’ şeklinde Türkçe söylenişinin bozulmuş halidir. Peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin’in isimleri de fazla oranda ad verme geleneğinin içindedir. Diğer bir isim verme şekli ise; Dört Halife devrinden Hz. Osman ve Hz. Ali’nin isimleridir. Peygamberlerin adları da bu gelenekte vardır. İbrahim ve İsmail isimleri bunda ön plandadır. Bu benzerlikleri Samsun’daki Derecik Mahallesi mübadillerinde de söz konusudur.²⁸

Kadın isimlerinde en başta gelen ismin toplam oranı %75,4’dür. Mencenos’tan gelen ailelerin en fazla kullandığı isim Ayşe’dir. Ayşe ve Hatice; İslam peygamberi Hz. Muhammed’in eşlerinin adıdır. Fatma, peygamberin torununun adı olup ona atfen verilmiştir. Emine ise, peygamberin annesi Amine’nin Türkçe söyleniş biçimidir. İsimlerin ortak özelliği, peygamberin annesi, eşleri ve torunu üzerine odaklıdır. Peygamber eşlerinden Hz. Adem’in eşi Havva ismi de kullanılmaktadır. Dudu ve kumru gibi kuş isimlerinin de mübadil ailelerin ad verme geleneğinde yeri vardır. Arapça kökten gelen Kazıma ve Esmе de sık olarak ad vermede kullanılırken; Farsça ‘naz’ kökünden gelen Nazlı ismi de fazlasıyla kız isimlerinde bulunur.

²⁸ Eraslan, Çolak ve Çavdar 2010, 93.

Samsun ili Derecik Mahallesi'ndeki mübadil ailelerde de benzer kız isimleri bir araştırmada ortaya çıkarılmıştır.²⁹

Erkek İsmi	Oranı	Kadın İsmi	Oranı
Ahmet	%14,2	Ayşe	%21,3
Osman	%13,5	Fatma	%17,9
Hasan	%12,1	Hatice	%13,4
Mehmet	%10,7	Havva	%7,3
Ali	%10,7	Emine	%5,0
Hüseyin	%8,5	Dudu	%4,4
İbrahim	%6,4	Nazlı	%3,3
İsmail	%5,0	Esme	%2,8
Toplam Oran	%81,1	Toplam Oran	%75,4

Tablo 7: Üçhanlar ve Karadağ Köyündeki Mencenoslu Mübadillerin Erkek- Kadın İsimleri

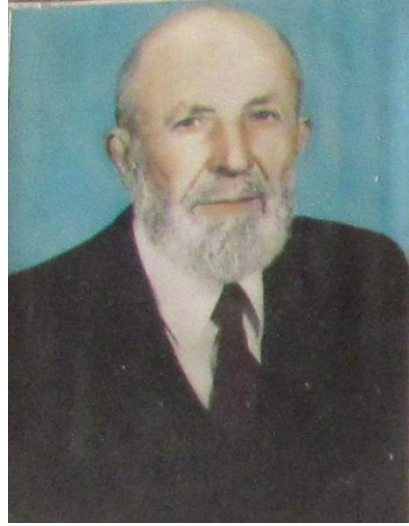
Samsun ilindeki Balkan ve Kafkas coğrafyasından gelen ailelerin nüfus kayıtlarını incelediğimizde, özellikle Balkan coğrafyasından gelen aileler, hem Anadolu hem Kafkas bölgesindeki ailelere göre ad verme geleneğinde; 19.yüzyıl sonlarında İslamiyet'in Asr-ı Saadet dönemini çağrıştıran isimlere yönelmişlerdir. Karadağ ve Üçhanlar köyündeki Drama coğrafyasından gelenler de Sarışaban'dan gelenlere göre ad verme geleneğinde İslamî karakterler pek etkili değildir. Bunun nedeni Sarışaban Kazasının yoğunlukta Müslüman olması ve çevre şartlarında farklı din veya etnik grupların arasında heterojen yapıda olmamalarıydı. Evliliklerini de Türk aileler arasında yapmaktaydılar.

Başka bir neden ise; Sarışaban Kazasında iki medreseye sahip yaklaşık 150-200 arasında talebelerin bulunduğu bir eğitim yuvasında erkek ve kız çocuklarının erken yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i öğrenmesi ve hafızlık derecesine birçok kişinin varmasıydı. Zaten görüştüğümüz mübadil aileler, annelerinin her sabah ezanından sonra Kur'an-ı Kerim'i ellerinden düşürmediklerini belirtmektedir. Medrese eğitimi almış, Arapça harflerini çok iyi bilen, Türkçeye hâkim ve İslamî akidelere göre hayat tarzını oluşturan bir anne adayı kadının; yeni doğan evladına başka bir isim vermesi beklenemezdi.

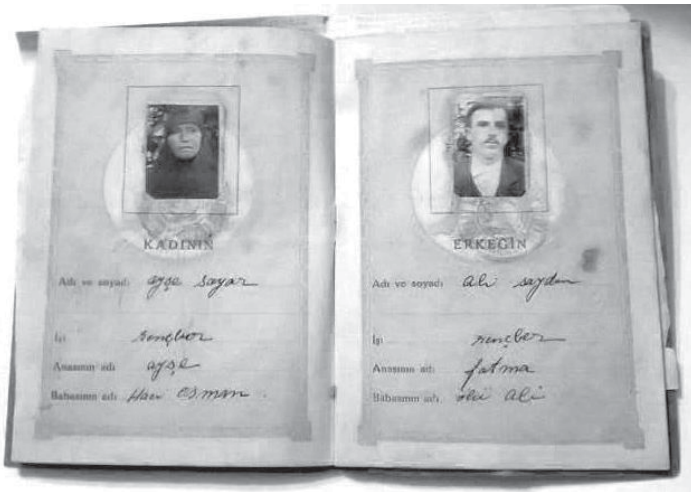
²⁹ Sarışaban kazası mübadillerinin yaşadığı Samsun ili İlkadım ilçesi Derecik Mahallesi'ne 1924 'de gelen 79 hanede 137 erkek ve 144 kadın toplam 281 kişinin isimlerini inceleyen araştırmacılara göre; erkek isimlerinden Ahmet %10,9, Hasan %9,49, Hüseyin %9,49, Mehmet %6,7'dir. Kadın isimlerinden; Fatma %18,0, Hatice %13,1, Ayşe %6,9, Havva %6,2, Nazlı %4,8 oran olarak en başta gelir. Eraslan, Çolak ve Çavdar, 2010, 93

Sonuç

Mübadil hanelerde çekirdek aile yapısının etkinliği, hane başına düşen kişi sayısının azlığı, kadınların erkeklere oranla fazlalığı tespit edilmiştir. 0-14 yaş arası çocukların, yetişkin ve yaşlılara göre yüksek oran teşkil etmesi yanında dul fertlerin birçok hane içinde barınması da dikkat çekicidir. Tek eşlilik üzerine kurulu evliliklerden doğurganlık oranı düşük seviyede iken; çocuklara isim verme geleneğinde İslamî isimleri çağrıştıran Arapça kökenli şahıs adların varlığı söz konusudur.

Ali Saydam'ın İki Farklı Dönemden Fotoğrafları

Evlilik Cüzdanı

KAYNAKÇA

a) Nüfus Esas Defterleri

Karadağ Köyü Nüfus Esas Defteri
Üçanlar Köyü Nüfus Esas Defteri

b) Sözlü Kaynaklar

Ali Saydam, Sarışaban, 1916.
Hasan Bilgin, Karadağ, 1938.
Havva Bilgin, Karadağ, 1940.

c) Araştırma ve İnceleme Eserleri

Araz, 2013. Yahya Araz, *16.Yüzyıldan 19.Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Arı, 2003. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Budak, 2008. Hüseyin Fatih Budak, *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Amasya ve Antalya Şer'iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1710-1780)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 136-137.

Devellioğlu, 1997. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 'mübadil' mad. Aydın Yayınları, Ankara.

Duben, 2006. Alan Duben, *Kent, Aile Tarih*, çev. Leyla Şimşek, İletişim Yayınları, İstanbul.

Duben ve Behar, 1998. Alan Duban, Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Düzbakar, 2012, Ömer Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği" *Osmanlı Tarih Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi*, (s. 85-100), s. 97.

Eraslan, Çolak ve Çavdar, 2010 Tuncay Eraslan, O. Çolak, O. Çavdar, "Mübadil İsimlerinden Değişim: Derecik Örneği" *4.Ulusal Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kongresi Bildirileri*, 04-05 Aralık 2010, (s. 91-100), s. 93

İpek, 2010. Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun.

Ortaylı, 2004 İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul.

Şahin, 2012. Zehra Şahin, "1839-1841 Yıllarında Osmanlı Ailesi: Sivas Örneği", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, sayı 1, (1295-1304), s. 1298-1299.

Uner, 2008. Akın Uner, "Samsunlu Mübadil Türklerin Gelenek Göreneklerine Ait Bir Deneme", *2.Ulusal Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi*, Samsun, 22-23 Kasım 2008, (s. 1-14), s. 2.

d) Web Kaynakları

TDK Sözlük "aile" maddesi/tdkterim.gov.tr.

NEVREKOP'TAN SAMSUN'A GÖÇ

Georgi Zelengora- Zülkera Arifova

Bugün Gotse Delçev olarak adlandırılan Nevrokop şehri Güneydoğu Bulgaristan'ın, Blagoevgrad İlçesi'nde bulunmaktadır. Balkan Savaşı'na kadar Serez Sancağı, Selanik Vilayeti bağlı olan Nevrokop Kazası çok kültürlü bir bölgeydi. Bu bölgede, çeşitli etnik ve dini gruplar beraber yaşamaktaydı. Nüfusun büyük bölümünü Müslümanlar oluşturmaktaydı. Farklı etnik ve dini grupların arasında hiç sorun olmamıştır. Herkes barış içerisinde beraber yaşamaktaydı. XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında Nevrokop bölgesinde bazen çeteler ortaya çıkmaktaydı. Fakat büyük devrim olayları gözlenmemiştir.

Nevrokop Kazası nüfusuna çeşitli kaynaklardan bilgiler vardır. 1899'taki Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Nevrokop kazasında 78.277 nüfus vardır. Bunların 47780 (% 61'i) Müslüman, 28.387 (% 36,26'sı) Bulgar, 1.008 (% 1,29'u) Rum, 785 (% 1'i) Ulah ve 200 (% 0,26'sı) Yahudidir. Müslüman nüfusun büyük bölümünü 33.113 (% 42,3'ü) Pomak, 14.077 (%17,98'i) Türk ve 590 (%0,75'i) Rum Müslümanlardan oluşturmaktaydı.¹ Pomak köyleri Rodop Dağları'nda ve Pirin eteklerinde bulunmaktaydı. Nevrokop şehir nüfusunun % 80'i Türktür.

Bulgarlar, Nevrokop şehrinde ve Mesta Vadisi'nde yaşamaktaydılar. Rodop Dağları'nda bazı köylerde Bulgarlar, Pomaklarla beraber hayatlarını devam ettirmekteydiler. Bulgar kaynaklar ve Bulgarcaya çevrilen yabancı kaynaklarda, Bulgarların sayısı abartılmaktadır. Mesela, bir Fransız istatistiğine göre 1873'te Nevrokop Kazası'nda 16.280 aile, 6.638 Müslüman, 13.873 Pomak, 26.375 Bulgar ve 215 Ulah yaşamaktaydı.² Sırp araştırmacı Stefan Verkoviç'e göre Bulgarlar – 17.163 erkek ve 16.850 kadın, Pomaklar –

---

¹ Rostkovskii, A. *Raspredelenie jitelei Solunskago vilaeta po narodnostyam i veroispovedanyam v 1899 godu*. Sankt Peterburg, 1900, s.44; (Ростковский, А. *Распределение жителей Солунского вилаяета по народностям и вероисповеданиям в 1899 году*. Санкт Петербург, 1900, с.44).

² *Statistika na naselenieto ot 1873 g.* Sofya, 1995g., s.135;(*Статистика на населението от 1873 г.* София, 1995, с.135);

11.655 erkek, Türkler – 9.730 erkek, Ulah – 161 erkek ve 156 kadındır.³ 1912'ye kadar Nevrokop Kazası'nın demografik durumu çok değişmemiştir. Kitlesele göçler gözlenmemektedir.

Balkan Savaşı, Nevrokop bölgesinin ilk büyük kataklizmdir.⁴ Bu kataklizm ile bir dizi felaketler başladı. 1912 sonbaharında Bulgar ordusu hücumuyla Nevrokop Kazası'nın etnodemografik durumu çok değişmiştir. Bu hücum her köyde farklı şekilde yansımaktaydı. Örnek olarak komşu köyler Breznitsa ve Kornitsa'ya bakalım. Kornitsalılar, Bulgar ordusuna karşılama töreni düzenlemişler. Aynı zamanda Bulgarlar, Breznitsa'yı yakmışlar. Breznitsalılar ise güneye kaçmışlar. Nevrokop bölgesindeki birçok Müslüman köyünün kaderi böyledir. Nevrokop Türkleri, Bulgar ordusu gelmeden önce göç etmekteydi. Nevrokop kaçaklarının bazıları, Kavala'ya yetişip Anadolu'ya vapurla gitmekteydi. Kaçakların çoğunluğu ise bunu yapamamaktaydı. Bunlar, Bulgar ordusu Kavala'yı işgal etmekten sonra doğum yerlerine dönmekteydi.

Nevrokop bölgesindeki en büyük felaket Pomakların zorla Hristiyanlaştırılmasıdır. Hristiyanlaştırma kampanyası esnasında Pomaklar, Makedon çeteleri tarafından büyük bir şiddete maruz kalmışlardır. En büyük katliam, Jijevo, Tsrınça, Ablanitsa ve Vıkosel köylerinde Hacı Mırvak çetesi tarafından yapılmıştır. Satovça ve Dolen köylerinde yaşayan Hristiyanlar, çetenin faaliyetini desteklemişlerdir. Tuhoviştalı Mehmet Çobanov anlattığına göre Balkan Savaşı'ndan sonra Hristiyanlaştırmak için çeteler gelmiştir. İnsanlar Hristiyan dinine kabul etmek istememişlerdir. Sadece Koçan Köyü gönüllü Hristiyanlaşmıştır. Diğer Pomak köyler yok edilmiştir. Jijevo'da tüm erkekler camide toplatılarak öldürülmüştür. Tuhovišta'daki erkekler Manastır köyüne kaçmışlardır. Sadece kadın ve yaşlılar köyde kalmışlardır. Çeteciler, bunları Aşağı mahallenin camisinde toplamak istemiştir. Fakat bir çingene "Sarışın" adıyla, köylülere demiş: "Camiye girsek hepimizi öldürecekler". Böylece insanlar kendini kurtarmışlardır. Çeteciler, Tuhovišta Köyünü yakıp çıkmışlardır. Az sonra Tuhoviştalıların çoğunluğu geri dönmüştür. İkinci Balkan Savaşı'nda bozgunun ardından Bulgaristan, kuvvetli bir uluslararası baskıya maruz kalmıştır. Başbakan Vasil Radoslavov, Hristiyanlaştırmayı durdurup, Pomaklara İslama dönmesine izin vermektedir. Buna rağmen Nevrokop Pomakların büyük bir kısmı Türkiye'ye göç etmeyi tercih etmektedir.

---

³ Verkoviç, St. Topografiçesko-etnografiçeski oçerk Makedonii. Sankt Peterburg, 1889, s.238-239; (Веркович, Ст. Топографическо-этнографический очерк Македонии. Санкт Петербург, 1889, 238-239);

⁴ Birden bire olan ve yıkıcı sonuçlar doğuran sert değişiklikler, sarsıntı.

Tuhovişta Kyü⁵

⁵ Tuhovişta Köyü Batı Rodoplarda, Blagoevgrad İli'nin Satovça ilçesine bağlı bir köydür. Bulgaristan-Yunanistan sınırına 2 kilometre mesafededir. Rakım 836 metredir. 2011'de yapılan nüfus sayımına göre Tuhovişta'da 735 nüfus vardır. Hepsi Pomak'tır. Fakat Bulgaristan İstatistik Müdürlüğü bunları Bulgar olarak yazmıştır. Nüfus tamamen Müslüman'dır. Köyde iki cami bulunmaktadır. 1912'den itibaren Tuhovişta'dan Türkiye'ye birçok kişi göç etmiştir. Bugün Bursa, İzmir, Manisa, Çanakkale, İstanbul, Edirne ve Samsun civarında yaşamaktadırlar. Tuhoviştalılar çiftçilik özellikle tütüncülük ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Son dönemde birçok kişi İspanya ve Yunanistan'a gurbete gitmektedir. "XX. yüzyılda Tuhovişta" olarak adlandırılan nostalji fotoğraf sergisi Zülkera Arifova tarafından düzenlendi. 8 Ağustos 2013'te Ramazan bayramı bahanesiyle Tuhovişta'da fotoğraflar ilk kez sergilendi. 14 Eylül 2013'te Bursa ili İnegöl'de Yenice köyündeki festivalde ikinci kez Tuhovişta eski fotoğraf sergisi gösterildi. Üçüncü kez 5-6 Ekim 2013'te 7.Uluslararası Samsun Mübadele Derneği Kongresi'nde sergilenmiştir. Bu bildiriadaki tüm fotoğraflar bu köye aittir.

Savaştan önceki Osmanlı istatistik bilgileriyle 1920’de Bulgaristan nüfus sayım sonuçlarını kayıslayınca Nevrokop Müslümanlarının azalmasını tespit edilebilmektedir. Bu kıyaslama aşağıdaki tabloya gösterilir.⁶

Köy	Salname 1899	Nüfus sayım 1920
Ablanitsa	1300	931
Bogolin	158	158
Kribul	290	215
Beslen	307	267
Peritsa	340	287
Dolen	334	247
Teplen	370	191
Blatska	215	262
Dıbnitsa	355	608
Fustanya	230	395
Breznitsa	821	830
Kornitsa	757	692
Lijnitsa	429	392
Brišten	274	276
Jijevo	500	122
Koçan	973	980
Lübça	351	335
Marulevo	395	403
Usina	282	247
Dolno Drenovo	287	297
Kruşevo	347	385
Oreşe	224	259
Gorno Drenovo	311	357
Bukovo	144	208
Osikovo	200	289
Ribново	625	647
Tsiropol	285	100
Filipovo	357	145

⁶Verkoviç, St. Topografiçesko-etnografiçeskii oçerk Makedonii. Sankt Peterburg, 1889, s.234-239; (Веркович, Ст. *Топографическо-этнографический очерк Македонии*. Санкт Петербург, 1889, 234-239); Rostkovskii, A. *Raspredelenie jitelei Solunskago vilaeta po narodnostyam i veroispovedanyam v 1899 godu*. Sankt Peterburg, 1900, s.42-44; (Ростковский, А. *Распределение жителей Солунского виляета по народностям и вероисповеданиям в 1899 году*. Санкт Петербург, 1900, с.42-44); *Rezultati ot prebrojavane na naselenieto na Tsarstvo Bilgariya na 31 dekemvri 1920 g.*, t.8, okrug Petriç. Sofya, 1929, s.14-25; (*Резултати от преброяване на населението на Царство България на 31 декември 1920 г.*, т.8, окръг Петрич. София, 1929, с.14-25);

Pletena	757	722
Koprivlen	340	108
Sadovo	371	83
Satovça	1247	690
Fırgovo	307	216
Skrebatno	287	170
Vilkosel	940	949
Godeşevo	590	569
Slaştın	794	771
Tuhoviştı	569	559
Teşovo	220	21
Fotoviştı	220	138
Debren	572	447
Toplam	18.675	15.968

Nevrokop bölgesindeki Müslümanların kayıpları yani Balkan savaşlarında ölen ve Türkiye'ye göç edenler 7.000'den fazladır.⁷ Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde Balkan Savaşı ve sonrasında göç eden Nevrokop Müslümanları vardır. Tekirdağ, Selçuk köyünde Ablanitsa ve Teplen köylerinden gelenler bulunmaktadır. Gönen, Çatak köyüne Fırgovolular yerleşmişlerdir. Komşu köy Kocapınar'da ise 33 köyden (Barutin, Kribul, Fırgovo, Ablanitsa, Jijevo, Satovça vs.) kaçaklar yaşıyorlar. 1916'da Makedonya'da gerçekleştiren bilimsel gezi çerçevesinde Bulgar türkolog Dimitır Gacınov Makedonya'daki Müslüman nüfusu incelemekteydi. Nevrokop İlçesi hakkında şöyle yazıyor: *'Bu ilçesinden birçok göç eden Pomaklar var. Nevrokop'ta çok az Türk ve Pomak kalmıştır. Aşağıdaki köylerde daha çok Pomak var: Ablanitsa, Bogolin ve Kribul - 1692 kişi; Blatska, Dibnitsa ve Fustanya - 1100 kişi; Koçan, Briştın, Jijevo, Lübça, Marulevo, Usina ve Tsrınça - 2416 kişi; Pletena - 838 kişi; Vilkosel, Godeşevo, Slaştın ve Tuhoviştı - 3012 kişi. Pomak göçleri neticesinde Bulgar oranı çok artmıştır (60 126 Bulgar, 9058 Pomak)'*⁸.

⁷ Kornumpf, H-J *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei vom Berliner kongress (1878) bis zu den Balkankriegen (1912-1913) nach amtlichen Osmanischen veröffentlichungen*. München,1983, p.29-99; *Rezultati ot prebrojavane na naselenieto na Tsarstvo Bilgariya na 31 dekemvri 1920 g.*, t.8, okrıg Petriç. Sofya, 1929, s.14-25; (*Rezultatu ot prebrojavane na naselenieto na Carstvo Bılgariya na 31 dekemvri 1920 g.*, t.8, okrıg Petriç, 1929, s.14-25);

⁸ Gadjanov,D. "Müsülmanskoto naselenie v novoosvobodenite zemi". *Nauçna ekspeditsiya v Makedoniya i Pomoravieto 1916 g.* Sofya, 1993, s.245; (Гаджанов,Д. „Мюсюлманското население в новоосвободените земи“. В: *Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916 г.* С., 1993, с.245);

Tuhovišta demografik gelişimi, bölgedeki diğer köyleri gelişimi ile ayrı değildir. Tuhovišta nüfusu hakkında ilk bilgi 1873'e aittir. O zaman köyde 36 hane ya da 90 kişi yaşamıştır. Hepsi Pomak.⁹ Stefan Verkoviç yazıyor ki Tuhovišta'da 36 Pomak evi ve 120 erkek nüfusu var. Bunlar 7256 kuruş vergi ödemiştir.¹⁰ 1890'larda Bulgar araştırmacı Vasil Kınçov'a göre Tuhovišta'da 500 Pomak (Kınçov "Bulgar Müslüman ifadesi kullanıyor) yaşıyor.¹¹ 1899'daki Selanik vilayeti salnamesine göre Tuhovišta'da 122 ev var ve 569 kişi yaşıyor.¹² 31 Aralık 1920'de yapılan Bulgaristan nüfus sayım sonuçlarına göre Tuhovišta 112 aile ve 565 kişi (273 erkek ve 293 kadın) yaşıyor. Bunların 559 Pomak (267 erkek ve 292 kadın) ve 6 Bulgar (erkek), 559 Müslüman ve 6 Hristiyan Ortodoks'tur. Sadece 9 kişi (5 Bulgar ve 4 Pomak) okur yazardır. 562 Bulgaristan doğumludur. Bunların 559 Tuhovišta'da, 3 komşu köylerdedir. 2 kişi Yunanistan ve 1 kişi Makedonya doğumludur. 547 çiftçi, 6 memur ve 12 başka bir meslekle uğraşmıştır.¹³ 1926'da Tuhovišta nüfusu 663'e artmış. Bunların 658 (99,25 %) Pomaktır.

İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra Nevrokop Kazası'nın kuzey kısmı Bulgaristan'da güney kısmı Yunanistan'da kalmıştır. Oradaki yaşayan Pomaklar, 1923'ten sonra mübadil olarak Türkiye'ye göç etmekteydi. Bunlar, Trakya, Kapıdağ yarımadası ve Bafra ilçesine yerleştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın Ege deniziyle bağlantısı kesilmiştir. Bu yüzden ekonomik durumu çok kötüleşmiştir. 1920'lerde Makedonya'dan gelen birçok Bulgar göçmen Nevrokop bölgesine yerleştirilmiştir. Savaşın sonra Pomaklar, Makedon Devrimci Teşkilat (VMRO) tarafından sürekli teröre maruz kalmıştır. Aynı dönemde devlet asimilasyon politikası aktifleşmiştir. Pomak köylerinde Bulgar okullar açılmaya başlanmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı 1920'lerin ikinci yarısı ve 1930'larda yeni bir Pomak göç dalgası gözlenmektedir.

---

⁹ *Makediniya i Odrinsko. Statistika na naselenieto ot 1973 g.* Sofya, 1995, s.131; (*Македонија и Одринско. Статистика на населението от 1873 г.* Софија, 1995, с.131);

¹⁰ Verkoviç, St. *Topografičesko-etnografičeskie oçerki Makedonii.* Sankt Peterburg, 1889, s.236-237; (Веркович, Ст. *Топографическо-Этнографический очерк Македоний.* СПб., 1889, с.236-237);

¹¹ Kınçov, V. *Makedoniya. Etnografiya i statistika.* Sofya, 1996, s.195; (Кънчов, В. *Македонија: Етнографија и статистика.* С., 1996, с.195);

¹² Rostkovskii, A. *Raspredelenie žitelei Solunskago vilaeta po narodnostyam i veroispovedaniyam v 1899 godu.* Sankt Peterburg, 1900, s.43; (Ростковский, А. *Распределение жителей Солунского вилаета по народностям и вероисповеданиям в 1899 году.* СПб., 1900, с.43);

¹³ *Rezultati ot prebrojavane na naselenieto na Tsarstvo Bulgariya na 31 dekvemvri 1920 g.*, t.8, okrig Petriç. Sofya, 1929, s.10-11, 22-23, 42; (*Резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1920 г. по общини и населени места.* Том VIII. Округ Петрич. Софија, 1929, с.10-11, 22-23, 42);

1925'te Nevrokop bölgesinden göçler başlamaktaydı. Koçan, Satovça ve Debren köylerinden birçok kişi Türkiye'ye yola çıkmaktaydı. Fakat bununla birlikte Bulgar Devleti, artık Pomakları Müslüman Bulgar olarak kabul ettiği için Türkiye'ye Pomak göçlerini yasaklamıştır. Bu yüzden Pomaklar yasadışı yollarla Türkiye'ye kaçmaya başlamışlardır. Sınırdan kaçma olayı en fazla 1934 yılında olmuştur. Bu olaylar sınır asker komutanlarının raporlarına yansımıştır. 31 Aralık 1926 - 31 Aralık 1934 arasında Tuhovišta nüfusu 663'den 527'ye azalmaktadır. Sınır asker komutanlarının raporlarına göre Aralık 1933'ten Şubat 1934'e Tuhovišta'dan 54 aile, 22 Nisandan 8 Mayıs'a ise 9 kişi daha kaçmışlar. Bundan başka 1 Şubat 1934'te Vilkosel köyünden 19 kişi kaçmaktaydı.¹⁴ 7 Nisanda Ablanitsa köyünden 4 aile ve 3 bekar göç etmekteydi.¹⁵ Nisan ve Mayıs'ta Godeşevo'dan 4 kişi ve Neapli'den 6 kişi sınırdan kaçmaktaydı. 11 Mayıs'ta Koçan ve Jijevo'dan 16 Pomak göç etmekteydi.¹⁶ Başka bir rapora göre 12 Martta Vilkosel köyünden 9 aile kaçıp Yozgat bölgesine yerleştirilmekteydi.¹⁷ Gördüğümüz gibi göç olayının en fazla yaşandığı köylerden biri Tuhovišta'dır. 31 Aralık 1926-31 Aralık 1934 arasında Tuhovišta nüfusu 663'ten 527'ye azalmaktaydı. Demek aynı dönemdeki nüfusu artışıyla Tuhovišta'yı terkedenler 200'den fazlaydı.

¹⁴ ЦДА, ф.176к, оп.6, а.е.2371, л.68-90;

¹⁵ Арденски,Вл. *Загаснали огнища*. София, 2005, с.172;

¹⁶ ЦДА, ф.176к, оп.6, а.е.2371, 103-181;

¹⁷ ЦДА, Ф.176 к, оп.6, а.е. 2555, л.8-9;

Tuhovişta göçmenleri, 1934'te Samsun'un Çarşamba ilçesine gelip Gökçeçakmak köyüne yerleşmişlerdir. Bugün Gökçeçakmak köyünde Tuhovişta doğumlu kalmamıştır. Son Tuhovişta doğumlu olan Adnan Molla Osman annesi Zahide Hanım 2012'de ölmüştür. Zahide, 1922'de Tuhovişta'da doğdu. Göç zamanında 10 yaşındaydı. Tuhovişta okulunda iki sınıf bitirdi. Şimdi Gökçeçakmak'ta en yaşlı Pomak 78 yaşındaki Mehmet Ak'tır. O bize şunu anlattı: *“Annem Godeşevolu, babam Tuhoviştalı. 1934'te oradan kaçmışlar. Gavurlar, onları cezalandırmışlar. Cezalandırmasaydı, kaçmayacaklardı... Bizimkiler inek ve koyunlar vardı. Her şeyi bırakmışlar. 500 tane koyun bırakmışlar. Türkiye'ye gelmişler... 35 hane gelmişler. Bulgaristan'dan Yunanistan'a kaçmışlar. Yunanistan'dan Türkiye'ye... O zaman Türkiye, bizimkilere tarla ve ev vermiş... Atatürk, “nereye isterseniz, oraya gidin,” demiş. Bizimkiler, yazın kaçmışlar. Buğday varmış, buğdayda gizlenmişler. Tuhovişta yakınında ırmak var. İrmaktan geçip Yunanistan'a gelmişler. Türkiye'ye geldiklerinde hiç Türkçe bilmemişler. Ben burada doğdum ama ben de türkçe bilmedim. Sonra öğrendim. Bulgaristan'a iki defa gittim. Tuhovişta ve Godeşevo'yu ziyaret ettim. Ama ora da güzel değil”*. Adnan Molla Osman anlatıyor ki kaçaklar önce Uzunköprü'de iskan edilmiş. Az sonra Elazığ'a gidip oradan Çarşamba, Gökçeçakmak köyüne yerleşmişler. Tuhoviştalı Mehmet Çobanov ise anlatıyor ki Samsun'da akrabaları var. Önce birbirlerine mektuplaşmışlar. Ama Soğuk savaştan dolayı bu mektuplaşma bitmiştir.

Nevrokop'tan üçüncü göç dalgası ise 1940'ların ikinci yarısında yaşanmıştır. Bu dalga, 9 Eylül 1944'te komünistler hükümeti ele geçirdiklerinde başlamaktaydı. Komünistler, Almanya'ya savaş ilan edip mobilizasyon etmekteydi. Fakat Pomakların çoğunluğu savaşmak istemedikleri için birçok Pomak askerlikten kaçmaktaydı. Kaçaklar, sınır bölgesinde hareket eden çeteler kurmaya başlamaktaydı. 1945 sonbaharda Pomaklar, Rodoplar Yunanistan'a ilhak etme kampanyası başladılar.¹⁸ Ama 1947'de imzalanan Paris antlaşmasına göre Bulgaristan-Yunanistan arasındaki sınır hiç değiştirilmemekteydi. Bu kampanya zamanında sınır bölgesinde Pomak çeteler hareket etmeye devam etmekteydi. Bulgar polis tarafından takip eden çeteciler ve çetenin yardımcıları sık sık sınırdan geçmek zorundaydı. Godeşevolu Süleyman Palov'un (Parço) çetesi, kaçakların sınırdan geçmesine yardım etmekteydi. Bu çete, 1946-1947'de Borovo (Yunanistan) köyünde oturup, Jijevo, Tuhovişte, Godeşevo, Slašten köylerinden yüzlerce Pomak'ın sınırdan geçmesine yardımcı oluyordu.¹⁹

¹⁸ Bulgaristan Komünist Partisi arşivi, Sp. – 2201 B, Spomeni na Todor Stoyanov Kamburov, s.24; (ЦПА, Сп. – 2201 Б, Спомени на Тодор Стоянов Камбуров, с.24);

¹⁹ *Nasilie, politika, pamet. Komunističeskiyat rejim v Pirinska Makedonia – refleksii na sivrernennika i izsledovatelya.* Sofya, 2011,s.82; (*Насилие, политика и памет. Комунистическият режим в Пиринска Македония – рефлексии на съвременника и изследователя.* София, 2011, с.82); *Tsentrallen bületin za izdirvane*, XXII, br. 551, 30 april 1946 g., s.169; (*Централен бюлетин за издирване*, XXII, бр.551, 30 април 1946 г., с.169);

Aynı bölgede Belotintsi köyünde oturan Ablanitsalı Faik Gaziev'in 40 kişilik çetesi, Çereşovo köyünde oturan Süleyman Spahiev'in 60 kişilik Slašten çetesi, Borovo köyünde oturan ve Jijevo köyün etrafında hareket eden Ali Kenaaliev'in 60 kişilik çetesi ve Tsrınça ve Brišten köyleri etrafında hareket eden Barutinli Ali Reza çetesi hareket etmekteydi. Böylece birkaç yıl boyunca 40 kilometre uzun bir sınır bölgede 500 silahlı Pomak hareket etmekteydi. Kısım 1947'de Parço çetesiyle beraber tüm Jijevolular sınıra yola çıkmıştır. Fakat tam sınırdan geçince Bulgar asker gelmiştir. Çarpışma neticesiyle 92 Jijevolu sınırdan başarıyla geçmiştir. Diğer 92 kişi yakalanıp geri götürülmüştür. Kaçaklar Türkiye'ye göç etmiştir. Fakat birçok aile ayrılmıştır.²⁰ 6-7 Şubat 1947'de Godeşevo köyünden 6 aile ya da 43 kişi, altı gün sonra ise Tuhovišta'dan üç aile kaçıyordu. Slašten köyünden kaçaklar daha çoktur. Bunlar, Yunanistan'a 1.000 koyun bile götürebilmekteydi.²¹

²⁰ Bulgaristan Komünist Partisi arşivi, Sp. – 3011 B. Spomeni na Sotir İliev Soraciev; (ЦПА, Сп. – 3011 Б – Спомени на Сотир Илиев Сораджиев, с.47-52 и 64-65);

²¹ Gruev, M. *Mejdu petolıçkata i polumesetsa. Bilgarite müsülmani i polițiçeskiyat rejim (1944-1959)*. Sofya, 2003, s. 77; (Груев, М. *Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическият режим (1944-1959)*. София, 2003, с.77);

Kitlesel göçten dolayı kömünist rejim, sınır bölgesinde yaşayan birçok kişiyi ülkenin iç bölgelerine (Kazanlık, Tirnovo, Razgrad, Eski Cuma, Şumnu, Rusçuk Karnobat vs.) yerleştirmiştir. Teplen, Beslen ve Peritsa gibi bazı Pomak köyler tamamen boş kalmıştır.²² Pomakların büyük bir kısmı, Türk köylerinde iskân etmekteydi. Bunlar, en kısa zaman içinde Türkçe öğrenirken kendine Türk olarak temsil edebilirler. Böylece Türkiye'ye daha kolay göç edebilirler.²³ 1944-1953 yılları arasında Rodoplar'dan iç bölgelerine 4 208 Pomak aile ya da 18 315 kişi zorla göç etmekteydi.²⁴ 1950-1951'de 156 bin Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmekteydi. Arasında, iç bölgelerine iskan edenlerden yaklaşık 5.000 Pomak var.²⁵

²² *Nasilie, politika, pamet. Komunističeskiyat rejim v Pirinska Makedonia – refleksii na sivrēmennika i izsledovatelya.* Sofya, 2011,s.86; (*Насилие, политика и памет. Комунистическият режим в Пиринска Македония – рефлексии на съвременника и изследователя.* София, 2011, с.86);

²³ *Nasilie, politika, pamet...*, s.508;

²⁴ Vuçkov,S. “Nelegalni müsülmanski grupi v Zapadnite Rodopi”. *Balkanistiçen forum*, 20, 2011, kn.1, s.299; (Вучков,С. „Нелегални мюсюлмански групи в Западните Родопи“. *Балканистичен форум*, 20, 2011, kn.1, с.299);

²⁵ Gruev,M. ve A.Kalyonski *Vizroditelniyat protses. Müsülmanskite obštnosti i komunističeskiyat rejim. Politiki, reaksii, posleditsi.* Sofya, 2008, s.21-22; (Груев,М. и А.Кальонски *Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим. Политики, реакции, последици.* София, 2008, с.21-22);

Göç edemeyenler sınırdan kaçıma devam etmekteydi. 1950’de Mart ayında Nebiye İmamov Nebiev başında 16 Tuhoviştalı kaçıma çalışmaktaydı. Ama sınırdan geçerken kaçaklar yakalanıp hapse atılmaktaydı.²⁶ Mehmet Çobanov bu olayı iyi hatırlıyor: ‘1949-1950’de birçok aile Türkiye’ye gitmekteydi. Ama birisi polise bildirdi. Hepsi yakalandılar. Erkekleri hapse attılar. Aileler ise Kuzey Bulgaristan’a, özellikle Kızanlık, Enina köyüne zorla iskan edildiler. Enina’da hiç Müslüman yoktu. Hepsi Bulgar. Polisler, Bulgarlara uyardılar: “Bu insanlar (Pomaklar) çok tehlikeli, dikkat etmelisiniz”. Ama biraz beraber yaşarken Bulgarlar görmüş ki Pomaklar çok iyi, çok çalışkan... Üç sene sonra Pomaklar, Tuhovišta dönmesine izin almıştır...’ 1950’lerde Bulgaristan bütün sınırı tel duvar yapmaktaydı. Bu yüzden artık sınırdan kaçmak imkânsız olmaktaydı.

²⁶ Vuçkov,S. “Nelegalni müsülmanski grupi v Zapadnite Rodopi”. *Balkanistiçen forum*, 20, 2011, kn.1, s.292; (Вучков, С. „Нелегални мүсюлмански групи в Западните Родопи“. *Балканистичен форум*, 20, 2011, kn.1, с.292).

1950'lerin sonunda yeni asimilasyon kampanya başlamaktaydı. Bu kampanya geleneksel Müslüman elbise ve adetlere karşıdır. Tuhovišta'da oruç tutanları yakalanıp gece boyunca bunlara gıda vermemişler.²⁷ 1960 ve 1970'lerde kömünist rejim, Pomakların isimlerini zorla değiştirmekteydi. Nevrokop bölgesinde bu kampanya büyük bir direnişle karşılaştı. 28 Mart 1973'te Kornitsa köyünde protesto edenlerden 5 kişi öldürülmüş, 80 kişi yaralanmış, 10 kişi hapse atılmış ve birçok aile yerleştirilmiştir. Sınır tel duvardan dolayı Nevrokop bölgesinden çok az Pomak sınırdan başarıyla kaçmaktaydı. Mesela, 1972'de Vilkosel köyünden 19 yaşındaki Mehmet 15 arkadaşlarıyla beraber Yunanistan'a kaçmıştır. Yunanistan'da iki sene kampusta kalmış. Sonra Türkiye'ye gelmişler. Bugün Mehmet Balıkesir'de yaşıyor.

1989 yılının sonunda komünizmin çökmesinden sonra Müslümanların isimleri iade edilmiştir. 1990'ların başında Nevrokop bölgesinde son göç dalgası gözlenmektedir. Kornitsa olaylarında katılan 45 aile Manisa İli Karaağaçlı köyüne yerleştiler. Onlar tarafından anlatılan hikâyeler komünist rejimin diskriminasyon ve şiddetini göstermesi açısından çok değerli kaynaklardır. Karaağaçlı'da eski Kornitsa göçmenler var. Breznitsa, Gospodintsi, Gorno Dryanovo ve Dolno Dryanovo'dan az kişi Karaağaçlı'ya iskân etmiştir. Komşu köy Selimşahlar'a ise Breznitsa köyünden gelen

²⁷ Gruev, M. ve A. Kalyonski *Vizroditelnyat protses. Müsülmanskite obştnosti i komunističeskiyat rejim. Politiki, reaktsii, posleditsi.* Sofya, 2008, s.30; (Груев, М. и А. Кальонски *Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим. Политики, реакции, последици.* София, 2008, с.30);

göçmenler yerleşmiştir. Diğer kömünist rejime karşı isyan eden köy Ribново'dan 30 aile Türkiye'ye göç etmekteydi.²⁸ Bazıları geri dönmüş. Ama birçok Ribnovolu Saray ve Bursa'da kalmıştır. 1990'ların ortasında Türkiye'ye Pomak göçler bitti. Şimdi Bulgaristan, Avrupa Birliği ve NATO'ya üye olduğu için etnik ve dini azınlıkların haklarını göz önünde bulundurmaya başladı. Fakat Rodopların ekonomik ve sosyal durumu çok kötüleşti. Bu yüzden son yıllarda birçok Nevrokop Müslümanları Batı Avrupa'ya gurbete gitmektedir. Tuhovišta'dan da birçok kişi İspanya ve Yunanistan'da çalışıyorlar.

---

²⁸ Nasilie, politika, pamet. Komunističeskiyat rejim v Pirinska Makedonia – refleksii na sivrēmennika i izsledovatelya. Sofya, 2011,s.391; (Насилие, политика и памет. Комунистическият режим в Пиринска Македония – рефлексии на съвременника и изследователя. София, 2011, с. 391);

Aşağıdaki tablo son 140 senedeki Tuhovišta demografik gelişimi gösteriyor:

Sene	Nüfus
1873	90 (erkek)
1889 Verkoviç	120 (erkek)
1899	569
1920	565 559 Pomak
1926	663 658 Pomak
1934	527
1946	636
1956	674
1965	677
1975	813
1985	814
1992	874
2001	872
2011	735

Soğuk savaşın bitmesinden sonra Balkanlar'daki sınırlar açıldı. İnternet, insanları yakınlaştırdı. Göçmen ve göçmenlerin mirasçıları, dedelerinin doğum yerlerini ziyaret etmeye başlayıp kökenlerini keşfettiler. Yıllar önce ayrılmış olan birçok akraba, son yıllarda birbirleriyle tanışıp görüşmeye başlamışlardır. Şimdiki Tuhovišta'lılar biliyorlar ki Samsun'daki bir yerde akrabaları var. Fakat 80 yıl süren ayrılıktan dolayı aralarındaki ilişkiler tamamen kesilmiştir. Umarım kongreye katılımımız ve Tuhovišta'dan eski fotoğraflar sergimiz ile Samsun'daki Tuhovišta göçmenleri mirasçılarının ilgisini çekip kesilmiş olan ilişkileri iade edebiliriz. Böyle küçük adımla "Sınırsız Balkanlar" hayalimizi gerçekleştirebiliriz.

BALKANLAR'DA SOĞUK SAVAŞ SONRASI MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ VE TÜRKİYE

Nadire Filiz İRGE*

Özet

Balkanlar dünyanın büyük medeniyetlerinin örtüştüğü, çok katmanlı bir kültürel zenginliği bünyesinde taşıdığı gibi, çok dinli ve çok dilli kültürel katmanlaşmanın etnik milliyetçiliğin kışkırtılmasında önemli rol oynadığı son derece stratejik bir bölgedir. Kaderi Balkanlar'da çizilen Osmanlı Devleti'nin ardında bıraktığı tarihi ve kültürel miras aslında bölgede ortaya çıkan siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıların da bir tarihidir. Sürekli bir çatışma, krizler ve savaşlarla birlikte 20. yüzyılda değişim ve dönüşümlere sahne olan Balkanlar'da, Soğuk Savaş sonrası etnik ve dini kimlikler yeniden ön plana çıkarıldı. Etnisite ve din üzerinden kışkırtılan milliyetçilik hareketleri politikalara taşınarak, Balkanlar'da yaşayan halkların geleceklerini de etkileyen çatışmalara ve savaşlara yol açtı. Balkan siyasetinin ve stratejisinin temel niteliğinin ezelden beri bu iç çatışmalar üzerinden şekillenmiş olması, bölgede yaşanan toprak, sınır ve azınlık sorunlarının, din eksenli etnik çatışmaların ve milliyetçilik hareketlerini de temelini oluşturduğu bir gerçektir. Milliyetçilik üzerinden yaşanan bu tarihi çelişkiler ve rekabet günümüzde de Balkanlar'ı etkisi altına almaktadır. Bu durumda yaşanmakta olan bu sertliğin, gelecekte tamamen ortadan kalkacağını söylemek mümkün müdür? Türkiye Balkanlar'a yönelik politikasında savunma ve güvenlik ihtiyacını dikkate alarak, Balkanlar'daki Türk varlığını buldukları yerde politik, ekonomik ve sosyal açılardan güçlü tutmak durumundadır. Kalıcı bir barışın ve istikrarın sağlanması Türkiye'nin Balkan politikasının temel hedefi olmalıdır. Esas olarak Türkiye açısından üzerinde durulacak konu, etnik milliyetçiliğin gelecekteki muhtemel çatışmaları arttırmasını önlemenin önemi ve Balkan halkları arasında kurulabilecek sağlıklı ilişkiler ağındaki işbirliği faaliyetlerinin hayata geçirilmesinin gereğidir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, milliyetçilik hareketleri, dış politikada vizyon ve strateji

---

* Dr. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü.
filizirge@marmara.edu.tr

POST COLD WAR NATIONALIST MOVEMENTS IN THE BALKANS AND TURKEY

Abstract

The Balkans is quite a strategic region where great civilizations have been hosted, a multi-layer cultural wealth has been preserved and where such multi-religious and multi-lingual cultural stratification ultimately played significant role in provoking ethnic nationalism. Historical and cultural legacy passed on by Ottoman Empire of which destiny was drawn in Balkans is essentially a historical account of the political, social and economic structures bursting out in the region. Upon an endless set of conflicts, crises and wars a series of changes and transformations have been witnessed in the Balkans during 20th century and in the aftermath of Cold War, ethnic and religious identities have once again taken the stage. Those nationalist movements provoked on the basis of ethnicity and religion have been reflected on politics which eventually fueled the conflicts and wars that determined the future of Balkan nations. It is an acknowledged fact that the basic tenet of Balkan politics and strategy has, from all eternity, been shaped on the bosom of such inner turmoil and that such dilemmas have laid the basis of land, border, minority problems combined with religion-centered ethnic fights and nationalist movements prevailing in the region. Historical dilemmas and rivalry stemming from nationalism are still strongly dominant in Balkan region presently. In that case, is it feasible to assume that prevailing dilemma can ever be eradicated thoroughly in the future? As regards its Balkan politics Turkey is required to hold Turkish presence in the region politically, economically and socially powerful by giving priority to the its own defense and security needs. To secure lasting peace and stability should be the primary objective of Turkey's Balkan politics. The key issues that must be considered by Turkey are preventing ethnic nationalism towards the aim of mitigating potential conflicts in the future and giving life to cooperative activities within the web of healthy interrelations amid Balkan nations.

Key terms: The Balkans, nationalist movements, vision and strategy in foreign politics.

GİRİŞ

Tarihi boyunca etnik çoğulculuk, dil ve dinsel farklılıklar yüzünden istikrarsızlıklar ve çatışmalar yaşamış olan Balkanlar, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra, tarihin dehlizlerinde saklanan düşmanlıklar yeniden açığa çıkarak, gerek bölge içi devletler gerekse bölge dışı devletler tarafından da istismar edilerek, çatışmalara ve iç savaflara yol açmıştır.

İstikrarsızlıkların ve belirsizliklerin hakim olduğu günümüzde Türkiye'nin karşılaştığı riskler, önceki dönemlerden farklıdır. Küreselleşmenin giderek hızlandığı dönemde, tehdit değerlendirmelerinde yeni boyutlar, yeni jeopolitik tasarımları gündeme taşımıştır. Günümüzde Türkiye açısından yeni risk alanları ortaya çıktığı gibi, iç ve dış dinamikler dış politikada yeni fırsatlar ve yeni seçenekler de yaratmış olmaktadır.

Balkanlar'da yaşanan gelişmeleri takip edebilmek, Türkiye'nin tarihini de bilmek anlamına gelir. Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen, ortak tarih ve kültürden kaynaklanan yakın bağlarının olduğu önemli bir nüfus yaşamaktadır. Türkiye, çatışmalar ve savaşların yol açtığı nüfus hareketlerinden, hedef bir göç ülkesi olarak önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle önemli ticari, ekonomik ilişkileri de bulunmaktadır. Bölgede meydana gelebilecek en ufak olay bile, Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir.

1.BALKANLAR JEOPOLİTİĞİNİN ÖNEMİ

Jeopolitik, devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Jeopolitik terimini birçok yazar siyasi coğrafya terimi ile eşanlamlı olarak kullanmaktadır. Jeopolitik ile siyasi coğrafya terimleri arasında bir ayrım yapmak gerektiğinde, siyasal coğrafyanın kapsamının daha geniş olduğu söylenebilir. Jeopolitik terimi ise, daha çok ülkeler arasındaki ilişkileri açıklamaya ve uygulamaya yönelik bir anlam taşır. Günümüzde iletişim ve ulaşım olanaklarının artması ve diğer teknik gelişmeler sonucunda devletler, coğrafi konumlarının sınırlarını aşabilir duruma geldiler. Bu nedenlerden dolayı bazı görüşler jeopolitik etmenlerin ulusal politikalar bakımından nispi önemlerinin azaldığını ileri sürmektedir.¹

¹ Faruk Sönmezoğlu, vd., Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.180.

Siyasi faaliyetlerin mekana bağılı olarak değişikliklerini inceleyen siyasi coğrafya, her şeyden önce yeryüzünde siyasi bölgelerin dağılışı, siyasi bakımdan neden önem kazandıklarını veya geri planda kaldıkları konusunda rol oynayan coğrafi nedenler ile bunların mekan dahilinde karşılıklı ilişkilerini incelemektedir. Dolayısıyla bir bütün olarak dünyadaki siyasi bölgelerin dağılışı, siyasi coğrafya alanının esas unsurudur.

Ayrıca, herhangi bir bölgede meydana gelen bazı siyasi ve iktisadi değişiklikler, başka bölgelerde de değişikliklere yol açabilmektedir. Sonuçta bütün bunlar siyasi coğrafyanın inceleme alanına girmektedir.² Ülkelerin coğrafi konumları ile jeopolitik konumlarının farklı durumları açıkladığını belirten Suat İlhan'a göre; "Bir ülkenin coğrafi konumu değişmez; jeopolitik konum ise bölgedeki, çevredeki ve dünyadaki güç odaklarında meydana gelebilecek her değişikliğe göre farklı bir değer gösterir."³ Jeopolitiği "coğrafyanın bütün türleri ve verileri ile aktifleşmesi" olarak tanımlayan Suat İlhan, bu sürecin, günümüzdeki ve gelecekteki politik güç ve amaç ilişkisinin, coğrafi gücü esas alarak incelenmesi gerektiğini ileri sürer.⁴ Bu tanımlamada politik düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurulmakta olup, coğrafya üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi esas aldığı görülmektedir. Dolayısıyla devletlerin güvenlik, gelişme ve kalkınma politikaları da bu zemine oturtulur.

Asya'nın bitişiğinde ve Afrika'ya yakın olan, Avrupa'nın diğer bölgelerine geçit veren coğrafi konumu nedeniyle asırlar boyunca imparatorlukların bulunduğu ve mücadele ettiği çekici bir fetih alanı haline gelmiş olan Balkanlar'ın fiziki coğrafya açısından sınırları, kuzeyde Tuna Nehri ve Sava Irmağı, güneyde Akdeniz, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneybatı'da İon Denizi ve Akdeniz ile çevrilidir. Akdeniz'e uzanan üç yarımada en doğuda olanını ifade eden ve Avrupa'nın güneyinde yer alan Balkan Yarımadası'nın kıyıları, Akdeniz sistemine dahil olan altı denize açılmaktadır. Bu önemli özelliği Balkanlar'ın Akdeniz stratejisindeki çok boyutlu yerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu ayırıcı özellik Balkanlar'da yer alan ülkelerin denizcilik alanındaki gelişmelerine de yansımıştır.

"Balkan" kelimesi, "üzeri sık ormanla kaplı dağ" anlamına gelen Türkçe bir sözcük olup, bölgeye bu adın Osmanlı Türkleri tarafından verildiği kabul edilmektedir. İkinci bir görüş olarak, Osmanlılardan önce bölgeye gelmiş olan

---

² Süha Göney, Siyasi Coğrafya, Cilt II, İstanbul Üniversitesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya Fakültesi Yayını, 1993, s.2-3.

³ Ramazan Özey, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Aktif Yayınevi, İstanbul 2002, s.5.

⁴ http://www.totalwar_turkiye.com/tvforum/index.php?topic

Kıpçaklar, Peçenekler ve diğer Türkmen boyları tarafından, Hazar Denizi'nin doğusundaki "Türkmen Stepi"nin güney sınırını çizen "Balkan Dağları"na benzetilerek, bu dağlara aynı adı verdikleri de belgelere geçmiştir. Özellikle son yıllarda Balkanlar için "Güneydoğu Avrupa" başlığı da kullanılmaktadır.⁵

Siyasi coğrafya açısından Balkan ülkeleri kavramı ise, Balkan Yarımadası'nda ve ona komşu coğrafyalarda yaşayan ülkeler için kullanılır: Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, eski Yugoslavya Federasyonu topraklarında bulunan ve günümüzde büyük kısmının bağımsızlık ilan etmiş olduğu Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Karadağ, Sancak ile Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya'yı içine alır.⁶ Bu bakımdan Balkanlar'ın siyasi coğrafyası, fiziksel coğrafyasından daha geniş ve nüfus olarak da daha yoğundur. Denizlerle çevrili olmasına rağmen sarp dağları; tüm bölgeyi etkisi altına alabilecek siyasi organizasyonlara izin vermezken, kuzeyden ve doğudan gelen istila ve göçler açık bir coğrafi alan oluşturmuştur.⁷ Buna karşılık ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerini bu coğrafi sınırın bir taraftan Tuna'nın kuzeyine, diğer taraftan Ege Adaları'na kadar yaymıştır. Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları dönemlerinde Balkanlar'ın geniş sınırlı hale geldiğini görüyoruz.⁸ Dolayısıyla Balkan Yarımadası'nın coğrafi ve iklimsel özellikleri, bölgenin toplumsal yaşamı üzerinde olduğu gibi, siyasi yapılanmasında da ne denli belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.⁹ Yukarıda belirtilen nedenlerden hareketle İslam ve Hıristiyan dünyalarının birleştiği, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayıcı bir coğrafya olarak, Soğuk Savaş ortamının sona erdiği, dünya siyasi konjonktürünün yeniden yapılanma sürecine girdiği günümüzde, Balkanlar'ın Hazar bölgesi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması bakımından da etkili olma olanağına sahip olduğunu söylememiz mümkün olmaktadır.

---

⁵ İhsan Gürkan, "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye", Balkanlar, OBİV Yayınları, İstanbul 1993, s.260.

⁶ Metin O. Özbek, "Türk Dış Politikasında Balkanlar", Balkan Diplomasisi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASM) Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi: 3, Ömer E. Lütem-Birgül D. Coşkun, Ankara 2001, s.2.

⁷ İhsan Gürkan, a.g.m., s.260.

⁸ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Döneminde Balkanlar", Balkanlar OBİV Yayınları, İstanbul 1993, s.41.

⁹ William M. Sloane, Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, Çev. Sibel Özbudun, İstanbul Süreç Yayınları 1987, s.71-72.

2.BALKANLAR'DA SOĞUK SAVAŞ SONRASI ETNİK MİLLİYETÇİLİK

İki büyük Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, Sovyetlerin dağılması gibi parametrelerin yaşandığı 20. yüzyılda Balkanlar sürekli bir çatışma, krizler ve savaşlarla birlikte dönüşüm ve değişimlere sahne oldu. Tarihten gelen anlaşmazlıklar ve rekabet, yeniden canlanarak su yüzüne çıktı ve milliyetçilik rüzgarları ortalığı kasıp kavurdu. Milliyetçilik üzerinden yaşanan tarihi çelişkiler ve rekabet günümüzde de Balkanlar'ı etkisi altına almaktadır. Bu durumda yaşanmakta olan sertliğin gelecekte tamamen ortadan kalkacağını söylemek mümkün müdür? Balkan siyasetinin ve stratejisinin temel niteliğinin ezelden beri bu iç çatışmalar üzerinden şekillenmiş olması, Balkan ülkelerinde yaşanan toprak, sınır ve azınlık sorunlarının, etnik çatışmaların ve milliyetçilik hareketlerinin de temelini oluşturmaktadır.

2.1.Balkanlar'da Soğuk Savaş Sonrası Yeni Yapılanmalar

Simgesel olarak "dünyanın bölünmesi"ni temsil eden İkinci Dünya Savaşı sonrasında 4-11 Şubat 1945 tarihli Yalta Konferansı'nda dağıtılan roller, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla bitirildikten sonra dünya, uluslararası konjonktürde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümlere tanık oldu. Wallerstein'in de vurguladığı üzere Sovyetler dağılana kadar Avrupa'da iki kamp arasındaki ilişki bir gerginlik, ayrılık ve diğerinin bölgesine askeri müdahaleden karşılıklı olarak kaçınma, "caydırıcılık" (containment) şeklinde olmuştur. Aslında her iki blok arasında, sorunu yeniden başlatabilecek birçok kargaşa anları yaşanmasına rağmen, Avrupa'daki politik statükoyu sürdürme konusunda örtülü ve ihlal edilmeyen bir anlaşma vardı.¹⁰ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1990'larda oluşmaya başlayan yeni sistemde tüm dünyada, bölgesel ve etnik çatışmalarda ciddi bir artış meydana gelmiştir. Dolayısıyla 1990'lı yıllar etnik milliyetçilik ve ayrılıkçı hareketlerin yükselişe geçtiği yıllar olarak kayda geçmiştir.¹¹ Bu yıllara damgasını vuran uluslararası gelişmelerin tümü Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bölgelerde, birinci ve ikinci kuşak olarak nitelendirilebilecek ülkelerde gerçekleşmiştir.¹² Tarih boyunca etnik çoğulculuk, dil ve dinsel farklılıklar yüzünden istikrarsızlıklar ve çatışmalar yaşamış olan Balkanlar'daki bu durumun günümüzde de sürmekte olması, yeni bir istikrarsızlık ve savaş çağıyla yüzyüze olduğumuzu söylememizi mümkün kılmaktadır.

¹⁰ Immanuel Wallerstein, Jeopolitik ve Jeokültür, Çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s.41.

¹¹ Şule Kut, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları", Gencer Özkan - Şule Kut (der.), En Uzun Yol Yıl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Büke Yayınları, İstanbul 1988, s.52.

¹² Gencer Özkan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Özcan ve Kut (der.), a.g.e., s.16.

Balkan tarihi, bölgeyi fethetmiş uygarlıklar silsilesinde gizlidir. Dünyanın birçok yerinde, birbirini izleyen uygarlıklar izlerini bırakmıştır. Wachtel bu izlerin Balkanlar'da olduğu kadar belirgin görünmediğini vurgular. Böyle bir çeşitlilik 20. yüzyıla kadar, Balkan yaşamının ayırt edici özelliği olarak kaldı. Az çok kalıcı sınır bölgesi olma durumu, büyük uygarlıkların dışarıdan Balkan bölgesini hiçbir zaman tam olarak denetleyemeyeceği, hatta nüfus çoğunluğuna da ulaşamayacağı, ama etkileyeceği anlamına geldi. Bu uygarlıklar, kurabildikleri dış sınırlarda bölgeyi denetleme eğiliminde olsalar da, bu sınırların içindeki yerli halk genellikle kendi halinde bırakıldı. Zamanla nüfuslar birbirlerine karıştı ve dışarıdan gelenlerin getirdikleri yerel yaşamı kalıcı bir biçimde değiştirdi. Bu değişimler, yaşamın neredeyse her düzeyinde -gündelik hayat göreneklere, dil, edebi ve sanatsal gelenekler, ticaret ve ekonomi örüntüleri, siyaset ve dinkalıcı izler bıraktı.¹³

Milli-etnik sorunlar 1914'ten önce büyük önem taşımıyordu. Çeklerle Slovakların, Sırlar, Hırvatlar ve Slovenlerin tek bir devlette birleşmesine kadar, kimse onların potansiyel bir çatışma unsuru olduklarından kaygılanmıyordu. Romenlerle Macarların, Transilvanya konusunda, Romenlerle Rusların Moldavya konusunda çatışması, kimsenin uykusunu kaçırmıyordu. Ukrayna ve Makedonya'daki gibi politik bakımdan ciddi sayılan "milli" problemler 1991 yılına kadar Yugoslavya'nın istikrarsızlığa sürüklenmesinde rol oynamamıştı.¹⁴

1963 yılında "Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti" olarak adı değiştirilen Anayasa ve onu izleyen Anayasalarda "cumhuriyeti" kuran 6 etnik (Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Müslümanlar, Boşnaklar, Makedonlar, Karadağlılar) grup için "ulus", sayıları 20 civarındaki etnik gruptan (Arnavutlar, Türkler, Macarlar, Rumlar, Bulgarlar, Çekler, Romenler, Rutenler, Slovaklar, Ulaklar, İtalyanlar, Ukraynalılar, Lehler, Yahudiler, Grekler, Avusturyalılar v.d.) "ulusallıklar" ifadesi kullanılmıştır. Yukarıda sözü edilen Anayasalarda "ayrılma hakkı da dahil olmak üzere, kendi kaderini tayin hakkı"ndan söz edilmiş ve bu ulusların İkinci Dünya Savaşı sırasında "özgürce iade edilmiş iradeleri teminde" birleşmiş oldukları vurgulanmıştır.¹⁵ 1974'te Kosova'ya verilen özerklik statüsü Sırların baskılarıyla 1990'da

---

¹³ Andrew Baruch Wachtel, Dünya Tarihinde Balkanlar, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul Ekim 2009, s.16-17.

¹⁴ Eric J. Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program; Mit, Gerçeklik", Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s.8-9.

¹⁵ Hugh Poulton, Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993, s.16.

kaldırılmış ve Kosova'nın yönetimi doğrudan Sırbistan'a bağlanmıştır.¹⁶ Sovyetlerin çöküşünden ardından eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla 27 Nisan 1992'de Sırbistan ve Karadağ arasında Yeni Yugoslavya'nın (Yugoslavya Federal Cumhuriyeti) kuruluşunun ilan edilmesinden sonra, Uluslararası Komisyon'un hazırladığı bir raporda, Kosova Demokratik Birliği (LKD) lideri İbrahim Rugova'nın şu sözleri yer alacaktı: "Yugoslavya yok oldu, bizim de bir arada kalma yeteneğimiz yok oldu."¹⁷

Balkanlar'da birbirine muhalif, hatta düşman toplumlar yaratmak, herhangi bir ülkenin kontrolünü ele geçirme yada nüfuz altına almak amacıyla birbirine düşman parçalara bölmeyi hedefleyen ve Romalıların "Böl ve Yönet" ilkesiyle ifade edilen stratejilere, 20.yüzyılın başından itibaren "Balkanlaştırma" siyaseti adı verilmiştir.¹⁸ Todorova "Balkanlaşma"nın, yalnızca büyük siyasal birimlerin parçalanmasını ifade etmekle kalmayıp, barbarlığa dönüşle de aynı anlama geldiğini dile getirir. Karşıtları tarafından "Balkanlaştırıcı" diye tanımlanmayan tek bir grup gösterilebilir mi? En son olarak da, kavram bağlamından tümüyle çıkartılarak paradigmatik olarak farklı bağlantılandırıldı. Balkanlar'ın Avrupa'nın "ötekisi" olarak tanımlandığını ispat için özel bir kanıt gerekmez.¹⁹

Yerasimos Balkanlar'da 19. yüzyıldan başlayarak ulus duygusunu geliştirmenin kazandığı aciliyetin, beraberinde iyimser bir bakışla türdeş bir ulus-devlet oluşturma sürecinin önünde bir engel, kötümser bir bakışla düşman komşunun beşinci kolu gibi gözükten azınlıklardan kurtulma isteğini getirdiğini,²⁰ ifade eder. Carr'a göre "herhangi bir uluslararası düzenin bir uluslar birliği biçimini almak zorunda olduğu meselesi, milliyetçiliğin temel ilkesidir. Tıpkı ulusal topluluğun tek tek bireylerden meydana gelmesi gibi, uluslararası topluluk da, ulus üyelerden meydana gelmelidir. Ulusların da bireyler gibi,bağımsız ve kendi kaderini belirleyen varlıklar olduğu ilan edilince, şu soru kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktı: Hangi uluslar? Bu soruya verilecek kesin bir yanıt yoktu."²¹

---

¹⁶ Emir Türkoğlu, "Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği", Balkan Diplomasisi, Ömer Lütem - Birgül Demirtaş Coşkun (der.), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara 2001, s.112-116.

¹⁷ Leo Tindermans (Hazırlayan); Barışa Çağrı: Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu, Sabah Yayınları, İstanbul 1998, s.146.

¹⁸ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/balkanlar.html>

¹⁹ Marla Todorova, Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, s.17.

²⁰ Stefanos Yerasimos, Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995, s.35.

²¹ Edward Hallet Carr, Milliyetçilik ve Sonrası, Çev. Osman Alanhay, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993, s.60-61.

Yeni devletlerin hepsi etnik, dilsel ve kültürel homogenlik iddiasında bulunduğu sürece, ne istikrarlı ne de kalıcı bir düzen yaratılabilir. 1918'den sonraki Avrupa haritasını etnik-dinsel milliyetçilik temelinde yeniden çizmek denemesi, bu girişimin halkların kovulması/veya katliam ve soykırım pahasına başarıya ulaşabileceğini kanıtlamıştı.²² Soğuk Savaş sonrası yaşanan büyük değişim ve dönüşümlerden en fazla nasibini alan coğrafyanın Balkanlar olması doğaldı. Aynı şekilde Kafkaslar da bu dönüşümden payını alacak, dağılan Sovyetlerin ardından bağımsız yeni cumhuriyetler kurulacaktı. Değişikliğin sahaya inmesiyle birlikte istikrarsızlık, kriz ortamının kaosunun hemen ardından Balkanlar'da yeni siyasi oluşumlar meydana gelmeye başladı. Bu durum günümüzde istikrarsızlığın son bulduğu anlamını da taşımamaktadır.

Avrupa'nın mezhep ve kültür olarak ikiye bölündüğü, iki farklı dünyanın kesiştiği ilginç bir coğrafyada yer alan Yugoslavya'nın farklı kültürler mozaiğinde, Katolik Batı kültürünün etkisinde yaşama biçimi oluşturan Slovenler ve Hırvatlar ülkenin batısında yer almaktadır. Ortodoks doğu kültürünün nüfuzundaki Sırlar ve Karadağlılar ise ülkenin kuzeyinde ve doğusunda yerleşmişlerdir. Bu yapıyı daha da karmaşık kılan, Bosna-Hersek'in ve Müslüman Boşnakların bu iki farklı mezhebin, kültürün tam ortasında yer almasıydı. Aslında Bosna-Hersek'in kendisi ufak bir Yugoslavya'dır. Çünkü bu ülkenin nüfusunu oluşturan üç ayrı halkı, üç ayrı din ve kültürden meydana geliyordu.²³

Yıllarca cumhuriyet olma talebinde bulunan Kosova Arnavutları'nın talepleri karşısında Sırbistan, Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin özerkliklerini sınırlandırmasından sonra, Sırların egemenliğinin çok fazla öne çıkması ülkede tepki yaratmıştı. Hırvatistan ve Slovenya'da milliyetçilik harekete geçerek, birlikten ayrılma taleplerini kışkırtmaya başlayınca, bağımsız olma istekleri, milliyetçiliği daha da kamçılıdı. Dolayısıyla birbirini besleyen bu etkiler, bağımsızlık isteklerinin daha fazla gündeme gelmesine yol açtı. Nitekim Slovenler 2 Temmuz 1990'da bağımsızlık ilan eden ilk cumhuriyet oldu.²⁴ Böylece, diğer cumhuriyetlerdeki bağımsızlık talepleri de bu durumdan etkilenerek güçlendi. Slovenya'yı izleyen diğer cumhuriyetlerin, bağımsız devletler olarak uluslararası sahnede yer almaya başlaması ile Yugoslavya (Güney Slavya) Birliği de ortadan kalkmış olacaktı.

---

²² Eric J. Hobsbawm, a.g.e., s.10.

²³ Necmettin Alkan, Dağılan Yugoslavya Mozaiğinde Bosna, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s.40.

²⁴ Hugh Poulton, a.g.e., s.16-17.

Slovenya'nın 25.5.1991'de Yugoslavya'dan ayrılma kararını resmen almasından sonra, Hırvatistan'da onu izledi.²⁵ Yugoslavya Federasyonu'ndan savaşmadan ayrılan 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş olan tek federe cumhuriyet Makedonya olmuştur. Karşılaştığı problemlere rağmen, Avrupa ve Transatlantik kuruluşlarına üyeliği öncelikli dış politika hedefi haline getirmiş ve ülke nüfusunu oluşturan etnik gruplar arasında kırılğan da olsa barış ortamı sağlayabilmiştir.²⁶ Yüzyıllar boyunca dillerin, dinlerin, ırkların ve kültürlerin içiçe olduğu Balkanlar'ın en karmaşık bölgelerinden biri olan Makedonya'da; herbiri ayrı Ortodoks kilisesine bağlı olan Makedonlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Sırlar ve Ulahlar, Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar ve Çingeneleer belli başlı toplulukları olarak yer almaktadır.²⁷

Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan ve "Üç Vilayet" olarak anılan stratejik coğrafyanın Ege Makedonyası olarak bilinen bölümü, 1912'de Balkan Savaşı'nda Yunanistan'ın işgaline uğradığında Atina yönetimleri, bölgedeki konumlarını katliam, etnik temizlik ve asimilasyon yöntemleriyle pekiştirmeye çalışmışlardır. Topraklarındaki diğer azınlıklar gibi Ege Makedonlarının etnik azınlık haklarını tanımayan, varlıklarını inkar eden ve onları "Slavafon Helenler" olarak adlandırıp dünya kamuoyunu yanıltmaya çalışan AB üyesi Yunanistan, 1919 Neuilly Barış Antlaşması'nın ilgili maddelerine, 1925 milletler Cemiyeti'nde imzalayıp kabul ettiği şartlara ve 1990'da Paris Şartı'nın ilgili hükümlerine de imza atan bir AB üyesi olarak, hiçbir belgeye uymaksızın, Makedon etnik azınlığını baskı altında tutmayı sürdürmüştür.²⁸ Günümüzde de Yunanistan'ın Makedonya etnik azınlığı üzerindeki yıldırma politikaları devam etmektedir.

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde nüfusu 150 binden fazla olan bir Türk azınlığı yaşamaktadır. Dedeağaç, Gümölcine ve İskeçe'den oluşan Batı Trakya'daki Türk azınlığın varlığının hukuku ve statüsü, 1923 Lozan Barış Antlaşması ile belirlenip garanti altına alınmış olmasına karşın, Yunan yönetimleri onları hala "Müslüman Helenler"den oluşan bir dini azınlık olarak gösterme, baskı altında tutma ve kendilerine karşı ayrımcılık gütmeye eğilimi göstermektedir. Bu ise, Batı Trakya Türklerinin * temel insan haklarının

---

²⁵ Necmettin Alkan, a.g.e., s.33.

²⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, "Makedonya Bıçak Sırtında: Balkanlar'ın Eski "Model Ülkesi", Yeni İstikrarsızlık Unsuru mu?", Murat Hatipoğlu (der.), Makedonya Sorunu Düünden Bugüne, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara 2002, s.119.

²⁷ Ömer Turan, Makedonya'da Türkler Makedonya Sorunu Düünden Bugüne, Murat Hatipoğlu (der.), ASAM Yayınları, Ankara 2002, s.167.

²⁸ Murat Hatipoğlu, "Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış", Murat Hatipoğlu (der.), Makedonya Sorunu Düünden Bugüne, ASAM Yayınları, Ankara 2002, s.110.

* Batı Trakya Türklerinin lideri Dostluk, Eşitlik ve Barış (DEB) Partisi'nin kurucusu olan Dr. Sadık Ahmet 24 Temmuz 1995'te geçirdiği şüpheli bir trafik kazasında yaşamını yitirmiştir.

sürekli ihlali demektir. İhlaller sonucunda Yunan yönetimleri hüküm giymekte²⁹ olmalarına rağmen bu politikalarından vazgeçmiş olduklarını söylemek mümkün değildir. Milli kimliklerini Helen olarak tanımlayan "Megali İdea" olarak adlandırılan bir yayılma anlayışıyla yönetilen Yunanistan'da hangi parti iş başında olursa olsun, ülkesinde hiçbir etnik grubun ya da azınlığın bulunmadığını ileri sürmekte ve azınlıkların kimliklerini inkâr etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan en büyük felaket olarak tanımlanan Bosna-Hersek* çatışması Sırlar ile Boşnaklar arasında geçmiş ve kanlı çatışmalar sonucunda binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Slovenya ve Hırvatistan'dan sonra bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek'te, Müslüman Boşnakların Sırlar tarafından saldırıya uğramasından önceleri iç savaş olarak gelişen çatışma, zamanla katliamlara ve soykırıma dönüşmüştür. Balkan Devletleri konusunda 1988 ve 1990 yıllarında yapılan karşılıklı ortaklık görüşmeleri, bu dönemde yaşanan krizden büyük ölçüde etkilenmiştir. Yugoslavya'daki kriz, İkinci Büyük Savaş'tan sonra Avrupa'da meydana gelen, barış ve güvenliği tehdit eden en ciddi kriz olmuştur. Bu nedenle Dayton'da kararlaştırılan Bosna-Hersek için Barış Antlaşması, Paris'te 12 Aralık 1995'te imzalanarak krize son verilmek istenmiştir. Günümüzde de Bosna-Hersek'in Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklardan oluşan üç etnikli yapısının sıkıntıları devam etmektedir. Sırlar, Boşnakları azınlık olarak göstermek istemektedirler. Boşnakların en rahat yaşayabildiği yerlerden biri Karadağ'dır. Müslüman nüfus %10'un altına düşürülmeye çalışılarak Bosna, Balkanlar'dan yok edilmek istenmektedir. Bu durumda Bosna'nın AB'ye girmesi de mümkün gözükmemektedir. Sonradaki savaş sırasında 11 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenica kentinde 8 binden fazla Müslüman Boşnak katledilmiş olup, insan hakları konusunda faaliyet gösteren birçok kuruluşun bu katliama kayıtsız kaldığı bilinmektedir. Lahey Adalet Divanı tarafından da kayıtlara geçirilen bu soykırımın sorumluları "uygar" Avrupa'nın büyük devletleri tarafından yıllarca korunmuştur.

Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, her yıl düzenlediği etkinliklerle Dr. Sadık Ahmet'i anmayı sürdürmektedir.

²⁹ Murat Hatipoğlu, "Yunanistan'ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)", Balkan Diplomasisi, Ömer E. Lüttem-Birgül D. Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s.38.

* Ayrıntılı bilgi için bkz; Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, USAK Yayınları, 2006. Bosna'da yaşanan dramla ilgili, insan haklarına ilişkin hukuk ihlalleri ve askeri müdahalelerde ilgili olarak ayrıca bkz: Merve İrem Yapıcı, "Bosna-Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalelerin Uluslararası Hukuk'taki Yeri",

<http://www.usakgundem.com/makale /20/bosna-hersek>.

2.2.Balkanlar'ın Türkiye İçin Önemi

Sovyetler'in dağılmasından sonra Balkanlar'ın Soğuk Savaş dönemindeki stratejik konumuna atfedilen öneminin de azalmasıyla birlikte, su yüzüne çıkan etnik ve dinsel kimlikler yeniden gündeme gelerek, bölgeyi yeni yapılanmalara, yeni siyasi oluşumlara götürecektir. Büyük güçlerin Avrupa üstünlüğünü elde etme mücadelesinde daima bir rekabet ve çatışma alanı olan Balkanlar, İslam ve Hristiyan kültürlerinin birleştiği bir alan olarak da tarih boyunca etnik ve dini çatışmaların, sosyal ve siyasal çalkantıların yaşandığı bir bölgedir. Dolayısıyla Balkan coğrafyasının bütün bu özellikleri, Balkanlar'ın politikasına da hakim olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynaca Antlaşması (1774), Balkanlar için de bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu Antlaşma ile Rus Çarlığı, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Ortodoksların koruyucusu olarak Avrupa'nın Şark Meselesi adını verdiği Doğu Politikasını uygulamaya koymuştur. Aslında Şark Meselesi Türklerin Balkanlar'dan atılması anlamını taşıyordu.

Türklerin Avrupa'daki topraklarından çıkarılması siyasetinin bir ideoloji olarak benimsenmesi, Türkiye'de göçmen meselesinin Avrupa'dan önce başlamasında önemli bir rol oynamış; ilk göç akımları da, başta Rusya olmak üzere Osmanlı Devleti'ne komşu olan devletlerin istila emellerinden doğan savaşlarla başlamıştır.³⁰ Rusya'nın olduğu gibi Avrupa ülkelerinin de Balkan topraklarına olan ilgisinin en önemli sebepleri arasında, bu coğrafyada yaşayan insanların önemli bir kısmının Slav Ortodoks ve diğer bir kısmının da Katolik Hristiyan olmasıdır. Bir tarafta Ortodoks Slav Rusya, diğer tarafta daha ziyade Katolik, Protestan ama Hristiyan Avrupa. Dolayısıyla bu dinsel içerikli sebep, Müslüman Osmanlı'yı Balkan topraklarından çıkarmak istemelerinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı'nın Balkan topraklarında hâkimiyetinin sürdüğü yıllar, aynı zamanda Avrupa ülkelerinin de güçlendiği ve Rusya'nın da büyük bir devlet olarak ortaya çıktığı bir dönem olacaktır.

1912 Balkan Savaşları sırasında Rumeli toprakları tümüyle yitirilecek, Osmanlı Devleti'nin dağılmasına yol açan 1912-1913 tarihlerindeki Balkan Savaşları sırasında, topraklarından kopmak zorunda kalan insanların yaşadığı Büyük Balkan Göçü, bir facia olarak yüreklerde ve zihinlerde yer edecektir. 1829'da Mora'nın kaybı ile başlayan göç hareketlerini, bu tarihten sonra

---

³⁰ Nedim İpek, İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s.19-20. Şark Meselesi'nin 1071-1683) tarihleri arasındaki ilk safhasında Türklerin batıya ilerleyişleri durdurulmaya çalışılmış, (1683-1923) tarihleri arasında ise, batının hedefi Türkleri Avrupa'dan ve Anadolu'dan uzaklaştırmak olmuştur. Osmanlı topraklarını işgal eden kuvvetler, yabancı unsurları ve Türkleri göçe zorlamışlardır. Bkz.: Nedim İpek; a.g.e.

Kosova, Sancak, Makedonya, Girit ve Bulgaristan'dan gelen göçler izleyecekti.

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını kaybetmesinden sonra, Müslüman ve Türkler üzerinde kurulan ekonomik baskılarla örneğin; Batı Trakya'da olduğu gibi Balkan topraklarında sahiplik haklarının önemli ölçüde düşürüldüğü, gelişmişlik haklarının kısıtlanarak sadece toprağa bağımlı hale getirildiği, Osmanlı'dan kalan vakıf mallarının ellerinden alınarak yetersiz ve sahipsiz bırakıldığı da bir gerçektir. Nitekim yıllardır gözardı edilen hakların savunuculuğunu yapmakta olan, hakların eşit paylaşımının sesi olarak mücadele veren Rumeli-Balkan göçmen dernekleri, kendi topraklarından uzakta olmanın acısını en derin şekilde yüreklerinde duyanlar tarafından kurulmuştur.

Osmanlı'dan devraldığı nüfus yapısını Türkiye göçler sayesinde daha da çeşitlendirerek, farklı kültürlerin renkleri ile zenginleştirmiştir. Komşu ülkelerden gerçekleşen göçler, uzun süreli aralarla devam etmiş, önceki yıllarda göç edenler, yeni gelenler için adeta ev sahipliği görevini üstlenmişlerdir. Rumeli göçmenleri kendilerinden önce gelmiş olan büyük göçmen grupları içinde önemli bir destek ve güvenlik ağı bulmuşlardır.³¹ Mübadele döneminin anıları, iki yakanın ortak kültürü olarak, unutulmuş ve üstü örtülen öyküler günümüzde edebiyata olduğu kadar sinemaya da taşınmaktadır. Örneğin Akın Üner'in Çalı Harmanı³² isimli tarihsel romanı, yazarın ailesinin hatıratlarından yola çıkarak nüfus mübadelesinde yaşanan dramları, aradan onca sene geçse bile, göç olayının insanlarda açtığı onulmaz yaraları son derece çarpıcı ve gerçekçi bir dille kaleme alınarak okuyucuya sunulmuştur.

Devletin ilgili kurumlarının olduğu gibi, göçmen dernekleri ve mübadele vakıfları da geleceğe ışık tutacak, yeni nesillere aktarılacak şekilde, tarihi ve kültürel varlıkların korunması ve sahip çıkarılması yönünde önemli işlevler yerine getirmektedirler. Örneğin Lozan Mübadilleri Vakfı'nın³³ yukarıda

---

³¹ Yıldırım Ağanoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Genel Değerlendirmesi", Balkanlar'da Kültürel Kimlik Paneli (Beykent Üniversitesi), Yer: Boğaziçi Üniversitesi İstanbul 22-24 Mayıs 2002, s.2. Ayrıca Bkz: Yıldırım Ağanoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

³² Akın Üner, Çalı Harmanı Mübadele, Yakın Plan Yayınları, Şubat 2013. Ocak 1923'te imzalanan Rumeli coğrafyasına ait Müslümanları ve Anadolu coğrafyasına ait yerlerinden yurtlarından eden Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi, yaklaşık iki milyon eski Osmanlı vatandaşına çok büyük bir dram yaşattır. Çalı Harmanı bu korkunç olayın edebiyatımıza kazandırıldığı roman türünde bir eserdir.

³³ Lozan Mübadilleri Vakfı (LMV) Broşürü, The Foundation of Lausanne Treaty Emigrants, Mart 2003, İstanbul, s.8.

belirtilen işlevlerinden başka, konferans, panel, seminer, sempozyum, konserler ve festivaller de, etkin faaliyetleri arasında yer almaktadır.

Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra Balkan coğrafyasına siyasal istikrarsızlık, sosyal çöküş, ekonomik durgunluk ve etnik sorunlar temelinde kışkırtılan milliyetçilik eğilimleri şeklinde ortaya çıkan sorunlar hakim olmuştur. Bütün bu sorunların günümüzde çözümlenebilmiş olduğunu söylememiz kuşkusuz mümkün değildir. Balkanlar'da siyasal istikrarın sağlanması, herşeyden önce ekonomik sorunların mümkün olduğunca çözümlenebilmiş olması ve demokratik kurumların gelişmesiyle doğru orantılıdır. Türkiye'nin önemli sayıda Türk ve Müslüman nüfusun bulunduğu Balkan ülkeleri ile siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlarının daha da güçlenmesine zemin hazırlayacak olan proje ve politikaları hayata geçirmesini gerekli kılmaktadır.

Çok çeşitli dillerin kullanıldığı Balkanlar'da dil ve kültür çatışmalarının etnik sorunlara yol açması, bu coğrafyadaki halkların halen uluslaşma sürecini yaşadıklarını ortaya koyarken, verimli petrol ve maden yataklarına sahip olmadığı halde, Avrupa'nın güvenliği açısından son derece önem taşıyan bu bölgeyi, örneğin ciddi yatırımlar yapmayan Almanya gibi ülkeler kontrol ve denetim altında bulundurmamak istemektedirler. Dolayısıyla Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmesinin önlenmesinde; yeni siyasi oluşumlar içerisindeki ülkelerin Avrupa'nın demokratik değerlerini ve perspektiflerini paylaşma eğilimi taşımaları önem kazanmaktadır. Örneğin; Almanya başta olmak üzere AB ülkeleri, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını Yugoslavya'nın parçalanmasını izleyen dönemde hemen tanımışlardı. Diğer cumhuriyetleri de ayırım gözetmiş duruma düşmemek için tanımışlardır. Buradan hareketle Balkan ülkelerinin NATO ve AB ile entegrasyonlarının temininin sağlanmak istendiği görülmektedir.

"Balkanların stratejik önemi Ortadoğu ve Avrupa'dan başlayan, Türk boğazları ve Süveyş kanal bölgesi ile Ortadoğu petrol alanlarını hedef alan askeri harekâtın, üs ve destek bölgesi olma özelliğinden gelir. Türkiye açısından ise, Boğazları ilerden koruyan ve Doğu Trakya'nın ayrılmaz bir parçası olması ve ayrıca Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan en kısa ticaret ve ulaşım hattı üzerinde bulunmasından ileri gelir. Ayrıca Balkanlar'daki 8,5 milyon Müslüman ile, Avrupa'daki 3,5 milyon Türk ve Müslüman vatandaşlarımızın anayurdu ile irtibatında önemli bir köprü görevini yerine getirmektedir."³⁴ Balkan ülkelerinin Avrupa'nın askeri ve siyasi kanadı içerisinde yer almaya başlamaları Türkiye açısından bir başka durumun

---

³⁴ Halil Şimşek, "Balkanlar'ın Türkiye'nin Güvenliği Açısından Stratejik Durumu", Rumeli Dernek ve Vakıfları Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü 650. Yıl Sempozyumu, Yayına Hazırlayan: Yıldırım Ağanoglu, İstanbul, 2002, s.181.

önemini de ortaya koymaktadır. Yunanistan Türkiye'yi rakip gördüğünden, Balkan coğrafyasından soyutlamak amacıyla aleyhte kampanyalar yürütmektedir. Balkan ülkeleri ile iyi ilişkiler kuran, veto hakkı olan Yunanistan'ın, aynı zamanda Sırbistan ve Rusya Federasyonu ile bir Ortodoks mihveri oluşturarak, Bosna-Hersek savaşını bir Müslüman-Hristiyan çatışması gibi sunmaya çalıştığı da bilinmektedir. Türkiye'nin AB ile entegrasyonunun olumsuz sonuçlanması durumunda ise, Yunanistan'ın Balkanlar'da etkinlik alanını arttıracığı açıktır.

Türkiye'nin siyaset yelpazesinde, Balkanlar konusunda ortak bir politika ya da birlikten söz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin Balkan politikası, o topraklardaki geçmişini, ardında bıraktığı ortak din ve kültürel özellikleri taşıyan insanları, kültür varlıklarını da ifade eder. Özetle, Balkanlar Türkiye'nin tarihiyle buluşmasını ifade eder. Dolayısıyla Türkiye'nin Balkan politikası, bütün bu özellikleri de kapsayan bir politika olması ve dünya konjonktürünü de işin içine katmayı zorunlu kılmaktadır.

"Türkiye, Kosova'daki Sırp katliamı ve onun sonucunda gerçekleşen NATO müdahalesi ile tekrar gündeme gelen Balkanlar'a dair stratejiyi, bunalımdan bunalıma hatırlanan ve revize edilen bir dış politika meselesi olmaktan çıkarmalı ve uzun dönemli projeksiyonlara ayak uydurabilecek temel önceliklere ve ilkelere göre yeniden belirlemelidir... Türkiye bir taraftan Kosova ölçeğinde Balkanlar'daki çıkarlarını korumaya yönelik stratejik ve taktik adımlar geliştirmeye yönelirken, diğer taraftan da yeni küresel düzen arayışının ana unsurlarını takip ederek gelişmelerin muhtemel seyrinin doğurabileceği sonuçlar konusunda girişimlerde bulunmak zorundadır."³⁵ Dolayısıyla Türkiye'nin bölgesel dengelerde ve uluslararası ilişkilerde etkin olabilmesi, Balkanlar'da etki alanlarını arttıran, bölgeyi kuşatıcı geniş ölçekli bir dış politika stratejisi ile mümkündür.

"Bu bağlamda Türkiye, bir Balkan ülkesi olarak, Balkanlar'da bloklaşma ve gruplaşmanın ortadan kalkmasına, bölgesel barış, istikrar, güvenlik ve işbirliği tesisine büyük önem vermektedir. Balkan politikamızın özellikle Balkan işbirliği sürecinin yeniden canlandırılması temeline dayandığını söylemek mümkündür. Türkiye daha önce 1934 ve 1954 yıllarında kurulan ancak işlemeyen Balkan Antantları'nda olduğu gibi, bugün de bu işbirliği idealinin öncülüğü ve savunuculuğunu yapmaktadır."³⁶ Türkiye'nin ulusal çıkarları aleyhine politikaları safdışı edebilmesi için örneğin; Arnavutluk,

---

³⁵ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2001, s.322.

³⁶ Yavuz Gökalp, "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri Açısından Balkan Politikasının Değerlendirilmesi", Rumeli Dernek ve Vakıfları Türklerin Rumeliye Çıkışının 650. Yıldönümü Sempozyumu, Yayına Hazırlayan: Yıldırım Ağanoğlu, İstanbul 2002, s.221.

Makedonya, Bulgaristan başta olmak üzere bir köprü oluşturmasını sağlayacak projelerin hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki tarihsel bağlar bugün de devam etmektedir. Balkan ülkelerinde azınlık, soydaş ve akraba toplulukları yaşadığı gibi, ülkemizde de Balkan kökenli önemli sayıda bu nüfus yaşamaktadır. Dolayısıyla Balkanlar'da barış ve istikrarın korunması Türkiye için hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü bölgede çıkabilecek bunalımlardan Türkiye yakından etkilenebilmektedir. Bu nedenle iyi komşuluk ilişkilerine özen gösterilmekte ve Balkan ülkeleriyle işbirliği mekanizmaları hayata geçirilmektedir.

Özellikle, Kosova ve Bosna-Hersek'te devlet yapılanmasının güçlendirilmesine ve bölgesel istikrarın önemine inandığı için, Balkanlar'daki tüm uluslararası mevcudiyet ve girişimlere katılan; Bosna-Hersek'te ve Kosova'da uluslararası mekanizmalara etkin desteği yanında Türkiye Uluslararası askeri (KFOR ve EUFOR) ve sivil mevcudiyetlere (UNMIK, EULEX) asker ve emniyet personeli ile katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin bölgesel işbirliğine yaptığı katkıların en somut örneğini, Türkiye-Hırvatistan-Bosna Hersek ve Türkiye-Sırbistan-Bosna Hersek üçlü danışma mekanizmaları oluşturmaktadır. Örneğin 24 Nisan 2010'da Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan devlet başkanlarının katılımıyla İstanbul'da Üçlü Balkan Zirvesi gerçekleştirilmiş ve Zirve'nin sonunda İstanbul Deklarasyonu yayınlanmıştır. İkinci zirve ise 26 Nisan 2011'de Sırbistan'da düzenlenmiştir. (www.mfa.gov.tr/balkanlar-ile_ilisli.tr.mf). Balkanlar uzun vadede siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda kazanımları çok büyük olacak bir bölgedir. Bölgedeki aktivitesi artan Türkiye ekonomik ve siyasi istikrar anlamında çok önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Devlet ve özel sektör ile birlikte önemli ticari gelişmeler gerçekleşmektedir. Kuşkusuz ekonomik kazanımlar zamanla siyasi kazanımları da beraberinde taşıyacaktır.³⁷

Balkanlar'a ilişkin kısa dönemli değil, uzun vadeli politikalar oluşturulması, bu jeostratejik alan içinde yaşamakta olan Türk ve Müslümanların güvenliğinin garanti altına alınması, toprak ve nüfus mübadelesi de dahil olmak üzere uzun vadeli hedeflerin belirlenmesinin önemi açıktır. Ancak bu şekilde Türkiye'yi Balkanlar'dan dışlayacak her türden politikalara karşı olmak mümkündür. Bu durum, Türkiye'de devlet ve özel sektörün faaliyetlerinin tek merkezden ele alınacak biçimde, uzun vadeli stratejiler üretecek kurumsal yapıların oluşturularak harekete geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

---

³⁷ (akademikperspektif.com/2012/02/02/balkanlar_ve_turkiye).

SONUÇ

Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlar'daki tüm dengelerin yerinden oynadığı süreçte ortaya çıkan istikrarsızlık, uluslararası barışı da tehdit eder hale gelmişti. Farklı kültür ve etnisitenin iç içe geçtiği bu bölgede kışkırtılan mülkiyetçilik cereyanlarının savaş alanına çevirdiği tarihten itibaren Balkan coğrafyasının adı "barut fıçısı" olarak da bilinmektedir.

Bir ülkenin dış politikası tarihi, coğrafyası, sosyo-kültürel gücü ve içinde bulunulan dünya konjonktürü ile yakından ilişkilidir. Türkiye'nin Balkanlar'dan çekilirken ardında bıraktığı tarihi ve kültürel birlikteliğe sahip çıkarak, uzun dönemli ileriye yönelik bir Balkan politikası oluşturması siyasal, ekonomik istikrarına ve gücüne bağlıdır. Kültürlerin kesişme noktasında, bulunan, jeopolitik ve jeokültür levhalar üzerinde yer alan Türkiye, coğrafyasının avantajlarını iyi kullanabilmelidir. Dünyadaki güç odaklarının merkezinde bulunan bir ülke olması, dış politikada Türkiye'nin önüne riskler çıkarmakla birlikte, farklı seçenekler de sunmaktadır.

Çok etnikli ve çok kültürlü bir Balkan coğrafyasında yaşayan Osmanlı'nın emaneti olan Türkiye'nin tarihi ve kültürel birlikteliğini yansıtan insanların, insan hakları ihlalleri ile karşılaşmalarını sağlamak da Türkiye'nin Balkan politikasının hedefleri arasındadır. Türkiye'nin Balkanlar'da etkili bir aktör olması için, ortak bir Balkanlık kültürüne vurgu yapan demokratik değerleri, insan hakları ve özgürlükleri çerçevesinde barışçı bir politika yürütmesi gerekmektedir. Balkanlar'daki barış ve işbirliği ortamının, dünya barışına da katkı sağlayacağı açıktır. Özellikle, Batı Trakya ve Bulgaristan'da olduğu kadar, Kosova ve Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye muhtemel göçlerin meydana gelmesini önleyecek politikalar, Balkanlar'daki istikrarın temel koşullarından olmak durumundadır.

Balkanlar'daki Türk ve Müslüman toplumun diğer halklarla kardeşçe yaşaması, en temel insan haklarının elinde olması, siyasi açıdan da varlığını bu platformlarda mücadele içinde yer alarak kabul ettirmesi, yerel yönetimlerde temsilciler ve yöneticiler çıkarması, bütün sorunlarının bilincinde mücadeleye devam edebilmesi, ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Balkanlar'ın çok uluslu, demokratik ve çok kültürlü yeni siyasal yapılanmalar içinde gelişerek bölgenin istikrarının sağlanabilmesi çok sayıda sorunun birlikte çözümünü gerektirmekte ise, bu sorunların çözümünün başlıcalarından biri de bu olmak gerekir.

Osmanlı Devleti'nin kaderinin Balkanlar'da çizilmiş olması, tarihten ders çıkarılması konusunda son derece önemlidir. Buradan hareketle, Türkiye'nin Balkanlar'daki ağırlığını artıracak kapsayıcı politikalara yönelmesinin önemi

de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ortak projelere öncülük ve geniş ölçekli yatırımlara öncülük edilmesi, bölgeyi kuşatan politikalara ağırlık verilmesinin gereği açıktır. Bu nedenle Balkan Zirvesi ve Güneydoğu Avrupa Platformunda Türkiye'nin aktif ve etken roller üstlenmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır. Birbirleriyle işbirliği içerisinde olmadan Balkanlar'daki toplulukların gelişmesinin pek de mümkün olamayacağı söyleyebiliriz. Üniversiteler, Balkan toplulukları arasındaki işbirliklerine öncülük edebilecek kurumların başında gelmektedir. Akademik çalışmalar da bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Örneğin 4-5 Haziran 2013 tarihlerinde Novi Pazar (Sırbistan)'da Balkanlar'da 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinin başlatılması da, bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin günümüzde olduğu kadar ileriye yönelik olarak da Balkan coğrafyasına siyasi, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel açıdan duyarlı olması ulusal çıkarları açısından gereklidir. Bu nedenle, iş birliği sürecini aktif biçimde destekleyen Türkiye, bütün Balkan etkinliklerinde yer almaktadır. Bölge ülkelerinin aynı zamanda Balkanlar'daki sorunlara, ortak çıkarlar zeminindeki projelerle çözüm üretebilmeleri mümkün olabilecektir. Balkanlar'daki güç dengesinin Türkiye'nin aleyhine oluşması ihtimaline karşı, Türkiye'nin etkinlik alanını arttıracak politikalar ve stratejiler doğrultusunda bir Balkan politikasının oluşturulması günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağanoğlu Yıldırım, "Cumhuriyet Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göçlerin Genel Değerlendirmesi", Balkanlar'da Kültürel Kimlik Paneli (Beykent Üniversitesi), Yer: Boğaziçi Üniversitesi İstanbul 22-24 Mayıs 2002.
- Ağanoğlu, Yıldırım, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.
- Alkan Necmettin, Dağılan Yugoslavya Mozağinde Bosna, Beyan Yayınları, İstanbul 1995.
- Carr, Edward Hallet, Milliyetçilik ve Sonrası, Çev. Osman Alanhay, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993.
- Coşkun, Birgül Demirtaş, "Makedonya Bıçak Sırtında: Balkanlar'ın Eski "Model Ülkesi", Yeni İstikrarsızlık Unsuru mu?", Murat Hatipoğlu (der.), Makedonya Sorunu Dünden Bugüne, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara 2002.
- Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2001.
- Gökalp, Yavuz, "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri Açısından Balkan Politikasının Değerlendirilmesi", Rumeli Dernek ve Vakıfları Türklerin Rumeliye Çıkışının 650. Yıldönümü Sempozyumu, Yayına Hazırlayan: Yıldırım Ağanoğlu, İstanbul 2002.
- Göney, Süha, Siyasi Coğrafya, Cilt II, İstanbul Üniversitesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya Fakültesi Yayını, 1993.
- Gürkan, İhsan, "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye", Balkanlar, OBİV Yayınları, İstanbul 1993
- Hatipoğlu, Murat, "Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış", Murat Hatipoğlu (der.), Makedonya Sorunu Dünden Bugüne, ASAM Yayınları, Ankara 2002.
- Hatipoğlu, Murat, "Yunanistan'ın Dış Politikası ve Balkanlar (1990-2000)", Balkan Diplomasisi, Ömer E. Lütem-Birgül D. Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara 2001.
- Hobsbawm, Eric J., 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program; Mit, Gerçeklik", Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- İpek, Nedim, İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- Koloğlu, Orhan, "Osmanlı Döneminde Balkanlar", Balkanlar OBİV Yayınları, İstanbul 1993.
- Kut, Şule, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları", Gencer Özkan - Şule Kut (der.), En Uzun Yol Yıl Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Buke Yayınları, İstanbul 1988.
- Lozan Mübadilleri Vakfı (LMV) Broşürü, The Foundation of Lausanne Treaty Emigrants, Mart 2003, İstanbul.
- Özbek, Metin O., "Türk Dış Politikasında Balkanlar", Balkan Diplomasisi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASM) Yayınları, Balkan Araştırmaları Dizisi: 3, Ömer E. Lütem-Birgül D. Coşkun, Ankara 2001.

Özey, Ramazan, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Aktif Yayınevi, İstanbul 2002.

Özkan, Gencer, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Özcan ve Kut (der.).

Poulton, Hugh, Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993.

Sloane, William M., Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, Çev. Sibel Özbudun, İstanbul Süreç Yayınları 1987.

Sönmezoğlu, Faruk, vd., Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

Şimşek, Halil, "Balkanlar'ın Türkiye'nin Güvenliği Açısından Stratejik Durumu", Rumeli Dernek ve Vakıfları Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü 650. Yıl Sempozyumu, Yayına Hazırlayan: Yıldırım Ağanoğlu, İstanbul, 2002.

Tindermans, Leo (Hazırlayan); Barışa Çağrı: Uluslararası Komisyonun Balkanlar Hakkındaki Raporu, Sabah Yayınları, İstanbul 1998.

Todorova, Marla, Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, s.17.

Turan, Ömer, Makedonya'da Türkler Makedonya Sorunu Dünden Bugüne, Murat Hatipoğlu (der.), ASAM Yayınları, Ankara 2002.

Türkoğlu, Emir, "Kosova Arnavutlarının Milliyetçiliği", Balkan Diplomasisi, Ömer Lütem - Birgül Demirtaş Coşkun (der.), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara 2001.

Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt 2, USAK Yayınları, 2006.

Üner, Akın, Çalı Harmanı Mübadele, Yakın Plan Yayınları, Şubat 2013.

Wachtel, Andrew Baruch, Dünya Tarihinde Balkanlar, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul Ekim 2009.

Wallerstein, Immanuel, Jeopolitik ve Jeokültür, Çev. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

Yapıcı, Merve İrem, "Bosna-Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalelerin Uluslararası Hukuk'taki Yeri", <http://www.usakgundem.com/makale/20/bosna-hersek>.

Yerasimos, Stefanos, Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu, Çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995.

İnternet Kaynakları

akademikperspektif.com/2012/02/02/balkanlar_ve_turkiye
<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/balkanlar.html>
http://www.totalwar_turkiye.com/tvforum/index.php?topic
www.mfa.gov.tr/balkanlar-ile_ilislire.tr.mf

BİR EKONOMİK MODEL OLARAK “ÖZYÖNETİM” VE YUGOSLAVYA UYGULAMASI

Recep TEMEL*

Özet

“Özyönetim”, 1950-1980 yılları arasında Yugoslavya’da (Eski Yugoslavya) uygulanmış, kimine göre ekonomik bir model kimine göre ise ekonomik modelden öte genel anlamda bir yönetim tipidir. Hangi yaklaşım açısından ele alınırsa alınsın, değişmeyen bir gerçek vardır ki; o da, J.B.Tito dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde “Özyönetim” uygulamasının farklılığıyla dikkatleri üzerine çekmiş olmasıdır. Soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünyasında Pazar ekonomisi ile Piyasa ekonomisi arasında bir yerde vaziyet alan “Özyönetim” modelinin Yugoslavya pratiği bu açıdan incelemeye değerdir. Araştırmamızda Yugoslavya’da hangi saiklerle “Özyönetim” uygulamasına geçildiği, bu modelin farklı olarak ne gibi özelliklere sahip olduğunun yanı sıra 1950-1980 yılları arasındaki süreçte meydana getirdiği değişim incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Özyönetim, Ekonomi

“SELF-MANAGEMENT” AS AN ECONOMIC MODEL AND THE YUGOSLAVIA PRACTICE

Abstract

“Self-Management”, applicated between 1950-1980 in Yugoslavia (Former Yugoslavia), is considered by some people as and economical model and by some people beyond an economical model in general as an regime type. Irrespective of these considerations, an unchanging reality is that the “Self-Management” application, which was applied during a period also called the J.B. Tito period, has drawn attention with its distinctness. The Yugoslavia practice of the “The Self-Management” model, which stand an attention between the free market economy and the market economy during the two poled Cold War is worth to examined in this manner.

Our study investigates for which reasons the “Self-Management” model was applied in Yugoslavia, which different characteristics this model displays and to which alterations this model leds during the period between 1950-1980.

Key words : Yugoslavia, Self-Management, Economy

---

* Yrd. Doç.Dr. Bozok Üniversitesi, Öğretim Üyesi

Giriş

Yugoslavya II. Dünya Savaşı sürecinde emperyalist güçler tarafından işgal edilmiştir. İşgale karşı farklı gruplar olarak (Ustaşa, Çetnik, Partizan) yürütülen direniş, Partizanların liderliğini yapan J.B.Tito tarafından merkezileştirilmiş ve işgalcilere karşı zafer elde edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu hale gelen dünyada Yugoslavya, tercihini Sovyet Rusya'nın önderliğini yaptığı "Doğu Bloku"ndan yana kullanmıştır. Bu tercihin doğal sonucu olarak 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölgeden oluşan Yugoslav Sosyalist Federe Devleti'nde "Planlı Ekonomi" düzeni uygulamaya konulmuştur. Yeni devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra kökeni savaş yıllarına dayanan Tito- Stalin uyumsuzluğu baş gösterince Yugoslavya "Doğu Bloku"ndan uzaklaşarak kendine has bir yol izleyecektir. Bu yeni yol kimilerinin "Yugoslavya Sosyalizmi" kimilerinin "Piyasa Sosyalizmi" kimilerinin ise "Özyönetim" adını verdikleri bir modeldir.

Özyönetim Kavramı

Özyönetim kavramı Sırpça "Samoupravljanje" kelimesinden türetilmiş ve "kendi kendine hükümet etme" anlamına gelmektedir. Türkçeye çevrilirken ise genellikle Fransızcadaki "Autogestion" ve İngilizcedeki "Self-management" kelimelerinin karşılığı olarak "belli koşullar içerisinde bir işletme veya örgütün kolektif biçimde çalışanları aracılığıyla idare edilmesi" manasında tercüme edilmiştir.(Yazıcı,2008:2)

Bir yönetim modeli olarak Özyönetim kavramı, işletmelerde geleneksel iş organizasyonunun aksine işçilerin; müşteri ilişkileri, genel üretim yöntemleri, zamanlama, işbölümü gibi konularda karar alma süreçlerini bizzat ellerinde bulundurmaları demektir. Edward Kardelj'e göre Özyönetim , "ana gayesi işçilerin ve çalışan topluluğunun görevlerini geniş bir bağımsızlık içinde yapmalarını ve sosyal sorunların çözümlenmesi ile ekonominin yönetiminde bir pay sahibi olmalarını sağlayarak, yeteneklerini arttırmayı garantileyen"(Türkdoğan,1977:26) sistemdir. Işıklı ise Özyönetim'e salt ekonomik bir içerik değil "toplumsal yaşamın bütün kesimlerinde ve kademelerinde, yönetici-yönetilen ayrımını ortadan kaldırma iddiası taşıyan bir model" olarak yaklaşır ve hatta "Özyönetim"i parlamenter demokrasi yerine doğrudan demokrasiyi gerçekleştirme eğilimlerinin bir ürünü" (Işıklı, 1980:13) şeklinde niteler. Guerin de "Özyönetim, aşağıdan yukarıya hareket ederek doğrudan demokraside kitleleri çiraklık evresinden geçirme erdemine sahiptir; devlet komünizminde olduğu gibi sürekli hale gelen köklü edilgenlik ve itaat etme alışkanlıkları, geçmiş baskıların miras bıraktığı aşağılık kompleksi yerine onların özgür inisiyatifini geliştiren, cesaretlendiren ve canlandıran, onlara sorumluluk duygusu aşıl原因 bir erdemdir" (Guerin,

2012) yaklaşımıyla Işıklı'yı teyit eder. Aksine bir değerlendirmeyele, Özyönetim'i "salt bir işyerinde verimliliği artırıcı bir unsur olarak veya salt mülkiyet ölçeğinde çalışanların yönetime katılmaları şeklinde tercüme etmek Özyönetim'den kastedilen manayı kısıtlayacaktır. (Cangızbay, 2003:149) Lakin bu tespit dahi Özyönetim'in ekonomi merkezli bir model olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir.

Özyönetim Modelini Ortaya Çıkaran Sebepler

Yugoslavya'da Özyönetim modelinin gündeme gelmesi II. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan gelişmelerle ilişkilidir. Özellikle Yugoslavya'nın Almanlar tarafından işgaline karşı Partizanların, Tito önderliğinde yürüttükleri direniş, savaş sonrasında Stalin'e karşı tavır alışın itici gücünü oluşturacaktır.

Alman işgaline karşı silahlı direnişte bulunan Partizanların çekirdeğini İspanya iç savaşında Franko faşizmine karşı savaşmış komünist gönüllüler oluşturmuştur.(Bora,1991:47) Tito, direnişi yönetmede gösterdiği başarısının yanı sıra, Yugoslav Komünist Partisi'nin lideri sıfatıyla da 1943 yılının Kasım ayında Anti faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi (AVNOS)'ni kurmayı başaracaktır. 1945 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerde de Yugoslav Komünist Partisi'nin oluşturduğu Halk Cephesi oyların %90'nını alınca, 29 Kasım 1945 tarihinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulacak (Ülger,2003:52) ve J.B.Tito yeni dönemin baş aktörü olacaktır.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, altı federal devlet (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Slovenya) ve iki özerk eyaletten (Kosova, Voyvodina) oluşmuştur. Farklı etnik ve dini unsurların yaşadığı bu yapılar Tito'nun isabetli tasarrufuyla federal bir çatı altında bir araya getirilerek aralarındaki egemenlik ve bağımsızlık çekişmeleri önlenmek hedeflenmiştir.(Tiryakioğlu, 1979: 85)

Yeni devletin ilk yılları tıpkı Sovyet nüfuzu altında bulunan diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi Sovyet modeline yönelen uygulamalarla geçti. Bu çerçevede 1947 yılına gelindiğine Yugoslavya'da faaliyet gösteren bütün sanayi işletmeleri "Planlı Ekonomi" anlayışı gereği kamulaştırılmıştı. Ne var ki; bu durum uzun sürmeyecek kısa bir süre sonra Tito ile Stalin arasında baş gösterecek uyuşmazlık iki ülkenin yollarını ayıracaktır. Esasında bu anlaşmazlığın kökeni savaş yıllarına dayanır. Öncelikle henüz savaş sona ermeden 11 Ekim 1944 tarihinde Moskova'da Churchill ile Stalin arasında Yugoslavya'nın %50-%50 nüfuz alanı olarak bölüşülmesinin kararlaştırılması, Tito-Stalin çekişmesinin başlangıcını oluşturacaktır.

Tito'nun Stalin'e karşı elini kuvvetlendiren hususlardan birisi, Tito'nun işgalcilere karşı verilen mücadelede diğer Doğu Avrupa ülkeleri liderleri gibi ülkesini terk edip Moskova'ya sığınmamış olmasıdır. (Işıklı,1979:93) Ayrıca Yugoslavya'da komünistlerin Moskova'dan bağımsız olarak iş başına gelmiş olmaları, Yugoslav Komünist Partisi'ne özgüvenin yanında iç ve dış sorunlara farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. (Sander,1969:58)

Yugoslavya 28 Haziran 1948 tarihinde Stalin'in baskısıyla Kominform'dan atılacak ve gerekçe olarak da; Yugoslavya'da Sovyet askeri danışmanlara kötü davranılması, Sovyet sivil uzmanlara istedikleri resmi bilgilerin Yugoslav resmi görevlilerince verilmesinin reddedilmesi gösterilecektir. (Işıklı,1979:96) Sovyet Rusya daha da ileri giderek 1949 yılında Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu'nda Tito ve ekibi ile Yugoslav Komünist Partisi hakkında şu hükümleri verecektir.

-Tito ve ekibinden oluşan casuslar grubu ve bu grubun diğer üyeleri işçi sınıfının ve köylülüğün düşmanı, Yugoslav halklarının düşmanlarıdır.

-Bu casuslar grubu Yugoslav halklarının değil, Amerikan ve İngiliz emperyalistlerinin iradesini temsil etmektedirler. Bundan dolayı ülkenin çıkarlarına ihanet etmiş ve Yugoslavya'nın siyasi egemenliğine ve ekonomik bağımsızlığını yok etmişlerdir.

-Bugünkü oluşumuyla halk düşmanlarının, katillerin ve casusların eline düşmüş olan Yugoslav Komünist Partisi bir komünist partisi diye anılma hakkını yitirmiştir ve sadece Tito ve ekibinin casusluk görevlerini yerine getiren bir aygıttan ibarettir.(Kominform Kararları,1978:11-12)

Stalin'in bu tutumuna karşı Tito, iki bloklu dünyada Yugoslavya'nın paylaşımına razı gelmeyerek, dış politikada "Bağlantısızlar Hareketi" ile 3.Dünya ülkelerinin yeni bir güç olması yönünde çabalara girişecektir. ABD'nin 1947 yılında Marshall yardımı çerçevesinde yakınlaşma çabalarını ise Tito, "kendi düşünce ve eğilimlerinden hareketle, her ne kadar savaş sonrası şartlar ağır olmasına rağmen, ABD tarafından yıkıcı amaçlarla kullanılabilceği endişesiyle reddettiğini" (Tito,1978:128-129) ifade edecektir. Bu şartlar altında Yugoslavya 1950 yılına geldiğinde "Özyönetim" modelini uygulamaya koyma kararı verecek ve ülke genelinde tatbikata başlayacaktır.

Özyönetim Modeli

Yugoslavya'nın Özyönetim modelini uygulamaya koymasının sebebinin Sovyet Rusya ile yaşanan çekişme olduğu açıktır. Ancak bu değerlendirmenin doğru olmadığı da iddia edilmiştir. Bu konuya ilişkin olarak M.Drulović "Yugoslav devrimi, başından beri yerli bir devrim olmuştur. Topyekûn

kalkınma için Yugoslav Komünist Partisi'nin yeğlediği yol Kominform'un taktiğine zaten uygun değildi. Komünist Enternasyonal'in sorumluları, kütle halinde kalkınmaya yönelen Yugoslav Komünist Partisi'nin tutumunu bir serüvencilik saymaktaydı. Onlar Stalin dogmacılığının ve Stalin şemalarının tutsağı olduklarından devrimci amaçlar güden ve ulusal kurtuluşu ön planda tutan bir silkinmeye karşı idiler”(Drulović,1976:27) değerlendirmesini yapacaktır.

Blanc'a göre ise Sovyet Rusya ile bozuşma, Yugoslav yöneticilerini kendi öz kaynaklarına dönmeye teşvik etmiş ve kendi toplumlarına en uygun modeli araştırma zorunda bırakmıştır.(Blanc,1975:61) Özyönetim'in bu anlamda bir yerellik taşıması bir tarafa, modele Yugoslav yöneticileri hiçbir zaman Komünizm'den uzaklaşma şeklinde yaklaşmamış tam aksine Komünizm'in gerçek uygulayıcısı olduklarını iddia etmişlerdir. Nitekim Tito Özyönetim uygulamasına geçişi belirleyen yasayı (27 Haziran 1950) Ulusal Meclis'e sunarken “Fabrikalar İşçilerin, Toprak Köylülerin” sloganını kullanacaktır. Stalin'e karşı Özyönetim'i savunurken de çabalarının Marks, Engels ve Lenin'in devletin ortadan kalkışına ilişkin ilkelerini hayata geçirmek olduğunu savunacaktır. (Tito,1978:7)

Özyönetim, Planlı Ekonomi'nin aksine ekonomiyi üreticilerin idaresi altına almayı amaçlar.(Guerin,2012) Planlı Ekonomi'deki merkezi yapının yetkileri kısıtlanarak, nelerin, nasıl ve ne kadar üretileceğine, hangi fiyattan satılacağına ve gelirlerin nasıl dağılacağına tamamen işçiler karar verecektir. Dolayısıyla üretim araçlarının mülkiyeti devletten topluma geçecek ve Özyönetim'de yönetim fonksiyonları işçiler ve toplum adına çalışanlar tarafından kullanılacaktır.(Etçioğlu, 2009: 90)

Özyönetim modelinde işçilere devredilen yönetim hakkı ve yetkisi bir sistem etrafında yürütülecektir. Bu sistemin başında İşçi Birliği, onun altında İşçi Konseyi, onun da altında Yönetim Komitesi yer alır. Bu birimlerin altında İşletme Müdürü ve büyük ölçekli işletmelerde Çalışma Birimi bulunur. İşçi Birliği bir tür genel meclis, İşçi Konseyi küçük ölçekli bir danışma organı, Yönetim Komitesi ise yürütme organı işlevi görür. (Guerin, 2012)

Özyönetim sistematiğine göre kurgulanan işletmelerde bu birimlerin oluşumu ve görevleri şu şekilde tanzim edilmiştir:

İşçi Birliği: İşletmelerin ana organı bu birlik, referandumla doğrudan ya da delege seçimi usulüyle dolaylı yoldan oluşturulur. İşçi Konseyi'nin ve gerektiğinde İşletme Müdürü'nün seçimini gerçekleştirir.

İşçi Konseyi: İşçi Birliği tarafından seçilir ve gerektiğinde görevden alınır. İşletmelerin temel politikalarının oluşturulması, üretim planlarının

hazırlanması, personel alımına karar verilmesi, fiyatların tespit edilmesi, yatırım hacmini saptanması gibi görevleri vardır.

Yönetim Komitesi: İşçi Konseyi tarafından seçilir. İşçi Konseyi tarafından alınan kararların uygulanması, tüzük hazırlanması, iç işleyiş kurallarının belirlenmesi, kalkınma plan ve programlarına ve çalışma koşullarına açıklık getirilmesi, müdürlerin ve orta kademe yöneticilerinin denetlenmesi gibi görevleri vardır.

İşletme Müdürü: İşletmenin büyüklüğüne göre İşçi Birliği veya İşçi Konseyi tarafından kamuya açık olarak seçilir. Ancak çok büyük işletmelerde İşletme Müdürü doğrudan merkezi yönetimce atanır.

Çalışma Birimi: İşçilerin işletme yaşamına aktif katılımını sağlamak amacıyla büyük işletmelerde az kişiden oluşan gruptur. Üyelerin birbirlerini karşılıklı denetlemesi-şevklendirmesi, üretimin artırılması, inisiyatif kullanma yetkisinin geliştirilmesi, katkı esasına göre yapılan ücretlere saydamlık kazandırılması gibi işlemlere sahiptir.(Arvon,1991:59-60)

Özyönetim'in etkili olabilmesi için, kurulmuş olan sistemi yürütecek olanların bilgili ve yeteneklerle donanmış bulunmaları gerekir. Zira bu yeteneklerden yoksun olanların sınıf bilinci olmayacağı gibi daha adaletli yeni bir sosyal sistemin gereğinden de habersiz olacaktırlar. (Druloviç,1976:90) Bu sebeple Özyönetim'in tam gelişmesi için Komünistler sorumluluklarının idrakinde olarak Özyönetim organlarına en iyi, en çalışkan, en güvenilir kişilerin seçilmesine özen göstermek zorundadır.(Tito,1978:30)

Özyönetim Modeli'nin Sonuçları

Bütün kararların merkezi planlamaya bağlı olarak alındığı bir anlayışın terki olan Özyönetim, işletme yönetim ve faaliyet sürecine çalışanları dâhil etmesi açısından özgün bir modeldir. Bu bağlamda “işçilerin önünde yeni ufuklar açmış ve çalışmadan zevk almayı bir nebze de olsa yeniden sağlamıştır.”(Guerin,2012) Nitekim modelin başarısını göstermesi açısından 1951-1980 döneminde Yugoslavya, yıllık ortalama % 5,5'luk büyüme oranıyla dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olmuştur. (Oyvatt, 2012)

Sektörel bazda Özyönetim uygulamalarının sonuçlarına bakıldığında; Tarım alanında II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ziraattan elde edilen gelirler milli gelirin yarısından fazla ve nüfusun %80'i ziraatla meşgul olmakta iken(Etem, 1933:66), Özyönetim sürecinde tarımsal üretim 3 kat artmış, devletten geniş çapta mali ve teknik yardım alan toplumsal mülkiyet altındaki çiftliklerin toplam tarımsal üretim içindeki payı % 40'a ulaşmıştır.(Ana Britannica,1991:450) Zamanla kırsaldan kente göçler nedeniyle tarımla uğraşanların nüfusu azalmış ve 1970'lere gelindiğinde

tarımında çalışanların nüfusu Sırbistan'da % 53,5, Kosova'da % 52.3, Bosna-Hersek'te % 45.3 şeklinde gerçekleşmiştir. (Kuyucuklu, 1994 :24)

Sanayi sektöründe 1946-1948 döneminde devlet iktisadi teşebbüsü haline getirilen sanayi işletmeleri merkezi planlama ile idare edilirken(Köksal, 965:3), Özyönetim döneminde ve özellikle 1955-1985 yılları arasında sanayi üretimi on kat artmıştır. Başlangıçta ağır sanayiye öncelik verilmesine karşın, 1960'lardan sonra tüketim malları üretimi de önem kazanmıştır.(Ana Britannica,1991:450)

Ücretlilerin durumu ise 1971 yılında şu şekilde tespit edilmiştir. Faal nüfus (fiilen çalışanlar) Sırbistan'da % 51.5, Slovenya'da % 48.4, Hırvatistan'da % 45.5, Bosna-Hersek'te % 36.7, Karadağ'da % 32.7, Kosova'da % 26 düzeyindedir. Bununla birlikte ücretlilerin en yüksek olduğu cumhuriyetler % 69.7 ile Slovenya, % 53.6 ile Hırvatistan, % 53.4 ile Karadağ'dır. En düşük olduğu yer de % 39.6 ile Kosova'dır. (Kuyucuklu, 1994:24)

İşçi merkezli Özyönetim anlayışının doğurduğu olumsuz neticelerden biri işsizlik olgusudur. Bunun da sebebi Serbest Piyasa anlayışında çalışan işletmelerin karlarını azamileştirmeye çalışmasına rağmen Özyönetim modelinde işletmelerin “çalışan başına düşen karı” azamileştirmeyi amaçlamasıdır. Zira bu yaklaşımla kardan daha yüksek pay almak için işgücünden tasarruf etmek işsizliğin ana sebebini oluşturacaktır. Diğer taraftan 1960'lı yıllarla başlayan ve 1980'lerin sonlarına gelindiğinde %10.000'lere varan enflasyonist süreç ücretlerin fiyatlardaki değişimlere hızlı tepki vermesinin sonucu ortaya çıkacaktır. (Oyvay,2012)

Özyönetim'de kamu sektörü, araçların ve olanakların bir araya getirilmesi ve sosyal birikimin artması yoluyla, önemli ve belirleyici rolünü sürdürmüştür. Ama bir yandan da bireysel çalışmaya yeşil ışık yakılmıştır. Özel girişimlerin kuruluşları ve faaliyet süreçleri kontrol altında tutulduğundan yeterli gelişme gösterememişlerdir. Nitekim toplam sosyal hâsilada -tarım dâhil- özel sektörün payı %20'den ibarettir. (Druloviç,1976:207-212)

Özyönetim teorik olarak teknolojik gelişmeyi reddetmemiş ve yakından takip edilmesi gerektiğini öngörmüştür. Yalnız teknolojik değişimin takibi işçi sınıfının varlığına kastetmeyecek bir seyir izlemelidir. Özyönetim'in ilk yıllarında döneme göre uygun teknoloji kullanarak ihracat yapan Özyönetim işletmeleri süreç içerisinde teknolojik yenilikleri takip edememişlerdir. Çalışanların, kazançlarından feragat etmemek için teknolojinin maliyetine karşı durmaları bunun başlıca sebebidir.(Engin,2012)

Özyönetim modelinin tercih edilmesi Sovyet Rusya ile ilişkilerin kesilmesine neden olduğu kadar batılı ülkelerle özellikle AET(Avrupa Ekonomik Topluluğu) ülkeleriyle ilişkileri arttırmıştır. Yüzden fazla ülke ile imzalanan iktisadi, teknik ve kültürel antlaşmayla birlikte BM (Birleşmiş Milletler) ve UNESCO ile kurulan bağlar bir sosyalist ülke olarak Yugoslavya'yı batının etkilerine açık hale getirmiştir. (Blanc, 1975:65)

Yugoslavya'da özel sektörün yeterince gelişmemiş olması (Djilas,1982: 44) ve Özyönetim işletmelerinin işsizliğe sebebiyet vermesinin neticesi yurt dışına yoğun işgücü göçüdür. Diğer taraftan yurt dışında çalışanların ülke ekonomisine sağladığı döviz girdisi ve oralandaki lobicilik faaliyetleri işgücü göçünün olumlu yönleri olarak değerlendirilmiştir.

Özyönetim uygulaması sürecinde Yugoslav yöneticileri ülkeye yabancı sermaye girişine temkinli de olsa izin verdiler. Bu izin çerçevesinde yatırılan sermayenin % 49'a kadar bir bölümü yabancı ortağın olabiliyordu. Diğer Sosyalist devletlerce Kapitalizm'e hizmet etmekle suçlandığı halde Yugoslavya bu yolu açmıştır. Ancak büyük tekellerin egemenliğine fırsat vermemek endişesi dolayısıyla takip edilen politikalar yabancı sermayenin sadece otomobil ve yan kuruluşları ile sınırlı kalmasına neden olmuştur.(Drulović,1976:243-248)

Sonuç

Özyönetim modeli gündeme geldiğinde dünya ekonomi terminolojisine ne kazandıracığı oldukça tartışılmış ve Yugoslavya pratiği dikkatle izlenmiştir. Bir taraftan Planlı Ekonomi'nin merkezietçi yapısını kırması diğer taraftan Pazar Ekonomisi'nin özel teşebbüsünü güdük bırakması Özyönetimi her iki yapıdan da farklılaştırmaktadır. Bu farklılaşma Yugoslavya'da ekonomik gelişmelerin doğal sonucu olmaktan çok Tito ile Stalin arasındaki uyuşmazlığın yansımasıdır. Stalin'in vesayetine, Nazilere karşı yerli güçlerle ve Moskova'ya sığınmaksızın zafer elde etmiş olmanın özgüveniyle, içerde Özyönetim dışarıda ise Bağlantısızlık Hareketi'yle karşı durulmuştur. Özyönetim'de ısrarcı olmanın bir diğer anlamı ise Stalin'in Marksist-Leninist anlayışından uzak uygulamalarına "Toprağın Köylülere Fabrikaların İşçilere" gerçek mahiyetiyle devredildiği bir anlayış oluşturmaktır.

Etnik ve dini farklılıkların yanı sıra federal bir çatı altında, üstüne üstlük merkezi yapıyı zayıflatan uygulamalarla modeli ayakta tutmak Tito'nun karizmasının işaretidir. Bu karizmatik liderlik, modelin, çalışanları üretimin merkezine koyan anlayışının başarısını gölgelemez. Zira yıllara dayalı süreçte ortalama % 5.5'lik büyüme bu durumun kanıtıdır. Fakat süreç içerisinde cari

olan her iki ekonomik sisteme alternatif bir ekonomik model ortaya konduğu ve bunun ispatlandığı, Yugoslavya pratiğiyle iddia edilemez. Yüksek işsizlik ve enflasyon oranlarıyla birlikte, zaten homojen olmayan bir yapıda yatırım ve gelir dağılımı adaletsizliklerinin oluşması adeta Tito sonrası dönemin davetçisidir.

KAYNAKÇA

A) Ansiklopedi

Ana Britanica, (2005), *Yugoslavya Maddesi*, (Cilt 22), İstanbul, Ana Yayıncılık

B) Kitaplar

ARVON, H. , (1991), *Özyönetim*, İstanbul, İletişim Yayıncılık

ANONİM, (1978), *Yugoslavya Üzerine Kominform Kararları*, Devrimci Halkın Yolu Yayınları

BORA, T. ,(1991), *Milliyetçiliğin Provokasyonu-Yugoslavya*, İstanbul, Birikim Yayınları

BLANC, A. ,(1975), *Balkan Ülkeleri İktisadi*, İstanbul, Gelişim Yayınları

CANGIZBAY, K. ,(2003), *Sosyalizm ve Özyönetim: Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye*, Ankara, Ütopya yayınevi

DJILAS, M. ,(1982), *Yeni Sınıf*, İstanbul, İstanbul Kitabevi Yayınları

DRULOVIĆ, M. ,(1976), *Özyönetim*, Ankara, Bilgi Yayınevi

ETEM, M. ,(1933), *Balkan İktisadiyatı*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası

ETÇİOĞLU, E. ,(2009), *Endüstri İlişkileri*, (Ders Notları), Sakarya

IŞIKLI, A. ,(1980), *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, İstanbul, Alan Yayınları

SANDER, O. ,(1969), *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara, Sevinç Matbaası

TİTO, J. B. ,(1978), *Özyönetimli Sosyalizm* (Çev. İlhami Emin), İstanbul, Koza Yayınları

TÜRKDOĞAN, O. ,(1977), *Türkiye Açısından Özyönetim*, İstanbul, Türk Kültür Yayınları

ÜLGER, İ.K. ,(2003), *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, Ankara, Seçkin Yayınevi

YAZICI, Ç. ,(2008), *Özyönetim Modelinin Güncelliğinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

C) Dergiler

KÖKSAL, M. ,(1964), *Yugoslav devlet İktisadi Teşebbüsleri*, İstanbul, İÜHF, Cilt.30, (Sayı:3-4) S.654-664

KUYUCUKLU, N. ,(1994), *Bosna-Hersek ve Ekonomik Kaynakları*, İstanbul, İÜSBF Dergisi (Sayı:6) S.23-26

TİRYAKİOĞLU, E. ,(1979), *Yugoslavya'ya Toplu Bir Bakış*, Ankara, Genel Kurmay Stratejik Etütler Bülteni, (Sayı:13-66)

D) İnternet Kaynakları

OYVAT, C. , *Kamu Sektörünü Savunurken Özyönetimi Yeniden Düşünmek*, <<http://www.siyasetkahvesi.com/sayfa.php?ole> > (15.10.2012)

GUERİN, D. , *Sonuç Kabilinden*,

<http://geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/guer-in-04-sunuckabilinden.html>

(30.11.2012)

ENGİN, A. , *İşini İyi Yapan Adamlar*, <<http://t24.com.tr/yazi/isini-iyi-yapan-adamlar/4394>> (17.10.2012)

TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ'NİN 'KALANLAR'/ 'BIRAKILANLAR' BOYUTU: YUNANİSTAN'DAKİ BATI TRAKYA TÜRKLERİ VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AZINLIK EĞİTİMİ

Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

Abstract

Survival of historical, national and imperial minorities has been one of the fundamental topics in various disciplines of Social Sciences since the beginning of the post-World War I regime in Europe. In the process of state formation, masses of people had to flow across the countries' newly-drawn borders in Europe while some others remained in situ and started to be governed by regimes that were 'alien' to them.

In the growing literature on Turkish-Greek Population Exchange after the World War I, studies generally deal with different matters regarding those who had to flee their lands while issues regarding those communities who were left behind by their kin states are generally ignored. In this respect, this paper aims to contribute to the discipline of migration studies through dealing with educational rights of the Muslim Turkish minority of Western Thrace in Greece whose members were exempted from the compulsory population exchange between Turkey and Greece. Similar to the Western Thrace Turks, endurance of historical minorities on their lands have generally been associated with the type and level of education provided for members of these groups. This constitutes one of the main aims why this paper focuses on continuities and changes regarding the educational liberties of the Minority in Western Thrace.

Giriş

Batı Trakya, Yunanistan'ın kuzey doğusunda yer almaktadır. Meriç ve Karasu nehirleri arasında 8578 km² alana yayılmış olan bu bölge Rodop (Gümülcine), Meriç (Dedeağaç) ve İskeçe illerinden oluşmaktadır. Rodop İl merkezi Gümülcine iken – ki bölgede Batı Trakya'nın kalbi olarak da anılmaktadır – İskeçe İli'nin İskeçe ve Meriç İl'inin de Dedeağaç'tır. Günümüz itibarıyla Yunanistan'ın nüfusu 11 milyonu bulurken Batı Trakya'daki Müslüman Türk nüfus son resmi tahmini rakamlara göre

140.000-145.000 civarındadır (Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Genel Sekreterliği 2010). Bu nüfusun en fazla yaşadığı iller sırasıyla Rodop, İskeçe ve Meriç'tir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgedeki Türk nüfus, tarım ve hayvancılıkla hayatlarını sürdürmektedir.

1920'li yılların başındaki Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nden hariç tutulan Batı Trakya Türkleri, 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla birlikte Yunanistan'a bırakılmıştır. O yıllardan günümüze Yunan devletinin tek tanıdığı resmi azınlıktır. Bölgedeki Müslüman Türk nüfusun azınlık olarak başlangıç tarihi her ne kadar 1923 olarak kabul edilse de, Avrupa'nın tarihi ve milli azınlıkları arasında kabul edilen Batı Trakya Türkleri'nin bölgeye gelişi yüzlerce yıl öncesine dayanmaktadır. 14. Yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya açılması sonucu, Batı Trakya bölgesi Osmanlı topraklarına katılmıştır. Gümülcine ve İskeçe 1360 yılında Gazi Evrenos Bey tarafından fethedilirken Dedeağaç ve İskeçe'nin Şahin İlçesi 1361 yılında Lala Şahin Paşa tarafından Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir (Delibalta 2002: 123-137).

31 Ağustos 1913, özelde Batı Trakya Türkleri ve genelde Türk Dünyası adına önemli bir tarih olarak kabul edilmektedir çünkü dünya tarihindeki ilk Türk cumhuriyeti olan "Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi [Batı Trakya Türk Cumhuriyeti]" kurulmuştur. Fakat, ömrü 60 günü geçmeyen bu cumhuriyet 25 Ekim 1913 tarihinde feshedilmiştir (Batıbey 1979). Bundan sonraki süreçte Batı Trakya 1913'te Bulgarlar tarafından işgal edilmiş ve 14 Mayıs 1919 yılında Yunan kuvvetlerinin himayesine geçmiştir (Delibalta 2002: 221-222). 1. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki imparatorluklar son bulmuş, yeni ulus devletlerin kurulmasıyla sınırlar yeniden çizilmiştir. Bu bağlamda, Lozan Görüşmeleri sonucunda imzalanan 1923 Lozan Barış Antlaşmasıyla birlikte Yunanistan ve Türkiye arasındaki devlet sınırları da resmi olarak belirlenmiştir. Böylelikle Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinden hariç tutulan Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları yerlerini yurtlarını terk etmeksizin asırlardır yaşadıkları topraklarda Yunan vatandaşı ve Türk vatandaşı olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Türkiye-Yunanistan sınırlarını belirleyen 1923 Lozan Antlaşması, aynı zamanda Batı Trakya'daki Müslüman Türk toplumunun da azınlık statüsünde yaşamının başlangıcını oluşturmaktadır. Göç çalışmaları literatürüne bakacak olursak Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşmiş nüfus değişiminin sadece zorunlu göçe tabi tutulanlar boyutu tartışılmakta, kalanları oluşturan Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları ile ilgili konular gerek Yunan gerekse Türk literatüründe mübadele ile ilgili analizlerden hariç tutulmaktadır.

Bu çalışma, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi tartışmalarında göçenler kadar kalanların da analiz edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu

bağlamda çalışmanın temel amacı, 1923 sonrası dönemde Azınlık eğitimindeki gelişmeleri irdelemek, o günlerden günümüze bu alandaki gelişmeleri ve bu gelişmelerin sebep ve sonuçlarını okuyucuya sunmaktır. Batı Trakya'da sunulan ilk ve orta dereceli Azınlık eğitimi'nin tarihsel gelişimi sonucu ortaya çıkan tablo ve çalışmanın temel sorunsalı şudur: Batı Trakya'da 1923'ten günümüze kadar olan süreçte, eğitim alanında Türk Azınlığa sağlanan ve Azınlık kimliğinin korunmasında hayati önem taşıyan pozitif azınlık hakları zaman içerisinde kısıtlanmıştır. Geçmişte Azınlık eğitimini ilgilendiren konularda büyük oranda Müslüman Türk Azınlık üyeleri söz sahibi iken, çıkartılan birçok kanun, bakanlık kararı ve düzenleme sonucu günümüzde bu haklar Yunan devlet mekanizmalarına verilmiştir. Mesela, geçmişte Türkçe öğretmenini dahi kendisi belirleyen Azınlık okullarındaki encümen heyetleri, günümüz itibariyle en ufak teknik konularda dahi Yunan yerel mercilerinden izin almak zorundadırlar. Bu çalışmada da vurgulanacağı üzere, geçmişe nazaran günümüz Batı Trakya'sında Türklere sağlanan eğitim otonomisi Yunanistan tarafından kısıtlanmaya devam edilmekte ve bu alandaki pozitif haklar Azınlık eğitiminin farklı evrelerinde tam anlamıyla uygulanmamaktadır.

Lozan Sonrası Dönem (1923-1949)

Batı Trakya'da Azınlık eğitimi, 1923'te bölgenin Yunanistan'a bırakılması ile başlayan bir süreçtir. 1923 öncesi dönemde çift dilli Azınlık okullarının yerine birçok yerleşim birimde oluşturulan Mahalle Mektepleri, Rüşdiyeler, İdadiyeler ve Sultaniyeler ve Medreseler mevcuttu. 1920-1922 arası dönemde Gümölcine'de 1 idadiye, 1 Rüşdiye ve 6 Medrese, İskeçe'de 1 Rüşdiye ve 2 Medrese ve Dedeağaç'ta 3 Medrese mevcuttu (Akın, 16.2.1984).

1923 Lozan Barış Antlaşması, aynı zamanda bölgedeki çift dilli eğitimin de başlangıcını oluşturmaktadır. Antlaşmasının 40. Maddesi'ne göre:

... Azınlık üyeleri, masrafları kendilerine ait olmak üzere, hayırseverlik, dini ve toplumsal kurumlar, okullar ve eğitim ve öğretim amaçlı sair kurumlar kurma, yönetme ve kontrol etme konusunda eşit haklara sahip olacaklar, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanma ve kendi dinlerinin gereklerini serbestçe yapma hakkına sahip olacaklardır. (Meray 1973:11-14)

Böylelikle, 1923 Lozan Antlaşması aynı zamanda Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı'na sağlanan çiftdilli eğitim özerkliğinin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

1930'lu yılların ortalarından 1949 yılında Yunan İç Savaşı'nın sona ermesine kadar olan dönemde Yunan hükümetleri zor dönemler atlatmış,

Yunanistan 2. Dünya Savaşına katılmış, Nazi Almanya'sı tarafından işgal edilmiş ve devamında ülke İç Savaş'a sürüklenmiştir. Bu süreçte Yunan hükümetleri ülke sınırları içerisinde yaşayan Türkler, Ulahlar, Makedonlar gibi farklı azınlık gruplarının sorunlarıyla ilgilenme hususunda yeterli zaman ve enerji harcamayarak, Yunan çoğunluk toplumundan gerek anadil gerekse kültür ve etnik kimlik olarak farklı bu grupları adeta kendi kaderlerine terk etmiştir.

Batı Trakya bağlamında söylemek gerekirse, Yunanlı yetkililerin Azınlığın eğitim özerkliği ile ilgili konulara yaptıkları müdahaleler 1950 sonrası döneme göre çok azdır. Türk müfredatı bir yana, yaşadıkları ülkenin resmi dili olan Yunancanın öğretilmesi konusunda dahi Yunan hükümet yetkilileri isteksiz ve yetersiz kalmış, böylelikle Yunan vatandaşı olmalarından yaklaşık 30 sene geçmesine rağmen 300'den fazla Azınlık okulunun çok azında Yunanca dil dersi yapılabilmektedir. Mesela, 1929 yılı itibariyle 241 Azınlık okulundan sadece 20 tanesinde Yunanca dersi mevcuttu. Ayrıca, aynı yıl itibariyle bu okullarda hizmet veren 277 Azınlık öğretmeninden sadece 24'ü öğretmenlik mesleği eğitimini almıştı. Diğer tüm Azınlık öğretmenleri medrese veya ilkokul mezunuydu (E.Venizelos Arşivi 1928: 32-42). Bunun yanında tüm Azınlık okullarında uygulanan ortak bir Türkçe veya Yunanca okul müfredatı mevcut değildi. Türkçe derslerin bir kısmı Latin harfleriyle işlenirken diğer kısmı da Osmanlı Türkçesi harfleriyle işleniyordu. Aynı yıllarda Azınlık okulları ile bu konulardan sorumlu Azınlık Okulları Koordinatörlüğü gibi Yunan yerel makamları arasındaki resmi yazışmaların büyük bir kısmı Türkçe ve Yunanca yapılmakta, bu kurumlar tarafından kullanılan mühürlerin bazıları da Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki dilliydi (Huseyinoglu 2012a: 279).

1923-1949 arası dönemle ilgili olarak Azınlık okullarında ülke dilinin öğretilmesi konusundaki en önemli istisnayı 1936-1939 Metaksas Cuntası dönemi oluşturmaktadır. Yönetim, Kuzey'den gelebilecek 'Komünist Tehlike'ye karşın ülke birliği ve bütünlüğünü sağlamak konusunda anadilleri Yunanca olmayan ve özellikle Kuzey Yunanistan'da yaşayan azınlık mensubu vatandaşlarına uyguladığı gibi Batı Trakya Türkleri için de ülke resmi dilinin daha fazla Azınlık okulunda öğretilmesini amaçlamış, böylelikle Yunan milli bilincinin ülke çapında gelişmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, 1930 yılında sadece 20 Yunanlı öğretmen Azınlık okullarında Türk öğrencilere Yunanca öğretirken, 1930'ların sonu itibariyle bu rakam 172'ye çıkmıştır. Ayrıca, ilk kez 1939 yılında Türkçe müfredatından sorumlu Azınlık öğretmenleri Yunanca dil yeterlilik sınavına tabi tutulmuşlardır (Trakya, 21.9.1953). Ülke dilini bilmelerine ve/veya öğrenmelerine yönelik bu ve benzeri uygulamalar ileriki dönemlerde de devam etmiştir.

1946 yılında başlayan Yunan İç Savaşı'nın 1949 yılında sona ermesi ve Yunan devlet mekanizmalarının etkin bir şekilde tekrar çalışmaya başlaması, Batı Trakya, Atina ve Selanik'te yer alan Azınlık eğitimi ile ilgili yetkili mercilerin Azınlık iç meselesi dahilinde kabul edilen eğitim özgürlüğü ile ilgili konulara direk ve dolaylı müdahale etmelerini sağlamıştır. Aşağıda değineceğim alt başlıklarda açıkça görüleceği gibi, 1950'lerden günümüze kadar süregelen resmi müdahaleler sonucunda yaklaşık 90 yıllık mazisi olan Batı Trakya'daki Azınlık eğitim sisteminin ikili ve çoklu antlaşmalarla korunan “özel” ve “özerk” yapısı son bulmuştur. 2013 yılı itibariyle Batı Trakya'da bir azınlık hakkı olarak sunulan eğitim otonomisi, anaokuldan üniversiteye Batı Trakya Türkleri'nin herhangi bir konuda söz söyleme hakkının en alt seviyeye indirildiği, buna mukabil Yunanlı yetkililerin aynı konulardaki kontrol hakkının en üst seviyeye çıkartıldığı nevi şahsına münhasır bir eğitim sistemi olarak devam etmektedir.

Türk-Yunan İlişkilerinin ‘Altın Yıllar’ı ve Batı Trakya (1949-1954)

İç Savaş'ın sona ermesiyle Yunanistan, komşusu Türkiye ile ikili ilişkilerini arttırmaya yönelik yol izlemiştir. Ege'nin her iki yakası arasında gelişen karşılıklı işbirliği, iki ülkede de bırakılan Türk ve Rum azınlıkların eğitimi ile ilgili konularda kendisini göstermiştir. Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları'nın eğitim ve sosyo-kültürel varlıklarını korumaya yönelik - her iki ülkenin akademisyenleri arasında etkileşimin artırılması ve kültürel-bilimsel araştırma projelerinin geliştirilmesi gibi atılan adımlardan en önemlisi 1951 Türk-Yunan Kültür Antlaşması'dır. O yıllarda Türk ve Yunan hükümet yetkililer arasında karşılıklı ziyaretler de artmıştır. Bunun en belirgin örneklerinden biri Azınlık eğitimi ile ilgili alanda yaşanmıştır. Yunanistan Kral'ı Pavlos ve Türkiye Başbakan'ı Celal Bayar arasında en üst düzeyde yaşanan karşılıklı ziyaretler sonuç vermiş ve Batı Trakya'da ilk çiftdilli Azınlık ortaokul ve lisesi 1954 yılında açılmıştır.

Celal Bayar Ortaokulu ve Lisesi'nin açılması ve o yıllarda ortaokul ve lise eğitimi verecek Azınlık üyelerinin yok denecek kadar az olmasının yanında, çiftdilli Azınlık ilkokullarında süregelen Türkçe derslerinin öğretimi yönündeki Türkçe öğretmen ihtiyaçlarını karşılamak üzere her iki ülke yetkilileri anlaşmış, ve karşılıklı öğretmen yollama ile ilgili bir uygulama başlatmışlardır. 1952 yılında Yunan Dışişleri Bakanı S.Venizelos'un Ankara ziyareti sonrası varılan mutabakat sonucu, her yıl 25 Türkiye vatandaşı Türkçe öğretmeni Türkiye'den Batı Trakya'ya gelecek ve bu kişilerin maaşları da Türkiye tarafından ödenecektir (Mavrommatis 2008:385). Bu öğretmenlerin sayısı bir ara 35'e çıkmasına karşın, geçtiğimiz yıllarda bu rakam 16'ya inmiştir. Yıllardır Azınlık temsilcileri tarafından ulusal ve uluslararası zeminlerde tekrar edile gelen bu öğretmen sayılarının tekrardan

otuzlu rakamlara ulaşması yönündeki talep, Yunan yetkililer tarafından herhangi bir karşılık bulmaktan çok uzaktır.

Çiftdilli Azınlık okullarındaki Türkçe müfredat öğretmeni yetersizliğine bir nebze çare olabilecek bu uygulamanın cevap verememesi her iki ülkenin bir konuda daha işbirliği yapmasının yolunu açmıştır: Karşılıklı görüşmeler sonucu Azınlık öğrencileri Türkiye'deki Öğretmen okullarında eğitimlerini alması, eğitimleri bitirir bitirmez de Batı Trakya'daki Azınlık okullarında Türkçe derslerine öğretmen olarak atanmaları yönünde mutabakat sağlanmıştır. Bu bağlamda uygulamanın ilk yılı olan 1955 yılında 20 kişi sınavı kazanabilmiş, ve bunlardan 14'ü 1960-1961 eğitim yılında Azınlık okullarında göreve başlamışlardır (Trakya, 28.3.1961; Hurşit 2006:163)

İki dilliliğin var olduğu bir diğer eğitim kurumlarını medreseler oluşturmaktadır. Batı Trakya'daki medreseler, Osmanlı döneminden kalma eğitim kurumlarıdır. Bölgedeki din adamı ihtiyacını karşılamaya yönelik kurulmuş ve din temelli eğitim veren bu kurumların Batı Trakya çapındaki toplam sayısı 1925 yılında 16 iken 1950'li yıllarla birlikte bu rakam ikiye düşmüştür; Gümölcine şehir merkezinde yer alan Medrese-i Hayriye ve İskeçe İli'nin Şahin ilçesinde faaliyet gösteren Şahin Medresesi.

İki ülke arasında 1950'lerin ortalarında Kıbrıs konusunda yaşanmaya başlanan sorunlar, Yunanistan'ın Batı Trakya Türk Azınlığı ile ilgili konularda -Azınlık eğitimi de dahil- politikasını etkilemiş ve Yunan devletinin Azınlığın milli, dini, dilsel ve kültürel özgürlüklerini kısıtlayıcı politikalarını arttırmasına zemin oluşturmuştur. 1991 yılında ilan edilen resmi azınlık politikası değişimine kadar olan dönemde, bölgede asırlardır süregelen Türk ve Müslüman kimliklerini zaman zaman kısıtlayan zaman zaman da kontrol altında tutmayı amaçlayan uygulamaların önemli bir kısmı aşağıda değineceğim Batı Trakya'daki Azınlık eğitimi alanında yaşanmıştır.

Azınlık Eğitimindeki Özerkliğin Kısıtlanmaya Başlanması ve 'Yunan Devleti' Faktörü (1955-1991)

Ege'nin iki yakası arasında yaşanan gerilim ve ikili ilişkilerin bozulması Yunan makamlarının Azınlığa karşı takındıkları tavır ve bakış açılarının da değişmesinin yolunu açmıştır. O yıllara kadar Batı Trakya'da Azınlığın otonomisi dahilindeki özgürlükleri Türklere ait azınlık hakları dahilinde yorumlayıp bu kapsamda Azınlık eğitimi ile ilgili meselelere fazla karışmayan Yunanlı yetkililer, hükümet fark etmeksizin çıkartılan kanunlar ve bölgedeki uygulamaları sonucu Yunan devlet mekanizmaları, Batı Trakya'da Azınlık hakları kapsamına giren tüm konulardan sorumlu temel birimler haline gelmişlerdir. Bu etki milli ve dini konularda olduğu kadar Azınlık eğitiminde

de kendisini hissettirmiştir. 1955-1991 arası dönemde bölgedeki ikinci çift dilli Azınlık Ortaokul ve Lisesi'nin açılması gibi bazı olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Fakat aşağıda da açıkça görüleceği gibi, Azınlık eğitimine olumlu yönde katkı sağlayan bu ve benzeri gelişmeler yok denecek azdır.

Türkiye'deki öğretmen okullarından mezun olmuş Azınlık mensubu kişilerin Batı Trakya'daki iki dilli Azınlık ilkokullarına öğretmen olarak atanmamaları, Batı Trakya'da eğitim özerkliği adına Yunan devletinin attığı en önemli adımlarından birisidir. 1960'lı yıllarda Türkiye'den dönen 300 civarında Azınlık öğretmen adaylarının yarısının atamalarının yapılmaması nedeniyle Azınlık okullarındaki Türkçe derslerin eğitimi büyük çoğunluğu formasyonsuz öğretmenler tarafından yapılmıştır (Haliloglu 1978). Türkiye'de yetişmiş olmalarını adeta ülke bütünlüğü zedeleyecek bir tehdit unsuru olarak algılayan Yunanistan, 1968 yılında Selanik Özel Pedagoji Akademisi'ni (SÖPA) kurmuştur. Sadece Türk Azınlık bireylerinin alındığı ve derslerin büyük bir kısmının Yunanca olarak işlendiği bu eğitim kurumu Batı Trakya'da Türkçe müfredatı alanında öğretmenlik yapmak isteyen Azınlık bireylerine yeni bir imkan sunmuş, böylelikle onların Türkiye'ye öğretmen olmak amaçlı gitmelerinin de önünü kesmiştir. "Kendi öğretmenimi kendim yetiştiririm" prensibiyle de bağdaşan bu uygulama ve devamında SÖPA mezunlarına öncelik tanıyan kanunlar sonucu Türkiye öğretmen okullarına kayıtlar kısa bir süre içerisinde sona ermiştir.

SÖPA'nın açılması sonrası Azınlığın etnik kimliğini inkar etme politikasının geniş kapsamlı ilk örneği Azınlık eğitiminde yaşanmıştır. Bölgedeki üç Türk derneğinin resmi olarak kapatılmasından yaklaşık yirmi yıl önceki yıllarda 1967 Askeri Rejimi'nin çıkartmış olduğu uygulamalar sonucu, Azınlık okullarının resmi isimlerindeki Türk kelimesi yasaklanmış ve tüm tabelalar 'Müslüman' veya 'Azınlık' anlamına gelen "M/KON" ifadesiyle değiştirilmiştir (Oran 1991:298).

Bu yeni düzenlemeye paralel olarak Azınlık okullarındaki otonominin belkemiğini oluşturan, okulun işleyişi ile ilgili birçok konuda söz sahibi olan, öğrenci velileri tarafından oluşturulan seçimle işbaşına gelen, ve gönüllülük esaslı çalışan okul encümen heyetlerinin yetkileri de kısıtlanmaya başlanmıştır. Bu heyet üyelerinin okulların işleyişi ile ilgili konularda öteden beri kullandıkları önemli yetkilerin bölge valileri ve Azınlık Eğitim Müfettişi gibi Yunan yerel mercilere verilmesiyle birlikte encümen heyetlerinin görev, yetki ve sorumlulukları ciddi anlamda kısıtlamıştır (Huseyinoglu 2012:198). Bu alanda yaşanan gelişmeler sonucu günümüz Azınlık okullarındaki encümen heyetleri, yetkilerinden büyük oranda arındırılmış sembolik komiteler olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bunun doğal bir sonucu olarak da, çocuğunu Azınlık okullarına yollayan ailelerin

encümen heyetlerine üye olma hevesi kırılmıştır. Böylelikle, 1980'lerden günümüze kadar olan süreçte birçok Azınlık okulunda aday eksikliğinden ötürü encümen heyeti seçimleri yapılamamakta, Yunan yetkili makamları da çocuğunu Azınlık okuluna yollayanlar arasından belirleyerek bu boş pozisyonları doldurmaktadır. Bir zamanlar Türkçe müfredat öğretmenlerini dahi belirleyen okul encümen heyetleri, günümüzde sorumlu oldukları okullarla ilgili hemen hemen hiçbir kararı tek başına alamamakta, Yunan devlet mercilerinin tam kontrolü altında Azınlık okullarındaki fonksiyonlarını devam ettirmektedirler.

Türkçe müfredatı ile ilgili Türkçe ders kitapları 1923 sonrası dönemde Türkiye tarafından sağlanmaktaydı. Bu kitaplar Azınlık Okulları Koordinatörlüğü tarafından yapılan kontroller sonucu Türk Azınlık öğrencilerine dağıtılmaktaydı. Kontrol aşamasında en sık uygulanan sansürleme yöntemi dahilinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün resmi gibi Türk milleti ve Türkiye hakkındaki kısımların yer aldığı sayfalar yırtılarak kitaptan çıkarılmaktaydı (Huseyinoglu 2012:134 dipnot 58).

Türkçe ders kitapları hakkındaki en önemli gelişme 1951 Türk-Yunan Kültür Antlaşması dahilinde kurulan Türk-Yunan Daimi Karma Komisyon'un 1955 yılında Türk ve Rum Azınlıkların eğitimine yönelik yaptıkları toplantıda yaşanmıştır. Karşılıklı varılan mutabakata göre Türkiye, Batı Trakya'daki Türkler için yeni Türkçe ders kitapları hazırlayacak ve bu kitaplar Yunanistan'ın kabul etmediği Türk sembol ve içeriklerinden arındırılmış olacaktı. Aynı şekilde, Yunanistan da Rum Azınlığı için özel ders kitapları hazırlayacaktı. Bu kapsamda, hazırlanan yeni kitaplar 1950'lerin sonunda Batı Trakya'daki Azınlık okullarında dağıtılmıştı (Trakya, 17.1.1955).

Fakat, bu çözüm geçici olmuş, Yunanlı yetkililerin 1960 sonrası dönemde hazırlanan Türkçe ders kitaplarını farklı sebepler öne sürerek 2000'li yılların başına kadar sürekli reddetmesiyle birlikte, Azınlık okullarında eğitim gören öğrenciler yaklaşık 40 yıl boyunca 1950'li ve 1960'lı yıllardan kalma ders kitaplarını veya o kitapların fotokopilerini kullanmak zorunda bırakılmışlardır (BTS Haber Merkezi 1991:13). Aynı dönemde Türkçe ders kitaplarıyla ilgili yukarıda değinilen problemler yaşanırken, çift dilli Azınlık okullarının Yunanca müfredatı ile ilgili kitaplar sorunsuz bir şekilde her eğitim öğretim yılının başında Azınlık öğrencilerine dağıtılmıştır.

Azınlık eğitimini ilgilendiren konularda Yunan devleti tarafından atanan ve Yunan çoğunluğuna mensup kişilerin başında Azınlık Okulları Koordinatörü, Bölge Valileri ve Azınlık okullarındaki Yunan okul müdür yardımcıları gelmektedir. 1960'lı yıllardan günümüze çıkartılan yeni kanun ve bakanlık kararları sonucu önceki yıllarda okulun işleyişi ve yönetimi ile ilgili

konularda herhangi bir karar alma yetkisi olmayan Yunan okul müdür yardımcılarının görev ve yetkileri zaman içerisinde arttırılırken, buna karşın aynı okulda görev yapan Türk Azınlık müdürlerinin yetkileri azaltılmıştır. Bu da, encümen heyetleri tarafından belirlenen ve maaşlarının da bu heyetler tarafından ödendiği Türk okul müdürlerine karşı Yunan makamlarının güvensizliklerinin başka bir yansıması olarak da yorumlanabilir. 1980'lerle birlikte devlet tarafından memur statüsü verilerek okullara atanan ve Türkçe müfredatından sorumlu SÖPA mezunu öğretmenlerin sayısı zaman içerisinde ciddi oranda artmıştır. Günümüz itibariyle Azınlık okullarında görev yapan gerek Türkçe gerekse Yunanca müfredat öğretmenlerinin tümü, Yunan devleti tarafından atanmakta ve maaşları Yunan devleti tarafından ödenmektedir.

1980'li Yıllar

1981 yılında Yunanistan'ın Avrupa Birliği (AB) üyeliği bölgedeki Müslüman Türk Azınlık tarafından da olumlu karşılanmış, 1974 sonrası Yunanistan genelindeki demokratikleşme sürecinin artık Batı Trakya'da da hissedilmesini tetikleyeceği öngörülmüştü. Fakat 1980'lerdeki insan ve azınlık hakları ihlallerinin 1981 öncesi döneme göre artarak devam etmesi, Azınlık toplumunda AB üyeliği yönündeki beklentilerin sona ermesini sağlamıştır. 1980'lerin Batı Trakya'sında, Türk azınlık üyelerinin gayrimenkul satın almalarına, imar ve tadilat izni çıkarmalarına izin verilmemiş, Türk arazilerinin bir kısmı kamulaştırılmış, sürücü ehliyeti almaları reddedilmiş, TRT karasal yayını sinyalleri 'jammer'lar tarafından engellenerek Batı Trakya Türklerinin bir süre TRT'yi izlemeleri kısıtlanmış, 1930'lardan beri Yunan yönetimleriyle herhangi bir sorun yaşamayan Gümölcine Türk Gençler Birliği ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği gibi Türk dernekleri adlarındaki "Türk" ibaresinden dolayı Yunan Yargıtay'ı tarafından resmen kapatılmıştı (Chousein 2005:81-117) Bu ve buna benzer hak ihlalleri 1980'lerle birlikte ilk kez Türk Azınlık üyeleri tarafından Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası alanlarda dile getirilmeye başlanmıştır.

Yukarıda verdiğim birkaç örnekle vurguladığım gibi, en temel insan haklarının dahi sağlanmadığı 1980'li yıllarda Azınlık eğitimi ile ilgili sorunlar artarak devam etmiştir. Bu alanda yaşanan gelişmelerin başında hiç şüphesiz bölgeden Türkiye'ye artan beyin göçü gelmektedir. Yaşanan temel hak ihlallerinin sıradanlaşması ve günlük hayatın vazgeçilmez temel unsurları haline gelmesiyle birlikte, Batı Trakya'da günlük yaşam ve geleceğe yönelik beklentiler azalmıştır. Bu bağlamda, Azınlık aileleri kendi geleceklerinden ziyade çocuklarının geleceklerini her zamankinden daha fazla Türkiye'de görmüş ve onların hayatlarına Batı Trakya'dan ziyade Türkiye'de devam etmelerini arzu etmişlerdir. Bunun yanında, hemen yanı başlarındaki Jivkov

yönetimi tarafından Bulgaristan'daki Türklerin adlarının değiştirilmesine kadar varan hak ihlalleri de Batı Trakya Türkleri'ni tedirgin etmiş, sıranın her an kendilerine gelebileceği duygusunu perçinleştirmiş ve bölgeden özellikle Türkiye ve Almanya'ya göç olgusunu kuvvetlendirmiştir.

Yunan İç Savaş döneminden sonra Batı Trakya Türk Azınlık tarihinin en zor dönemi olarak da kabul edeceğimiz 1980'li yıllarda, yukarıda bir kısmına kısaca değindiğim bölgede yaşanan temel insan ve azınlık hakları ihlalleri, aynı zamanda Batı Trakya Türkleri'nin kolektif hak arama mücadelesinde tarihî önem taşımaktadır. Adında "Türk" olan tarihi derneklerin 1987'de resmen kapatılmaları ve ardından yaşanan Türk kimliğinin inkarı yönündeki Yunanlı yetkililerin resmi açıklamaları yıllardır bölgede yaşanan ayrımcılık ve hak ihlalleriyle birleşmiş, ve Azınlık tarihinde ilk kez 10.000'in üzerinde Batı Trakya Türkü'nün Gümülcine sokaklarında topluca yürümesinin temel zeminini oluşturmuştur. 29 Ocak 1988 tarihinde yaşanan bu protesto yürüyüşü, tarihe Batı Trakya Türkleri'nin "Toplumsal Dayanışma ve Direniş Günü" olarak geçmiştir. (Baltalı 2006).

29 Ocak 1988'in bir de Batı Trakya'daki Azınlık eğitime bakan yönünün altını çizmek gerekmektedir. Bu protesto kapsamında 29 Ocak'ta herkesin Gümülcine'de toplanması kararlaştırılmış, ayrıca 1-3 Şubat tarihlerinde de tüm Türk velilerin çocuklarını Azınlık okullarına yollamamaları kararı alınmıştı (Hakka Davet 1988). Alınan kararlara Batı Trakya Türkleri'nin ezici çoğunluğunun uymasından ötürü üç gün boyunca hemen hemen tüm Azınlık okullarında eğitim yapılamamıştır. 1-3 Şubat 1988 Protestosu, 1923'ten günümüze Azınlık eğitim tarihinde en geniş katımlı boykotların başında gelmektedir.

1991 Sonrası Dönem: Değişen ve değişmeyen yönleriyle Batı Trakya Azınlık Eğitimi

29 Ocak 1988'in ikinci yıldönümünde Yunanlı gruplar Yeni Camii'de düzenlenen Mevlid etkinliğine katılan Türklere saldırmış ve şehir merkezinde Türklere ait 400'den fazla dükkanı yağmalaması ve talan etmesi ve dükkanların yan yana olmasına karşın Yunanlılara ait işyerleri hiçbir zarar görmemesi 29 Ocak 1990 olayların aslında organize bir şekilde yapıldığı yönündeki argümanları kuvvetlendirmektedir (Bkz. Sakellion 2006; Psarras and Giannopoulos 1990).

"Mini Yunan 6-7 Eylül'ü" (Oran 1999:27) olarak da değerlendirilen 29 Ocak 1990 saldırıları, Batı Trakya'da azınlık ve çoğunluk toplumları arasında tansiyonu iyice arttırmış ve Yunan devlet mekanizmalarının Batı Trakya'ya yönelik uygulayageldikleri hak ihlalleri temelli resmi azınlık politikasının

değişmesinde kilit rol oynamıştır. Mayıs 1991 yılında dönemin Başbakanı Kostas Mitsotakis'in Batı Trakya ziyaretinde ilk kez açıkladığı yeni devlet politikasına göre geçmişte yaşanan haksızlıklar sona erecek ve Batı Trakya Türklerinin Yunan toplumuna entegrasyonu yönünde yeni adımlar atılacaktı.

“Kanun önünde eşitlik” ve “sivil hakların eşitliği” ilkelerine dayanan bu yeni azınlık politikası kapsamında yıllardır yaşanan temel insan hakları ihlalleri 2000'lerle birlikte son bulmuş, fakat azınlıkların çoğunluk içinde asimile olmalarını engelleyen kolektif azınlık hakları kapsamında yıllardır yaşanan temel sorunların büyük bir kısmı aradan geçen yıllara rağmen hala devam etmektedir. Bu bağlamda anaokuldan üniversiteye eğitim alanındaki ilgili gelişmelere bakacak olursak ortaya çıkan tablo şudur.

Okul öncesi eğitimi, uzun yıllar Yunanistan'da var olmasına karşın 1980'li ve 1990'lı yıllarda gelişmiş bir olgudur. Zaman içerisinde sayıları artmasına ve daha çok öğrencinin bu okullara yollanmasına karşın anaokullarına zorunlu temel eğitime dahil edilmesi 2000'li yılların ortalarında gerçekleşmiştir. 3518/2006 Numaralı Kanun'un (FEK [Yunan Resmi Gazetesi] A' 272, 21.12.2006) yürürlüğe girmesiyle birlikte Yunanistan çapında uygulanan zorunlu eğitim 9 yıldan 10 yıla çıkartılmış ve ilkokula kayıt yapmanın ön koşulu olarak anaokulu eğitimi almış olması resmen yürürlüğe konmuştur. Anaokulları devlet ve özel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devlet anaokullarında kullanılan dil sadece Yunanca iken özel okullarda İngilizce gibi ikinci bir dil kullanılmaktadır.

1990'lı yıllarla birlikte Batı Trakya'da da anaokul ve bu okullara devam eden Türk öğrencilerin sayısı artmıştır. Bu artış özellikle 2006 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Fakat okul öncesi eğitim ile ilgili temel sorunlar aradan yaklaşık yedi yıl geçmesine rağmen devam etmektedir. İlk olarak, Batı Trakya'da okul öncesi eğitim Azınlık eğitiminin belkemiğini oluşturan iki dilli temel eğitim sisteminden hariç tutulmaktadır. Bu bağlamda ne Türk Azınlık çocuklarının devam ettikleri devlet anaokulları Türkçe ve Yunanca olmak üzere iki dilli okullara dönüştürülmekte, ne Yunanistan tarafından sadece Azınlık öğrencilerine yönelik yeni iki dilli eğitim veren devlet anaokulları kurulmakta, ne de iki dilli eğitim veren özel anaokullarının kurulmasına izin verilmektedir.

Devlet tarafından kurulan anaokullarının sadece devlet resmi dilini kullanması itibariyle, İskeçe merkezli Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi (BAKEŞ) geçtiğimiz yıllarda gerekli devlet mercilerine iki dilli bir özel anaokul kurması konusunda başvuruda bulunmuş olmasına karşın (BTAYTD 2012: 13) hala olumlu veya olumsuz herhangi bir cevap alamamıştır. Özellikle 2007 sonrası Türk Azınlıktan yükselen iki dilli Azınlık

anaokulları talepleri şu ana kadar Yunanlı yetkililerden herhangi bir cevap bulmaması, Türk ailelerin çocuklarını sadece Yunanca'nın konuşulduğu devlet anaokullarına göndermelerine sebebiyet vermektedir.

İkincisi, Batı Trakya'daki Türklerin yaşadıkları yerleşim birimlerinin tümünde (bazı yerlerde kapalı olmalarına rağmen) iki dilli Azınlık ilkokulu mevcut iken Yunan dilinde eğitim veren devlet anaokulu yoktur. Böylelikle, Türk aileler çocuklarını civar köylerdeki anaokullarına göndermek zorunda kalmakta veya hiç göndermemektedirler. Üçüncü olarak da, Türk çocuklarının ilk kez Yunanca ile tanıştığı bu ortamlarda anaokul öğretmeninin sadece Yunanca konuşması ve Türkçe bilgisinin olmayışı birçok devlet anaokulunda öğrenci-öğretmen iletişimde problem yaşanmasına sebep olmaktadır. 2000'li yılların sonunda Batı Trakya'da yapmış olduğum doktora saha çalışmasında ailelerin bana söyledikleri her ne kadar genel tabloyu yansıtmayıp münferit olaylar olarak değerlendirilse de, Yunanlı ve Türk öğrencilerden oluşan bazı anaokullarda Yunanlı öğretmenin hassasiyet göstermemesi sonucu Türk öğrencilerine de yemeğe başlamadan önce nasıl haç çıkartılacağı öğretilmiş, bazı Azınlık çocukları da Türkçe kurdukları cümlelerde Yunanlı öğretmenlerinin öğrettiği Yunanca kelimeleri (code-switch) kullanmışlardır.

Eğitimin temelini oluşturan ilkokul eğitimi alanında yaşanan gelişmelere bakacak olursak 1930'lu yıllarda sayıları 300'leri bulan bu okullar günümüz itibariyle 170'lere kadar inmiştir. Halihazırdaki Azınlık ilkokullarının büyük bir kısmının iki derslikli okul olarak faaliyet göstermektedir. 2012-2013 eğitim ve öğretim yılı başlangıcı itibariyle toplam 174 iki dilli Azınlık ilkokulunda 6100 Türk öğrenciye eğitim sağlanmaktadır. (Birlik Gazetesi Web, 14.9.2012). 2013 yılı başında Milli Eğitim, Din İşleri, Kültür ve Spor Bakanlığı'nın aldığı karar doğrultusunda 12 Azınlık okulunda öğrenci yetersizliğinden ötürü eğitimin geçici olarak askıya alınmasıyla birlikte (FEK B' 305, 15.2.2013) Azınlık ilkokullarının rakamsal düşüşü günümüzde hala devam etmektedir.

2013 yılı olmasına karşın bu okullarda yıllardır yaşanan temel sorunlar hala devam etmektedir. Gerek öğretmen ve gerekse öğrenciler açısından birleştirilmiş sınıflarda eğitim ve öğretimin zorluğu, bu okulların altyapı ve araç gerek eksiklikleri, 2000'lerin başında Türkiye'de hazırlanıp her yıl öğrencilere dağıtılan yeni Türkçe ders kitaplarını kullanmada Türk Azınlık öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar, bütçesinin büyük bir kısmı Avrupa Birliğinden sağlanan ve 1997 yılından beri uygulanan Müslüman Çocukları Eğitimi adlı programın sadece Yunanca müfredatı geliştirmeyi hedeflemesi, Azınlık okullarının işleyişinden sorumlu ve bu okullara devam eden çocukların ailelerinden müteşekkil encümen heyetlerine ait yetki ve sorumluluklarının minimuma indirgenmesi gibi uzun yıllardır çözüm

bekleyen sorunlar (Bkz. Huseyinoglu 2012; Abdurrahman 2012), Azınlık ilkokullarında verilen Türkçe ve Yunanca eğitim kalitesinin düşük olmasının altındaki sebeplerin başında gelmektedir. Böylelikle, günümüz itibariyle çift dilli temel ilkokul eğitimi almış olmalarına karşın, altı yılın sonunda Türk Azınlık öğrencilerinin ezici çoğunluğu ne Türkçe'yi ne de Yunanca'yı tam anlamıyla konuşamamakta ve her iki dilde yazma konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu da, Batı Trakya Türkleri'ne azınlıkların eğitim özerkliği prensibi altında sağlanan çift dilli eğitim ile ilgili sorunların devam edeceğinin bir diğer göstergesidir.

Yunan yetkili makamlarının, yukarıda bahse konu temel sorunlara çözüm aramaması ve/veya bu sorunların çözümüne yönelik yıllardır yaptığı gibi Türk Azınlık üyeleriyle diyalog kurmadan tek taraflı hareket ederek Azınlık eğitimi ilgilendiren konularında kararlar alması, Batı Trakya'daki Azınlık okullarında verilen eğitimin kalitesini günden güne azalmasına ve Azınlık eğitimi alanındaki otonominin sona ermesine sebebiyet vermesinin yanında, Azınlık mensubu ailelerin çocuklarını sadece Yunanca eğitim veren Yunan devlet ilkokul ve ortaokullarına yollamalarına da teşvik etmektedir. Türk Azınlık ailelerin bu tercihi, son yıllarda Azınlık ilkokullarının kapanmasının arkasındaki temel sebeplerden birini teşkil ettiği gibi, aynı zamanda önümüzdeki yıllarda öğrenci yetersizliğinden ötürü iki dilli Azınlık ilkokullarının kapanmasına da sebebiyet verecektir.

Ortaokul ve Lise boyutundaki gelişmeler ele alındığında ortaya çıkan tablo şudur.1991 sonrası dönemde çocuklarını ortaokul ve liseye gönderen Türk Azınlık ailelerin sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır. 1954 yılından beri faaliyette olan Gümölcine'de Celal Bayar Azınlık Ortaokul ve Lisesi ve 1965 yılında İskeçe'de kurulan Muzaffer Salihoğlu Azınlık Ortaokul ve Lisesi zaman içerisinde iki dilli eğitime artan Azınlık talebini karşılayamamaktadır. Bu bağlamda Yunan hükümetleri, 1990'lı yılların başından günümüze kadar olan süreçte var olan her iki okulun kapasiteleri az da olsa ek binalar yapmakla yetinmiş ve yeni iki dilli Azınlık ortaokul ve liselerinin açılmasına izin vermemiştir. Bunun yanında özel girişimlerin iki dilli ortaokul ve lise açma taleplerini de reddetmeye devam etmektedir. Yukarıda bahsettiğim özel anaokul açma teşebbüsüne paralel olarak, yine Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi (BAKEŞ) Aralık 2011 tarihinde Rodop İline bağlı Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı Sirkeli ilçesine iki dilli bir Azınlık ortaokulu açma konusunda Milli Eğitim, Ömür Boyu Öğrenim ve Din İşleri Bakanlığına başvuruda bulunmuştu (BTAYTD 2012:12). Aradan geçen süreye rağmen, BAKEŞ'in dilekçesine ilgili bakanlık hala olumlu veya olumsuz herhangi bir yanıt vermemiştir.

Bu iki çift dilli eğitim veren Azınlık ortaokul ve lisesi haricinde Gümölcine ve Şahin'de birer medrese bulunmaktadır. İki dilli Azınlık ortaokulların çocuğunu yollamayan veya kapasite sınırlılığında ötürü yollayamayan Azınlık aileleri, ya sadece Yunanca dilinde eğitim veren devlet ortaokullarını tercih etmekte veya Türkçe ve din derslerinin müfredatında yer aldığı medreselere çocuklarını yollamaktadırlar. 2008-2009 Eğitim ve Öğretim Yılı İtibariyle her iki okulda okuyan toplam Türk öğrenci sayısı 423'tü. Bunda 2001 yılında Medrese-i Hayriye'ye ilk kız öğrencinin alınması ve zaman içerisinde medreseye devam eden kız öğrencilerin sayısındaki artışın da etkisi oldukça fazladır (Askouni 2006:229; Huseyinoglu 2012:253-254). Geçmişte temel amacı imam veya vaiz gibi din adamı yetiştirmek olan medreselerde zaman içerisinde çıkan kanun ve bakanlık kararlarının uygulanmaları sonucu Yunanca derslerin sayısı arttırılmasına mukabil Türk dilinde verilen derslerin sayısı azaltılmıştır. Bir zamanlar bu okullardan mezun olmanın bölgedeki camilere imam veya hatip olma anlamına gelmesine karşın günümüz itibariyle bu okullar diğer ortaokul ve liselerinden pek farkı olmaksızın yükseköğretim kurumlarına üniversite adayı yetiştirmekten öteye geçmeyerek dini bir okul olma ve bölgedeki din adamı ihtiyacını karşılama özelliğini tamamen yitirmiştir.

Batı Trakya'daki Azınlık eğitimi ile ilgili en önemli değişim, yükseköğretim alanında yaşanmıştır. 1990'lı yılların ortalarına kadar olan süreçte üniversite okumak isteyen Türk Azınlık öğrencilerinin ezici çoğunluğu Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarına devam etmişlerdir. Bu öğrenci trendi 1995 yılında yapılan bir düzenleme sonucu değişime uğramıştır. 2341/1995 No'lu Kanuna göre (FEK A' 208, 6.10.1995) sadece Batı Trakya'daki belediyelere kayıtlı Azınlık öğrencilerine yönelik '0.5% Kontenjani' sonucu, Azınlık öğrencileri Yunan öğrencileriyle aynı üniversite sınavına girmelerine rağmen kendi aralarında yarışmalarına imkan tanımıştır. Böylelikle herhangi bir bölümü kazanmak için – ki buna Yunanlı öğrenciler tarafından en çok tercih edilen yüksek puanlı bölümlere de dahildir – Azınlık öğrencileri taban puanların altında bir puan ile o bölümlere girmektedirler. Azınlık öğrencilerinin Yunan üniversitelerine devam etmelerini destekler nitelikte bu kontenjane uygulandığı ilk yıllarda oldukça mesafeli yaklaşan Azınlık aileleri, özellikle son yıllarda bu uygulamayı desteklemeleri sonucu Yunan üniversitelerindeki Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı üyesi öğrencilerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmektedir; 1997'den 2010 yılına kadar Yunan üniversitelerini kazanmış Türk Azınlık öğrenci sayısı yaklaşık 4500'ü bulmaktadır (Hüseyinoğlu 2012b).

Her ne kadar Yunan üniversitelerinde karşılaştıkları çeşitli sorunlardan ötürü okullarını bitirmeyen Türk öğrencilerin sayısı oldukça fazla olsa da, okullarının bitirip Batı Trakya'ya dönen Türk gençlerin sayısında son yıllarda

ciddi bir artış yaşanmaktadır. Yunanistan'daki ekonomik kriz dolayısıyla bu kişilerin büyük bir kısmı kendi mesleklerini icra edemeseler de, 1950'li yıllardan 1990'ların ortalarına kadar Yunan üniversite sınavını kazanabilip Yunan üniversitesinden mezun Türk Azınlık öğrencilerinin toplam rakamı bir iki elin toplam parmaklarını geçmediği düşünülürken, 0.5% kontenjanı direkt olarak daha fazla Azınlık gencinin üniversite eğitimi almalarını sağlarken, dolaylı olarak da Azınlık ailelerini çocuklarını ortaokul, lise ve üniversite eğitimi verdirmeleri yönünde teşvik edici bir rol oynamıştır. Bazı Yunanlılar tarafından 'vatandaşların eşitliği' ilkesini bozduğu gerekçesiyle derhal bu uygulamanın sonlandırılması gerektiğine yönelik argümanlara rağmen Yunanlı yetkililerin Azınlığa yönelik bir 'pozitif azınlık hakkı' olarak yorumladıkları 0.5% kota uygulaması, hala Türk Azınlık mensubu öğrencilerin Yunan üniversitelerini kazanmalarında çok önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Sonuç

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin 'bırakılanlar' boyutu kapsamında geçmiş yıllara nazaran günümüz Batı Trakya'sına bakıldığında, Azınlık okur-yazar oranında ve gerek Türkiye gerekse Yunanistan'da yükseköğrenime devam eden Türk Azınlık öğrencilerinin sayısında önemli artışlar olduğu gözlemlenmektedir. Nicelik açısından olumlu olarak yorumlanabilecek bu ve benzeri gelişmelere bir de nitelik açıdan bakıldığında ortaya çıkan tablo oldukça farklıdır. Buna göre Azınlık eğitimi ile ilgili konularda temel sorunların büyük bir kısmı 2013 itibarıyla hala devam etmektedir. Bu bağlamda, çift dilli Azınlık anaokullarının açılmasına Yunan devlet mekanizmaları tarafından izin verilmemekte, Azınlık ilkokullarında altyapı ve öğretmenler ile ilgili sorunlar hala devam etmekte, yıllardır talep olmasına karşın yeni çift dilli Azınlık ortaokul ve liselerinin açılması engellenmekte, Yunan üniversitelerinde Türk Azınlık öğrencilerinin yaşadığı sorunlar devam etmekte ve 1923 yılından günümüze kadar olan süreçte Yunan hükümetlerinin Azınlık ile diyalog kurmadan çıkarttıkları birçok kanun, kararname ve düzenleme sonucu iki dilli Azınlık eğitiminin 'özel' ve 'özerk' yapısı yok edilmeye devam edilmektedir. Bu da, 1991 yılında ilan edilen yeni resmi azınlık politikasının, Azınlık eğitimi ile ilgili konularda yıllardır yaşanan temel sorunların çok büyük bir kısmına çözüm getirmediğinin açık bir göstergesidir.

Azınlık eğitimi de dahil olmak üzere 1923 Lozan Antlaşması'nın ve Yunanistan'ın sonraki yıllarda taraf olduğu ikili ve çoklu antlaşmaların garanti altına aldığı 'pozitif azınlık haklarının tam anlamıyla Batı Trakya'da uygulanmasındaki en önemli eksiklik, Yunan devlet mekanizmalarının Türk Azınlık ile herhangi bir diyalog kurmaksızın ve Azınlık ile ilgili konularda

Azınlığa sormaksızın – adeta “Azınlık adına fakat Azınlık sürece dahil edilmeden” – tek başına karar almaya etmeye devam etmesidir. Bu tutum devam ettiği sürece Batı Trakya’daki Türk Azınlığın yıllardır beklediği eğitim, etnik kimlik ve dini özgürlükler gibi azınlık haklarını ilgilendiren temel sorunların herhangi bir çözüme kavuşması ve Türk Azınlığın çoğunluk Yunan toplumuna asimile olmadan entegre olması oldukça zor görünmektedir. Türk Azınlık ile Yunan devleti arasında oluşacak bir diyalog ortamı, bölgedeki kökleşmiş sorunların çözümüne yönelik fayda sağlamanın yanında bölgedeki çokkültürlülük ve birlikte yaşamın gelişmesi olgularına da ciddi anlamda katkı sağlayacaktır.

Bibliyografya

Abdurrahman, S. (2012), Implementation of educational rights for the children of minorities under domestic and international law: The case of the Muslim-Turkish minority in Greece [Yerel ve Uluslararası Hukukta Eğitim Haklarının Azınlık Çocuklarına Uygulanması: Yunanistan’daki Müslüman-Türk Azınlık Örneği], Yayınlanmamış Doktora Tezi, SOAS, Londra/İngiltere.

Akın [Gümülcine’de yayınlanmış haftalık Azınlık gazetesi], ‘Eğitim dosyamız (1)’, 16.2.1984.

Askouni, N. (2006), Η Εκπαίδευση της Μειονότητας της Θράκης: Από το Περιθώριο στην Προοπτική Κοινωνικής Ένταξης [Batı Trakya Azınlığı’nın Eğitimi: Uçlardan Sosyal Katılım Perspektifine] (Atina: Alexandria).

Baltalı, İ. (2006), 29 Ocaklar ve Perde Arkası “29 Ocak 2006 Panel Konuşmaları” (Gümülcine: Rodop Rüzgarı Yayınları).

Batıbey, Ş. K. (1979), Batı Trakya Türk Devleti (1919–1920) (İstanbul: Boğaziçi Yayınları).

Birlik Gazetesi Web 14.9.2012, ‘ Milli Eğitim Bakanlığı Öğrencilerimizin Temel Eğitim Hakkını Gasbetmektedir’

http://www.birlikgazetesi.info/index.php?view=article&catid=34%3Ahaberler&id=5622%3Amlletvekl-karayusuf-ml-eti-bakanlii-oerenclermzn-temel-etm-hakkini-gasbetmektedr&format=pdf&option=com_content&Itemid=54
20.9.2012

BTAYTD 2012, ‘The Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (1992) and its practical implementation in Western Thrace, Greece [1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel

ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi ve Pratikte Batı Trakya'da Uygulanması', Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsilliler Derneği.

BTS Haber Merkezi (1991), 'Yunanistan'ın Batı Trakya Türkleri Üzerindeki Eğitim Baskısı, Batı Trakya'nın Sesi, 36, 13-14.

Chousein, A. (2005), Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye.

Delibalta, A. M. (2002), Batı Trakya Fetih Tarihi (1261-1361) (Bursa: Görsel Medya).

Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Genel Sekreterliği 2010, 'Πληθυσμιακά Στοιχεία [Nüfus Bilgileri]' <http://www.remth.gr/index.php?lang=gr&sec=1&ctg=25> (Son Erişim Tarihi, 2.4.2010)

E. Venizelos Arşivi (1928), 'Περί της Μουσουλμανικής Μειονότητας Δυτικής Θράκης Β'[Müslüman Azınlığı Hakkında Rapor-2.Bölüm"]', F.053/56, 30.9.1928.

FEK [Yunan Resmi Gazetesi] A' 272, 21.12.2006.

FEK A' 208, 6.10.1995.

FEK B' 305, 15.2.2013.

Hakka Davet [Gümülcine'de yayınlanmış aylık Azınlık dergisi] (1988c), 'Azınlığımızın İkinci Direnişi, 67-68, 27.

Haliloğlu, A. (1978), 'Yunan-Türk İlişkileri ve Bekleyen Azınlık', Akın, 5.6.1978.

Hurşit, S. (2006), Lozan Antlaşmasından Günümüze Batı Trakya Türkleri Eğitim Tarihi (Gümülcine).

Huseyinoglu, A. (2012), The Development of Minority Education at the South-easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece [Avrupa Birliği'nin en Güney Doğu Ucundaki Azınlık Eğitimi'nin Gelişimi: Batı Trakya (Yunanistan) Örneği], Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sussex Üniversitesi, Brighton/İngiltere.

Huseyinoglu, A. (2012a), 'Reflections of Transition from an Official Greek Viewpoint: The Case of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace-Greece

(1923-1933)', METU Studies in Development, 39 (April), 87-110.

Huseyinoglu, A. (2012b), 'Pozitif Ayrımcılık ve Azınlık Eğitimi: Batı Trakya Örneği', Zaman, 10.11.2012.

Mavrommatis, G. (2008), Εθνικισμός και Ιστορία Εκπαιδευτικής Πολιτικής : Η

Εκπαίδευση των Θρακιωτών Μουσουλμάνων Μειονοτικών 1945-1975 [Milliyetçilik ve Azınlık Politikasının Tarihçesi: Trakya Müslüman Azınlığının Eğitimi 1945-1975], Yayınlanmamış Doktora Tezi, Panteion Üniversitesi, Atina/Yunanistan.

Meray, S. L. (çev.) (1973), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım II, Cilt 2. (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).

Oran, B. (1991), Türk- Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu [The Western Thrace Problem in Turkish-Greek Relations] (Ankara: Bilgi Yayınevi).

Oran, B. (1999). Yunanistan'ın Lozan İhlalleri (Ankara: SAEMK).

Psarras D. and Giannopoulos A. (1990), 'Το Ελληνικό 1955 [Yunan 1955'i]', Scholiastis [Aylık Haber ve Yorum Dergisi], 85, 18-21.

Sakellion, S. (2006), 'Τα γεγονότα του 1990 στην Κομοτηνή [Gümölcine'deki 1990 Olayları], H Avgi [Günlük Gazete], 26.2.2006

Trakya, [İskeçe'de yayınlanmış haftalık Azınlık gazetesi], 'Muallimler Meselesi', 21.9.1953.

Trakya, 'Genç Öğretmenlerin Rumca Bilmeleri', 28.3.1961.

Trakya, 'Ekalliyetin Eğitim ve Öğretim Meselesi Ne Demektir? (8)', 17.1.1955.

BATI TRAKYA TÜRK AZINLIĞININ MARUZ KALDIĞI İNSAN VE AZINLIK HAKLARI İHLALLERİ

Koray HASAN

Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı

Meriç ile Karasu arasında bulunan bölgede, 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile bugün sayıları 150 bini bulan Müslüman Türk yaşamaktadır. Batı Trakya Türkleri, Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan nüfus mübadelesi haricinde tutulmuş ve İstanbul Rumlarına karşılık olarak Yunanistan'da bırakılmıştır. Batı Trakya Türkleri 1923'ten günümüze kadar çok çeşitli evrelerden geçerek, Yunanistan'ın çeşitli asimilasyon politikasına karşı verdikleri çetin mücadeleler sonucu ayakta kalabilmiştir.

Kısa bir süre sonra Avrupa Birliği'nde 32. Yılına erişecek olan Yunanistan'da yaşayan Batı Trakya Türkleri bugün, 1991'de ilan edilen "Yasalar Önünde Eşitlik ve Eşit Vatandaşlık" politikası ışığında bazı temel vatandaşlık haklarından kısmen istifade ederken, gerek ulusal, gerekse ikili ve uluslararası antlaşma ve sözleşmelerle garanti altına alınan azınlık haklarından istifade edememektedir.

Batı Trakya Türkleri bugün gayri menkul alım satımı, işyeri açma ruhsatı, özgürce seyahat etme, tarım makineleri satın alma ve kullanma, araba ve traktör ehliyeti alma, ev inşa ve tamir etme izinleri alma, taşınmaz mülk edinme ve kısıtlı kredi alma gibi temel vatandaşlık haklarından istifade edebilmektedir. Ancak, gerek Lozan Barış Antlaşması, gerek Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmış olan anlaşma ve protokoller, gerekse uluslararası insan ve azınlık hakları normlarına rağmen Batı Trakya Türkleri bugün temel azınlık haklarından hala istifade edememektedir.

Milli Kimliğin İnkarı ve Örgütlenme Özgürlüğü

Yunanistan, azınlığın Türk kimliğini inkar etme politikasını 1967 Cunta rejiminden beri ısrarlı bir şekilde sürdürmekte ve Batı Trakya Türkleri'ni "Trakya Müslümanları" olarak tanımlamaktadır.

Lozan Barış Antlaşması'nın ve ardından imzalanan nüfus mübadelesi antlaşmasından sonraki dönemde, ta ki 1960'lı yıllardaki Askeri rejime kadar Batı Trakya'da kalan "Müslümanlar"ın Türk kimliği bir sorun teşkil etmemiştir. Kaldı ki, nüfus mübadelesi Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmış, Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları bundan hariç tutulmuştur. Yani İstanbul Rumlarına karşı, Batı Trakya Türkleri veya tersi...

Batı Trakya Türk Azınlığı açısından Albaylar Cuntası'nın iktidarda olduğu 1967-1974 döneminde demokrasi ve insan haklarından bahsetmenin mümkün değildir. Bu dönemde radyodan Türkçe haber dinlerken polis tarafından karakola götürülen ve dövülen nice soydaşımız hala canlı şahittir.

1974'te Cunta yönetimi yerine Yunanistan'a tekrar demokrasi gelmiş, fakat bu demokrasi Batı Trakya Türklerine maalesef yansımamıştır. 1981'de Avrupa Birliği'ne tam üye olan Yunanistan'da özellikle azınlık hakları konusundaki olumsuzlukların düzeleceği umudu doğmuş; Ancak, umutların aksine, azınlık AB üyeliğinden sonra, 1981-91 yılları arasında bir çok temel azınlık hakkını elinden kaybetmiştir.

15 Kasım 1983'te KKTC'nin ilan edilmesinden hemen sonra Yunan devleti azınlığa karşı bazı olumsuz uygulamalar koymuş ve "Türk" ve "Türkçe" deyimlerin yasaklanmasını kararlaştırmıştır. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Yannis Kapsis, 16 Kasım 1983'te Gümülcine Türk Gençler Birliği, Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği ve İskeçe Türk Birliği isimli derneklerin kapatılmaları için mülki amirin harekete geçmesini istemiştir.

Gümülcine ve İskeçe Valilikleri, 1983 yılında, isimlerinde "Türk" sıfatı bulunduğu gerekçesiyle anılan dernekleri kapatılması için mahkemeye müracaat etmişlerdir. Yunan mahkemeleri, üyelerinin "Türk kökenli" olduklarını belirtmeleri ve isimlerinde "Türk" kelimesinin bulunması gerekçesiyle 1936 yılında kurulan Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği (BTTÖB), 1928 yılında kurulan Gümülcine Türk Gençler Birliği (GTGB) ve 1927 yılında kurulan İskeçe Türk Birliği'nin (İTB) kapatılmasına karar vermiştir. Karar 1987 yılının sonunda kesinleşmiştir. Böylelikle, 1987 yılında Mahkeme kararıyla bir toplumun kimliği inkar edilmiştir.

* Batı Trakya Türkleri tarihleriyle eşdeğer olan kuruluşlarının Türk kelimesi nedeniyle kapatılmasını, Batı Trakya Türkleri'nin milli kimliğine indirilmiş bir darbe olarak kabul etmiş ve bu haksız uygulamaya büyük tepki göstermiştir. 29 Ocak 1988'de Gümülcine'de düzenlenen yürüyüşe polis engellemelerine rağmen, binlerce soydaş gelmiş ve milli kimliğini tüm dünyaya haykırmıştır.

* Devletin özellikle milli kimlik ve diğer azınlık hakları konusunda azınlığa yaptığı haksızlıklar, özellikle Türk Azınlık temsilcilerinin yürekli mücadelelerinin de etkisiyle, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş, bir çok uluslararası STK Batı Trakya Türkleriyle ilgili raporlar yayınlamıştır.

Bu gelişmenin ardından Yunanistan Mayıs 1991’de “Eşit Vatandaşlık ve Yasalar Önünde Eşitlik” politikası ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu politika Türk Azınlığın yukarıda bahse geçen bazı temel haklardan faydalanmalarını sağlamış, fakat temel azınlık hakları konusunda hiç bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu durum bugün için de geçerlidir.

Türk Azınlığın kimliğinin inkarı, bir başka deyişle gaspedilen azınlık haklarından biri de ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ’dür. Azınlığımızın asırlık derneklerinin kapatılmasından az önce bahsettik. Biraz, davası hala süren İskeçe Türk Birliği’nden bahsetmekte yarar görüyorum.

İskeçe Türk Birliği davası 1984’te başladı. Ancak istinaf mahkemesine yapılan başvuru 10 yıl bekletildi. İstinaf Mahkemesi 1994’te bir önceki mahkeme olan İskeçe Asliye Hukuk Mahkemesinin verdiği kapatılma kararını onayladı. Dava daha sonra Yargıtay’a götürüldü. Yargıtay onaylama dilekçesini yetersiz bulup kararı bozdu. Dava tekrar istinafa döndü. İstinaf mahkemesinin kararı değişmedi, bu sefer dava tekrar Yargıtay’a intikal ettirildi. Yargıtay davayı önemli bulup Yargıtay Genel Kurulu’na sevk etti. Yargıtay Genel Kurulu davayı 7 Şubat 2005’te görüşerek, İskeçe Türk Birliği’nin kapatılma kararını bu kez onayladı. Mahkemenin kararı Lozan Antlaşması’nda azınlığın milli kimlikle değil, dini kimlikle tanımlandığı gerekçesine dayandırıldı.

İTB, 15 Temmuz 2005 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurdu. 2008’de dava İTB lehine sonuçlandı. Yunanistan Sözleşmenin 6. maddesinin 1. fıkrasını ve 11. madde hükümlerini ihlal etme yüzünden suçlu bulundu.

Aynı yıl İTB yöneticileri ellerindeki AİHM kararıyla birlikte, İskeçe Türk Birliği’nin resmîyetinin iadesi için İskeçe Asliye Hukuk Mahkemesi’ne başvurdu. Mahkeme İTB’nin talebini reddetti. Dernek yöneticileri istinaf hakkını kullanarak, İstinaf Mahkemesi’ne başvurdu. İstinaf Mahkemesi de İTB’nin talebine ret kararı verince, dava Yargıtay’a intikal etti. Yargıtay 10 Kasım 2011 tarihinde davayı görüştü ve 24 Şubat 2012 tarihinde vermiş olduğu 353/2012 sayılı kararla, İTB’nin AİHM kararı doğrultusunda resmîyetinin iadesi talebini reddetti. Dolayısıyla İskeçe Türk Birliği davası ikinci kez iç hukuk sürecini tüketmiş oldu. (AİHM süreci tekrar başladı).

Yunanistan, isimlerinde “Türk” ifadesine yer veren, örneğin Rodop ili Türk Kadınları Kültür Derneği gibi, sivil toplum kuruluşları ve derneklerin kurulmasını Yargıtay Yüksek Mahkemesi kararıyla yasaklamıştır.

Aralık 2010’da İskeçe Asliye Hukuk Mahkemesine kuruluş dilekçesi sunan İskeçe İli Türk Kadınları Kültür Derneği’nin dilekçesi anılan mahkemenin 59/2011 sayılı kararı ile reddedilmiştir.

2009 yılında kurulmak istenen Güney Meriç Azınlık Eğitim ve Kültür Derneği’nin tüzüğündeki “azınlık” kelimesi yüzünden başvurusu reddedilmiştir.

Keza Rodop İli Evrenköy halkının kurmuş olduğu “Evrenköy Azınlık Eğitim, Kültür ve Folklor Derneğinin” dilekçesi de aynı gerekçe ile, Rodop İli Tek Hakimli Asliye Hukuk Mahkemesinin 171/2011 sayılı kararı ile reddedilmiştir.

DOĞU KAYNAKLI TELLİ ÇALGILARIN NOVİ PAZAR (YENİPAZAR) BÖLGESİ MÜZİĞİNE ETKİSİ

Naka Nikšić* - Nezihe Şentürk**

Özet

Müzik aletleri sadece seslerin, melodilerin ve ritimlerin üretilmesi için birer vasıta olmakla birlikte dünyadaki hiçbir milletin müziğinin zenginliği onlarsız düşünülemez. Sırbistan'ın Novi Pazar (Yeni Pazar) bölgesi, buralara beraberlerinde müzik aletlerini de getirmiş olan çeşitli halklar ve kültürlerin asırlarca etkileşim halinde olduğu bir bölgedir. Osmanlılar aracılığıyla bu bölgeye gelmiş olan tambur, keman ve diğer telli müzik aletlerinin ses özellikleri, çok miktarda melodi ve zengin ritimlerle bölgede yeni müzik formlarının oluşmasına neden olmuştur. Yaşam alanları (köy-şehir, ova-yayla), aynı enstrüman ile farklı çalma stilleri ve söyleme tarzlarının ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bunun yanında, halk hem bu enstrümanları hem de yer olarak yabancı ancak duygu olarak yakın olan müziği kendisine uyarlamıştır. Bu çalışmada, bu enstrümanların görüntüleri, ses özellikleri ve icra tarzları ele alınacak; bunlar eşliğinde şarkılar söylenmesiyle ortaya çıkmış olan sözlü-enstrümental formların analizi yapılacak ve bu müziklerin Novi Pazar bölgesi müzik geleneğindeki yerleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Yeni Pazar bölgesi, tambur, keman, gusle.

Abstract

In addition to being just an instrument to produce sounds, melodies and rhythms; musical instruments are an essential component of any nation's musical richness. The Novi Pazar (The New Bazaar) region of Serbia is where different peoples and cultures brought their musical instruments into and interacted for centuries. The sounds of tambour, violin and other string instruments which arrived at this region thanks to the Ottomans helped create various new music forms. Different life spaces (urban vs. rural) (village vs. mountain) inevitably resulted in different playing or singing styles on the

---

* Belgrat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, naniknp@yahoo.com

**Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitim Bölümü, nezihesenturk@gmail.com

same instrument. The people adapted both these instruments and the music which was foreign by origin but familiar by emotion. This study handles and analyses the appearances, sound characteristics and performing styles of these instruments; analyses the oral or instrumental forms that emerged from singing along these instruments and decipher the place of this music in the Novi Pazar musical tradition.

Keywords: Novi Pazar region, tambour, violin, gusle.

Yeni Pazar bölgesi ya da bir zamanların Yeni Pazar Sancağı Balkan yarımadasında bulunmaktadır ve bugün Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek'te bulunan belediyeleri kapsamaktadır. Bu belediyeler, Yeni Pazar (Novi Pazar), Tutin, Syenitsa, Nova Varoš, Priboy, Priyepolye, Rojaye, Berane, Kolaşin, Biyelo Polye, Plav, Gusinye, Plyevlya, Vişegrad, Rudo ve Çayniçe'dir. Yeni Pazar bölgesi, resmi bir bölge olmamakla birlikte, kültürel açıdan yakın çevreden farklılık göstermesi nedeniyle, "Yeni Pazar Bölgesi Kültürü'nün varlığından söz edebiliriz.

Çok sayıda arkeolojik bulgulardan anlaşıldığı üzere, Yeni Pazar bölgesinin daha VI. Yüzyıldan itibaren farklı halklar ve kültürler ile etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Bölgede öncelikle Latinler yaşamıştır, ardından ortaçağda ilk Sırp devleti kurulmuştur, sonra Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının sınırı geçmiştir. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde yer almış ve ardından (kısmen) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na tabi olmuştur. Yeni Pazar bölgesi, multi-kültürel ve multi-etnik bir ortamın sembolüdür. Tarihindeki çalkantılı olaylar ve göçler nedeniyle nüfusu sıkça değişmiştir. Yeni Pazar bölgesi nüfusunun etnik kökeni de çeşitlilik göstermiştir. Burada bugün çoğunlukla Boşnaklar yaşamakta, ancak Sırp ve Karadağlılar da bulunmaktadır.

Kültürel anlamda, Yeni Pazar bölgesinde en güçlü izi Osmanlı İmparatorluğu bırakmıştır ve Osmanlılardan geriye, pek çok maddi ve maddi olmayan kültür unsurları yanında çok sayıda müzik enstrümanları da kalmıştır. Yazımızda, öncelikle Yeni Pazar'da çalınmış ve bazıları halen çalınmakta olunan doğu kökenli telli enstrümanları tanımlayacağız ve bu çerçevede tellerin ayarlanması, seslerin çıkarılması ve bu enstrümanlarla birlikte icra edilen müzik tarzlarına değineceğiz. Osmanlı İmparatorluğunun varisi olan Türkiye'nin çalgısal müzik geleneğinde bu enstrümanların benzerlerini bulmaya çalışacağız. Komşu bölgelerin ve onların müzik özelliklerinin kıyaslanması yoluyla Yeni Pazar bölgesinde müziğin gelişiminde bu enstrümanların önemini ortaya koyacağız.

Telli algılar/ Kordofonlar

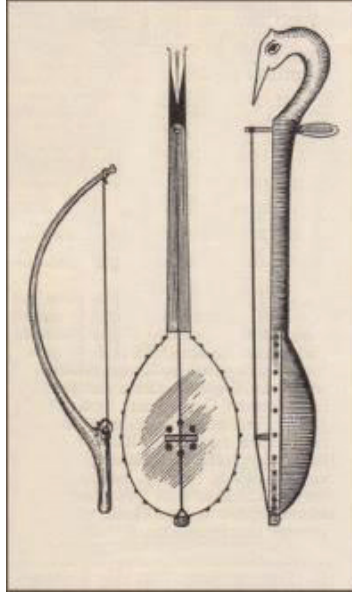
Kordofonlar veya telli enstrümanlar tek, iki ya da daha fazla telle ses yaratılan enstrümanlardır. Teller hayvan bağırsaklarından, at kuyruğundan ya da metalden yapılmışlardır. Gövde ve tellerinin konumunun göre, birkaç türü bulunmaktadır. Yeni Pazar telli enstrümanları kopuz ailesine benzemektedir. Ses elde etme tarzına dayalı olarak bunları şu şekilde tasnif edebiliriz:

- Sesin yay vasıtasıyla çıkarıldığı enstrümanlar (*gusle, çemane*)
- Sesin parmak yardımı ile çıkarıldığı enstrümanlar (*tambur*)
- Sesin tezene yardımı ile çıkarıldığı enstrümanlar (*saz*.)

Gusle, VII-IX yüzyıllarda Batı Asya'dan Balkanlara geldiği tahmin edilen bir enstrümandır. Gövdenin şekline göre Gusle bir kaç tipe ayrılmaktadır. Yeni Pazar bölgesinde Gusle Hersek guslesi tipindedir (Resim 1) ve bunun bölgeye Hersekli Müslüman muhacirler tarafından getirildiği düşünülmektedir. Bu enstrümanın sesi yumuşak ve viyolin sesine benzemektedir.

Gusle algısı akça ağaç ya da dut ağaçından yapılmaktadır. Gövde armud şeklinde yontulmuş halk tabiri ile “leğen” adı verilen alt kısım, kapak ismi verilen üst kısım ve “baş” ile tamamlanan bir “boyun”dan oluşmaktadır. Gövde üstüne, koyun, keçi veya tavşan derisi gerilmiştir. Deride “glasica” adı verilen 5 ile 10 arasında delik açılmıştır. Gövdenin arkasında, sesin daha iyi çıkarılabilmesi için küçük delikler vardır. Gövdenin son kısmı, aşağıdaki tellerin tutulduğu “izdanak” kısmı ile sona ermektedir. “Glasica”nın altındaki deriye telleri destekleyecek bir “kobilica-köprü” yerleştirilir. Tellerin diğer ucu, boyun kısmından geçirilen “anahtar”a tutturulmaktadır. Bu anahtar belirgin bir şekilde dışarı çıkmaktadır. Boynun perdeleri yoktur, çünkü çalma esnasında boyna basılmamaktadır. Bu bölüm zengin bir işlemeye sahiptir. algının baş kısmı ejderha, yılan, arslan, kuş gibi semboller ile süslenmektedir. Guslenin bir teli, atkuyruğunun 50 ile 60 ince kılından, sağlam bir ip ile bağlanarak yapılmaktadır. Genelde siyah teller kullanılır. Yayı ise ‘gusle’nin yapıldığı aynı ağacın ince bir dalından işlenmektedir. Dal, oval olarak bükülür ve başparmak öne duracak şekilde tutulur. “Tetiva-yay” reçine ile cilalanır. Gusle algısı alındığı zaman sol alt kısmı bacağı diz altı içi kısmından destek alınır.

Gusle enstrümanı yalnız türkü eşliğinde kullanılır. *Gusle* algısı insan sesinin tonuna göre ayarlanır. *Gusleyi* alan kimse tonun yükseklik ayarını da kendisi belirler. *Gusle* algıcısı batı müziğine yakınlık gösterirse, guslenin özelliği, büyüsu kaybolur ve tamamen monoton bir hal alır. Guslenin ezgisileri ancak ana hatları ile notalaya alınabilir.

Resim 1. Hersek gusle enstrümanı

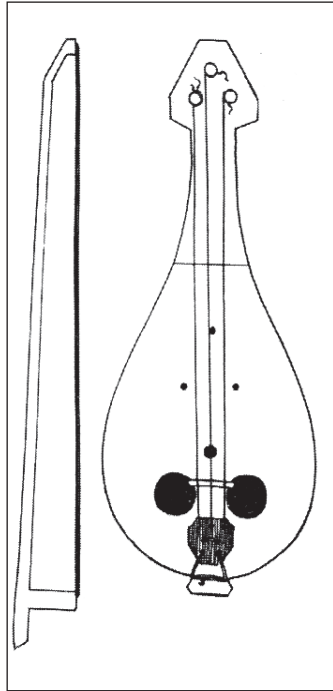
Novi Pazar yöresinde tarihsel süreçte gusle ile birlikte halk şarkıları icra ediliyordu. Ramazan boyunca insanlar gece boyunca toplanıp halk türküleri dinlerlerdi. Uzunluğu sebebiyle bazı şarkıların bütün gece söylendiği de olurdu. Yarı profesyonel şarkıcının repertuarında en az 30 şarkı olurdu. Halk şarkılarının gusle eşliğinde söylenmesinin iki tarzı vardı. İlk tarzda, şarkı ile ezgi aynı değildir, şarkıcı bir mısrayı söyler ancak tamamen başka bir mısrayı çalar. Diğer tarzda, şarkı ve ezgi aynıdır, şarkıcı aynı şeyi söyler ve çalar, ancak mısranın başında ve sonunda enstrümanın çaldığı tonun altında bir sesle söylenir ve böylece ikili bir ses yaratılır. (*Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu*, 1989: 212). Bu enstrümanın halen kullanılmakta olduğunu ve Yeni Pazar bölgesinde Türkler ve Boşnakların kâfirlere karşı kahramanlık şarkılarını söyleyen gusle çalgıcılarının bulunduğunu belirtmek gerekir.¹

1918 sonrasında Novi Pazar yöresinin teferiç eğlencelerinde klarnet ve davulun yanı sıra “çemane” çalgısına da rastlanmaktadır. (Vukosavljević, P., Vasić, O. I Bjeladinović, J., 1984: 295). “Çemane” ya da diğer söyleniş

¹ Milman Parry ve birlikte çalıştığı Albert Lord 1934-35 yıllarında eser toplamak ve Homeros'un destanlarının sözlü karakterlerini ortaya koymak amacıyla Yugoslavya'da kaldılar. Bu esnada gusle çalgıcısı (guslar) Avdo Međedović ile karşılaştılar ve diğerleri arasında ünlü “Ženidba Smailagić Mehe (İsmail Ağazade Meha'nın İzdivacı)” türküsünü de kaydettiler. Yoğun olarak Gayrimüslim nüfusun yaşadığı komşu beldelerde gusle çalgıcılarının “poturica”lara (İslâmî Türkler vasıtasıyla kabul etmiş olanlar) karşı Ortodoksların kahramanlıklarını dile getirdiklerini de zikretmemiz gerekir.

şekilleri ile “çemene”, “çemançe” veya “gusla” enstrümanı aslen kemençe adı ile bilinen bir Türk çalgısıdır (Resim 2). Novi Pazar yöresinde “çemane” genel olarak halk oyunlarına eşlik etmiştir ve neşeli ve hızlı tempolu melodiler icra edilmiştir. Armut şeklinde bir gövdesi vardır. Buradan kısa bir boyuna ve tellerin bağlanması için üzerinde çivilerin (akordeon kulakları) bulunduğu baş kısma geçer. En çok üç tellidir, ancak bazen dört de olabilir. Çemane şekil itibariyle Türk klasik müziğinde kullanılan kemençeyi andırmaktadır. Eskiden teller hayvan bağırsaklarından elde ediliyordu, bugün ise metaldan yapılmaktadır. Genel olarak teller üç ses yüksekliği üzerinde ayarlanır. Birinci ve üçüncü tel oktav ayarında olup, ortada bulunan ikinci tel bir dörtlük aralıktan daha düşük düzeydedir. Türk kemençesi üç telden oluşmaktadır; birinci tel “sol”, ikinci “re” ve üçüncü tell “la” sesine akord edilir. Çemane enstrümanında melodi, tırnağın baskısıyla ve yayın tel üzerinden gidip-gelerek hareketlenmesiyle tiz telde elde edilir. Diğer teller sabit ses çıkarmaktadır. Enstrümanın yayı oldukça uzundur. Üzerinde bulunan teller gevşektir ve çalma sırasında baş parmakla gerginleştirilir. Bu çalgı oturma pozisyonunda çalınırsa tıpkı Türk kemençesi gibi sol diz üzerinde tutulur. Ayakta çalınırsa kemere bağlanır. Maalesef Yeni Pazar yöresinde çemane artık geçmişin bir parçası olmuştur ve bu enstrümanı çalan kimselere rastlamak mümkün değildir.

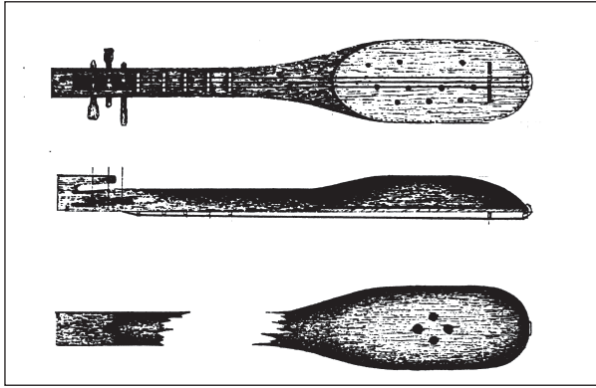

Resim 2. Çemane

Novi Pazar yöresinde akordion gelmeden önce oyun ve şenlik sırasında genellikle iki ve üç telli *Sancak "tambura"*sı ile saz çalınırdı. *Tambura* isminin geçmişi hakkında bir çok rivayet bulunmaktadır. Bazı rivayetlere göre *tambura* ismi Farşçadan gelmekte olup tel anlamına gelmektedir (Dević, D.,III, 1977:191). Diğer rivayete göre *tambura* kelimesi Sümerler'den gelip 'pan-tur' kelimesinden olup 'kısa kavis' anlamını taşımaktadır. *Tambura* ismi dışında bizde doğu kökeninden *baglamo* (bağlama) , *çitelija* (çifte telli), *şargija* (şargı), saz, bozuk, benco gibi başka kelimeler de bulunmaktadır.

Tamburanın tarihi gelişimi çok karmaşıktır. Varlığının ilk izleri antik Mezopotamya ve Mısır medeniyetine dayanmaktadır. Bunlar "cirit kopuz"lardır. Bu temel tipin değişiminde iki alt tip ayırılmaktadır: Kısa boyunlu ve uzun boyunlu kopuz. Uzun boyunlu kopuz, tambur (*pandura*) gibi Balkanlara Türklerle birlikte gelmiştir ve en çok müslüman nüfus arasında yerini almıştır.

Novi Pazar yöresinin köylerinde iki ve üç telli "Sancak tamburaları" bulunmaktaydı (Resim 3.). Şehirde ise genel olarak *Bosna sazı* kullanılıyordu. İki ve üç telli Sancak tamburaları basit akça ağaçtan yapılmaktadırlar. 'Kutlaça – kepeç' adı verilen 40 ile 50 mm ince gövdesinden, bundan biraz daha boy olarak uzun ve ucunda iki ile üç akord kulağından oluşan küçük leğen bulunmaktadır (Vukosavljević, P., 1989: 212).

Resim 3. Üç telli Sancak tamburası

Çifte telli Sancak tamburası iki şekilde ayarlanır. İlkinde iki tel aynı ton yüksekliğindedir. İkincisinde iki tel arasındaki ton yükseklik farkı büyük ikili kadardır (Jović-Miletić, A., 2011, 54, 55).

Üç telli Sancak tamburası Peşter yaylasında yaygındır. Üç telden ikisi aynı ton yüksekliğine sahip, üçüncüsü ise bir ikilik düzeyi kadar daha düşüktür. Bu tambura çalgısı hem söz hem oyun eşliğinde kullanılmaktadır (Örnek 1).

глас

тамбура

Ј = 85

Једна кућа крај Ужине,
крај Ужине,
Становала ученица,
ученица.
Становала са два брата,
Чинилик јој био тата,
Три године болувала,
Ником није казивала,
Молила је наставницу
Да јој даде исписницу,
„Немој, Зоро, немој, мила,
Ти си школи завид била.“
„Наставнице моја мила,
Ја болујем на плућима.“
Пратила је јаранине
До Косовске Минтровине.
Огле Зора од сама,
Планинама и горама,
Кад је била преко села,
На студени камен села,
Отуда иду до два брата,
Грле Зору око врата.
„Немој, брате Димитрије,
Ја болујем маларије.“
„Не бој нам се ти, Зорнице,
Ми смо близу Подгорнице,
Подгоричка вода врућа
Излечиће твоја плућа.“
За то мајка није знала,
Зори дарове спремила,
То не биле руконике,
То јој биле укронике,
Једно јутро киша паде,
Зора Богу дуњу аладе,
Друго јутро киша роси,
Вереник јој савлажк носи,
Законичне росно цвеће.

Örnek 1. *Üç telli Sancak tambura çalgısıyla şarkı söyleme* Vukosavljević, P., Vasić, O. I Bjeladinović, J., *Narodne melodije peštarsko – šjениčke visoravni*; Radio Beograd, Beograd, 1984. god., s. 185.

Bosna sazı (Resim 4.) uzun boyunlu tambura grubuna ait ve bilhassa şehir geleneğine ait bir müzik enstrümandır². Günümüzdeki şeklini ne zaman aldığı tam bilinmemekle birlikte, ”kopuz” denilen çalgıdan geldiği kesin olarak söylenebilmektedir. ”Kopuz”, XV. yüzyılda kullanılmış olan en eski sazlardan biridir³. XVII. yüzyıldan sonra kopuz yavaş yavaş unutulmuştur ve onun yerine ”bağlama” ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Novi Pazar yöresinde çalınan Bosna-Hersek sazını Türk sazıyla kıyasladığımızda aynı kökenden (”kopuz”) gelmelerine rağmen aralarında bir farklılık olduğu görülmektedir. Bosna-Hersek sazı bir tek parça masif bir ağaçtan yapılırken, Türk sazı genellikle birkaç parçadan yapılmaktadır. Bosna-Hersek sazında perdeler sabitken, Türk sazında, çalan kişinin çaldığı parçaya bağlı olarak, yani kullandığı sisteme göre perdeler yer değiştirebilir. Türk sazında tellerin arası mesafelerle ayrılmış olup⁴ Bosna sazında ise teller

² Türk etno-müzikolog Mahmut Ragıp Gazimihal, uzun boyunlu tambur çeşidinin, yani sazın bizim bölgelerimizde Türklerin gelişinden önce, takriben IX.yüzyıl civarında biliniyor olduğunu söylemektedir. Nitekim, Balkanlarda tambur hakkındaki ilk tarihi belgeyi 1551 yılında Fransız yazar Nikolay zikretmiştir.

³ Mahmut Ragıp Gazimihal, bu kopuzun ”Türklerin Anadolu'daki zuhurlarından önce IX.yüzyıl civarında Balkanlarda yaygın“ olduğunu söylemektedir. Bunu da, Greklerin pandurion da (kökü pan-tur) dedikleri kopuz (ya da Macarların söyledikleri şekliyle koboz) adının geçtiği 800 tarihli simya hakkında Grekçe bir liste ve İstanbul'da bulunan üzerinde bir kopuz çalgıcısının görüldüğü XII.yüzyıldan Hıristiyan mozaikleri ile belgelemektedir. (Dević, D., 1977)

⁴ En sık formu, iki kalın oktav teliyle (aşağıdan başlayarak yukarıya) 3-2-2'dir.

arasında mesafeler bulunmamaktadır⁵. Türk sazı Bosna sazına göre farklı nota sistemine sahiptir. Bosna sazında hava boşluğu yukarıda veya üst kısımda bulunur, Türk sazında ise genellikle kenarında bulunur. Ayrıca Bosna-Hersek sazı şehir çalgısı iken, Türk sazının kırsal kesimin çalgısı olduğunu da belirtmek gerekir.

Resim 4. Bosna sazı

Bosna sazı değişik şekillerde süslenmiştir. Bosna sazı üç ayrı ton yüksekliğinde ayarlanmış 9 ile 12 telle sahiptir. Genellikle birkaç tane tel aynı şekilde ayarlanmıştır (sol diyez, do diyez, fa diyez).

Saz eşliğinde genellikle sevdalinka söylenir. Sevdalinka türküleri bu yörelerde XVI. ve XIX yüzyıllar arasında gelişmiştir. Bu şarkılar, doğulu şehir kültürünün gerçek birer yansımasıdır. Sevdalinka metinlerinin içeriğinde aşk vardır, melodisi zengindir. Bu şarkılarda özlem, hasret, seveda, aşk acısı ve dert dile getirilmektedir (Rizvić, M., 1994). Sevdalinkalarda, anı ve uzun zamandır özlemi çekilen vuslatlar, sevgilinin başkası ile evlenmesi, sevilmeyen biri ile evlenme, birinin hoşuna gitme, gurur, sabır, yalnızlık gibi konular işlenmektedir. Sevdalinkalarda uzak yerlere ve yaşlılara gelin gitmenin hüznü ve terkedilmiş delikanlıların ve genç kızların üzüntüsü işlenmiştir. Bu şarkılarda bazen gülümseten diyaloglarda işlenmektedir. (Softić, A., 1982).

⁵ Bugün, bazı yerlerde bu tür temayül dikkat çekmektedir.

Novi Pazar yöresinde saz çalan kimselerin sayısının son derece az olduğunu da belirtmek gerekir. Son zamanlarda, birkaç defa “Sancak Sevdalinka Festivali” ve “Sancak İncileri Festivali” düzenlenerek bu tür geleneksel müziğin ihya edilmesine gayret gösterilmiştir, ancak bu tür etkinlikler artık yapılmamaktadır.

Enstrumental gruplar söz konusu olduğunda genellikle saz, çemane, tambura ve def bir bütün içinde zikredilmektedir ve teferiç, düğün ve diğer eğlencelerde bu tür müzik grupları yer almışlardır (Resim 5). Nitekim artık bu tür müzik grupları yoktur ve bunda yerel yönetimlerin kendi müzik geleneklerine ve özellikle genç nesillerin bu bölgelerde bu enstrümanların mevcudiyetlerinden dahi haberdar olmadıkları ve müzik enstrümanlarına karşı sorumsuz yaklaşımlarının büyük etkisi olduğu düşünülmektedir.

Resim 5. Saz ve def eşliğinde eğlence şöleni

Sonuç

Yukarıda belirtildiği gibi telli enstrümanları incelediğimiz de, hepsinin doğu kökenli oldukları ve büyük ölçüde Yeni Pazar bölgesine Osmanlılar aracılığıyla geldikleri sonucuna varıyoruz. Bunlardan bir kısmı, Türk enstrümanlarına benzemektedir. Bazı enstrümanlar enstrümanın tel şeklinde, tel sayısında ve çalma tarzında az-çok değişime uğramıştır. Bunun dışında, Türk müzik geleneğinde kırsal kesim ile özdeşleşen sazın, Yeni Pazar bölgesinde şehir ortamının müzik geleneğini karakterize ettiğini görmekteyiz. Bu enstrümanlardan bazılarının ses özellikleri, ezgisi, ses aralığı yönünde daha geniş şarkıların oluşumuna sebep olmuştur. Bu durum özellikle sevdalinka ile ilgilidir, şarkıların hacmi bazen oktavı aşmaktadır.

Yeni Pazar bölgesinin enstrümental müzik geleneği ve bu geleneği korumaya karşı olan ilgi yavaş yavaş yok olmaktadır. Bütünüyle müzik geleneğini korumaya yönelik bir enstitünün eksikliği, sonsuz politik anlaşmazlıklar ve de kötü ekonomik şartlar, atalarımızın mirasına karşı sorumsuzluğun nedenlerinden sadece birkaçıdır.

Kaynakça

- Dević, D., (1977): *Etnomuzikologija*, Akademija, Beograd.
- Golemović, D., (1998): *Narodna muzika Jugoslavije*, Nota, Knjaževac.
- Jović-Miletić, A., (2011): *Početo muzičko opsimenjavanje na srpskom muzičkom jeziku*, Dijamant print, Beograd.
- Marković, Z., (1987): *Narodni muzički instrumenti*, Etnografski muzej u Beogradu, Beograd.
- Milošević, V., (1964): *Sevdalinka*, Banja Luka.
- Rizvić, M., (1994): *O lirsko-psihološkoj strukturi sevdalinke*, u knjizi: Panorama bošnjačke književnosti, Sarajevo.
- Softić, A., (1982): *Marginalije uz knjigu Jugoslovenske narodne pjesme Sanžaka*, iz zbornika sa naučnog skupa: Seoski dani Sretena Vukosavljevića, Prijepolje.
- Vukosavljević, P., Vasić, O. I Bjeladinović, J., (1984): *Narodne melodije peštarsko – sjeničke visoravni*; Radio Beograd, Beograd.
- Vukosavljević, P. (1989): *Narodni muzički instrumenti na Peštarsko-sjeničkoj visoravni*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knjiga 52-53.

DELİORMAN'DA TÜRKÜLER

*Türkülerimiz buğday kokar tarlalarda,
Annelerin beşiğinden yankılanır,
Ninelerin neşeli dudak mırıltısından
Atalardan bize emanet kalır.*

Nurten Remzi

Kuzeydoğu Bulgaristan'da yoğun Türk nüfusuna sahip olan Deliorman'ın şehir ve köylerinden Türkçe türküler, herkesin gönül tellerini asırlar boyunca okşamış ve hala var olmaktadır. Ne yazık ki, türkülerin birçoğu bugüne kadar incelenmemiş ve henüs kayıt edilmemiştir.

Osmanlı zamanında ve bugün, kültür, sanat, eğitim ve din merkezi sayılan Şumnu ve çevresinde yaşayan Türk kardeşlerimizin geçmişinde ve hayatında belirgin ve önemli kültürel folklorik değerleri çok- türkü, halk oyunları, ninni, bilmece, fıkra, mani, destan, efsane ve ağıtlar gibi...Onların canlanması, korunması, gelişmesi, zenginleştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması önemli bir görevi başarımız ve ihtiyacımızdır.

Tarihe taşınan Deliorman türküleri, sevgi, kardeşlik, dostluk, iyi insani değerleri ve barış ve kokar. Son yıllarda çıkan birçok türkü kitapları basıldı. İçlerinde anne babalarımızın söylediği türküler, notasız olduklarından dolayı çoğunu seslendiremedik, melodilerini hatırlayamadık. Bir de Türk olmayan meslektaş, arkadaşlarıma, Türk folklor ve türkülerine ilgisi olanlara materyal bulamaz, veremez olduk. Bu nedenlerden dolayı Deliorman ve Şumnu ve civarında rastlanan ve söylenen Türkçe türküleri, çocuklarımıza, gençlerimize, bizden sonraki nesillere türkülerimizi sözü ve sesi ile bırakmamak, öğretmemek ve unutturmak, geçmişimizi, benliğimizi, özümüzü kaybetmek, kökümüzü kurutmak, kendimizi yok etmek kadar suçlulardan birileri oluruz diye düşünceler ortada.

Gördüğümüz yaşadığımız kadar, toz toplayan ve halkımızın hafızasında silinmeye başlayan bu varlığımızı, koruyamazsak, yaymaya imkanlar ve şartlar yaratamazsak, bulamazsak, sonsuza dek onu kaybederiz. Böylece bölgemizde herhangi bir şekilde kalan ve bulunan bu folklor zenginliğimizi incelemek, kayıt etmek, biriktirmek, koruyabilmek ve yaymak amacımız, işimiz, zevkimiz, hayatımız oldu.

Dinlediğimiz ve seslendirdiğimiz türkülerin çoğu Deliorman türküsü değil. Radyo, televizyon, CD, kasetlerden duyulmuş, başka yerlerden alınmış, halkımızın dilinde dolaşiyor. Türkülerde olan şive, ağız, tavır ve düzenlerini, tam kaynaklarda olduğu gibi sesiyle, sözüyle alıp işliyoruz.

Deliorman'da araştırmacı, folklorcu, müzisyen, uzmanlar yok denecek kadar az olduğundan dolayı emek, çabalarımızla, örneklerle bölgemizde söylenen türküler hakkında bilmeyenlere bilgi vermek, bilenlerin bilgilerini arttırmak ve gençlere türkülerimizin büyü, sihirliğini tattırmak, yaşatmak için elimizden gelen her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Hatta konu ile ilgilenen Türkçe bilmeyenlere yönelik Bulgarca kısa anlatım, izah ve tercüme yapıyoruz.

Bir de, Deliorman göbeğinde bulunan Şumnu'da Türk kültür ocağı başkanı olarak şunu paylaşmadan geçemiyoruz: Kalbimiz, ömür boyu, çocukluğumuzda babaannemizin ve annemizin mırıldanmasından 1991 de "Özlem" ve 2002 de "Destan" folklor gruplarını, "Şumnu Kız Saz Orkestrasını, Davul Zurna Takımını, Şumnu Kültür Evi Kadın Korosunu kurduk ve hala Türk folklorumuzu ayakta tutmak için, zor ve engelli şartlara rağmen, ezelden beri söylenen türkü, mani ve ninnilerimizi ayakta tutmak amacıyla fedakarlıkla, usanmadan çalışıyoruz.

Biliyoruz ki, halkın maddi ve manevi kültürünü sınıflandıran, çözümleyen ve yorumlayan bilime folklor denir. Düğün, bayram, cenaze, kandil, ad verme, kan kardeşliği, gibi gelenekler; cin, peri, bugün, muska gibi inanışlar; giyim, süs eşyası, günlük araç ve aletler gibi maddi tezahürler; masal, oyun, atasöz, deyim, mani, ninni, türkü gibi olanlar, folklor konusu içine giriyor. Folklor bilimi, edebiyat, din, sanat, tarih, etnoloji, arkeoloji, psikoloji ve onların tarihleri gibi bilim dallarıyla münasebet halinde.

Deliorman'da, her yerde olduğu gibi, sözlü halk müziği, halkın türkülerini kapsıyor. Türküler, sıcaklıkla, sade, alçak gönüllülükle, renkli ve içten gelen ezgilerle meydana geliyor ve yayınlıyor. Türkülerimiz, Bulgaristan'ın deliorman bölgesindeki Türk toplumunun düşünce, duygularını anlatan, insanların sevgi, hüznün, özlem, gurbet, ayrılık, ölüm, askere gidiş, düğün, kına, nişan, sevinç, acı, emek, uğraşı, sıla hasreti ve başka konuları olan, güncel yaşamın olaylarını yansıtıyor.

Türkülerimiz sırma, nakışlarda,
İplikleri yumak yumak saran.
Bir sırt bilek kadar peliklerle
Yüksek yüksek tepelere kız veren.

Ekmek hamurlarını yoğurmuş,
Ev hayvanlarına otlar biçmiş,
Soğan, peynir, lokmalarda,
Acı tütünlerde elleri yanmış.

Türkülerimiz canlı varlıklar gibi duygularla doğar, ağızdan ağza dolaşan, kuşaktan kuşağa aktarılan halkın ortak malı olan bir edebiyat türü olarak zaman içerisinde değişir veya unutulup gider. Onlar toplumun geçmişini anlatıyor, kişilerin duygu, düşünce, amaç, hayal ve yaşam felsefesi özelliklerini yansıtıyor. Zaman aşımında, köyden köye, kişiden kişiye, nesilden nesile geçiş sırasında sözlerinde ve ezgilerinde değişebiliyor. Yaşanmış olayların öyküsü olduğu için onlarda suni, yapmacık özellikler yok, onlarda özenme, zorlama, yapaylıklar yok. Türküler her yerde olduğu gibi Deliorman Türk toplumun gücünü arttırıyor, halkı motive ediyor, insanların iyi ve kötü günlerinde dost ve sırdaş oluyor. Bebek beşiğinden mezara kadar insanların iç dünyasını yansıtıyor, sevinç, acı, sevgi, aşk, özlem, hasretlerini ezelden beri anlatıyor. Hatta bazı bilinmeyen tarihi ve sosyal olayları, asırlar boyu bugüne kadar taşıyıp anlatıyor.

Türkülerimiz, her türlü varlığımız gibi Bulgaristan hükümetlerin Türklere karşı olumlu veya olumsuz davranışlarından dolayı, normal yada çok zor şartlarda olsa gerek, ailede veya toplumda unutulmadan korunabilip kalabilmiş. Kendine özgü ezgileriyle onlar, benliğimizi, kişiliğimizi ve özelliğimizi unutturmaktan şerefimiz, namusumuz, alinyazımızdır. Çeşitli melodi, ölçü, makam dizileri, süs, söyleniş tarzları, seslendirme özellikleri ve anlamlı özlü güfteleri ile gönülleri fethederken Bulgaristan topraklarında Osmanlılardan kalan ve yaşayan Türklerin ve kendine öz türklüğün ruhunu taşır. Halk türkülerimizin söyleniş tarzının temelinde, bulunan üslupla halkımızın dili yatmakla beraber, bir de bölgemizde telafuz, entonasyon, lehçe, folklori konuşmalar ve deyimler, ezgiler meydana.

Bazı ilginç özellikler taşıyan birkaç çeşit türküler, Türk musikisi makamlarına göre ezgilerle yazılır. Örneğin: “Kara Bakır Kaynasın”, “Deliorman,dan Gece Geçtim”, “Tuna’da Çırpar Bezini”, “Tarla Türküsü”, “Ninni” v. b. Osmanlı ağız ile olan türküler son derece değerlidir. Örneğin: “Tuna’da Çırpar Bezini”, “İpek Fistan Geyer” v.b. Batı müziği tonlarına göre yazılmış ezgiler çekici ve güzeldir. Örneğin: “Evlerim Var Hane Hane”, “Ayna Attım Çayıra”, “Aman, Ben Yandım”, “Baba Kız Türküsü”, “Kahveciler Kahve Döver”, “Zilli Maşa Darbuka”, “Kız Saçların Lüle Lüle”, “Şekerli misin”, “Şit Mori”, “Çeşmenin Üç Tür Kurnası”, “Asma Altı Serin Olur”, “Ay, Oğlan” v.b.

Deliorman'ın Şumnu ilinde söylenen türkülerde Raks aksağı usulü, “Tarla Türküsü” ve “Ninni” gibi dokuz zamanlı ritimler genel olarak kullanılır. Yedi zamanlılar, sadece Türk değil, Bulgar ve başka folklorlarda var olan ritimdir.

Deliorman türkülerin bazıları, Türk müziğindeki makamlara göre düşünerek yazılmıştır. Türkülerin karar perdeleri bazan aynı makam olmasına rağmen, farklı perdelerde/seslerde/ sonlandırılmıştır. Söz gelimi “Yumak Yumak İpliğim” türküsü ve “Masa Üstünde Tekne”/”Bilalım”/” türküsünde makam, aynı makam olmasına rağmen, biri Re perdesinde, diğeri de Si perdesinde karar vermiştir. Yani, makam aynı, fakat türkülerin seir noktaları ve karar perdeleri/durak/ farklı şekillerdedir. Tespit ettiğimiz türkülerin makamları, Beyati, Hüseyini, Hüzam, Hicaz, Mahur, Nihavent, Rast, Dügah maye gibi makamlar ihtiba etmektedir/içermektedir/. Bu seçilmiş türkülerin makamları da genel olarak Deliorman türkülerimizin makam çatısını belirtmektedir. “Bahçelerde Bal Kabak”, Masa Üstünde Tekne”, “Yumak Yumak İpliğim” türkülerini Klasik Batı Müziği tonlarına göre yazılmıştır. “Kara Bakır Kaynasın”, “Deliorman Yolunda”, “Şumnu Türküsü”, “Tunada Çırpır Bezini”, “Tarla Türküsü”, “Ninni”, “İpek Fistan Geyer” gibi türküler de Türk müziği makamlarına göre yazılmışlardır. Bölgemizde usul zenginliği göze çarpmaktadır. Bu usul zenginlikleri arasında daha çok dokuz zamanlı usul daha çok göze çarpmaktadır. Bu da bize bölgemizin dokuz zamanlı Aksak usullere daha çok yer verdiğini gösterir. Zaten dokuz zamanlı usuller Türkiye’de Orta Karadeniz, Ege ve Trakya bölgesi türkü ve oyunlarında da göze çarpmaktadır. Ayrıca Deliorman bölgesinde iki, dört ve yedi zamanlı türkülerde de rastlamaktayız. Yedi zamanlı türkülerde usul düzümleri/ritm/ aşığıdaki gibidir.

Deliorman edebiyatında şair ve yazarlarımız, türkülerimizi büyük sevgi, heyecan ve incelikle yansıtıyor.

Niyazi Hüseyin-Bahtiyar şiirinden şunu okuyoruz:

“Gönüller delişman, türküler uslu,
Türkülerde deniz tütün kokusu.
Yüzerek geçiyorum bir sevgi denizinden,
Bir sevgi denizinden, bir sevgi denizine.”

Ahmet Tımiş,” İnsanım ben de, çok özledim işte. Günler, aylar, yıllar oldu hep bu dört duvar arasında mahpusum, kafes kuşu gibi. Özgürlük yok, güneş yok, ufuklar yok mavi mavi. Dillen hey telli sazım, teline kurban olayım”, demiş.

Mustafa Çete şiirinde “Bu sabah da erken vardım tarla başına,
Seyre dalıverdim güzelim Deliorman’ı.
Dar geldi kalbim aşkıma,
Bir türkü tutturdu içten
Sevdiği çiçeklere, dostlara...
Dayanamadı karşı tarladan Ayşe kız”, yazmış.

Ayşe H. Bilal şiirinde ise
“Deliorman Razgard güzellerine
Cümle alem bayılırdı.
Orada yirmi kız vardı, her biri mercan.
Onların şenşakrak sesine herkes hayran.
Türküleri ile gönüllere derman.
Hepsi de bizim diyardan, Deliorman’dan.”

“Türküler dosttur, anarlar halimi,
Dünyamı doldururlar fazla bekletmeden.

.....
Dost türküler, can türküler, yar türküler,
Gönlüm sizlerle bahtiyar türküler”, diye yazmış İsa Cebeci.

Ahmet M. Hasanov, şiirinde
“Sazımın ahengi kalpleri okşar,
Onda sevda yanan ulu kuvvet var.
Durma sazım, yeni yeni türkü çal
Nasırlı elime aldığım vakit”, yazmış.

Türkülerle ilgili veya onların var olan ortamlarını yansıtan atasözler, az değil. Birkaç örnek veriyoruz:

Yakında kopacak tel, sesinden belli olur.
Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
Türkü söyleyen kötülük düşünmez.
Çalman saz kırılır.
Her çubuktan düdük olmaz.
Analayana sinek sesi saz, anlamayana davul, zurna az.
Düğünden sonra davul beş paraya yaramaz.
İnsan ol da, davul tavanda.
Gurbette kendini övmek, hamamda türkü söylemek.
Davulsuz düğün cenazeye benzer.
Kavgasız ev, bandosuz düğün gibidir.

Deliorman türküleri, bayram, düğün, meci, ev ve iş ortamı, günlük yaşantımızda, saz, darbuka, keman, kaval, ney, davul, zurna, zilli maşa, def ve her türlü tepsi, kaşık gibi ses çıkaran nesnelere gibi belli başlı aletler ve çalgılar eşliğinde söylenir. Geçmişte halk şairleri olan ozanlar, aşıklar, şiiirlerini genelde saz eşliğinde okumuş. Geçmişte düğün, bayramlarda Deliorman takımları(bandoları) sözü geçen müzik aletlerden oluşuyormuş.

Yaşam kaynağımız olan türkülerimiz, umut, heyecan, mutluluk, hüzün, seveda, güç ve. Sadece bizleri anlatan, tanıtan, sevdiren ve eğiten değil, aynı anda hoşgörü, iyi niyetlilik, huzur, hoşluk, barış, sevgi ve saygı simgeleri taşıyan varlığımız. Türk toplumu, bütün milletleri yalnız saraylarına, ordularına değil, türkülerine bile almıştır. Bulgaristan'ın Deliorman'da Türk olmakla beraber türkülerimize yansıyan bu insani değerlerimizle gurur duyuyoruz.

BALKANLARDA VAR OLMA MÜCADELESİNDE BATI TRAKYA TÜRK BASINI

Dilek OSMAN

Batı Trakya Türkleri, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla resmi bir Azınlık statüsünü kazanarak, nüfus mübadelesinde, Batı Trakya sınırları içinde yaşayan Türkler, İstanbul Rumlarının karşılığı olarak Yunanistan'da bırakılmıştır.

Yunanistan'ın kuzey-doğu bölgesinde yer alan Batı Trakya'da yaşayan yaklaşık 150 bin Türkün azınlık tarihi de, böylelikle başlamıştır. O tarihten bugüne kadar da Batı Trakya'da var olma mücadelesinin sürdürüldüğü en önemli mecralardan biri de Türkçe basın yayın alanı olmuştur.

Balkan Türklüğü içerisinde önem bir nüfus ve Türkçe potansiyeline sahip olan Batı Trakya Türklerinin Türkçe basın yayın hayatı, 1923'ten bu yana bürokratik bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Batı Trakya Türk basınının karşı karşıya olduğu sorunları; ekonomik, teknik ve azınlık olmaktan doğan sorunlar şeklinde sıralayabiliriz. Batı Trakya'da gazetelerin can damarını aboneler oluşturmaktadır. Reklamcılık anlayışının gelişmemesi, reklam gelirlerinin de düşük olmasını doğurmaktadır.

Öte yandan resmi ilanlardan yararlanma şansı, 2007'de çıkan ve medya özgürlüğü ile bağdaşmayan sınırlandırmalar getiren basın kanununda yapılan düzenlemeler, Batı Trakya Türk basını adına zorlaştırıcı olmaktadır. Sadece haftalık yayınlanan bir gazete (Gündem gazetesi) resmi ilan ve reklamları yayımlayabilme gerekliliklerini karşılayabilmektedir.

Teknik açıdan, Batı Trakya Türk basını kendi yazılı materyallerini basacak matbuat ve dağıtım sistemine sahip olabilecek imkâna ulaşamamıştır. Bugün periyodik yayınlanan gazeteler, Millet gazetesinin de basılı yayın hayatına ara verdiğini açıklamasının ardından (internet üzerinden yayın yapıyor) ikiye düşmüş ve sadece Gündem gazetesi haftalık basılmakta ve yine çalışanlar tarafından dağıtılmaktadır.

Kalifiye eleman alıştırma konusunda da sıkıntılar çeken Batı Trakya Türk basınında ‘alaylı’ diye tanımlanan emektarları gazete sahipleri, gazetelerinin aynı zamanda muhabir, yazı işleri ve dağıtıma kadar tüm sorumluluklarını üstlenmek durumundadır.

İletişim Fakültelerinde eğitim gören öğrencilerin önümüzdeki yıllarda bu açığı kapatacağı ümidi var ise de, Yunanistan’ın içinden geçtiği ağır ekonomik kriz, Batı Trakya’da Türkiye’ye ve Avrupa’nın diğer ülkelerine olan ciddi beyin gne sebep olduğunu unutmamak gerekir.

Tüm olumsuzluklara rağmen, Batı Trakya Türk Azınlığının daima Türkçe bir yayın geleneğinin var olduğunu belirtmek gerekir. Yunan İç Savaşı, Bulgar İşgali, II. Dünya Savaşı, Askeri Cunta Dönemi vb. gibi ülkenin içinden geçtiği farklı dönemlerde dahi, Batı Trakya Türkleri kesintisiz sayılabilecek şekilde Türkçe yayınlara devam etmiştir.

Oysa dönem itibariyle Yunanistan’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı 12 Ada ve Rodos’ta, Türklere yönelik olarak yayınlanan Selam gazetesinin, 1935 yılında 450. sayısıyla yayın hayatına son vermek zorunda kaldığını ve bunun, 12 Ada ve Rodos Türkleri kültürünün ve dilinin yaşatılmasına ve nesilden nesile aktarılmasına büyük bir darbe vurduğunu hatırlatmak gerekir.

Batı Trakya’da ise Türkçe basın, tüm yetersizliklere rağmen ayakta kalabilmiştir. Bunda, Anavatanla olan güçlü duygusal ve kültürel bağın ve coğrafi yakınlığın da büyük etkisi olmuştur. Örneğin, 1928 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün harf inkılabını ilan etmesinin ardından, bu yeniliğin etkileri Batı Trakya’da da hemen kendini hissettirmiştir. Latin asıllı Türk alfabesini benimseyen Batı Trakyalı aydınlar, 1930-32 yıllarında yeni harflerle eğitime geçmişlerdir. Lozan Antlaşması’nın eğitim konusunda kendisine tanıdığı özerklik hakkını kullanan Batı Trakya Türkleri, bazı muhafazakr vrelerin direnişine rağmen, yeni Türkçeyi kısa zamanda benimsemişlerdir.

1923 yılında Batı Trakya’da azınlık statüsünde yaşamaya başlayan Türklerin yazılı basını, ilk dönemlerde tamamıyla Osmanlıcanın etkisindedir. Örneğin, Selanik’ten sonra 1924 yılında İşkee’de yayın hayatına devam eden ve bir sendika gazetesi YENİ ZİYA eski Türkçe harflerle yayınlanmaktadır.

Ancak, Anavatan Türkiye Cumhuriyetinde yaşanan harf inkılabının hemen ardından, Batı Trakya’da da eski Türkçe harflerin yerini yeni Türkçe harfler almaya başlamıştır. Tabi ilk yıllarda, yeni Türkçeyi bilenlerin sayısının az olması sebebiyle, Türkçe latin alfabesinin sadece haber başlıklarında, bazı kısa haberlerde, rakamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Eski Türkçe harflerin tamamen ortadan kalkması ve kısmen Osmanlıcanın etkisinden kurtuluş 1946 yılında mümkün olmuştur. 21 Ekim 1946 tarihinde, 1932'de yayın hayatına geçen TRAKYA gazetesi tamamıyla yeni Türkçe harfleri kullanmaya başlamıştır. Trakya gazetesinin dilinde de önemli bir değişiklik söz konusudur. Daha çağdaş Türkçe kullanılmakta, ancak çağdaş Türkçede karşılığı henüz bulunmayan Osmanlıca kelimeler varlığını korumaktadır.

Türk basınında Türkçenin en duru ve yalın haline geçişi ise 1 şubat 1957 yılında Asım Haliloğlu tarafından Gümülcine'de yayınlanan AKIN gazetesiyle olmuştur. Yılların geçmesiyle birlikte, Batı Trakya'daki Türk basınında kullanılan dil de gittikçe gelişme göstermiştir. Daha ileriki yıllarda, çağdaş Türk dilinin kullanımını açısından, 6 Eylül 1967 yılında Gümülcine'de Salahattin Galip tarafından yayın hayatına başlayan AZINLIK POSTASI önemli bir örnek teşkil etmektedir. Azınlık Postasının kullandığı Türkçe, AKIN gazetesine göre daha yalın ve daha sade bir Türkçedir.

Genelde 1960 sonrası Türk basınında çağdaş bir Türkçenin hakim olduğunu söylemek mümkündür. Bunda, Türkiye'de öğretmen okullarında eğitim aldıktan sonra Batı Trakya'ya dönen öğretmenlerin de büyük payı olmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'ndan beri Batı Trakya'da yayın dili olarak kullanılan Türkçe, Türkoloji kriterlerine göre, Batı Türkçesi sahası içinde yer almakta olup, İstanbul Türkçesi'nin (ağzının) tabii bir uzantısıdır. Batı Trakya'da istisnai durumlar hariç tutulursa, edebi açıdan henüz yeterince işlenilmemiş, bir noktada naif özellikler arz eden, bununla birlikte temiz bir Türkçeden bahsetmek mümkündür.

Mesela, bölgede 89 yıldır yayınlanmakta olan Türkçe gazette ve dergi arşivlerini taradığımızda, Balkanlar'da diğer ülkelerde sosyalist sistem içerisinde yetişen Türk şair, yazar ve gazetecilerinde sıkça gördüğümüz 'devrik cümle' ve 'öztürkçecilik' gibi yapay ve zaman zaman aşırıya kaçan uygulamaları genelde Batı Trakya Türk şair, yazar ve gazetecilerinde göremiyoruz.

Yine bu noktada, Batı Trakya Türk ağzına ait söyleyişlerin Batı Trakya Türk basınına yansiyabildiğini, makul sayılabilecek bir oranda da Yunanca kelime ve kavramların Türkçe ifadeler arasında (bilinçli yada bilinçsiz) görülebildiğini eklemek gerekir.

Son yıllarda Batı Trakya Türkçesinde, ağız farklılıkları dışında, Türkiye Türkçesinin etkisi yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bunda, özellikle Batı

Trakya'nın coğrafi bakımdan Türkiye'ye yakınlığı, eğitim ve ziyaret için Türkiye'ye sık gidilmesi ve tabii ki televizyon başta olmak üzere kitle iletişim araçları vasıtasıyla Türkçe yayınların her eve girmesi büyük rol oynamaktadır.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra gerçekleşen ilk genel seçimler sırasında Tahsin Ziya Bey ile avukat Hacıdakıs tarafından İskeçe'de seçim gazetesi olarak çıkarılan ilk Türkçe gazete 'Zaman' dan günümüze, Batı Trakya'daki Türkçe yayınlar; gazeteler, dergiler, bültenler ve kitaplar olarak sınıflandırılabilir.

Bugün Batı Trakya Türklerinin haftalık yayınlanan üç gazete, iki haftada bir yayınlanan bir gazete, Türkçe olarak yayın yapan dört radyo istasyonu ve aylık yayınlanan üç dergisi ile internet üzerinden yayın yapan haber portalları bulunmaktadır.

Son dönemlerde Batı Trakya Türk basınına yönelik astronomik tazminat talepleriyle açılan ceza davaları neticesinde İskeçe merkezli tek azınlık gazetesi olan Millet gazetesi, Haziran 2013 de basılı yayın hayatını durdurarak, internet üzerinden yayına devam etme kararı almıştır. Böylece haftalık yayınlanan gazete sayısı ikiye düşmüştür. Ancak geriye kalan bu iki gazeteden biri olan Gündem de, aynı gerekçeyle kapanma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Öte yandan, 3592/2007 sayılı ve tarihli "Medya Kuruluşlarının Temerküz ve Lisans Alımı ve Diğer Hükümler" başlıklı yasa, gazete ve radyo sahipleri için yastada belirtilen minimum sermayeye sahip olma koşulu getirmektedir ki bu, özellikle küçük ölçekli yerel ve bölgesel basın kuruluşları ile Türk Azınlık basın kuruluşları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Yunanistan'ın en fakir bölgesi olan Batı Trakya'da yayın yapan gazeteler ve radyo istasyonları tarafından karşılanması neredeyse imkânsız olan minimum sermaye tutarı koşulu nedeni ile bahse konu yasanın Türk Azınlık basın kuruluşlarının varlığını devam ettirmelerine fiili olarak neredeyse imkân kalmamaktadır. Bunun yanı sıra yasayla, radyolar için yayın ana dilinin Yunanca olması koşulu getirilmesi de ifade ve basın özgürlüğünü ihlal edici bir uygulamadır.

KOSOVA'DA TÜRKÇE YAYIMLANAN GAZETELER

Dr. Altay SUROY

TURKISH PRINT MEDIA IN KOSOVO

Abstract

Republic of Kosovo proclaimed independence on the 17th February 2008 and it created Constitutional and legal conditions for establishment public media in all languages for its communities including the Turkish.

The Law on Rights of Communities regulates the right to access to broadcasters, establishment media, equal use of reserved frequencies in languages of communities. However, Turkish community with nearly 20.000 members is not able to have its own print media without a certain support. From 42 media outlets printed since 1971, only two are still published but with difficulties.

The first newspaper in Turkish language on territory of Kosovo was published in Prizren, which from 1455 to 1912 was a Sandzakbeg centre while from 1868 to 1874 it was a centre of Prizren District which was occupying the whole territory of today's Kosovo. The first state printing house on Turkish language was established in Istanbul in 1864, while only seven years later, in 1872, Prizren District Press started its functioning in Prizren. This printing house was established by Prizren *Valija* Safet Pasha. In this printing house besides Prizren newspaper in Turkish and Serbian languages, books were printed as well. Later, newspaper "Kosova" and "Ishik" were printed too.

Turkish newspaper "Tan" was published from 1969 to 1999 with state support for almost 30 years. With cessation of state support the newspaper ended its existence. Other newspapers, such as "Delegeler Gazetesi" "Ittifak", and "Sessimiz were not published long as "Tan."

Newspapers "Balkan", "Yeni Dönem", "Demokrasi Ufuğu", "Kosova Ombudperson", "Kosova Haber", "Tan Haber", "Evlad-I Fatihan" which were published after did not last long as there were no donations any more.

Turkish Republic which was opening its embassies offices in Kosovo, Turkish councils of Representatives at the Turkish Battalion within NATO, TİKA- Agency for Turkish Cooperation and Development, Turkish cultural centre Zulus Emre, T.R. Government Fund, Turkey and its diaspora do not care for print media on Turkish language and they do not fulfil promises given to. Kosovo institutions- that is why it is impossible to continue the publishing of press on Turkish language. The same is with the periodicals. Electronic media are trying to soften the lack of press media.

17 Şubat 2008 günü bağımsızlığını ilan eden Kosova Cumhuriyeti, azınlıkta olan toplulukların, dolayısıyla Türklerin kendi dillerinde yayın basın organlarını kurmak ve bunların faaliyetlerini sürdürmeleri için Anayasal ve yasal imkânlar yaratmıştır. 15 Haziran 2008 tarihinde yürürlüğe giren ülke Anayasası ‘Yasa ve uluslararası standartlara uygun şekilde kendi dillerinde bilgi sunan basın yayım araçlarını kurma, günlük gazete, kablolu yayım ve elektronik haberleşme için ayrılacak bir frekans bandından yararlanması topluluk ve mensuplarının hakkıdır’ diye düzenlemiştir. “Kosova Cumhuriyeti, hoşgörü ve diyalog havasını teşvik edecek, topluluklar arasında barışmayı destekleyecek ve Avrupa Konseyi Ulusal Topluluklar Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Bildirgesi ile belirlenen standartlara saygı gösterecektir”¹ diye vurgulamaktadır.

Toplulukların Hakları hakkında uygulanmakta olan yasa, çoğunluk konumunda olmayan toplulukların kendi dillerinde yazılı ve elektronik medyaya erişmeleri, kendi medyalarını kurmaları, rezerve edilen elektronik medya frekanslarına erişmelerini, kamu medyasında eşit bir şekilde temsil edilme haklarını vermektedir. Kosova Radyo Televizyonu (RTK) programlarının yüzde 15’ni, bütçesinin en azından yüzde 10’nu diğer toplulukların dillerinde hizmet sunmak konusunda yükümlüdür. Kamu yayınları bölgenin yüzde 90’nını kapsamlı ve çoğunluk konumunda olmayan toplulukların yaşadığı bölgenin yüzde 90’nın kapsamlıdır. Kamu yayınları için ayrılan paranın yüzde beşi Azınlıkları, Çok etnikliliği ve Dezavantajlı Medyayı desteklemek için ayrılmalıdır.

Medya Komisyonunun Ruhsatlı Yayınlar Müdürlüğüne göre, Kosova’da mevcut olan 114 ruhsatlı radyo televizyon yayıncısından (92 radyo ve 22 TV kanalı) 77’si sadece bir dilde yayın yapmaktadır (50’si Arnavut dilinde, 22’si Sırp dilinde, 3’ü Boşnak dilinde, 1 radyo Türkçe ve 1’i Goralı dillerinde); Bu sayının dışında günde 2 saat Kosova Radyosu ve günde 15-30 dakika Kosova Televizyonu Türkçe yayın yapmaktadır. Prizren’de 24 saat Türkçe yayın yapan yeni dönem televizyonu maddi imkansızlık yüzünden Türkiyeli bir iş adamına satılmasına rağmen Türkçe haber programı yayımlamamaktadır. Çeşitli belediyeler 2007 ve 2008 yıllarında yeni belediye tüzükleriyle ya da belediye kararlarıyla diğer dilleri resmi dil olarak kabul etmişlerdir. Gilan, Mitroviça, Priştine ve Vuçitirn belediyeleri Türk dilini resmi kullanımındaki dil olarak Kabul etmişlerdir ve Lipyan’da Türk dilinin resmi kullanımda dil olarak tanınmasına dair talep hala beklemededir. İçişleri Bakanlığı Prizren ve Mamuşa belediyelerinde kimlik belgelerine ek olarak resmi konumda olan Türk dilini eklememektedir. (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Kosova Misyonu, İnsan Hakları ve Topluluklar Departmanı, Aralık 2009).

---

¹ Kosova Cumhuriyeti Anayasası 15.06.2008) Madde 59.11 ve Madde 58.2

Kosova Radyo Televizyonu Priştine studiyosundan günde 15-30 dakika Türkçe görsel yayın ve 2 saat Türkçe radyo yayını yapmaktadır. Priştine’de özel kuruluş olan “Kent FM “Radyosu 24 saat Türkçe yayın ve özel bir kuruluş olan “Prizren radyosu” günde 1 saat Türkçe yayın yapmaktadır.

Türkçe basılı medya suskunluk dönemini yaşamaktadır. Türkçe gazete yayımlanmaktadır.1971 yılından itibaren Türkçe yayımlanan 42 dergiden sadece iki dergi uzun aralıklarla zar zor yayımlanmaktadır.

Türkçe eğitimin anaokuldan üniversiteye kadar yapıldığı Kosova Türklerinin basım medyasına ihtiyaçları vardır. Ama Türk nüfusunun 20.000 civarında olması, 1999 savaşıdan sonra ülkede ekonomi durumunun ağırlaşması, işsizliğin artması, Türkçe bir gazeteyi finans ederek yaşatmaya gücü yoktur. Türkçe medya, Türkçe yayıncılık ve Türk kültürünü yaşatmak amacıyla kurulmuş dernek ve kuruluşlar maddi imkânsızlar yüzünden etkinlik göstermemektedir.

Kosova Türkleri Türkiye dışında yaşayan dış Türk toplulukları arasında milli kimliklerini koruyarak, azınlıkta oldukları ülkede ulusal haklara sahip olmuş, Türkçe eğitimi yüksek seviyelere getirmiş, Türkçe edebi yaratıcılığını teşvik etmiş, yüzlerce Türkçe yazılı eser yayımlamış, Türkçe görsel ve yazılı medyaya çok sayıda mesleki dernek ve kuruluşla sahip olmuş bir topluluk olarak örnek olmuştur.

Kosova’nın bağımsız olmasıyla ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kosova ile diplomatik, iktisadi, siyasi, kültür ilişkileri kurarak en yüksek seviyeye ulaştırdığı dönemde Kosova’da yaşayan Türk topluluğunun yeniden bu sorunlarla karşılaşmasına anlam vermekte zorluk çekilmektedir.

1389 yılındaki 1. Kosova Meydan Savaşında elde edilen zafer sonucu Osmanlı Devleti sınırları içine giren bugünkü Kosova Cumhuriyeti topraklarında Türkçe gazete 1871 yılında matbaanın kurulmasıyla yayımlanmaya başlamıştır. Gerçi matbaa Avrupa’da XV. yüzyılın ortasında bulundu² ve yazılı eserler matbaa ile çoğalmaya başladı, ama Osmanlı Devletinde Türkçe matbaa ancak iki yüz yıl sonra Şeyhülislam fetvasıyla III. Ahmet zamanında İbrahim Müteferrika (1727–1729)³ tarafından faaliyete geçti.

---

² Avrupa’da basımın ustalıklarını ilkin *Yohan Gutenberg* 1436 yılında Manysta *İncil*’in çoğaltılmasında kullanmasıyla basım tekniği kısa bir zaman içinde Avrupa ülkelerine yayıldı. Balkanlarda basım işi ilkin Çetinye Manastırında 1493 yılında başladı.

³ 1674 yılında Macaristan’ın Kloyvar kentinde doğdu.Kalvenist bir Macar ailesinin oğlu idi.Rahib olmak üzere Protestan kilisesinde eğitim görürken 1692’de Türk akıncılarına esir düşerek İstanbul’a getirildi..

1864 yılında ülkede yeni yönetim düzeninin uygulanmaya başlanmasıyla, üç yıl içinde yirmi beş yeni vilayet kurulmuştur. Kurulan yeni vilayetlerin hemen tümünde genel ve özel vilayet yönetmenliklerine göre basımevi kurulmuştur. Basımevlerinde yönetim için gereken formlardan başka haftalık veya haftada iki kez çıkan vilayet gazeteleri, salnameler, kitaplar, özel gazete ve dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Osmanlı devletinde basımevinin kurulmasına izin verilmeden önce hattatçılık çok gelişmiş bir meslekti. Hattatçılar yazılı eserleri yeniden yazarak çoğaltıyorlardı. Vilayet merkezi olan Prizren’de 27 hattat dükkânının bulunduğu biliniyor. Bu kadar çok hattat dükkânının bulunması Prizren’in yazılı eserlerin çoğaltıldığı merkezlerden biri olduğunu kanıtlamaktadır. Hattatların sayesinde birçok eser bugüne kadar korunabilmiştir. Beş yüz yıl önce Prizrenli Suzi’nin kaleme aldığı “Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavatnamesi”nin de zamanında çoğaltıldığı bugün bu eserin dünyanın birçok kütüphanesinde, arşivinde bulunması kanıtlamaktadır.

1455 yılından 1912 yılına kadar Sancakbeyliği, 1868–1874 yılları arasında bugünkü Kosova sınırları içindeki tüm yerleşkelere yayılan vilayetin merkezi olan Prizren’de Türkçe ilk gazete yayınlandı. Osmanlı’da ilk resmi devlet basımevi 1864 yılında kurulmuş ve 7 yıl sonra Bosna Valisi Saffet Paşa 1871 yılında Prizren Valiliğine getirildiğinde Vilayet basımevini kurdu ve 1868 yılından itibaren Vilayet merkezi olan Prizren’de “Prizren” başlığı altında vilayetin Türkçe ve Sırpça gazetesi yayımlanmaya başladı.

“Prizren” Gazetesi

Vilayet organı olan “Prizren” gazetesi Hicri 27 cumazel II 1283 Miladi pazartesi 14 Ağustos 1871 yılında yayınlanmaya başladı. Haftada bir 38x25 cm. boyutunda dört sayfa olarak yayımlanan gazete ilkin Türkçe sonra Türkçe ve Sırpça olarak yayımlandı. 1874 yılına kadar yayımlanan gazetenin 80 sayısı çıktı. Bu sayılardan onu sayısı Türkçedir, öteki sayılar ise Türkçe ve Sırpçadır. Gazetenin sorumlu yazarı Şerif Efendi idi, Sırpça yayımlanan yazıların sorumlu yazarı ise İ. Saviç idi. Prizren’deki bu matbaa, Prizren Vilayetinin diğer kitaplar arasında iki Vilayet salnamesini, Arnavutların örf ve adetlerini içeren Lek Dukagin Kanunu adında bir eser yayımlamıştır.

“Kosova” Gazetesi

Vilayet merkezinin Priştine’ye taşınmasıyla “Prizren” gazetesi Priştine’de Vilayet organı olarak “Kosova” (1877–1888) adında haftada iki defa yayımlanmıştır. İlk sayısı 1877 yılının Mart ayında yayımlandı. 1881 yılına kadar gazete Türkçe yayınlandı, bu yıldan itibaren Vilayetin Üsküp’e taşındığı 1888 yılına kadar Türkçe ve Sırpça yayımlandı. 1877-1888 yılları arasında gazetenin 550 sayısı çıktı.⁴

⁴ İsmail Eren “Yugoslavya’da Türkçe Basım (1866-1988) Sesler, sayı 237/1989 Üsküp, “Štamparija KosovskogVilajeta u Prištini (1877-1888), Gjurmime Albanologjike, 1968/1 Priştine; Dr. Hasan Kalesi “Prizren” Dergisi, Çev.İsmail Tefik, Sesler, sayı 25, 1968, Üsküp.

Üsküp'te Kosova Vilayetinin çalışmaya başlamasıyla Vilayet organı olan 'Kosova' gazetesi dışında 1908 yılında "Arş", "Hak", "Mücadele", 1909 yılında "Şar", "Top" "HakYolu", "Yıldız", ve Üsküp'te Kosova için de ait olan "Sosyalist Fecri" gazeteleri yayımlandı. Ferid Bayram'ın editörlüğünde yayımlanan Sosyalist Fecri gazetesinde Kosova'nın ünlü şairi, ilim adamı ve Prizren Melami Tekkesi şeyhi Hacı Ömer Lütfi de yazılarını ve şiirlerini yayımlıyordu.

1912'de bugünkü Kosova topraklarından Osmanlı iktidarının çekilmesiyle Türkler milli haklarından mahrum kaldılar. Ama Türk toplumunun varlığı ve Türkçenin yaygın dil olarak kullanıldığını kanıtlayan "Işık" adında bir gazete yayımlandı. 1918 yılında "Cemiyet" adında kurulan dernek çalışmalarını duyurmak amacıyla 8 sayfadan oluşan "Hak" gazetesi yayımladı. Gazete "Cemiyet" derneğin iktidar tarafından kapatıldığı 1923 yılına kadar yayımlandı. Üsküp'te yayımlanan ve bugünkü Kosova Cumhuriyeti topraklarında da okunan "Yeni Vakit" gazetesi 1923-1925 yılları arasında , "Sağ Millet" gazetesi 1928-1933 yılları arasında 4 ve 6 sayfa olarak ve 1944-1994 yılları arasında 16 sayfa olarak haftalık ve daha geçlerde haftada 3 kere olarak "Birlik" gazetesi yayımlandı.

Bugünkü Kosova topraklarından Osmanlı iktidarının 1912 yılında kalkmasından sonra Osmanlı ve Sırbistan hükümetleri arasında 14 Mart 1914 tarihinde İstanbul'da imzalanan barış antlaşması "Sırbistan'a terk edilen arazide mevcut bulunan veya oralarda teessüs edebilecek olancemaat-i İslamiye ile onların şahsiyet-i maneviyyeleri, silsile-i meratip itibariyle teşkilatı ve emvali tanınacak ve mahzar-ı riayet olunacağı gibi cemaat ve ahali-i İslamiyenin muhabede-i hâzırada muayyen..." diye belirtilerek müftü yetiştirmek üzere Sırp hükümetinin bir müessese tesis edeceği, öğrenimin Türkçe de yapılacağı, Sultan Murad Hüdavendigar hazretlerinin Kosova'daki türbesinin hizmet ve muhafazasında baş müftü tarafından tayin edilecek bakıcıların masraflarının Osmanlı devleti tarafınca karşılanacağı kabul edilmesine rağmen Balkanların bu bölgelerinde Sırlar tarafından kabul edilen hakları Türkiye kullanmadı. Sırlar bu anlaşmadan sonra iktidarları altında bulundurdıkları topraklarda Türk varlığını kabul etmediler. Bu yüzden Türkçe eğitim ve yayın basın yasaktı. Ancak Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesinin Halk Kurulu, 20 Mart 1951 tarihli toplantısında çıkardığı bir karar ile Kosova'da Türk varlığını tanımış ve Kosova'da Türk azınlığı için gereken bütün yerlerde Türk dilinde derslerin yapılacağı okulların açılmasına izin vermiştir. Türklerin çoğunlukla yaşadığı yerlerde Türkçe eğitim görülecek ilkokul ve liselerin açılmasına karşı gelen çoğunluk halkın kimi bireyleri bu düşmanlıkları yüzünden mahkemelik olmuşsa da okullarda Türk dilinde öğretimin yapılmasını engellemeye çalışmış, Türklere karşı düşmanlıklarını sürdürmüştür.

Kosova'da 1951 yılında Türk etnik varlığının kabul edilmesiyle Priştine Radyosu Türkçe yayınlara başladı, Prizren, Priştine, İpek, Mitroviça, Gilan gibi daha büyük yerleşim yerlerinde Türkçe öğrenim görülen sınıflardan başka Türk Kültür ve Güzel Sanatlar Dernekleri de kuruldu. Bu dönemde Türk nüfusunu korumak amacıyla olacak ki Türkiye Kosova'dan hiç kimseyi ülkesine göçmen olarak kabul etmedi. Türkiye'ye göç etmek isteyenler Makedonya'ya taşınıp para karşılığında kendilerini Makedonya'da ikamet eder olarak gösterdikten sonra Üsküp'teki Türk konsolosluğuna Türk asıllı oldukları için Türkiye'ye göç etmek istediklerine dair yazılı dilekçe ile başvurduktan sonra göçmen vesikalarına sahip olabildiler.

Belgrat Televizyonu yayına başlamasıyla Sırbistan'da yaşayan bütün topluluklarındillerinde dolayısıye Televizyonda Türkçe yayınlar da başladı. Priştine televizyonu çalışmaya başlayınca günlük olan Türkçe yayınlar bu televizyon tarafından yayını sürdürdü. 1974 yılında Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasasının kabul edilmesiyle Türkçe, Arnavutça ve Sırp Hırvatça eşit dil olduğu düzenlendi.⁵ **Kosova Sosyalist Özerk Bölge Resmî Gazetesi** Türkçe de yayımlanmaya başladı. Bugün Türkçe elektronik gazete kurucuları kendi imkânlarıyla yayınlarını sürdürüp Türk topluluğunun haberleşme ihtiyaçlarını karşılamaya özen gösteriyorlar. Kosova'da Türkçe gazetenin dışardan destek görmeden ayakta kalması mümkün değil.

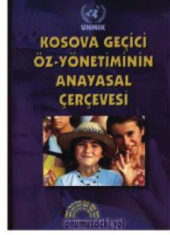
Kosova'da 20.000 nüfuslu Türk toplumu Türkçe bir gazetenin yayını sürdürmesi için gereken finansi-maddi imkânlarını temin etmesinde yetersiz. Türkçe yayımlanan bir gazete tirajıyla giderlerini karşılayamaz. 1969 -1999 yılları arasında aralıksız yayımlanan Tan gazetesi devlet desteğiyle 30 yıl ömrünü sürdürdü. Devlet desteğinin kesilmesiyle gazete yayını durdurdu. 2000 yılından sonra yayımlanmaya başlayan gazeteler destek bulamayınca faaliyetlerini durdurdular. Kosova'da ofislerini açan Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, ve kendilerini Kosova Türk Temsil Kurulu olarak adlandıran NATO bünyesinde Türk Taburu, TİKA - Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri, T.C. Başbakanlık Tanıtma Fonu, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türkçe yerel gazetelerin yayımlanması için gereken ilgiyi göstermemekte ve Kosova makamlarına vaad ettikleri desteği vermemekteler. Bu yüzden Kosova'da Türkçe bir gazetenin uzun ömürlü olması mümkün değildir. Aynı akıbeti Türkçe dergiler de görmektedir. 1971 yılından günümüze kadar yayımlanan 42 dergiden sadece iki dergi yayın hayatını sürdürmeye bocalıyor.

Şimdi basılı medya yokluğunu bi nebze olsa bile finansi sorunlarla boğuşan Türkçe elektronik haber siteleri – elektronik gazeteler gidermeye çalışıyorlar.

---

⁵ Kosova Sosyalist Özerk Bölge Anayasası 1974, Madde 5 ve Madde 217.2.

Kosova'da 1974-2012 yılları arasında Türkçe yayımlanan gazeteler

1974 yılında Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasasının kabul edilmesiyle Türkçe, Arnavutça ve Sırp Hırvatça eşit dil olduğu düzenlendi. Kosova Meclisinin onayladığı karar ve yasaların yayımlandığı **Kosova Sosyalist Özerk Bölge Resmi Gazetesi**⁶ Türkçe de yayımlanmaya başladı.

1 Mayıs 1969 tarihinde Kosova Meclisinin desteğiyle **"Tan"** gazetesi Priştine'de yayımlanmaya başladı. İlk iki haftada bir yayımlanan gazete altı ay sonra haftada bir yayımlandı. Gazete 24 Mart 1999 tarihine kadar haftada bir kez olmak üzere yayımlandı. Bu tarihten itibaren gazete yayımlanmadı. Tan Gazetesi bünyesinde, gazetenin eki olarak iki haftada bir **"Delegeler Gazetesi "** yayımlandı.

Abdülislam-Cen Pushkolli 1992 yılında Priştine'de Türkçe, Arnavutça ve Boşnakça olmak üzere **"İttifak"** gazetesini yayımladı. Gazete iki yıl yayımlandı. **"Sesimiz "** gazetesi Kosova Türk Demokratik Birliği Partisinin

organı olarak Temmuz 1996'da Prizren'de yayımlandı. "Bay" yayınları 1999 yılında **"Balkan Gazetesi"**ni yayımladı. 24 Kasım 1999 tarihinden itibaren haftada bir **"Yeni Dönem"** gazetesi Prizren'de yayımlanmaya başladı. Gazete, 2008'in ilk yarısından sonra yayımlanmadı.

"Demokrasi Ufuzu", 28 Şubat 2000 tarihinden itibaren iki haftada bir Priştine'de yayımlandı. 9 sayı çıktıktan sonra yayın faaliyetini durdurdu. Kosova Ombudperson Enstitüsünün Periyodik Enformasyon Gazetesi Ocak-Mart 2004 ilk sayısından sonra üç ayda bir yayımlandı.

⁶ Kosova Sosyalist Özerk Bölge Anayasası 1974, Madde 5 ve Madde 217.2.

“Kosova Resmi Gazetesi “ Temmuz 2006 sayısından itibaren ayda bir olarak yayımlanıyor. ‘Kosovahaber’ gazetesi 10 Kasım 2006 gününden itibaren haftada bir yayımlanmaya başladı. 12 sayısı yayımlandıktan sonra faaliyeti durdu. “Tan Haber” 2012 Nisan’da 16 sayfa olarak 3 sayı çıktı.

Türkçe gazeteler mezarlığına dönüşen Kosova’da yine bir çırpıda “Kosova Evlad-ı Fatihan“ gazetesi Kasım 2012 yılında yayımlanmaya başladı. Türkçe olarak basılan gazete ihtiyacını www.kosovahaber.net elektronik gazete gidermeye üstlenmiştir.

BULGARİSTAN HACIOĞLU PAZARCIĞI'NDA (DOBRİÇ) TÜRK MİMARİSİNDEN ÖRNEKLER

Mehmet Emin YILMAZ¹

Özet

Dobriç şehri, Dobruca Bölgesi'nin Bulgaristan sınırlarında kalan güney bölümünde yer almaktadır. İl merkezi Dobriç ile Karadeniz sahilindeki Balçık ve Kavarna kasabaları önemli yerleşim merkezleridir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki kayıtlar, araştırmacıların ve akademisyenlerin yayınları, Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve eski fotoğraflardan tespit edilen rakamlara göre bölgede, 88 cami – mescit, 68 dükkân, 24 çeşme, 15 mektep, 12 mahzen, 11 medrese, 10 tuvalet, 6 han, 5 hamam, 3 türbe, 2 bedesten, 2 belediye binası, 2 değirmen, 2 deniz feneri, 2 tekke, 1'er tane imaret, İstasyon, kale, karantinahâne, kışla, postane ve saat kulesi olmak üzere toplam 259 mimari eser inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu 259 mimari eserin 36'sı günümüze ulaşmıştır: 11 cami-mescit, 13 çeşme, 1 hamam, 2 deniz feneri, 1 tekke, 2 mektep, 1 dükkân (balık pazarı), 1 saat kulesi, 1 belediye binası, 1 kale, 1 imaret ve 1 türbe. Ayrıca eski fotoğraflardan öğrendiğimiz günümüze ulaşmamış camiler, han, belediye binası, kışla, tren garı gibi başka mimari yapılar da bulunmaktadır. Bu bildiride daha önce üzerinde ayrıntılı yayın yapılmamış mimari eserler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Dobruca, Balçık, cami, çeşme

SAMPLES OF TURKISH ARCHITECTURE AT BULGARIA HACIOGLU PAZARCIĞI (DOBRICH)

Summary

Dobric city is located in the southern part of the Bulgaria. Province center Dobric and towns of Balchik and Kavarna, which are located at Black Sea shore are the significant sites of the region.

According to the figures received from the records in the Prime Ministry Ottoman Archives and Genera Directorate of Foundations Archives, publications of the researchers and academist, Itinerary of Evliya Çelebi and old photographes, it has been determined that that there were totally 259 architectural monuments built in the region consisting 88 mosques and prayer rooms, 68 shops, 24 fountains, 15 schools, 12 vaults, 11 madrasas, 10 toilets, 6 hans, 5 Turkish bathes, 3 mausoleums, 2 covered Turkish bazaars, 2 municipality buildings, 2 mills, 2 lighthouses, 2 Islamic monasteries, 1 each of imaret (public-soup-kitchen), train station, castle, quarantine house, barrack, post office and clock tower. 36 of these 259 historical monuments

---

¹ Y. Mimar, Restorasyon Uzmanı

have reached today: 11 mosques-prayers rooms, 13 fountains, 1 Turkish bath, 2 lighthouses, 1 Islamic monastery, 2 schools, 1 shop (fish bazaar), 1 clock tower, 1 municipality building, 1 castle, 1 imaret and 1 mausoleum. Furthermore, there were other architectural monuments that has not reached today such as mosques, khans, municipality buildings, barracks and train stations which we had determined through the old photographs. Architectural monuments, which have not been emphasized in detail by publications previously, have been investigated and reviewed in this presentation.

Keywords: Bulgaria, Dobric, Balchik, mosque, fountain

Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı'nda (Dobriç) Türk Mimarisinden Örnekler

Dobriç şehri, Dobruca Bölgesi'nin Bulgaristan sınırlarında kalan güney bölümünde yer almaktadır. İl merkezi Dobriç ile Karadeniz sahilindeki Balçık ve Kavarna kasabaları önemli yerleşim merkezleridir.

Dobruca'nın Müslüman Türklerle tanışması 13. yüzyıldadır. Bizans İmparatoru'na sığınan Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus, 1263-1264 yıllarında Sarı Saltuk'un önderliğinde, tabiyetindeki Çepni boyuna mensup 12.000 Türkmenle birlikte Dobruca bölgesine iskân edilmiştir.² 14. yüzyılda Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı idaresine giren Dobruca Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1908'e kadar Türk idaresinde kalmıştır. Balkan savaşlarının sonunda 1913'te Bulgaristan devleti Dobruca bölgesini Romanya'ya terk etmiştir. 1940'ta imzalanan Kraiova Antlaşması ile Dobruca'nın güneyi tekrar Bulgaristan'a verilmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Sovyet orduları 1944'te Dobruca'ya girmişler ve 1958'e kadar burada kalarak komünist rejimin kökleşmesini sağlamışlardır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki kayıtlar, araştırmacıların ve akademisyenlerin yayınları, Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve eski fotoğraflardan tespit ettiğimiz yapılara göre, Dobriç (Hacıoğlu Pazarcık), Balçık, Kavarna ve bağlı köylerde 88 cami – mescit, 68 dükkân, 24 çeşme, 15 mektep, 12 mahzen, 11 medrese, 10 tuvalet, 6 han, 5 hamam, 3 türbe, 2 bedesten, 2 belediye binası, 2 değirmen, 2 deniz feneri, 2 tekke, 1'er tane imaret, İstasyon, kale, karantinahâne, kışla, postane ve saat kulesi olmak üzere toplam 259 mimari eser inşa edildiği tespit edilmiştir.

Dobriç'te inşa edildiği tespit edilen 259 mimari eserin 36'sı günümüze ulaşmıştır³: 11 cami-mescit, 13 çeşme, 1 hamam, 2 deniz feneri, 1 tekke, 2 mektep, 1 dükkân (balık pazarı), 1 saat kulesi, 1 belediye binası, 1 kale, 1 imaret ve 1 türbe.

*Balçık'taki eserler ve eski fotoğraflarıyla ilgili katkılarından dolayı meslektaşım Velin Naychev'e, Arkeolog Ali Kılıcı'ya ve Sanat Tarihçi Fatih Mehmet Tanrıveren'e teşekkür ederim.

² Ocak, A. Y. (2002) *Sarı Saltuk – Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.37

³ Dobriç, Balçık, Kavarna ve köylerindeki cami-mescit ve çeşmelerin bazıları tarafımızdan Yüksek Lisans Tezi olarak incelenmiştir (Bkz: Yılmaz, 2006). Bu çalışmamız ise tezimizde yer almayan diğer eserler ve günümüze ulaşmamış yapılar hakkındadır.

GÜNÜMÜZDE DOBRİÇ'TE TÜRK MİMARİ ESERLERİ				
YAPI TÜRÜ	H. Pazarcık	Balçık	Kavarna	ara toplam
CAMİ - MESCİT	10	1	-	11
TEKKE	-	1	-	1
TÜRBE	-	1	-	1
ÇEŞME	4	8	1	13
DENİZ FENERİ	-	1	1	2
HAMAM	-	-	1	1
İMARET	-	1	-	1
MEKTEP	2	-	-	2
DÜKKÂN	-	1	-	1
BELEDİYE BİNASI	1	-	-	1
SAAT KULESİ	1	-	-	1
KALE	-	1	-	1
<i>Toplam</i>	18	15	3	36

DOBRİÇ'TE TÜRK MİMARİ ESERLERİ					
YAPI GRUBU	YAPI TÜRÜ	Hacıoğlu Pazarcık	Balçık	Kavarna	ara toplam
DİNİ YAPILAR	CAMİ - MESCİT	38	34	16	88
	TEKKE	1	1	-	2
	TÜRBE	1	2	-	3
SOSYAL YAPILAR	ÇEŞME	14	9	1	24
	DENİZ FENERİ	-	1	1	2
	HAMAM	3	1	1	5
	HAN	3	2	1	6
	İMARET	1	-	-	1
	TUVALET	-	10	-	10
	EĞİTİM YAPILARI	MEDRESE	5	4	2
	MEKTEP	11	2	2	15
TİCARİ YAPILAR	BEDESTEN	-	2	-	2
	DEĞİRMEN	-	2	-	2
	DÜKKÂN	-	68	-	68
	MAHZEN	-	12	-	12
KAMU YAPILARI	BELEDİYE BİNASI	1	1	-	2
	İSTASYON	1	-	-	1
	KARANTİNAHANE	-	1	-	1
	POSTANE	1	-	-	1
	SAAT KULESİ	1	-	-	1
ASKERİ YAPILAR	KALE	-	1	-	1
	KIŞLA	1	-	-	1
<i>Toplam</i>		82	153	24	259

Hacıoğlu Pazarcık şehir merkezindeki yapıların isimleri şöyledir: Cami-i Atik⁴, Çarşı Camii (Hacı Hamza Camii)⁵, Çömlekçi Camii⁶, Hacı Ferhad Camii⁷, Hacı Hüseyin Camii⁸, Hacı İbrahim Camii⁹, Hacıhızır Mahallesi Camii¹⁰, Hamza Bey Camii¹¹, İskele Camii ve Medresesi¹², Karakaş Hacı Mehmed Camii¹³, Mahkeme Camii¹⁴, Mahmud Çavuş (Kavarnalı) Camii¹⁵, Mir Ali Mescidi¹⁶, Mirza Mehmet Sait Paşa Camii ve Medresesi ve Çeşmesi¹⁷, Reisülküttab Hacı Abdülkadir Efendi Camii¹⁸, İmareti¹⁹, Hanı²⁰ ve Medresesi²¹, Saray Camii²², Şeyh Efendi Camii²³, Şeyh Eyüb Efendi Camii²⁴, Yeni Cami²⁵, ismi bilinmeyen 11 mektep, ismi bilinmeyen 2 han²⁶, Serdar kethüdası Hacı İbrahim Paşa Hamamı²⁷, ismi bilinmeyen 2 hamam²⁸, Hafız Halil Baba Tekkesi ve Türbesi, Çarşı Medresesi, Tekke Medresesi²⁹, İbrahim Ağa'nın yaptırdığı 9 çeşme³⁰, Tekke Camii ve Çeşmesi³¹, Hacı Osman Camii³², Saat Kulesi³³, Abdurrahman Camii, ismi bilinmeyen 3 çeşme, Belediye binası, Dobriç Tren İstasyonu, Dobriç Kışlası, Eski Postane.

⁴ Çal, H. (2001) *1192 Numaralı 1697-1716 Tarihli Hurufat Defteri'ne Göre Bulgaristan'daki Türk Mimarisi*, Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Sempozyumu, Şumnu, 17-19 Mayıs 2000: Bildiriler, c.1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.228; Evliya Çelebi, (2004) *Seyahatnâme* (Günümüz Türkçesiyle), Haz. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, (2004) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, c.3 s.449.

⁵ Ayverdi, E.H. (2000) *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, 2. Baskı, Cilt 4 (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s.92; BOA – İE.EV. 42/4794; Seyahatname c.3 s.449.

⁶ Ayverdi, 2000, s.92

⁷ BOA – İE.EV. 14/1714

⁸ Ayverdi, 2000, s.92

⁹ BOA – İE.EV. 35/3993

¹⁰ Ayverdi, 2000, s.92; BOA – HAT. 1596/14

¹¹ BOA – AE.SAMD.III. 24/2236/M

¹² Ayverdi, 2000, s.93

¹³ BOA – İE.EV. 42/4734

¹⁴ Ayverdi, 2000, s.93

¹⁵ age, s.92; BOA – İE.EV. 73/7854

¹⁶ Çal, 2001, s.228

¹⁷ Bayram, S. (2001) *Bulgaristan'da Bulunan Osmanlı Vakıfları*, Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Sempozyumu, Şumnu, 17-19 Mayıs 2000: Bildiriler, c.1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s.132

¹⁸ Ayverdi, 2000, s.92; BOA – C.EV. 619/31211

¹⁹ age, s.92

²⁰ age, s.93

²¹ age, s.92; BOA – MVL. 1020/40

²² Ayverdi, 2000, s.93

²³ age, s.93; Seyahatname c.3 s.449

²⁴ BOA – C.EV. 477/24128

²⁵ Ayverdi, 2000, s.93

²⁶ age, s.93; Seyahatname c.3 s.449

²⁷ Ayverdi, 2000, s.93; BOA – C.BLD 109/5444; Seyahatname c.3 s.450

²⁸ Ayverdi, 2000, s.93; Seyahatname c.3 s.449

²⁹ Ayverdi, 2000, s.93

³⁰ Evliya Çelebi bu çeşmelerin kitabelerini de bildirmektedir. Seyahatname c.3 s.450-451

³¹ Yılmaz, M.E. (2006) *Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki (Dobriç) Camiler ve Çeşmeler*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.51-64

³² Yılmaz, 2006, s.147

³³ Acun, 2011, 152; Yılmaz, 2006, s.148-149

Hacıoğlu Pazarcık'a bağlı köylerde bulunan yapıların isimleri şöyledir: Ballica Köyü'nde Hasan bin Hüseyin Camii³⁴, Çakırca Köyü Camii³⁵, Kapaklı Köyü'nde Turnazade Süleyman Efendi Mescidi³⁶, Karlıbey Köyü'nde Halil Amca Camii³⁷, Melekler Köyü'nde Hüseyin Ağa Camii³⁸, Melikler Köyü Hüseyin Mescidi³⁹, Semizali Köyü Camii⁴⁰, Simit Köyü Camii⁴¹, Tokçular Köyü'nde Hacı İbiş Ağa Mescidi⁴², Esirce Köyü'nde Molla Ali bin İsmail Efendi Camii ve Mektebi⁴³, Fındıklı Köyü'nde Mehmed bin Habib Ağa Camii⁴⁴, İkizce Köyü'nde Hacı Hasan Ağa Camii⁴⁵, Turpçular Köyü'nde Hacı Hasan Ağa Camii ve Mektebi⁴⁶ ve Hacı Ömer Ağa Camii⁴⁷, Umur Fakih Köyü'nde Derviş Bey Camii⁴⁸ ve İbrahim Ağa Çeşmesi⁴⁹.

Balçık Kasabası'nın merkezinde bulunan yapıların isimleri şöyledir: Balçık Camii, Çarşı Camii, Çelebi Mehmet Ağa Camii⁵⁰, El-hac Mehmet Camii⁵¹, Emin Camii⁵², Gemeci Mahallesi'ndeki Hızır Hoca Camii⁵³, Gemici Camii, Hacı Murat Mahallesi Mescidi, Hacı Piri Mahallesi Mescidi, Hamza Mahallesi Mescidi, Hızır Hoca Camii, Karşı Mahalle Camii⁵⁴, Mısır Şaban Efendi Camii⁵⁵, Recep Fakih Mescidi⁵⁶, Seyyid Kadı Halil Efendizade Mehmet Çelebi Camii⁵⁷, Seyyid Mehmet Ağa Camii, Kervansaray (Sokullu Mehmet Paşa) Camii, Çolak (Solak) Camii⁵⁸, Sürsat Camii⁵⁹, Tahta Camii⁶⁰, Turnaoğlu Camii⁶¹, Yeni Camii⁶², Hacı Ebubekir Medresesi, Hacı Hoca Medresesi, Hacı Mehmet Medresesi, Seyyid Hacı Mehmet Medresesi, Zincirli

---

³⁴ Ayverdi, 2000, s.93

³⁵ BOA – HR.TO. 368/32

³⁶ Ayverdi, 2000, s.93

³⁷ BOA – HAT. 1617/55

³⁸ BOA – HAT. 1615/3

³⁹ BOA – HAT. 1596/6

⁴⁰ BOA – HAT. 1599/11

⁴¹ BOA – C.EV. 396/20086

⁴² BOA – C.EV. 269/13712

⁴³ Ayverdi, 2000, s.94; Yılmaz, 2006, s.65-72

⁴⁴ Ayverdi, 2000, s.94; Yılmaz, 2006, s.113-119

⁴⁵ age, s.90-99

⁴⁶ age, s.73-81

⁴⁷ age, s.82-89

⁴⁸ age, s.39-50

⁴⁹ age, s.129-132

⁵⁰ Ayverdi, 2000, s.15

⁵¹ BOA – C.EV. 474/23985

⁵² Ayverdi, 2000, s.15; Seyahatname c.3 s.458.

⁵³ BOA – HAT. 1610/10

⁵⁴ Ayverdi, 2000, s.15

⁵⁵ Hacı Hamza Mahallesi'nde yer almaktadır. BOA – İE.EV. 16/1940

⁵⁶ Ayverdi, 2000, s.15

⁵⁷ BOA – A.MKT.MHM. 754/93, 03/Za/1266 tarihli belgeye göre çarşı içinde yer alan cami istila sırasında yıkılmıştır.

⁵⁸ Ayverdi, 2000, s.15

⁵⁹ BOA – İE.ADL. 4/227

⁶⁰ Ayverdi, 2000, s.15

⁶¹ age, s.15

⁶² BOA – Ev.d. 11453

Han⁶³, Esmahan Sultan Hamamı⁶⁴, Sokollu Mehmet Paşa Bedesteni⁶⁵, Seyyid Kadı Halil Efendizade Mehmet Çelebi Mektebi⁶⁶, Rüştiye Mektebi⁶⁷, Seyyid Kadı Halil Efendizade Mehmet Çelebi Türbesi⁶⁸, Karantinahane⁶⁹, Sokollu Mehmet Paşa Vakfı'na ait 48 dükkân, 10 mahzen ve 10 tuvalet⁷⁰ ile Hadım İbrahim Paşa Vakfı'na ait 20 dükkân ve 2 mahzen⁷¹, Turgut Reis (Atik ya da Karagöl) Camii⁷², Alemdar Arap İsmail (Akpınar) Çeşmesi⁷³, Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi⁷⁴, İbrahim Ağa Çeşmesi, Ahmet ve Mustafa Ağa Çeşmesi, Halid Ağa Çeşmesi, Arslanlı Çeşme, ismi bilinmeyen 2 çeşme, Balçık Belediye Binası, Zincirli Han ve Balık Pazarı.

Balçık Kasabası'nın köylerinde bulunan yapıların isimleri şöyledir: Divane Eyne Bey Köyü'nde Murtaza Efendi Camii⁷⁵, Göre Köyü Camii⁷⁶, Hamzaaliler Köyü'nde Osman Ağa Camii⁷⁷, Karacalar Köyü Hacı Hasan Camii, Karagöz Kuyusu Köyü'nde Hacı Hüseyin Camii⁷⁸, Kuyuku Köyü Salih Camii⁷⁹, Resuller Köyü Camii⁸⁰, Sahtıyanlık Köyü Seyit Ali Camii⁸¹, Sarımeşe Köyü Camii⁸², Şabla Köyü'nde Kenan Çavuş Camii⁸³, Tekkeköy'de (Batova) Hacı Mehmed Camii, Tekkeköy'de (Batova) Hundi Hatun Türbesi⁸⁴, Tekkeköy'de (Batova) Akyazılı Sultan Tekkesi'nin türbe ve imareti⁸⁵, Batova Nehri üzerinde iki değirmen⁸⁶. Keligra (Kaliakra) Kalesi ve Deniz Feneri.

Kavarna Kasabası'nın merkezinde bulunan yapıların isimleri şöyledir: Abdulmennanoğlu Mehmet Bey Camii⁸⁷, Cami-i Atik (Hacı Mehmet Camii)⁸⁸, Cami-i Cedid (Nasuh oğlu Hacı Sadık Ağa Camii)⁸⁹, Çarşıbaşı (Hacı

---

⁶³ Ayverdi, 2000, s.16

⁶⁴ age, s.16; Seyahatname c.3 s.459

⁶⁵ Ayverdi, 2000, s.16; Bayram, 2001, s.131

⁶⁶ Ayverdi, 2000, s.16

⁶⁷ BOA – İ.ŞD. 2/83, 11/M/1285

⁶⁸ Ayverdi, 2000, s.16; BOA – C.EV. 474/23987

⁶⁹ BOA – A.MZT.(04) 69/2

⁷⁰ Bayram, 2001, s.131

⁷¹ age, s.132

⁷² Yılmaz, 2006, s.100-112

⁷³ age, s.133-140

⁷⁴ age, s.141-145

⁷⁵ Ayverdi, 2000, s.18

⁷⁶ BOA – HAT. 1616/35

⁷⁷ Ayverdi, 2000, s.18; BOA – C.EV. 248/12392

⁷⁸ Ayverdi, 2000, s.18

⁷⁹ BOA – HAT. 1595/61

⁸⁰ BOA – HAT. 1601/18

⁸¹ BOA – HAT. 1605/104

⁸² BOA – HAT. 1615/5

⁸³ BOA – C.EV. 67/3312

⁸⁴ Ayverdi, 2000, s.16

⁸⁵ age, s.16-18

⁸⁶ Bu değirmenlerden birisi Sokollu Mehmet Paşa Vakfı'na, diğeri Mirza Mehmet Sait Paşa Vakfı'na aittir. Bayram, 2001, s.130-131.

⁸⁷ BOA - C.EV. 224/11197

⁸⁸ Ayverdi, 2000, s.18

⁸⁹ age, s.18; BOA - C.EV. 484/24454

Mehmed bin Ali) Camii⁹⁰, Hacı Hasan Camii⁹¹, Kadı Halilzade Mehmet Çelebi Camii ve Mektebi⁹², Kenan Çavuş Camii⁹³, Mehmet Bey Camii⁹⁴, Şatır Hasan Ağa Muallimhânesi, mescidi⁹⁵ ve mektebi⁹⁶, ismi bilinmeyen bir han⁹⁷ ve Hacı Ebubekir Medresesi⁹⁸, Eski Hamam⁹⁹ ve Çatal Çeşme¹⁰⁰.

Kavarna Kasabası'nın köylerinde bulunan yapıların isimleri şöyledir: Kayabey Köyü'nde Rabia Hatun Camii, Kordoman Köyü'nde Hacı Bali Paşa Camii, Resuller Köyü'nde Ahmed Ağa Mescidi, Resuller Köyü'nde Bedreddin Mescidi, Resuller Köyü'nde Hacı Mehmed Medresesi, Sarı Meşe Köyü Camii, Süleyman Köyü'nde Abdurrahman Ağa Camii, Turhanlar Köyü'nde Osman Alemdar Camii¹⁰¹, Şabla Deniz Feneri.

Derviş Bey Camisi¹⁰², Tekke Camisi ve Çeşmesi¹⁰³, Molla Ali Camisi¹⁰⁴, Hacı Hasan Ağa'nın iki camisi¹⁰⁵, Hacı Ömer Ağa Camisi¹⁰⁶, Turgut Reis Camisi¹⁰⁷, Mehmet bin Habib Ağa Camisi¹⁰⁸, Çatal Çeşme¹⁰⁹, İbrahim Ağa Çeşmesi¹¹⁰, İsmail Alemdar Çeşmesi (Eski Çeşme)¹¹¹ ve Hacı İbrahim Ağa

⁹⁰ Ayverdi, 2000, s.18

⁹¹ Bu cami kasabanın iskelesinde yer almaktadır. Ayverdi, 2000, s.18

⁹² age, s.19

⁹³ age, s.18

⁹⁴ BOA - C.EV. 98/4861

⁹⁵ Ayverdi, 2000, s.18; BOA - C.MF. 39/1947

⁹⁶ Ayverdi, 2000, s.18

⁹⁷ Ayverdi, 2000, s.18; Seyahatname c.3 s.459

⁹⁸ Ayverdi, 2000, s.19

⁹⁹ Kılıcı, A. (2000) *Bulgaristan'da Günümüze Gelen Osmanlı Eserleri*, IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, 24-27 Nisan 2000, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, s.44.

¹⁰⁰ Yılmaz, 2006, s.120-128

¹⁰¹ Ayverdi, 2000, s.19

¹⁰² Umur Fakih Köyü'nde yer alan Derviş Bey Camisi, kitabesindeki tarihe göre H.698 (M.1299) yılında inşa edilmiş; 1716 ve 1862 yıllarında da onarılmıştır. Bu özelliğiyle Derviş Bey Camisi Balkanlar'daki en eski Türk- İslam eseridir. Bkz. Yılmaz, 2006, s.39-50.

¹⁰³ Hacıoğlu Pazarcık şehir merkezinde yer alan caminin bir bölümü Müftülük binası olarak kullanılmaktadır.

¹⁰⁴ Hacıoğlu Pazarcığı'nın Esirce Köyü'nde yer almaktadır. H.1278 (M.1862) yılında Molla Ali bin İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır. Bkz. Yılmaz, 2006, s.65-72.

¹⁰⁵ Hacı Hasan Ağa'nın Turpçular Köyü'nün Hacılar Mahallesi'nde yer alan camisi H.1280 (M. 1863-64) yılında inşa edilmiştir. Bkz. Yılmaz, 2006, s.73-81. Diğer camisi de Hacıoğlu Pazarcığı, İkizce Köyü'nde yer almaktadır. Kitabesindeki tarihe göre H.1285 (M. 1868-69) yılında Fındıklılı Hacı Hasan Ağa tarafından tamir ettirilmiştir. Bkz. Yılmaz, 2006, s.90-99.

¹⁰⁶ Turpçular Köyü Orta Mahalle'de yer almaktadır. 19. yüzyıl başlarında inşa edilmiş; 1860, 1868 ve 1971 tarihlerinde onarılmıştır. Giriş kapısının üzerinde H. 1284 (1868) tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır. Bkz. Yılmaz, 2006, s.82-89.

¹⁰⁷ Balçık şehir merkezinde yer alan cami halk arasında *Karagöl Camii* olarak bilinmektedir. Turgut Reis Camisi H. 15 Şaban 1293 (M. 5 Eylül 1876) tarihine Meyakzâde Ali tarafından Atık Camii olarak bilinen eski caminin yerine yeniden yaptırılmıştır. Balçık'taki Osmanlı dönemine ait mezar taşları toplanarak Turgut Reis Camii'nin hazinesine getirilmiştir.

¹⁰⁸ Hacıoğlu Pazarcığı'na bağlı Fındıklı Köyü'nde yer alan cami, Mehmet bin Habib Ağa 1860'larda yaptırılmıştır. Bkz. Yılmaz, 2006, s.113-119.

¹⁰⁹ Kavarna, şehir merkezinde müze olarak kullanılan Eski Hamam'ın yanında yer almaktadır. Çeşmede kitâbe bulunmamaktadır.

¹¹⁰ Hacıoğlu Pazarcığı'na bağlı Umur Fakih Köyü'nde yer almaktadır. Sadrazam Kapı Binbaşısı İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bkz. Yılmaz, 2006, s.129-132.

¹¹¹ Balçık, şehir merkezinde yer alan çeşme, 3 Şevval 1202 (7 Temmuz 1788) tarihinde Seyyid Arap İsmail Alemdar tarafından yaptırılmış, H.1283 (M. 1866-67) tarihinde İbişzade Said tarafından onarılmıştır.

Çeşmesi (Acı Çeşme)¹¹² yüksek lisans tezimizde ayrıntılı olarak incelendiği için burada tekrar yazılmamıştır.

Dobriç Saat Kulesi: Eskiden bir kervansarayın avlusunda bulunan kule, günümüzde Konstantin Stoilov Caddesi'nde eski şehir meydanında yer almaktadır. Eserin bânisi Ayan İbrahim Ağa'dır. Kulenin inşa tarihiyle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bir kaynak kulenin 1741 yılında, başka bir kaynak da 1658'den önce yaptırıldığını yazar. 20. yüzyılın başlarına ait kartpostal ve eski fotoğraflarda cephelerde saat görülmemesi sebebiyle eserin ilk yapılışında yangın gözetleme kulesi olarak yapıldığı, sonradan saat kulesine dönüştürülmüş olduğunu düşünmekteyiz. Kule, Osmanlı-Rus savaşında hasar görmüş, 1930'larda balkon ve köşk kısımları yenilenmiş; özgün görüntüsünü kaybetmiştir. Yakın zamanda tekrar onarılmış, 1940'ta yapılan ilaveler temizlenmiştir. Kule, kareye yakın dikdörtgen plânlı, prizmal gövdelidir. Yaklaşık olarak 20 metre yüksekliğindeki kulenin gövdesi moloz taştan yapılmıştır. Köşkün üzerinde bir balkonu ve balkona açılan dört yanda kapısı ve geniş saçağı vardır.

Dobriç Saat Kulesi, 1910-1930-2010 / Onarım öncesi Eski Hamam (1954, I. Penkov)

Balkon altında dört cephede yuvarlak kadranlı saatler görülür. Örtü üstünde, ayaklar üzerinde taşınan çanı ve sivri külahı bulunur.

Eski Hamam: Kavarna şehir merkezi Chernomorska Caddesi'ndeki yeşil alan içerisinde yer almaktadır. Kitâbesi bulunmayan hamamın inşa tarihi ve bânisi bilinmemektedir. Evliya Çelebi, Kavarna'yı anlatırken ismini belirtmeden bir hamamın bulunduğunu bildirir. Kaynaklardan bildiğimiz Kavarna'da başka hamam bulunmaması sebebiyle Evliya Çelebi'nin bu hamamdan bahsettiğini düşünmekteyiz.

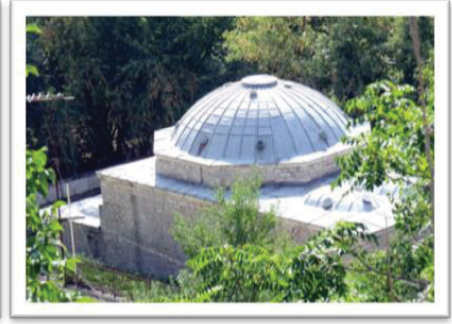
Eser, dıştan yaklaşık 9,75 x 19 m ölçülerinde dikdörtgen planlı mütevazı bir yapı olup, ılıkılık, sıcaklık, külhan ve hazneden oluşmaktadır. Doğu cepheden kemerli bir kapı ile girilen ılıkılık, iki bölümlü tonozla örtülü olup yan tarafında hela ve tıraşlık bölümleri yer alır. Sıcaklık, tromp geçişli kubbeli

¹¹² Balçık şehir merkezinde yer alan ve halen kullanılmakta olan Hacı İbrahim Ağa Çeşmesi H.1275 / M1858-59 yılında Balçıklı Hacı İbrahim Ağa tarafından onarılmıştır.

ana tek bir mekândan ibarettir. Tonozla örtülü hazne (su deposu) sıcaklığın batı duvarı boyunca yer almaktadır. Bu cephenin ortasında yarım daire kemer içerisinde külhan bulunmaktadır. Hamamın iç mekânı kubbe ve tonoz yüzeylerindeki dairesel fil gözü pencerelerle aydınlatılmaktadır.

Hamamın günümüze ulaşmayan soyunmalık mekânının bulunduğu yerde, biraz geniş olarak üstü sundurmalı açık teşhir alanı yapılmıştır. Yapının duvarlarında çoğunlukla moloz taş, az olarak da kesme taş kullanılmıştır. Hamamın üstü kurşun, sundurma kısmı ise bakırla örtülüdür.¹¹³ Eserin yakınında iki adet tarihi çeşme (Çatal Çeşme – Hamam Çeşmeleri) bulunmaktadır.

1921 yılına ait eski fotoğraflarda hamamın perişan hale olduğu, sıcaklık kubbesinin yıkık olduğu görülmektedir. Esaslı şekilde onarılan hamama müze işlevi verilmiştir. Günümüzde de bakımlı ve sağlam durumdaki eser, Kavarna Arkeoloji Müzesi'ne bağlı Denizcilik Müzesi olarak faaliyet göstermektedir.¹¹⁴

Kavarna Eski Hamam¹¹⁵

Keligra Feneri: Keligra Burnu'nda yer alan deniz feneri,1866'da kurulan istasyonun yerine 1901 yılında inşa edilmiştir. Her beş saniyede bir kez yanıp sönen beyaz ışık sistemiyle çalışmaktadır. Kesme taş malzemeden inşa edilmiş olan fener 9,7 metre yüksekliğindedir.¹¹⁶

Keligra Deniz Feneri'nin eski¹¹⁷ ve yeni hali¹¹⁸

¹¹³ Kılıç, 2000, s.44.

¹¹⁴ www.kavarnamuseum.org/hamam.php (18.08.2012)

¹¹⁵ Foto: kavarnamuseum.org, 2012

¹¹⁶ Rowlett, Russ. Lighthouses of Bulgaria, http://www.unc.edu/~rowlett/lighthouse/bgr.htm (20.06.2012)

¹¹⁷ Foto: retrobulgaria.com, 2012

¹¹⁸ Foto: airproup2000.com, 2012

Şabla Feneri: Bulgaristan'ın en doğu ucu olan Şabla Burnu'nda yer almaktadır. 1756'da inşa edilmiş olan Fener, Kırım Savaşı'ndan sonra 1856 yılında Fransız mühendislerine yeniden yaptırılmış ve 15 Temmuz 1857'de düzenlene törenle tekrar hizmete açılmıştır.¹¹⁹ Bu tarihte konulmuş olan Sultan Abdülmecid'in tuğrası hâlâ fenerin duvarındadır. Fener, her 20 saniyede üç kez yanıp sönen beyaz ışık sistemiyle çalışmaktadır. 32 metre yüksekliğindeki deniz feneri, Bulgaristan'ın en eski ve en yüksek deniz feneridir. 17 deniz mili uzaklıktan görülebilmektedir. Kesme taştan duvardan örülmüş çokgen planlı kaidenin üzerine çelik konstrüksiyonlu olarak inşa edilmiştir.¹²⁰ Kaidenin bitişiğinde fener bekçisinin konutu olarak kullanılan nöbetçi kulübesi bulunmaktadır. 1853-1856 Kırım Harbi yılları ve sonrasında Karadeniz'e giden İngiliz ve Fransız harp gemilerinin Marmara ve boğazları geçtikten sonraki güzergâhta geçişleri kolaylaştırmak için çok sayıda fener inşa edilmiştir. Şabla Deniz Feneri de bu dönemin ürünüdür.

Şabla Deniz Feneri ve ay-yıldızlı alemi¹²¹

Hacı Osman Camisi: Hacıoğlu Pazarcığı şehir merkezinde yer almaktadır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde yapılmasına rağmen, Osmanlı mimarî geleneğine göre inşa edilmiştir. Giriş cephesindeki Osmanlıca kitâbeye göre yapım tarihi H.1350 (M.1931-32)'dir. Tek kubbeli caminin güney cephesinde güneş saati vardır.

Hacı Osman Camisi¹²²

¹¹⁹ “Şabla Feneri 153 Yıldır Dönüyor (Шабленският фар навърши 153 години)”

http://pan.bg/view_article-3-165-Shablenskiqt-far-navyrshi-153-godini.html (27.11.2012)

¹²⁰ Rowlett, Russ. Lighthouses of Bulgaria, <http://www.unc.edu/~rowlett/lighthouse/bgr.htm> (20.06.2012)

¹²¹ Foto: pan.bg, 2012

¹²² Foto: Dobriç Bölge Müftülüğü Arşivi, 2010

Mahzen (Balık Pazarı): Balçık'ın eski fotoğraflarında iskele kenarında sahilde çok sayıda taş mahzen görülmektedir. Sahilden gelen saldırılara karşı kalın taş duvarlı demir kapı ve kepenkli korunaklı depo olarak kullanılan bu mahzenlerden günümüze yalnızca “Balık Pazarı” olarak bilinen yapı ulaşmıştır.¹²³ İki katlı olarak taş duvardan inşa edilmiş yapının alaturka kiremitle örtülü olduğu eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Günümüzde çatısı ve döşemeleri tümüyle yok olmuş, duvarları kısmen ayakta harap haldedir. 2009 yılına kadar yerinde olan Osmanlıca ve Rumca olarak “*Panayot Haçoti, 27 Rebiyülâhir 1285, 15 Ağustos 1868*” yazılı usta kitabesi yok olmuştur.

Balık Pazarı'nın eski hali / Yeni Haliyle Balık Pazarı, 2009¹²⁴

Balık Pazarı'nın usta kitabesi¹²⁵ / Dobriç Belediyesi¹²⁶

Yapının bulunduğu alan devlet tarafından özelleştirilmiş; yerel basında tümüyle yıktırılarak otel yapılması tartışılmaktadır.¹²⁷

Dobriç Belediyesi: Nezavisimost Caddesi üzerinde yer almaktadır. İki katlı olarak inşa edilmiş yapının mimari özelliklerinden 19. yüzyılın sonlarında inşa edildiğini tahmin etmekteyiz. Günümüzde de belediye binası olarak kullanılmaktadır.

¹²³ Naychev, V. *Какво се случва с един паметник на културата – Рибната борса*
www.balchik.com/какво-се-случва-с-един-паметник-на-култ (28 Kasım 2010)

¹²⁴ Foto: V. Naychev, 2009

¹²⁵ Foto: V. Naychev, 2009

¹²⁶ Foto: europa.eu

¹²⁷ “Рибната борса в Балчик в жертва на хотелски предприемач - Balçık Balık Pazarı Otel Girişimcisinin Kurbanı” başlıklı haber (02.01.2011)
http://www.desant.net/show-news/21580/poll_results.php

Haraccızade İbrahim Ağa Çeşmesi: Balçık'ta eski şehir dokusunun kuzeyinde Chernomore Caddesi'nin doğusunda bahçe içinde yer alan çeşme H.1271 (M.1854-55) yılında Balçıklı Haraccızade İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin 1970 yılındaki eski fotoğrafında sağlam ve kullanılabilir durumda olduğu görülmesine rağmen günümüzde harap haldedir. Çeşmenin kitabesi sökülüp, Botanik Parkı'nda eski Osmanlı mezar taşlarıyla beraber gelişigüzel bir şekilde konulmuştur. Altı satırlık kitabenin okunuşu şöyledir:

*O zü'l-cudi kerem kîm nefsi Balçık hanedanından
Haraccı-zade İbrahim Ağa bezl iddi el-tâfi
Şehidan aşkına kıldı bu ayn-ı hâmi ihya
Heman nuş eylesün aştan öğüp ol hayrı'l-ahlâfi
Kaleminden su gibi tarih-i tam eyledim icra
Hayat olsun bu dilcevi çeşmeden iç mâi sâfi*
1271

Kesme taş malzemeden inşa edilmiş, tek cepheli ve yatay dikdörtgen planlı bir çeşmedir. Üst kısmı düz ve hafif dışa taşırılmış saçaktan oluşmaktadır.

1970'lerde çeşmenin durumu

Günümüzde çeşmenin durumu ve yerinden sökülen kitabesi

Halit Ağa Çeşmesi: Botanik Parkı'nın içinde yer almaktadır. Yapı duvarına bağlı olarak yapılmış olan çeşme yonlu taş malzemelidir. Yatay planlı ve tek cepheli olan çeşme, bani Hasan oğlu Halit Ağa tarafından H.1284 (M.1867) tarihinde yaptırılmıştır. Cephe ortasındaki enine dikdörtgen formlu kitabe, tek satır iki sütunlu olup nesih hatlıdır:

*Afiyetle gel su iç bu çeşm-i pıardan
Hasan oğlu Halid Ağa'nın aşr-ı hayratıdır
Sene 15 Muharrem 1284 (19 Mayıs 1867)*

Halit Ağa Çeşmesi ve Kitabesi

Ahmet Ağa Çeşmesi (Büyük Çeşme): Buzluca (Buzludzha) Sokağı ile Hristo Botev Caddesi'nin kesişiminde yer almaktadır. H.1275 / M.1858-59'da Ahmed Ağa ile Hacı Mustafa Ağa tarafından tamir ettirilmiştir. Kesme taş malzemeden inşa edilmiş, tek cepheli ve yatay dikdörtgen planlı olan çeşme üç lülelidir. Üst kısmı düz ve hafif dışa taşırılmış silmeden oluşmaktadır. Çeşmenin cephesi düz olup iki yanda birer plaster yer almaktadır. Üst kısımdaki enine dikdörtgen formlu iki sıra dört sütundan oluşan kitabesi nesih hatlıdır:

20. yy başlarında ve
günümüzde
Ahmet Ağa Çeşmesi

*Ahmed Ağa ile Hacı Mustafa Ağa aferin / Bu çeşmenin ta'mirine Allah için oldu delil
Sair ahaliye imam Ali Efendi mukteda /olub müezzın zadeye mai leziz etdi sebil
Dilteşneye şarab iderdi bu tarihi tamam /Balçık'daki âb-ı hayât atşana oldu selsebil
Teşne dile Rumi diker tarih-i takdir eyledim/ Hak aşkına (mai) çeşmeden atşana oldu selsebil.
1275 / 1275*

Bir duvar üzerine inşa edilmiş olan çeşmenin yalak kısmı yatay planlı olup çeşmenin sol tarafına doğru uzanmaktadır. Çeşmenin sağ kısmı ise seki şeklinde yapılmış oturma alanıdır.

Balçık Belediyesi: 19. yüzyılın sonları veya 20. yüzyılın başlarında yapıldığını tahmin ettiğimiz belediye binası, günümüzdeki Vitosha Caddesi ile Chernomorets Caddesi'nin kesişiminde, İsmail Alemdar (Eski Çeşme) Çeşmesi'nin karşısında yer almaktadır. İki katlı olarak inşa edilen mütevazı bir yapı olan belediye binası halen aynı amaçla kullanılmaktadır.

Balçık Belediye Binası

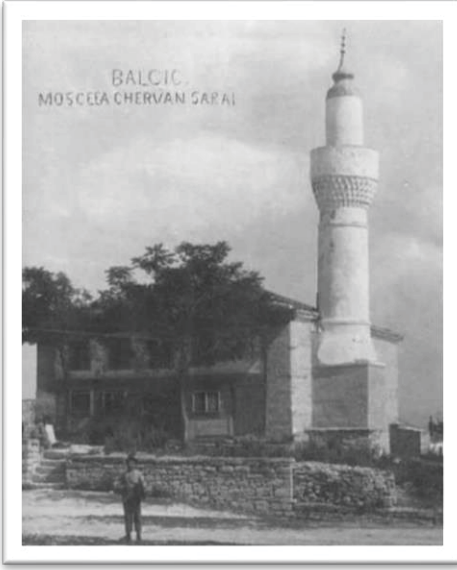
Günümüze Ulaşmamış Yapılar

Sokollu Mehmet Paşa Camii: Balçık'ta Sokollu Mehmet Paşa Vakfı'na ait cami, bedesten, dükkânlar, mahzen ve tuvaletler bulunduğu bilinmektedir.¹²⁸ Şehir merkezinde bu yapılardan yalnızca caminin eski fotoğrafları bulunmaktadır. Eski belediye binasının yanında yer alan Sokollu Mehmet Paşa Camii de muhtemelen belediye binasıyla beraber 1935'te yıkılmıştır.

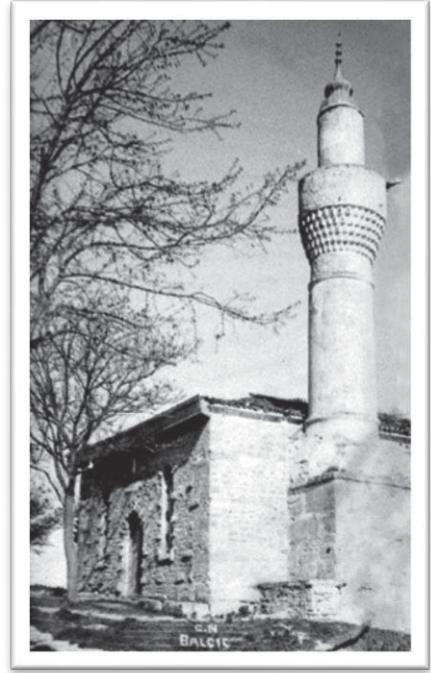

*Belediye Binası ve
Sokollu Mehmet Paşa
(Kervansaray) Camisi*

¹²⁸ Ayverdi, 2000, s.16; Bayram, 2001, s.131

*Sokollu Mehmet Paşa (Kervansaray)
Camisi*

Eski fotoğraflardan anladığımız kadarıyla cami, kubbesiz olarak inşa edilmiş, boyuna dikdörtgen planlı ve yonu taş malzemelidir. Üst örtüsü dört omuzlu ahşap kırma çatılı olup alaturka kiremitlidir. Kuzey kısmına sonradan eklenmiş ve üst kısmı çıkma şeklinde olan dört gözlü (dikdörtgen pencere) ve kapalı son cemaat yeri yapılmıştır. Özgün şeklindeki kuzey cephe ise ortada yuvarlak kemerli ve derin nişli bir giriş ve bunun yanlarında ince uzun ve yine yuvarlak kemerli derin nişli birer pencere yer almaktaymış. Batı cephesinin kuzeye yakın tarafında, kesme taş malzemeli kare kaideye oturan silindirik formlu ve tek şerefeden oluşan güdük minaresi bulunmaktadır. Cami harimi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte eski fotoğraflarına da ulaşılammıştır. Harimin aydınlatılması ise doğuda üst kısımda yer alan basık kemerli üç pencereyle sağlanmışken batıda minarenin sağ tarafındaki üst kısımda yer alan muhtemelen yine basık kemerli olan bir pencereden aydınlatılmaktadır. Güney kısımda ise eski fotoğraflarında sayısı belli olmamakla birlikte ikili pencere sistemine sahip olduğu seçilmektedir.

İsmi Bilinmeyen Çeşme 1: Balçık'ta Han Omurtag Caddesi ile Chernomore Caddesi'nin kesişiminde yer alan eski bir binanın duvarına bitişik olarak kesme taştan inşa edilmiş olan çeşme, poligon planlı olup haznelidir. Üç cephelerden oluşan çeşme yüzeylerinin her biri kaş kemerlidir. Derin olmayan bu kemer nişin düz aynalık merkezinde ise birer tane lüle bulunmaktadır. Kemerler köşelerde profil yastıklı plasterlere oturmaktadır. Yine köşeli hatlara sahip üst örtü düz olup kenarları profil silmelidir. Eski fotoğraflardan anlaşılacağı üzere orta ve sol cephedeki yalak seki şeklinde ve yatay planlıyken sağ cephede yalak ve lüle bulunmayıp işlevsizdir.

Balçık'ta ismi bilinmeyen bir çeşme

İsmi Bilinmeyen Çeşme 2: Balçık'ta Yavorov Sokağı ile Primorska Caddesi'nin kesişiminde yer almaktaydı. Kesme taş malzemeden inşa edilmiş, tek cepheli ve yuvarlak kemer alınlıklı olan duvar çeşmesi yatay dikdörtgen plan üzerine oturmaktadır. Eski fotoğraflardan anlaşıldığı üzere cephesi, silmeli iki yuvarlak kemer ile hareketlendirilmiştir. Saçak altında, kemerler arasına konmuş enine dikdörtgen kitabesi ise mevcut değildir. Derin nişli olmayan bu silmeli kemerlerin düz aynalıklarında dışa doğru çıkmış birer metal lüle yer almaktadır. Bu lülelerin alt kısmında ise yine yatay plan üzerine oturmuş yalak bulunmaktadır. Çeşmenin yan kısımlarda ise kemer yarı seviyeleri hizasına kadar yüksekliği bulunan ve yüzeylerinde muhtemelen dikdörtgen nişleri olan bardaklık yer almaktadır. Profilli saçak ve yuvarlak kemerli alınlık yüzeyi, kesme taş malzemeli olup sadedir. Çeşmede kullanılan taş malzemenin ve süslemenin farklılığından dolayı buradaki alınlık muhtemelen sonraki dönemlerde eklenmiştir.

Balçık'ta ismi bilinmeyen bir çeşme

Burada sunduğumuz yapıların dışında Dobriç'te saat kulesinin yakınında ismi bilinmeyen bir hamam, tren istasyonu, kışla ve postane binası Osmanlı döneminde inşa edilip günümüze ulaşmayan yapılardır. Benzer şekilde Balçık'ta Zincirli Han, Esmâ Sultan Hamamı ve Çolak (Solak) Cami'den sadece eski fotoğraflar kalmıştır.

Balçık'a bağlı Tekke (Obroçişte) Köyü'nde yer alan Akyazılı Sultan Tekkesi, Semavi Eyice tarafından ayrıntılı olarak incelenip yayınlanmıştır.¹²⁹

¹²⁹ Eyice, S. (1967) *Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi*, Belleten, Ankara, XXXI:124, s551-600.